

De Spaansche griep in Nederland en elders, 1918-1920

De Spaansche griep in Nederland en elders, 1918-1920	1
[De artikelen zijn uit het ALGEMEEN HANDELSBLAD, tenzij anders vermeld.]	16
1 juni 1918 De geheimzinnige ziekte in Spanje.	16
1 juni 1918 Heel Spanje ziek.	16
1 juni 1918 [...] Waar men op dit oogenblik ook niet aan feestvieren	16
4 juni 1918 De geheimzinnige ziekte in Spanje.	16
5 juni 1918 - In de "Frankf. Zeitung" schrijft een med. doctor	17
7 juni 1918 Madrid.	17
22 juni 1918 INFLUENZA IN SPANJE.	17
27 juni 1918 De Influenza-bacil ontdekt?	18
28 juni 1918 De koningin van Spanje heeft pokken. Pest in Engeland.	18
29 juni 1918 [...] Wij namen 250 gevangenen bij den voornaamsten aanval, ...	18
29 juni 1918 Onder de arbeiders van Rüsselsheim (Hessen)	18
30 juni 1918 DE "SPAANSCHIE ZIEKTE" TE NEURENBERG.	18
1 juli 1918 [...] De gevangenen maakten deel uit van de 32ste Saksische	19
1 juli 1918 [...] Duitsche gevangenen deelden mede, ...	19
1 juli 1918 Massa-ziekte te Neurenberg.	19
2 juli 1918 [...] Ook in Bonn is de geheimzinnige ziekte opgedoken.	19
3 juli 1918 DE SPAANSCHIE GRIEP.	19
3 juli 1918 BERLIJN, 3 Juli. (Spec. Dienst.) De z.g. Spaansche influenza	19
3 juli 1918 [...] De berichten over de griepepidemie in Duitschland	20
4 juli 1918 De Spaansche ziekte.	20
4 juli 1918 De Spaansche ziekte in Engeland.	20
4 juli 1918 WEENEN 3 Juli (V.D.) De influenza-epidemie heeft zich thans	21
4 juli 1918 BERLIJN, 3 Juli (V.D.) Aangaande de influenza epidemie	21
5 juli 1918 De Spaansche ziekte.	21
5 juli 1918 - De zoogenaamde "Spaansche griep" heeft zich nu	21
6 juli 1918 Speciale dienst.	21
8 juli 1918 De Spaansche griep.	21
8 juli 1918 Volgens de berichten in de bladen schijnt	22
8 juli 1918 Men schrijft ons uit Zurich dd. 4 Juli:	22
8 juli 1918 - De Spaansche ziekte nadert meer en meer de Nederlandsche	22
11 juli 1918 De Spaansche ziekte in het Engelsche interneringskamp.	22
11 juli 1918 LOSSER, 10 Juli.	22
11 juli 1918 SLUIS, 10 Juli.	22
12 juli 1918 Spaansche griep in Londen.	22
12 juli 1918 De Times van 2 Juli meldt uit allerlei plaatsen	22
12 juli 1918 Spaansche griep.	23
13 juli 1918 Wat in Duitschland met betrekking tot de Spaansche griep	23
13 juli 1918 De Spaansche ziekte in de mijnstreek 800 gevallen te Heerlen? ..	23
13 juli 1918 Spaansche griep of hongerziekte.	23
15 juli 1918 De Singaporesche ziekte.	24
15 juli 1918 - Spaansche ziekte!	24
16 juli 1918 De "Russische influenza".	24
16 juli 1918 Cholera - hongeroedeem - Spaansche griep.	24
16 juli 1918 DE SPAANSCHIE GRIEP.	25
16 juli 1918 Weer 'n Geheimzinnige ziekte. (Aneta.)	25
16 juli 1918 Rome, 12 Juli. Keizer Wilhelm is een slachtoffer geworden	26
17 juli 1918 London, July 12. Copenhagen ex-Vardoe:	26
17 juli 1918 De geheimzinnige Ziekte.	26
17 juli 1918 [...] Momenteel heerscht te Soerabaja de influenza.	26
18 juli 1918 Sultan Mehmed V. + Mehmed VI.	27
18 juli 1918 De Spaansche ziekte.	27
18 juli 1918 De Epidemie.	28
18 juli 1918 De epidemie.	29
18 juli 1918 De Spaansche griep.	29
18 juli 1918 DE SPAANSCHIE GRIEP.	30
19 juli 1918 Te Eindhoven heerscht, af te leiden uit de talrijke	31
19 juli 1918 De geheimzinnige ziekte.	31
19 juli 1918 De Influenza.	31
19 juli 1918 De Gezondheidstoestand te Semerang	31
19 juli 1918 De Spaansche pip.	31
19 juli 1918 DE SPAANSCHIE ZIEKTE.	31

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

20 juli 1918	De geheimzinnige ziekte.	33
20 juli 1918	De Belawansche koeliekwestie.	33
20 juli 1918	Uit Semarang.	33
20 juli 1918	De Spaansche griep.	34
22 juli 1918	De Influenza.	34
22 juli 1918	DE SPAANSCH E ZIEKTE IN DENEMARKE N.	35
23 juli 1918	De bacil van de Spaansche griep.	35
23 juli 1918	Spaansche ziekte?	35
23 juli 1918	DE SPAANSCH E GRIEP.	35
23 juli 1918	[...] Nu kan ik verder gaan met mijn vacantie-brief.	36
23 juli 1918	DE SPAANSCH E ZIEKTE IN ENGELAND.	36
24 juli 1918	Uit Padang:	36
24 juli 1918	[...] Gelukkig is de gezondheidstoestand der bevolking	36
24 juli 1918	DE SPAANSCH E GRIEP.	37
24 juli 1918	De Spaansche griep.	38
24 juli 1918	In Westfalen loopen ongelooflijke geruchten	38
24 juli 1918	Te Soekaboemi heerscht de influenza sedert eenige dagen	38
25 juli 1918	De Gezondheidstoestand te Soerabaja.	39
26 juli 1918	De Spaansche griep.	39
26 juli 1918	DE SPAANSCH E ZIEKTE.	39
26 juli 1918	DE SPAANSCH E ZIEKTE.	40
27 juli 1918	Te Harderwijk heerscht in hevige mate de Spaansche ziekte, ...	40
27 juli 1918	- In het dorpje Garderen heerscht in zoo goed	40
27 juli 1918	Spaansche griep.	40
27 juli 1918	Wetenschappelijke Berichten.	40
27 juli 1918	Spaansche griep.	42
27 juli 1918	De Spaansche ziekte.	43
29 juli 1918	Spaansche griep.....	44
29 juli 1918	De epidemie.	44
29 juli 1918	De Cholera te Soerabaja.	44
29 juli 1918	Met den gezondheidstoestand is het in den laatsten tijd	44
29 juli 1918	De Russische influenza. BATAVIA, 16 Juli.	45
30 juli 1918	Geen vervoer van dekpasagiers.	45
30 juli 1918	IN DE CENTRALE RIJKE N.	45
30 juli 1918	[...] Half Juni heeft de Spaansche Academie voor Geneeskunde	45
30 juli 1918	Korte Berichten.	46
30 juli 1918	Genève 25.	46
30 juli 1918	De Russische influenza.	46
30 juli 1918	De Spaansche griep.	46
30 juli 1918	Wetenschappelijke Berichten.	47
30 juli 1918	Spaansche griep.	47
30 juli 1918	- In de kazerne te Assen hebben van de door de Spaansche.....	48
31 juli 1918	"Russische influenza" te Medan.	48
31 juli 1918	- Te Solo, lijdt tachtig procent van het garnizoen	48
31 juli 1918	[...] Ook in Naarden breidt de ziekte zich langzaam, ...	48
31 juli 1918	Een middel tegen de Spaansche ziekte.	48
1 augustus 1918	SPAANSCH E GRIEP.	48
1 augustus 1918	De Spaansch e griep.	48
1 augustus 1918	De Spaansche Ziekte.	49
2 augustus 1918	De Spaansche griep.	50
2 augustus 1918	De geheimzinnige ziekte.	51
2 augustus 1918	De griep in Den Haag.	51
3 augustus 1918	De Influenza. (Eig. Tel.)	52
3 augustus 1918	De Spaansche griep.	53
3 augustus 1918	De Spaansche griep.	53
3 augustus 1918	Spaansche ziekte.	54
3 augustus 1918	De toestand te Amsterdam.	54
3 augustus 1918	[...] De arts R. W. J. Ploem te Vaals (L.) beschrijft	54
4 augustus 1918	De Spaansche griep. (Vervolg. [van 3 augustus])	56
5 augustus 1918	Malang (Eig. Corr.)	57
5 augustus 1918	De Spaansche griep.	57
6 augustus 1918	DE SPAANSCH E GRIEP.	58
6 augustus 1918	De Spaansche ziekte.	59
8 augustus 1918	Eenheidssigaren. Spaansche griep. Tabak.	60
9 augustus 1918	[...] Op Sawah Loento heerscht de influenza epidemisch	60
9 augustus 1918	Thesos.	60

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

9 augustus 1918	De Gezondheidstoestand te Semarang (Aneta).	61
10 augustus 1918	Wetenschappelijke Berichten.	61
12 augustus 1918	De behandeling van den assistent Garnin.	62
14 augustus 1918	De Spaansche griep.	63
14 augustus 1918	Pangoengsen.	63
15 augustus 1918	De Spaansche griep.	63
22 augustus 1918	De Spaansche griep in de dramatische kunst.	64
23 augustus 1918	Een nieuwe behandeling der influenza.	64
24 augustus 1918	[...] Op de vraag of Trotzky nog in St. Petersburg	64
29 augustus 1918	De stemming in Frankrijk.	64
1 september 1918	De griep in Friesland.	66
3 september 1918	De gezondheidstoestand in Juni.	66
3 september 1918	De Zeeuwsche Landbouw Mij.	66
6 september 1918	De ontredderde telegraafdienst.	67
6 september 1918	De Spaansche griep en... de kerk.	67
11 september 1911	De "Spaansche Griep".	67
12 september 1918	De stand der Arbeidsmarkt.	68
14 september 1918	Het Amerikaansche gevaar.	68
17 september 1918	Gezondheidscommissie.	69
18 september 1918	Er komen vele gevallen voor van Spaansche	69
26 september 1918	Wethouder VLIEGEN antwoordt, ...	69
27 september 1918	Korte berichten.	69
5 oktober 1918	De Gezondheidstoestand in Juli.	69
9 oktober 1918	De Spaansche griep.	69
9 oktober 1918	Spaansche griep.	69
11 oktober 1918	In verschillende gedeelten van Zuid-Afrika	70
11 oktober 1918	De Spaansche griep in de Kaapprovincie.	70
13 oktober 1918	De Spaansche griep.	70
14 oktober 1918	Spaansche ziekte.	70
15 oktober 1918	Nederlandsche Opera.	70
15 oktober 1918	Tegen de gevolgen van de griep.	70
15 oktober 1918	De Spaansche griep.	70
16 oktober 1918	De Spaansche griep.	71
16 oktober 1918	De Hospitaalschepen.	71
16 oktober 1918	Gemeenteraad van Enschede.	71
16 oktober 1918	Het "Kriegsgefangenenlager" Wolfhezen.	71
17 oktober 1918	Spaansche ziekte.	71
18 oktober 1918	Spaansche griep.	72
18 oktober 1918	Spaansche griep.	72
19 oktober 1918	Spaansche griep.	72
19 oktober 1918	Griep-gedachten.	72
20 oktober 1918	Spaansche griep.	72
21 oktober 1918	Spaansche griep.	73
21 oktober 1918	De Spaansche griep.	73
22 oktober 1918	Spaansche griep.	73
22 oktober 1918	Voorts deelde dr. Ringeling het een en ander mede	73
22 oktober 1918	Spaansche Griep.	74
23 oktober 1918	De Spaansche griep.	74
23 oktober 1918	- De Spaansche griep heerschte	76
23 oktober 1918	Spaansche ziekte.	76
24 oktober 1918	De Spaansche griep.	76
24 oktober 1918	Demonstratie inzake levensmiddelenvoorziening.	76
24 oktober 1918	Beperking der étalageverlichting.	77
24 oktober 1918	Eere-avond Jos. M. Orelino.	77
24 oktober 1918	De Spaansche griep.	77
25 oktober 1918	De vluchtelingen.	77
25 oktober 1918	Spaansche griep.	78
25 oktober 1918	De Spaansche griep.	78
25 oktober 1918	Spaansche griep.	79
25 oktober 1918	De Spaansche griep.	79
25 oktober 1918	Gemeenteraad van Leiden.	80
25 oktober 1918	Vluchtelingen.	80
25 oktober 1918	De Spaansche griep.	81
26 oktober 1918	Spaansche Griep.	81
26 oktober 1918	Uitstel competitie noodzakelijk?	81
26 oktober 1918	Bezorging Handelsblad.	81

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

26 oktober 1918	Volksonderwijs.	82
26 oktober 1918	VOETBAL.	82
27 oktober 1918	De Spaansche griep.	82
28 oktober 1918	Vrijzinnige Democratische Gemeenteraadsleden.	82
28 oktober 1918	Spaansche griep.	82
29 oktober 1918	Spaansche griep.	82
29 oktober 1918	De typhus te Purmerend.	83
29 oktober 1918	De Spaansche griep.	83
29 oktober 1918	Spaansche griep.	83
30 oktober 1918	Spaansche griep.	83
30 oktober 1918	Spaansche griep.	84
30 oktober 1918	De Spaansche griep.	84
30 oktober 1918	Streptococcen en Griep.	86
30 oktober 1918	Spaansche griep.	86
30 oktober 1918	Spaansche griep.	86
30 oktober 1918	De griep-epidemie.	86
31 oktober 1918	De Spaansche griep.	87
31 oktober 1918	Spaansche griep.	89
31 oktober 1918	Spaansche griep.	90
31 oktober 1918	Spaansche griep.	90
31 oktober 1918	Spaansche griep.	90
31 oktober 1918	Beurssluiting.	90
1 november 1918	Spaansche griep.	90
1 november 1918	Spaansche griep.	90
2 november 1918	De Spaansche griep.	90
2 november 1918	De Spaansche griep.	90
2 november 1918	De Spaansche griep.	91
2 november 1918	Spaansche griep.	91
3 november 1918	De Spaansche griep.	91
4 november 1918	Spaansche griep.	92
4 november 1918	Spaansche griep.	92
5 november 1918	Spaansche griep.	93
5 november 1918	Eikels zoeken.	93
5 november 1918	Griep.	93
5 november 1918	Sublimaatinjecties bij Spaansche griep.	93
5 november 1918	Spaansche griep.	94
5 november 1918	Spaansche griep.	94
5 november 1918	De Spaansche griep.	94
5 november 1918	De chef van den militairen geneeskundigen dienst	95
6 november 1918	De Gezondheidstoestand.	95
6 november 1918	Spaansche griep.	95
6 november 1918	Spaansche griep.	95
6 november 1918	Spaansche griep.	95
6 november 1918	Verhooging van het broodrantsoen.	95
6 november 1918	Spaansche griep.	96
7 november 1918	Spaansche griep.	96
7 november 1918	De Telegraafdienst.	96
7 november 1918	De Spaansche griep.	96
7 november 1918	Willem Mengelberg.	96
8 november 1918	Spaansche griep.	96
8 november 1918	De Spaansche griep.	97
8 november 1918	De Spaansche griep en de eieren.	97
8 november 1918	De Spaansche griep.	97
8 november 1918	Middelen tegen de Spaansche griep.	97
8 november 1918	Spaansche griep.	99
9 november 1918	Spaansche griep.	99
9 november 1918	De Spaansche griep.	99
9 november 1918	Spaansche griep.	99
9 november 1918	De Spaansche griep.	100
9 november 1918	Spaansche griep.	100
9 november 1918	Griepbehandeling met Serum.	100
9 november 1918	Gastvrij Nederland?	100
10 november 1918	Spaansche Griep.	102
11 november 1918	Spaansche Griep.	102
12 november 1918	De Spaansche griep.	102
12 november 1918	Honderdduizend ontslagen krijgsgevangenen op komst.	103

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

12 november 1918	Spaansche Griep.	103
12 november 1918	Technische Hoogeschool.	103
12 november 1918	Economische Bond.	103
13 november 1918	Geen sluiting der scholen.	103
13 november 1918	De Spaansche griep.	103
13 november 1918	Spaansche griep en inkwartiering.	103
13 november 1918	Spaansche griep.	104
13 november 1918	Spaansche ziekte.	104
13 november 1918	KERKNIEUWS.	104
13 november 1918	Interdict (of: Spaansche Griep en de Kerk).	104
13 november 1918	Korte berichten.	104
14 november 1918	De Spaansche griep.	104
14 november 1918	Korte berichten.	104
14 november 1918	W. H. Bogaardt †.	104
14 november 1918	De Spaansche griep.	105
14 november 1918	De opperrabbijn van Friesland overleden.	105
14 november 1918	Kon. Mil. Academie.	106
14 november 1918	In het belang van de voedselvoorziening.	106
15 november 1918	De Spaansche griep.	106
15 november 1918	Cultuurnieuws.	106
16 november 1918	Spaansche griep.	107
17 november 1918	Spaansche Griep.	107
17 november 1918	De Spaansche griep.	107
18 november 1918	Spaansche Griep.	107
19 november 1918	De Spaansche ziekte.	108
19 november 1918	Gezondheidscommissie.	108
19 november 1918	Sterfte aan Spaansche griep.	109
19 november 1918	Ondertusschen kwamen de vluchtelingen.	109
20 november 1918	De Spaansche griep.	110
20 november 1918	Spaansche griep.	110
21 november 1918	Spaansche griep.	110
22 november 1918	Spaansche griep te Batavia.	110
22 november 1918	Spaansche griep.	110
23 november 1918	De Spaansche griep.	110
24 november 1918	[...] had de Spaansche griep den dienst	110
26 november 1918	Bidweg tegen de Spaansche Griep.	110
28 november 1918	De Spaansche griep.	110
30 november 1918	Spaansche griep.	111
1 december 1918	VOETBAL.	111
1 december 1918	Spaansche griep.	111
3 december 1918	Hofbericht.	111
3 december 1918	Edmond Rostand †.	112
5 december 1918	[...] De heer De Groot heeft de volgende vraag	112
6 december 1918	Spaansche griep.	112
6 december 1918	Toonkunst.	113
7 december 1918	Spaansche griep.	113
9 december 1918	Spaansche Griep.	113
9 december 1918	Te Heerlen is plotseling aan Spaansche griep	113
9 december 1918	[...] Het is ons bekend, dat de laatste twee maanden	113
10 december 1918	Spaansche Griep.	113
10 december 1918	Het aantal sterfgevallen.	113
10 december 1918	Semi-artsen naar Limburg.	113
13 december 1918	Jhr. mr. W. B. Sandberg †.	114
15 december 1918	Onze kolen- en graanpositie.	114
18 december 1918	Duin en Bosch.	114
19 december 1918	[...] Niet onwaarschijnlijk intusschen is	114
19 december 1918	[...] Wat de krijgsgevangenen betreft, ...	115
20 december 1918	De Spaansche griep in de Vereenigde Staten.	115
20 december 1918	Spaansche griep.	115
27 december 1918	Een Engelschman over den toestand te Keulen.	116
28 december 1918	Spoor-, Mijn- en andere opbrengsten.	116
31 december 1918	Influenza en cholera.	116
31 december 1918	SUBLIMAAT-BEHANDELING BIJ SPAANSCH GRIEP, ...	118
4 januari 1919	De gevangenenkampen in Mecklenburg.	118
4 januari 1919	Cultuurnieuws.	119
4 januari 1919	De gezondheidstoestand in November.	119

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

5 januari 1919	De gezondheidstoestand in 1918.	119
8 januari 1919	Een Hollander in Zuid-Afrika.	120
9 januari 1919	Zeemilitie.	120
9 januari 1919	[...] Daarentegen was de sterfte, ...	120
9 januari 1919	De voeding in Duitschland.	120
11 januari 1919	Eindexamens H.B.S. 5. j. c. in 1919.	123
14 januari 1919	Politiek nieuws.	123
14 januari 1919	- Van verschillende plaatsen komen berichten in	123
16 januari 1919	- Eenige weken geleden werd ons geseind, ...	124
16 januari 1919	Spaansche griep.	124
17 januari 1919	Gemeenteraad van Leiden.	125
23 januari 1919	Gemeenteraad van Sloten. (N. H.)	125
25 januari 1919	De Spaansche griep en de geboorte.	125
28 januari 1919	[...] Dat vraagt toelichting.	126
29 januari 1919	De Spaansche griep onder de Serviërs.	126
30 januari 1919	[...] Zelfs als de schepen uit Indië en Amerika	126
1 februari 1919	Spaansche griep.	126
4 februari 1919	Spaansche griep.	126
5 februari 1919	Koloniën.	126
5 februari 1919	[...] Ondervolgende opgave, die ontleend is.	126
7 februari 1919	Vlektyphus.	127
7 februari 1919	- Te Hengelo neemt de Spaansche griep nog steeds toe;	129
9 februari 1919	[...] Op vragen van den heer L. M. Hermans, ...	129
11 februari 1919	De sterftcijfers.	129
15 februari 1919	Concertgebouw.	130
18 februari 1919	De nationalistische delegatie.	130
18 februari 1919	Korte berichten.	130
20 februari 1919	Sterftcijfers aan influenza, enz.	130
20 februari 1919	De overtocht van Duitse burgers.	130
20 februari 1919	Voedselvoorziening.	130
21 februari 1919	- Het Britsche parlamentslid Sir Mark Sykes	131
23 februari 1919	[...] Het militair gezag heeft verder aan L. de Visser	131
27 februari 1919	- Bij de Tweede Kamer is ingekomen	131
27 februari 1919	De griep in Indië.	131
28 februari 1919	Gezondheidscommissie te Rotterdam.	131
1 maart 1919	Buitenland.	132
1 maart 1919	Botha ziek.	132
1 maart 1919	Levensmiddelen voorziening.	132
4 maart 1919	Protest Bond Ned. Indische Geneesheeren.	132
4 maart 1919	- Te Leersum zijn weer 70 gevallen van Spaansche griep	132
4 maart 1919	Doodendans.	132
6 maart 1919	Sterfte-statistiek en besmettelijke ziekten.	133
7 maart 1919	De Influenza-Epidemie en de maskers.	133
8 maart 1919	Gezondheidscommissie.	134
8 maart 1919	[...] De sterfte aan diphterie en croup	134
8 maart 1919	De gezondheidstoestand.	135
11 maart 1919	De Amerikaansche etappen-basis.	135
13 maart 1919	Een gemeentelijk vacatiekamp.	136
13 maart 1919	- Konden wij in de met een vorige bezending	136
21 maart 1919	Cultuurnieuws.	136
22 maart 1919	Vluchtelingenkamp Zeist.	137
28 maart 1919	Emma Kinderziekenhuis.	137
28 maart 1919	[...] De minister is daarbij tot de volgende conclusies	137
30 maart 1919	Sterfte in den oorlog door ziekte en wonden.	138
1 april 1919	Over tandheelkunde.	138
1 april 1919	Volksgezondheid.	138
4 april 1919	[...] De totale sterfte kwam in Januari 1919 overeen	138
4 april 1919	Sterftcijfers Febr.	138
11 april 1919	Cultuurnieuws.	139
12 april 1919	Een mild hoofdacte-examen.	139
16 april 1919	Rechtswezen.	139
18 april 1919	Korte Berichten.	140
23 april 1919	- Aan het kort verslag der residentie Amboina	140
26 april 1919	Sectie III. Geneeskunde.	140
30 april 1919	Wordt Bulgarije door het Bolsjewisme bedreigd?	141
30 april 1919	Grafschennis.	141

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

2 mei 1919	PENSIOEN- EN LEVENSVZERZEKERINGFONDSEN.	141
6 mei 1919	[...] Wanneer van de totale sterfte worden afgetrokken	142
7 mei 1919	Bolsjevisme aan den "Rand".	142
16 mei 1919	[...] De in het laatste kwartaal van het vorige jaar	142
18 mei 1919	Politiek nieuws.	142
18 mei 1919	Openlucht-verblijfplaatsen voor kinderen.	142
24 mei 1919	Hoe voorkomt en geneest men influenza of Spaansche griep?	143
2 juni 1919	Londensche Zendingsvereniging.	143
3 juni 1919	Het aantal gevallen van vlektyphus	143
6 juni 1919	Riga.	143
7 juni 1919	Sterfte in April.	144
8 juni 1919	De wedstrijden van heden.	144
10 juni 1916	Spaansche griep en ziekenhuis.	144
17 juni 1919	Javaansche arbeiders voor Suriname.	144
24 juni 1919	Griep-epidemie in Australië.	145
27 juni 1919	- In de eerste twee maanden van dit jaar	145
2 juli 1919	Sterfte in Mei.	145
2 juli 1919	Volksgezondheid.	145
4 juli 1919	Volksgezondheid.	145
4 juli 1919	De gezondheidstoestand.	146
7 juli 1919	Uit Temanggoeng werd aan de "Java Bode" gemeld, ...	146
10 juli 1919	[...] Keeren wij tot het verleden terug.	146
15 juli 1919	Fransch-Nederlandsche Koloniale Cultuur Mij.	147
16 juli 1919	Volksgezondheid.	147
18 juli 1919	Influenza op Mauritius.	147
21 juli 1919	Volksgezondheid.	147
24 juli 1919	Het Doode Punt.	147
26 juli 1919	Korte berichten.	148
31 juli 1919	Volksgezondheid.	148
1 augustus 1919	Sparta.	148
6 augustus 1919	Spoor-, Mijn- en andere Opbrengsten.	148
8 augustus 1919	Burgeroorlog?	148
12 augustus 1919	In Indramajoe, in de onderdistricten Djatitoedjoeh	150
15 augustus 1919	De tirannie der bolsjewiki.	150
16 augustus 1919	[...] Op 31 December 1918 werd afgesloten	152
21 augustus 1919	Alg. Verz. Mij. Hollandia te Delft.	152
29 augustus 1919	Generaal Botha overleden.	152
3 september 1919	- Lijdende aan influenza waren in het militair hospitaal ..	154
10 september 1919	[...] De vooruitzichten voor den volgenden oogst	154
12 september 1919	- Voor de week van 11 tot en met 27 Juli	154
17 september 1919	Sterfte aan Spaansche Griep.	154
19 september 1919	[...] Ook te Weenen, Krakau en Lemberg	154
22 september 1919	Mevr. Steyn, de weduwe van wijlen pres. Steyn, ...	155
23 september 1919	In den laatsten tijd hebben zich verschillende	155
1 oktober 1919	De influenza.	155
3 oktober 1919	De ziekte van Wilson.	155
5 oktober 1919	Politiek Weekoverzicht.	155
12 oktober 1919	Mailverslag betreffende Curaçao.	155
19 oktober 1919	- Zoowel in de stad als in de districten heerscht	155
21 oktober 1919	[...] De influenza is nog steeds niet geweken;	155
24 oktober 1919	De verwekker van de influenza.	156
24 oktober 1919	Instellingen van liefdadigheid.	156
27 oktober 1919	De influenza.	156
3 november 1919	Politiek nieuws.	156
4 november 1919	Ter voorkoming van influenza.	156
6 november 1919	[...] In dit jaar werden 2100 personen meer	157
11 november 1919	[...] Uit de gemeente van Kota-Godang luiden de berichten ..	157
13 november 1919	Influenza in Engeland.	157
13 november 1919	- Het Goenoeng Kidoelsche in Djokja behoort	157
18 november 1919	[...] De hoge cijfers van het vorige jaar	158
18 november 1919	Een herinnering.	158
3 december 1919	[...] In het buitenland schijnt in het algemeen de toestand	158
14 december 1919	[...] De bevolking vindt een ongeloofelijk	158
9 januari 1920	Vredesonderhandelingen.	158
21 januari 1920	J.R. Dijkstra †.	158
23 januari 1920	Een influenza-epidemie.	158

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

26 januari 1920	Whiskey en influenza.	159
28 januari 1920	De influenza.	159
29 januari 1920	De influenza.	159
30 januari 1920	Influenza.	159
3 februari 1920	Influenza aan boord.	159
4 februari 1920	[...] De influenza blijft alom verspreid voorkomen, ...	159
5 februari 1920	De "griep".	159
9 februari 1920	Uit de Ver. Staten.	160
16 februari 1920	Dr. A. Kuyper.	160
4 maart 1920	[...] De influenza breidde zich in Februari	160
8 maart 1920	De Prins van Wales.	160
13 maart 1920	De Prins van Wales.	160
13 maart 1920	Weezenverzorging.	161
19 maart 1920	[...] Dan vertrok op 4 Febr. van Hendon, met bestemming	161
26 maart 1920	Influenza in Britsch-Indië.	161
9 april 1920	Gezondheidstoestand.	161
9 april 1920	Majoor Draper.	161
16 april 1920	Necrologie.	162
1 mei 1920	De gezondheidstoestand.	162
1 mei 1920	[...] Menthol werd voor \$7 verkocht;	162
2 mei 1920	Centraal Laboratorium voor de Volksgezondheid. 1910-1920.	163
2 juni 1920	[...] Zoo was het tot het jaar 1918.	163
2 juni 1920	- Te Semarang overleed 28 jaar oud, ten gevolge van influenza ..	164
9 juli 1920	Het rapport der Engelsche deputatie.	164
11 augustus 1920	- Op de suikerfabriek Bangak heerschte influenza, ...	165
12 augustus 1920	Omtrent de expeditie naar N. Guinea	165
4 september 1920	[...] Aan influenza (Spaansche Griep) zijn dit jaar	165
23 september 1920	Eene nieuwe bepaling voor vrijstelling	165
30 september 1920	- Aan het "Soer Hbl." werd gemeld:	166
6 oktober 1920	Influenza.	166
18 oktober 1920	[...] En de gezondheidstoestand van het Oude.	166
26 oktober 1920	Influenza.	166
27 oktober 1920	Javaansche koelies op de "Roggeveen".	166
30 oktober 1920	De resultaten der drooglegging.	166
27 november 1920	Epidemie op de Babar-eilanden.	167
12 december 1920	[...] En als we toevallig op de tweede verdieping	167
22 december 1920	De volkstelling.	167

Plaatsnamenregister (de plaats, e.d. wordt minstens één maal genoemd)

Bern.....	16
Spanje.....	16
Barcelona.....	16
Madrid.....	16
Carthagena.....	16
Australië, Achter-Indië en Zuid-Afrika.....	17
Groenland en Noord-Amerika.....	17
Leipzig.....	18
Oost Suffolk.....	18
Plate Becque.....	18
Rüsselsheim (Hessen).....	18
Neurenberg.....	18
Berlijn, Maagdenburg en Stuttgart.....	19
München.....	19
Dantzig.....	19
Parijs.....	19
Munchen, Neurenberg, Fürth, Regensburg, Passau, Ingolstadt, Landshut, Maagdenburg en Stuttgart.....	20
Londen.....	20
Dudloy.....	20
Birmingham.....	20
Leeds.....	20
Mansfield.....	20
Middlesborough.....	21
Manchester.....	21
WEENEN.....	21

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

Boedapest.....	21
Baden, den Palts en in den Elzas.....	21
Karlsruhe, Mannheim en Ludwigshafen.....	21
Christiania.....	21
Singapore.....	21
Midden- en West-Lethian.....	22
New-Castle.....	22
Hull, Barrow en South Durham.....	22
Schaffhausen.....	22
Bazel.....	22
Zürich.....	22
Chur.....	22
Geldern.....	22
Kleef.....	22
GRONINGEN.....	22
LOSSER.....	22
SLUIS.....	22
Egham.....	23
Northumberland en Durham.....	23
Lambeth.....	23
Enfield.....	23
Hull.....	23
Heerlen.....	23
Freiburg.....	24
Nijverdal.....	24
Stockholm.....	24
Petersburg.....	24
Bohemen.....	24
Lausanne.....	24
Grimsby.....	24
Medan.....	25
London.....	26
Murmancoast.....	26
Moscow.....	26
Bangkok op Belawan D??.....	26
Sjanghai.....	26
Oostkust van Sumatra.....	26
Batavia.....	26
Meester Cornelis.....	26
Soerabaja.....	26
Weltevreden.....	27
Petodjo.....	27
Soenter.....	27
Manilla.....	29
Mudjene.....	29
Makasser.....	29
Eindhoven.....	31
Semerang.....	31
AMERSFOORT.....	32
CULEMBORG.....	32
EDE.....	32
's-GRAVENHAGE.....	32
HAARLEM.....	32
ROTTERDAM.....	32
UTRECHT.....	32
VEGHEL.....	32
ZEVENAAR.....	32
ZIERIKZEE.....	32
ASSEN.....	32
Soekaboemi.....	33
Belawan.....	33
Hoek van Holland.....	34
Delft.....	34
mijnstreek (Limburg).....	34
Leerdam.....	34
Probolinggo en Modjokerto.....	34

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

Kopenhagen.....	35
Almelo.....	35
Torquay.....	36
Nice en Corsica.....	36
Madera.....	36
Bramley-kamp te Hampshire.....	36
Padang Sidempoean.....	36
Sawah Loento.....	36
Straatsburg.....	38
Zwijndrecht.....	39
Steenwijk.....	39
HARDERWIJK.....	39
Nijmegen.....	39
Oostkapelle.....	39
Dordrecht.....	40
MAASTRICHT.....	40
Roermond.....	40
Garderen.....	40
Vlissingen.....	40
Uitgeest.....	40
Harskamp.....	40
Bellingwolde, Wedde en Vlachtwedde.....	42
Twisk (N.-H.).....	42
Rozendaal.....	43
Ooltgensplaat.....	43
Leeuwarden.....	43
staatsmijn Emma bij Hoensbroek (Limburg).....	43
Spekholzerheide.....	43
St. Oedenrode.....	43
Kaatsheuvel.....	44
Apeldoorn.....	44
Deventer.....	44
spoorwijk Patjarkling.....	44
dessa Kepoetib.....	44
Djokja.....	44
Japara.....	46
Tandjong Pandan.....	46
Stad aan 't Haringvliet.....	46
stelling Hollandsch Diep en Volkerak, Willemstad.....	46
Hilversum.....	46
Hattem.....	46
Stratum (Noord-Brabant).....	46
Breda.....	46
Doesburg.....	46
Vechel.....	46
Waalwijk.....	46
Kerkrade (Limburg).....	46
Barendrecht.....	46
Bergen op Zoom.....	47
Besooien.....	47
Waalre (Noord-Brabant).....	47
Zalt-Bommel.....	47
Grouw.....	47
Velp.....	47
Edam.....	47
Solo.....	48
Naarden.....	48
Oldenzaal.....	48
Hengelo.....	48
Dinxperloo.....	48
Gouda.....	48
Maarssen [=Meerssen].....	49
Limmen.....	49
Simpelveld.....	49
Schinnen en Schinveld.....	49
IJmuiden.....	49

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

Fort bij Purmerend.....	49
Egypte.....	49
Philadelphia.....	49
Tilburg.....	50
Goirle.....	50
Helmond.....	51
Loosduinen.....	51
Maassluis.....	51
Numansdorp.....	51
Schiermonnikoog.....	53
Dalerveld.....	53
Weert.....	53
Noordwijk-Binnen.....	53
Stolwijk.....	53
Wormerveer.....	53
Laren.....	53
Anna-Paulowna.....	54
Vlaardingen.....	54
Cappelle op d' IJssel.....	54
Vaals (L.).....	54
Aken.....	55
Malang.....	57
Pasoeroean.....	57
vluchtelingenkamp te Gouda.....	57
Alblasserdam.....	57
Heusden.....	57
Wageningen.....	57
Kampen.....	57
Lunteren.....	57
Groesbeek (bij Nijmegen).....	58
Zuidzande (Zeeuwsch-Vlaanderen).....	58
Willemstad.....	58
Oost-Friesland.....	60
Demak.....	61
Bekioen naar Tebing Tinggi.....	62
Pangoengsen.....	63
Lyon.....	64
Brest.....	64
Duinkerken, Calais, Nancy, Chalôns.....	65
St.-Moritz.....	69
Schuls-Taraso.....	69
Zweden.....	69
Tanger.....	69
Enschede.....	69
KAAPSTAD.....	70
Kimberley, Johannesburg en Fort Elisabeth.....	70
Rheden.....	70
Velp en Dieren.....	70
Heerenveen.....	70
Nieuwer-Amstel.....	70
Lugano.....	71
Rome en te Genua.....	71
Wolfhezen.....	71
Kirkwall.....	71
Nieuw en St. Joosland.....	72
Zwolle.....	72
Lonneker.....	72
Schiedam.....	72
Heerde.....	72
Pyraneeën.....	72
Haaksbergen.....	73
Friezenveen.....	73
Geldermalsen.....	73
Dieren, Velp en Spankeren.....	73
Watergraafsmeer.....	73
Arnhem.....	73

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

Hoorn.....	74
Lekkerkerk.....	74
Zandvoort.....	76
Twente.....	76
Bussum.....	76
Hoogerheide, Nispen, Zundert, Ulvenhout Baarle-Nassau, Valkenswaard, Eersel, Weert I en Weert II, Ittervoort, Thorn, Meeressen en Gronsveld.....	77
Bergen op Zoom, Roosendaal, Breda, Amersfoort, Schijndel, Tilburg, Vechel, Maastricht en Ulvenhout.....	77
Philipsdorp.....	78
Eersel (Kempen).....	78
Schijndel.....	78
Borkelschaft.....	78
Kempensche Kanaal.....	78
Valkenswaard.....	78
Achelsche Kluis.....	78
Leiden.....	80
Bilderbaan.....	80
Tressain.....	80
Douai en Chambrai.....	80
Fressain.....	80
Valenciennes.....	81
Echt.....	81
Hof van Delft.....	82
Foxhol, gem. Hoogezand.....	82
Purmerend.....	83
Beemster en Wijde Wormer.....	83
Purmerland.....	83
Gorinchem.....	83
Assendelft.....	83
Zaandam.....	83
Baarn.....	86
Wijk hij Duurstede.....	90
Rio de Janeiro.....	90
Nijkerk.....	90
Oldenbroek.....	90
Bakkum (Castricum).....	90
Didam.....	90
Huizen (N.-H.).....	92
Beemster.....	92
Weesp.....	94
Zeist.....	94
Barneveld.....	94
Wildervank.....	95
Breskens.....	95
Santpoort.....	96
Doorn, te Rhenen en te Elst.....	96
Ruurlo.....	96
Wolvega.....	96
Sliedrecht.....	96
Glanerbrug en Dorp Lonneke.....	96
Nieuwendam.....	96
Harlingen.....	96
's-Hertogenbosch.....	99
Zwartebroek en te Glindhorst, gemeente Barneveld.....	99
Wijde-Wormer en te Ilpendam.....	99
Goes.....	99
Ridderkerk.....	100
Emmen.....	102
Hobjes.....	102
Odiijk.....	102
Middelburg.....	102
Buiksloot.....	103
Strijen.....	103
Alkmaar.....	103
Utingeradeel (Fr.).....	103

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

Sneek.....	104
Waarde.....	104
Basel.....	104
Oldenburg.....	104
Zutphen.....	107
Beetsterzwaag.....	110
Valburg.....	110
Talitha Kûmi.....	110
Staphorst.....	110
Nakskov in Denemarken.....	111
Tyrol.....	112
Oostzaan.....	113
Ter Apel.....	113
Hemulumer Oldephaert (Fr.).....	113
Abcoude-Baambrugge en Abcoude-Proostdij.....	114
San Francisco.....	115
Vriezeveen (140), Stad Hardenberg (103), Den Ham (84), Oldenzaal (42), Ambt Hardenberg (33), Losser (27), Rijssen (23), Weerselo (20), en Ambt Ommen (17).....	115
Blaricum (85), Huizen (34), Laren (32), Muiden (26), Egmond aan Zee (23), Assendelft (21), Krommenie (16), Weesperkarspel (17), Zandvoort (17) Nieuwer-Amstel (15), Sloten (12) en Amsterdam (11).....	115
Scherpenzeel (36), Maurik (29), Wijchem (26), Renkum (24), Zaltbommel (22), Neede (20), Nijkerk (20), Steenderen (19), Pannerden (18), Overasselt (12), Wamel (11), Wisch (11), Zelhem (10) en Zevenaar (10).....	115
Uden (47), in Noord-Brabant.....	116
Dubbeldam (34) in Zuid-Holland.....	116
Yerseke (40) in Zeeland.....	116
Gieten (41), Vries (28) en Zuid-Laren (35) in Drente.....	116
Nieuwe Pekela (22), Noordbroek (27), Termunten (28) en Wildervank (37) in Groningen	116
Jaarsveld (51), Jutphaas (14), Kamerik (18), Leusden (12) en Wijk bij Duurstede (70) in Utrecht.....	116
Keulen.....	116
Diever.....	116
Finsterwolde.....	116
Achtkarspelen.....	116
Wilsum.....	116
Gramsbergen.....	116
Stad-Hardenberg.....	116
Mecklenburg.....	118
Tandjong Djatti.....	119
Pruisen.....	119
Hongarije, en in de Oostzee-provinciën.....	119
Engeland.....	119
Zwitserland.....	119
Zuid-Afrika.....	120
Koedoes.....	123
Poerworedjo.....	124
Finsterwolde (140), Onstwedde (116), Termunten (114), Beerta en Oude-Pekela (elk 105)	124
Beesel (286), Obbicht en Papenhoven (163), Roggel (146), Rijckholt (134), Mesch (114), Posterholt (111), Born (109), Mheer (103), Beegden (102), Oud-Valkenburg (102) en Bingelrade (100).....	124
Oudheusden (208), Den Dungen (198), Vlierden (161), Someren (160), Dongen (1634), Soerendonk (127), Lierop (122) en Hoogeloon (112).....	124
Waterlandkerkje (122), Ellewoutsdijk (115) en Noordgouwe (108).....	125
Wilnis (149), Gramsbergen (130), Staphorst (126) en Ambt-Hardenberg (111).....	125
IJzendoorn (137), Brakel (106), Nederhemert (105) en Kesteren (102).....	125
Kortenhoef (109), Spaarndam (102) en Ransdorp (100).....	125
Wijk bij Duurstede (137) en Nigtevecht (119).....	125
Sloten.....	125
Galicië.....	126
Krakau.....	126
Oost-Galicië.....	126
Lemberg.....	126
Milligen.....	126

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

Kopenhagen, Stockholm, Boedapest en Weenen.....	127
Krim.....	127
Makassar.....	129
Düsseldorf.....	130
Sydney.....	130
Victoria.....	130
Nieuw Zuid-Wales.....	130
Leersum.....	132
te Rotterdam 294, te Haarlem 26, te Urk 24, te Delft 22, te Ridderkerk 10, te Hattem 9, te Amsterdam on Oldebroek elk 5, te Raalte, Zwolle en Anna Paulowna elk 3 en te Utrecht, Maassluis en Heythuizen elk 2 gevallen.....	135
In elk der gemeenten Leiden, Schiedam, Alphen a. d. Rijn, IJsselmonde, Helder, Breda, Bergen op Zoom, Klundert, Arnhem en Brunssum werd een geval aangegeven.....	135
Duitschland als in Duitsch-Oostenrijk, Hongarije en de Russische Oostzee-landen...	135
Saksen.....	135
Silezië.....	135
Dresden.....	135
Taro-landen [?aro-landen].....	136
Goenoeng Kidoel-streek.....	138
Dusseldorp, Koningsberg, Oppeln, Neurenberg, Posen, Kopenhagen, Stockholm, Budapest en Weenen.....	138
Paramaribo.....	140
Nickerie.....	140
Nieuw Nickerie.....	140
Paradise.....	140
Waterloo.....	140
residentie Amboina.....	140
Amahai.....	140
Boela (Oost-Ceram).....	140
West Nieuw Guinea.....	140
Fak-Fak, Kaimana, Kokas, Babo en de kust van Bara (Inanwain).....	140
Bentoeni-golf.....	140
Manoekwari.....	140
Bulgarije.....	141
Toba (Bataklanden).....	142
Bataklanden.....	142
Oost-Afrika.....	143
China.....	143
Madagaskar.....	143
Groningen, Naaldwijk en Waddinxveen.....	143
Riga.....	143
Suriname.....	144
Australië.....	145
Kaodingaring.....	145
Durban.....	145
Post Leyden.....	145
Breslau, Weenen en Dusseldorp.....	146
Duitsch-Oostenrijk en Hongarije.....	146
provincie d'Arruzo.....	146
Florence, Venetië, Napels en Brindisi.....	146
Balkanstaten.....	146
Stiermarken.....	146
Temanggoeng.....	146
Pasir Oetjing.....	147
Toeloengagoeng.....	147
Kediri.....	147
Mauritius.....	147
Labrador.....	148
New Foundland.....	148
N. Kediri.....	148
Waroedjajeng.....	148
Bandoeng.....	148
West-Borneo.....	148
Lausanne is Zürich niet, Basel niet, Olten en Biel en Bern niet.....	149
Romaansch Zwitserland is niet Duitsch Zwitserland.....	149
Oost-Zwitserland.....	149

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

Indramajoe, in de onderdistricten Djatitoedjoeh	150
sovjet-Rusland.....	150
Poetiloff en Oboekhoff.....	151
PRETORIA.....	152
Greytown in Natal.....	152
Swaziland.....	152
Transvaal.....	152
Natal.....	152
Colenso en Spioenkop.....	153
Magelang.....	154
Japara en Koedoes, zoomede naar Batang, Koelonprogon, Pekalongan, Koetoardjo en Bojolali.....	154
Djamboe in de afdeeling Poerwokerto.....	154
Weenen, Krakau en Lemberg.....	154
Berlijn, Breslau, Dusseldorp, Neurenberg, Weenen, Budapest en Kopenhagen.....	154
Curaçao.....	155
St. Eustatius.....	155
St. Barbaramijnen.....	155
Aruba.....	155
Cuba.....	155
Willemstad.....	155
Genève.....	156
Berlijn, Potsdam, Breslau en Regensburg, Brunswijk, Weenen, Budapest, Christiania en Stockholm.....	156
Zanglaagte, Transvaal.....	156
Poldhuc.....	156
Zuid Nieuw Guinea.....	156
Boven Digoel.....	156
Mappi-streek.....	156
bovenloop van de Mappi.....	156
Inanwatan.....	156
Boven Kais-rivier.....	156
Kota-Godang.....	157
Kelit.....	157
Dono-Rodjo.....	157
Kelèt.....	157
Mergaredja.....	157
Kelèt en Japara.....	157
Goenoeng Kidoelsche.....	157
Tokio.....	158
Chicago.....	158
Groote Meren.....	159
Carnarvon.....	159
groote Amerikaansche steden, in Europa (Polen) en het Verre Oosten (Japan).....	159
NEW-YORK.....	159
Plvmouth.....	159
Stockholm en Kopenhagen.....	159
Berlijn, Dusseldorp, Neurenberg, Budapest, Weenen, Praag.....	159
Kopenhagen, Berlijn, Dortmund, Kiel en Budapest.....	160
Londen, Glasgow, Birmingham.....	160
Tjilatjap.....	161
Hendon.....	161
Rome.....	161
Britsch-Indië.....	161
Bombay.....	161
Bovenwindsche eilanden.....	161
Bonaire.....	161
Djambi.....	162
Brebes.....	162
Ruhr-gebied.....	162
Breslau, Danzig, Stettin, Altona, Halberstadt, Koningsberg, Offenbach, Gotha, Hannover, Herne, Recklinghausen, Bottrop, Dortmund, Essen, Hamborn, Munster en Gelsenkirchen.....	162
Liverpool.....	162
Oostenrijk, Hongarije en Tsjecho-Slowakije.....	162
Japan.....	162

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

Petrograd, Moskou, Smolensk, het Poolsche front en verschillende steden en dorpen langs den Wolga, van Nisjni Novgorod tot Astrakan.....	164
Bangak.....	165
Preanger.....	165
Mamberamorivier.....	165
Pionierbivak.....	165
Marine-vallen.....	165
Edi-vallen.....	165
Batavia bivak.....	165
Meervlakte.....	165
Noesa Kembangan.....	166
Wonosobo in de richting Bandjarnegara.....	166
Banjoemas.....	166
Monmoutshire.....	166
Blaenavon.....	166
Kniereth en Merchawja.....	166
Jeruzalem.....	166
Witwatersrand.....	166
Nieuw-Caledonië.....	166
Babar-eilanden.....	167

5 [De artikelen zijn uit het ALGEMEEN HANDELSBLAD, tenzij anders vermeld.]

[Rotterdamsch nieuwsblad]

1 juni 1918 De geheimzinnige ziekte in Spanje.

10 Uit Bern verneemt de Vossische Zeitung: De ziekte, welke Spanje teistert, schijnt een soort influenza te zijn, die blijkbaar een goedaardig verloop heeft. De dagbaden verschijnen met een beperkte oplaag. Ook is een groot deel van het personeel der oorlogsmarine door de ziekte aangetast, terwijl in Barcelona alleen ongeveer 20 à 15 30.000 ziektegevallen zijn. Gevallen met doodelijken afloop werden tot nu toe niet gemeld. Naar de Temps mededeelt, heeft de gezondheidscommissie te Madrid een aantal bepalingen ter bestrijding der epidemie uitgevaardigd. Te Madrid alleen liggen 80.000 personen ziek. De oorzaken der epidemie zijn absoluut onbekend.

[De tribune]

1 juni 1918 Heel Spanje ziek.

20 Volgens de telegrammen uit Madrid grijpt de geheimzinnige epidemie in Spanje nog steeds in groote mate om zich heen en eischt veel slachtoffers. In Madrid zijn 120.000 gevallen. De ziekte heeft zich ook tot de paarden uitgebreid. In een cavalerieregiment zijn alle paarden ziek geworden. In Carthagena zijn talrijke matrozen door de ziekte aangetast. [volgt bericht De geheimzinnige ziekte in Spanje.] 25

[Amigoe di Curacao]

1 juni 1918 [...] Waar men op dit oogenblik ook niet aan feestvieren

denkt, is in Spanje. Uit Madrid wordt tenminste medegedeeld, dat alle theaters gesloten zijn, dat de trams bij gebrek aan personeel niet meer rijden. De reden is, 30 dat er een volksepidemie is uitgebroken en dat de influenza bij 30% der bevolking heeft aangetast. De koning en verscheidene ministers moeten hun kamer houden.

[De Tijd]

4 juni 1918 De geheimzinnige ziekte in Spanje.

35 Uit Madrid werd over de geheimzinnige ziekte nog het volgende aan de "Times" bericht: Het eerste slachtoffer van het kwaadaardige stadium is heden overleden. De ziekte heeft haar goedaardig karakter verloren. In de kazernes, regeeringsbureaux, scholen en in de fabrieken zijn 30 tot 40 pCt. zieken; 250 matrozen van het eskader te Vigo bevinden zich in het hospitaal. De tramdienst te Madrid is zeer beperkt en 40 het "telegrafische verkeer is gedesorganiseerd bij gebrek aan personeel. De medische dienst en de magazijnen zijn onvoldoende, om aan de aanvragen te beantwoorden. Alle lagen van de bevolking worden aangetast. De koning is twee dagen ziek geweest. Onder de patiënten bevinden zich ook Romanones, Dato en andere bekende politici. Toen de ziekte zich uitbreidde, heeft nu haar goedaardig karakter verloren. 45 De ziekte openbaart zich plotseling zonder voorafgaande symptomen door keelpijn, lichte bronchitis met een droge blaffende hoest, volkomen verlies van eetlust, spierpijn en pijn in de gewrichten, algemeene zwakte, maagstoornissen. De tweede dag hevige transpiratie. De koorts verdwijnt op den derden of vierden dag. De hoest wordt vergezeld door het opgeven van slijm. De ziekte tast de ademhalingsorganen meer aan

50 dan de ingewanden, mannen meer dan vrouwen. Kinderen worden niet veel aangetast, slechts tweemaal kwamen daarvan gevallen in enkele dagen voor. Hoewel de ziekte het karakter van griep vertoont, is bij bacteriologisch onderzoek gebleken, dat de influenza-bacil afwezig is en aanwezigheid werd aangetoond van de kiemen van de parameningitiscus, die gedurende de lente een buitengewone levenskracht heeft aan het Westelijk front. Volgens het proces van natuurlijke selectie zijn zij van daar overgebracht naar andere bevolkingscentra. De beste voorbehoedmiddelen zijn: frissche lucht, zindelijkheid, voortdurende desinfectie. De genezing wordt veel meer teweeg gebracht door het houden van dieet dan door medicijnen.

60 [Nieuwsblad van het Noorden]

5 juni 1918 - In de "Frankf. Zeitung" schrijft een med. doctor

over de geheimzinnige ziekte in Spanje, die volgens hem een influenza-epidemie zou zijn. Het plotseling massaal optreden, de snelle verbreiding over een groot land, de katarachtige ziekteverschijnselen, de betrekkelijke zeldzaamheid van kwaadaardige gevallen, het gelijktijdig ziek worden der paarden zijn alle van ouds bekende en typeerende verschijnselen van de echte influenza. Deze ziekte is een oude gast der menschheid. Reeds in de vijfde eeuw van Christus vindt men er sporen van. De eerste epidemie, waaromtrent wij betrouwbare berichten hebben, trad in 1580 in het Oosten op. Tegen het einde des jaars had ze zich over de landen aan de Middellandsche Zee naar het Noorden tot aan de Oostzee verbreid. In de 17e eeuw in Engeland epidemies voor en in de jaren 1729-1737 was influenza de "modeziekte." Bij de influenza-epidemies van 1836-1837 werd de ziekte voor 't eerst in Australië, Achter-Indië en Zuid-Afrika waargenomen. Erger dan ooit woedde de epidemie in 1889. In Mei 1889 in Bucharra in Turkestan en tegelijkertijd in Groenland en Noord-Amerika waargenomen, had ze zich tegen het eind van 1890 over heel de aarde verbreid. De ziekte begint plotseling met koude rillingen, koorts, pijn in hoofd en rug met groote terneergeslagenheid gepaard gaande. De plaatselijke ziekteverschijnselen bestaan meest in een katar der luchtpijpen, veel minder vaak in een maagkatar. Dikwijls is de ziekte door longontsteking gecompliceerd, en menigmaal wordt ze gevolgd door nierziekten of zenuwpijnen. De koorts duurt meestal slechts kort, het herstel vordert langzaam, herhaling der ziekte is niet uitgesloten. In 1892 ontdekte R. Pfeiffer de influenza-bacil, die trouwens niet steeds bij influenza, ook wel bij gezonde menschen gevonden wordt. Komt influenza op zeer grooten schaal voor, dan rekent men haar tot pandemie of wereldziekten. Omstreeks het midden der 18de eeuw noemden de Franschen de ziekte "grippe", de Engelschen "Influenza." Een speciaal geneesmiddel tegen deze betrekkelijke onschuldige ziekte bestaat niet. "Als de Spaansche ziekte" aldus besluit het bericht, "het begin is van een nieuwe influenza-pandemie, dan kan ze misschien beslissend in het lot der volkeren ingrijpen."

90 [Het Oosten]

7 juni 1918 Madrid.

Spanje wordt geplaagd met een ziekte die wel eenige gelijkenis heeft op de influenza. In Madrid alleen zijn meer dan 150 duizend zieken. Tot nog toe sterven er slechts weinigen aan.

95 [Nieuwe Tilburgsche Courant]

22 juni 1918 INFLUENZA IN SPANJE.

De berichten uit Spanje over de eigenaardige ziekte, die zich daar plotseling verspreid heeft, duiden er meer en meer op, dat men hier met een soort influenza-epidemie te doen heeft. Het is niet aan te nemen, dat er, in Spanje plotseling een nieuwe ziekte zou ontstaan, ook is de mogelijkheid van pest, zooals reeds gezegd werd, uitgesloten. Pest doet zich niet zoo explosiegewijze voor. Bovendien kloppen de berichten, dat de ziekte in quantiteit meer slachtoffers maakt dan qialiteit, dat er dus veel menschen door aangetast worden, doch allen in betrekkelijk zwakke mate, en dat er geen sterfgevallen voorkomen, en, ten slotte dat er ook paarden door aangetast, volkomen met het bekende beeld van een influenza-epidemie.

De medische literatuur kent daarvoor voldoende recente gevallen. Uit de vijfde eeuw vóór Christus zijn de eerste berichten omtrent inf[f]luenza-epidemiën afkomstig. Onaanvechtbaar zijn deze mededeelingen echter niet. De eerste betrouwenswaardige berichten dateeren uit de 15e eeuw. In het voorjaar van 1580 brak te Levant een epidemie uit, die zich in December van dat jaar uitgebreid had over alle landen rond de middellandsche zee. Door den arts Sydenkam wordt zoo'n epidemie beschreven die van 1729-1737 de bevolking van Groot-Britannië teisterde. Daarna noemt de literatuur een pandemie die zich in de jaren 1836-37 uitbreidde over heel Australië, Achter-Indië en Zuid-Afrika. Nooit echter werd het menschdom zoozeer aangevallen als in 1889 toen

midden Mei in Boekhara in Turkestan de eerste gevallen voorkwamen, terwijl de ziekte zich gelijktijdig voordeed in Groenland en Noord-Amerika. Van Turkestan breidde de epidemie zich uit naar Siberië, vandaar naar Petersburg, dat met zijn druk wereldverkeer einde October de haard werd voor tal van besmettingen. Begin November kon men ook in Berlijn van een heerschende influenza-epidemie spreken, en eind November vergaderden de Parijsche artsen om maatregelen er tegen te bespreken. In December was heel Europa aangetast en in Januari de heele aarde. Het percentage der zieken varieerde van 20-70 pct. der bevolking. In 1892, toen naar aanleiding van deze vreeselijke wereldziekte de ziekte druk bestudeerd werd, vond Pfeiffer de influenza-bacil. Merkwaardig van deze ziekte is, dat haar epidemisch karakter betrekkelijk zelden voorkomt. Individueel plaagt zij den mensch vaker. Vroeger noemde men haar epidemische catarrh. In het midden der 18e eeuw ontstond in Frankrijk de naam grippe. De Engelschen spraken het eerst van influenza. In Duitschland noemt men de ziekte nog grippe.

130 [De Surinamer]

27 juni 1918 De Influenza-bacil ontdekt?

Een medicus uit Leipzig, Dr. Stephan schijnt de influenza-bacil ontdekt te hebben, het is een diplococcus die gevonden werd in het bloed van de zieken en later ook op de slijmvliezen. Dat het werkelijk den influenza-bacil is en geen toevallig bijkomend verschijnsel, blijkt uit het feit, dat de diplococcus uitsluitend gevonden werd bij influenza-patiënten, nooit bij andere zieken. Stephan heeft voorgesteld den nieuwen ziekteverwekker te noemen Diblococcus mocosus Leipzig. De verspreiding en daarmee de besmetting van de ziekte heeft plaats door uithoesten of uitspuwen van slijm door de patiënten.

140 [Rotterdamsch nieuwsblad]

28 juni 1918 De koningin van Spanje heeft pokken. Pest in Engeland.

De correspondent van de Times in Madrid meldt, dat de koningin van Spanje aan de pokken lijdt. Ook de prinsessen Beatrice en Maria Christina zijn door deze ziekte aangetast. Juist kwamen er berichten uit Spanje, dat de geheimzinnige ziekte, die men voor influenza houdt, aan het afnemen was. Er is indertijd aan herinnerd dat zulke geheimzinnige epidemieën dikwijls de voorbode waren voor het uitbreken van een of andere besmettelijke ziekte. Zal Spanje nu door de pokken worden bezocht? Drie pokkegevallen tegelijk in het koninklijk gezin geven in ieder geval te denken. Tegelijkertijd komt het verontrustend bericht uit Engeland, dat zich twee gevallen met doodelijken afloop van longenpest hebben voorgedaan in een afgelegen plattelandsdistrict in Oost Suffolk. De haard der besmetting kent men niet. Alle omwonenden zijn afgezonderd en men hoopt, dat de ziekte zich niet verder zal uitbreiden.

155 [Nieuwe Rotterdamsche Courant]

29 juni 1918 [...] Wij namen 250 gevangenen bij den voornaamsten aanval,

terwijl de aanval ten N. van de Plate Becque ons nog 44 gevangenen en 6 machinegeweren opleverde. De gevangenen behoorden tot de 32ste Saksische en 44ste Pruisische reserve-divisie en er waren enkele manschappen van zeer geringe waarde onder. Zij berichtten, dat er onder de Duitse troepen veel influenza heerschte, waarbij hooge koorts en vóórkwamen en waarop zwakte en neerslachtigheid volgden. [...]

165 [De Telegraaf]

29 juni 1918 Onder de arbeiders van Rüsselsheim (Hessen)

heerscht een ernstige influenza epidemie. De ziekte zou naar hoogtepunt echter reeds overschreden hebben, en er beslaat geen reden tot ongerustheid.

170 **30 juni 1918 DE "SPAANSCH ZIEKTE" TE NEURENBERG.**

NEURENBERG, 29 Juni. De epidemie, die onlangs in Spanje woedde, heeft zich plotseling te Neurenberg vertoond. In verscheidene bureaux en werkplaatsen hier ter stede is op het onverwachtst een groot aantal personen, onder verschijnselen van algemeene moeheid en koorts, ziek geworden. Naar alle waarschijnlijkheid heeft men hier te doen met een varieteit van influenza. De districts-arts heeft een bekendmaking gepubliceerd, waarin hij maatregelen aangeeft ter voorkoming van besmetting en de behandeling die de lijdens moeten ondergaan, uiteenzet. Hij legt er echter tevens den nadruk op, dat er geen reden tot ernstige bezorgdheid aanwezig is, daar de ziekte eenn goedaardig verloop heeft. (Wolffbur.)

180 [Rotterdamsch nieuwsblad]

1 juli 1918 [...] De gevangenen maakten deel uit van de 32ste Saksische

en de 44ste Pruisische reservedivisie en er waren eenige zeer armzalige typen onder. Zij werden verteld, dat er in hevige mate influenza onder de Duitsche troepen is uitgebroken en dat de ziekte vergezeld gaat van zeer felle koorts en dientengevolge verzwakking en neerslachtigheid veroorzaakt. [...]

[Het Centrum]

1 juli 1918 [...] Duitsche gevangenen deelden mede,

dat er een hevige influenza in hun gelederen woedde. Gisteren veroverden de Franschen weer een heuvel, waardoor ze hun front over een breedte van drie K.M. en ter diepte van een kleinen K.M. vooruitbrachten.

[Nieuwe Tilburgsche Courant]

1 juli 1918 **Massa-ziekte te Neurenberg.**

De vóór korten tijd in Spanje ingetreden massa-ongesteldheid heeft op verwonderlijke wijze zich ook in Neurenberg geopenbaard. Hier is in meerdere bureaux en werkplaatsen plotseling een aantal personen onder verschijnselen van moeheid en koorts ziek geworden. Naar alle waarschijnlijkheid heeft men hier met influenza te doen.

De Koninklijke districtsarts heeft een bekendmaking gepubliceerd, waarin hij aanwijzingen geeft ter voorkoming van overslaan der ziekte en ter verpleging der zieken. Tegelijkertijd deelt hij echter mede, dat er geen reden is tot ernstige ongerustheid, daar de ziekte regelmatig verloopt.

[Rotterdamsch nieuwsblad]

2 juli 1918 [...] Ook in Bonn is de geheimzinnige ziekte opgedoken.

Een ernstig karakter heeft ze echter ook hier niet, ofschoon zij wel een tot twee weken duurt. Influenza-bacillen zijn tot heden niet gevonden.

[Tilburgsche Courant]

3 juli 1918 **DE SPAANSCH E GRIEP.**

De zoogenaamde "Spaansche griep" heeft zich nu over heel Duitschland uitgebreid en wint onder andere te Berlijn, Maagdenburg en Stuttgart onrustbarend veld. Te München [Muenchen] woedt de wekte in hevige mate. In Dantzig zijn geval en geconstateerd in de garnizoenshospitalen.

De Charité te Berlijn heeft 50 zieken afgewezen en een tiental patiënten opgenomen. Een zaal met 50 bedden werd, wegens gevaar voor besmetting, gesloten. Doktoren en pleegzusters kunnen zich niet tegen het gevaar van besmetting vrijwaren en moeten dat op den koop toenemen.

Het Rudolf Virchow ziekenhuis nam Maandag 35 griep patiënten op. Ook in het Urban-ziekenhuis en het ziekenhuis Moabit werden talrijke zieken opgenomen. In een heele reeks van openbare bedrijven, zoo meldt het Berliner Tageblatt heeft de nieuwe ziekte in de laatste dagen een groot getal absenties ten gevolge gehad. In een afdeeling van een groote bank zijn alle vrouwelijke ambtenaren ziek.

De autoriteiten verzekeren, dat tot dus ver geen grond bestaat om zich ongerust te maken. Tot nu moet de ziekte een onschuldig karakter hebben.

Een bericht in de Daily Mail (Parijsche editie) meldt, dat te Parijs de Spaansche griep voor den tweeden keer haar intrede doet. Volgens een bericht van het Pasteur-instituut komt de ziekte van het front.

In Mei verscheen ze voor dé eerste te Parijs, heeft zich vandaar naar Spanje verspreid, en is daarna weer naar Frankrijk teruggekeerd. Volgens de Daily Mail duurt de ziekte van een dag of drie tot op zijn hoogst twee weken.

Duitsche medische autoriteiten hebben verklaard, dat men met influenza te doen heeft, zooals die zich tusschen 1889-1893 over heel Europa heeft verspreid. Koorts ontsteking van den slijmuid, algemeene vermoeidheid schijnen de voornaamste verschijnselen van de ziekte te zijn. Gevallen met doodelijken afloop zijn nog niet gemeld.

3 juli 1918 **BERLIJN, 3 Juli. (Spec. Dienst.) De z.g. Spaansche influenza**

bereidt [=breidt] zich nog steeds over alle deelen van Duitschland uit. Te Danzig zijn in het Garnizoenshospitaal verschillende gevallen voorgekomen. In het groote Hoofdkwartier hebben besprekingen plaats gevonden, waaraan alle hooge medisch-militaire autoriteiten deelnamen om de maatregelen te bespreken, teneinde het overslaan van de epidemie naar het front te voorhoeden. Besloten is de scherpste maatregelen daartegen te nemen.

[Nieuwe Rotterdamsche Courant]

3 juli 1918 [...] De berichten over de griepepidemie in Duitschland

250 en andere landen zijn belangwekkend; interessanter nog zou het zijn, als men vernemen
kon, in hoever de ziekte ook de legers heeft aangetast. Zij is aanvankelijk van het
front naar Parijs gekomen, zoo heet het. Is het ook van het front, dat zijn naar
Berlijn gekomen is? Vermoedelijk wel. Immers nog voor dat er berichten ingekomen
255 waren over het uitbreken van de ziekte in Neurenberg, lazen we in een beschrijving
die een Engelsch oorlogscorrespondent van een plaatselijk gevecht in Vlaanderen gaf,
dat de daar aangevallen Duitsche troepen influenza hadden. [...]

[Rotterdamsche Courant]

4 juli 1918 De Spaansche ziekte.

260 De "Spaansche ziekte" heeft zich met groote snelheid over geheel Frankrijk uitgebreid
waartoe in niet geringe mate de slechte woningtoestanden meewerken, die op hun beurt
weer het gevolg zijn van het groote aantal bewoners, dat Parijs en de noordelijke
provinciën heeft verlaten om in de zuidelijker gelegen deelen des lands hun toevlucht
te zoeken. Het zielental van Lyon b.v. is nagenoeg verdubbeld en daar bij komt nog
265 het gebrek aan artsen en verplegend personeel, waardoor de bestrijding der ziekte
wordt belemmerd.

Zooals wij gisteren reeds gemeld hebben, vertoont de ziekte zich ook te Berlijn en in
verschillende andere Duitsche steden, zooals Munchen, Neurenberg, Fürth, Regensburg,
Passau, Ingolstadt, Landshut, Maagdenburg en Stuttgart. De ziekenhuizen van Groot-
Berlijn liggen vol lijders en ook te Dantzig zijn in het garnizoenshospitaal
270 verschillende gevallen voorgekomen. In het groote hoofdkwartier hebben besprekingen
plaats gevonden; waaraan alle hooge medisch-militaire autoriteiten deelnamen, om de
maatregelen te bespreken, teneinde het overslaan van de epidemie naar het front te
verhoeden. Besloten is de scherpste maatregelen daartegen te nemen.

In de Berl. Ztg. am Mittag wijdt de medische medewerker een beschouwing aan de
275 "Spaansche ziekte", aldus genoemd, omdat de tegenwoordige epidemie uit Spanje gekomen
is, maar die men evengoed de Chineesche, Russische of Italiaansche ziekte kon noemen,
want al voor meer dan een eeuw zijn dergelijke ziekteverschijnselen uit die landen
voort gekomen.

In werkelijkheid is de ziekte niet anders dan de sedert den winter van 1889/90 bij
280 ons bekende influenza, in Frankrijk de griep, "la grippe", genoemd. Deze namen,
influenza en griep, wijzen op den invloed van het weer en de weerloosheid der
mensen tegen de besmetting. Het woord influenza werd het eerst gebruikt in 1743 en
duidt op de oorzaak der ziekte, "influenza di freddo", inwerking der koude, terwijl
het Fransche woord "la grippe" is afgeleid van agripper=aangrijpen: een ziekte, die u
285 plotseling aangrijpt. De verbreider der ziekte is een door R. Pfeiffer in 1892
ontdekte bacil. Het eerste verschijnsel is plotseling optredende koude rillingen, die
vergezeld gaan met een aanmerkelijke verhooging van lichaamstemperatuur, welke een of
meer dagen aanhoudt en gewoonlijk een hevige hoofdpijn teweegbrengt met pijnlijke
aandoeningen in rug en gewrichten, benevens het verdwijnen van den eetlust. De ziekte
290 duurt slechts enkele dagen en is ongevaarlijk, wanneer er geen complicaties bijkomen,
als longontsteking en storingen in de spijsvertering en het zenuwstelsel welke een
ongunstig verloop van het ziektegeval met zich kunnen brengen.

Men heeft verscheidene geneesmiddelen tegen de kwaal aangewend, waarvan de meest
gebruikte zijn chinine, antipyrine en aspirine, maar de eenig goede behandeling is
295 eenige dagen warm in bed blijven en een voorzichtig dieet. De ziekte is zeer
besmettelijk en er is nog geen middel tegen de besmetting gevonden. Ook kan de
influenza door kou-vatten gemakkelijk terugkomen en de volgende gevallen zijn in den
regel minder onschadelijk dan het eerste.

300 [Rotterdamsche nieuwsblad]

4 juli 1918 De Spaansche ziekte in Engeland.

LONDEN, 3 Juli. (H.N.) De influenza gaat voort gestadig terrein te winnen. Een
Londensche genees- en heilkundige telde Donderdag 62 van zijn patiënten onder de
lijdenden aan deze ziekte en gisteren 184. Het karakter van de ziekte blijft
305 goedaardig. Een grooter aantal doden werd echter gisteren gemeld. Er bestaat gevaar,
dat indien de eerste symptomen worden veronachtzaamd, complicaties intreden, in den
vorm van longontsteking en meningitis.

In Londen zijn de groote huizen van de city en de magazijnen van het West End zwaar
getroffen. Van Harrods komen berichten over meer dan 400 slachtoffers. Te Dudley zijn
310 4000 kinderen aangetast en alle scholen werden gesloten. Sommige sterfgevallen kwamen
daar voor. In den nacht staan lange rijen voor de woningen der dokters te wachten. In
de industrieën dreigt een ernstig tekort aan arbeidskrachten en in het bijzonder te
Birmingham. Hetzelfde wordt gemeld van Leeds. Te Mansfield en in verschillende andere

315 plaatsen zijn de schouwburgen en bioscopen gesloten. Van de werkploegen van een
mijnschacht waren op sommige plaatsen 250 [of 280?] man afwezig. Fabrieken van
320 ondergoederen en schoenen verloren een groot gedeelte van de vrouwelijke
arbeidskrachten en te Middlesborough ontbraken 5000 schoolkinderen en 68
onderwijzers. Te Manchester zijn 70 trams uitgevallen, omdat 300 bestuurders en
conducteurs zich ziek hebben gemeld.

[Het Volk]

325 **4 juli 1918 WEENEN 3 Juli (V.D.) De influenza-epidemie heeft zich thans**
ook tot de Oostenrijksche hoofdstad uitgestrekt. Ook uit Boedapest komen berichten
binnen van een verspreiding dezer ziekte in Hongarije.

330 **4 juli 1918 BERLIJN, 3 Juli (V.D.) Aangaande de influenza epidemie**
wordt gemeld, dat deze vooral hevig woedt in Baden, den Palts en in den Elzas en wel
in het bijzonder in Karlsruhe, Mannheim en Ludwigshafen, waar een derde der bevolking
la aangetast. Vooral zijn die personen aangetast, die in de groote industriebedrijven
335 werken. Sterfgevallen tengevolge der ziekte hebben tot nu toe nog niet plaats
gevonden.

[Rotterdamsche nieuwsblad]

335 **5 juli 1918 De Spaansche ziekte.**
De gisteren ontvangen telegrammen hebben reeds doen zien, welk een enorme uitbreiding
de zoogenaamde Spaansche ziekte, alias de influenza in Engeland en Duitschland heeft
gekregen. Eigenlijk wordt geen enkel land van Europa ervan verschoond. Zoo komen ook
berichten van gevallen in Bern (Zwitserland) en Christiania (Zweden), terwijl de
340 keizerin van Oostenrijk, Zita, er door aangetast schijnt te zijn. Behalve onder de
burgers in Engeland en Ierland woedt de ziekte daar vooral ook in militaire kampen.
Reeds op 21 Juni waren er in Londen 1000 gevallen en sedert is dat aantal voortdurend
gestegen. In Duitschland veroorzaakt de epidemie al belangrijke stagnatie. Vooral
komt de ziekte voor op plaatsen, waar veel menschen bijeen zijn. zoodat vele
345 arbeiders en arbeidsters in de fabrieken er door aangetast zijn. Te Munchen bedraagt
het aantal gevallen ongeveer 1500, te Berlijn ruim 3000, en in de steden van zuid
west Duitschland, Karlsruhe, Mannheim en Ludwigshafen is zelfs meer dan een derde der
bevolking ziek. De posterijen en de telefoon ondervinden er den last van; van de
trambeambten zijn velen ziek; op de banken ontbreken tientallen van employés, vooral
350 de vrouwelijke, waarvan er soms geen enkele gezond meer is, op het appèl en onder de
politiebeamten zijn ook veel zieken, in München alleen al 65. Ook in Duitschland
worden veel soldaten aangetast. Van het garnizoen van Wittenberg alleen zijn 300
soldaten ziek. In Berlijn verzuimen honderden kinderen de scholen. De meeste
ziekenhuizen liggen vol. Dat wordt daarmee verklaard, dat menschen, die aangetast
355 worden, angstig naar de ziekenhuizen loopen om te worden opgenomen en ook daar mee,
dat er een groot gebrek aan doctoren is. Die er zijn, zijn nacht en dag in de weer,
maar zij kunnen hun patiënten toch niets anders voorschrijven dan bed rust en dieet.
Ook veel verpleegsters zijn ziek.

[Nieuwsblad van Friesland]

360 **5 juli 1918 - De zoogenaamde "Spaansche griep" heeft zich nu**
over heel Duitschland uitgebreid en wint onder andere te Berlijn, Maagdenburg en
Stuttgart onrustbarend veld. Te Munchen woedt de ziekte in hevige mate. Duitse
medische autoriteiten beweren, dat men met influenza te doen heeft, zooals die zich
365 tusschen 1889-1893 over heel Europa heeft verspreid. Koorts, ontsteking van de
slijmhuid, algemeene vermoeidheid schijnen de voornaamste verschijnselen van de
ziekte te zijn. Gevallen met doodelijken afloop zijn nog niet gemeld.
In Moleschott wordt het vermoeden uitgesproken, dat deze raadselachtige
ziekteverschijnselen te wijten zouden zijn aan ondeugdelijk plantaardig voedsel, b.v.
aan meelvergiftiging.

370 [De Sumatra post]

6 juli 1918 Speciale dienst.
(Nipa.) Uit Singapore wordt d.d. 4 Juli gemeld, dat aldaar een epidemie van Russische
influenza heerscht. De helft der bevolking is aangetast. De zaken ondervinden er
375 belemmering door. De sterfgevallen gaan gepaard met koorts. De crisis duurt 3 dagen.

[Rotterdamsche nieuwsblad]

8 juli 1918 De Spaansche griep.
LONDEN, 6 Juli. (H.N.) In de influenza epidemie is nog geen vermindering te

380 bespeuren. De Londensche ambulancedienst heeft gedurende 48 uur melding gemaakt van
32 gevallen op straat. Lange rijen patiënten, die aan influenza lijden, staan voor de
woningen der doctoren in het St. Pancreasdistrict. Onder de laatste slachtoffers
bevindt zich ook prinses Patricia. Er zijn meer dan 20.000 kinderen in Midden- en
West-Lethian aangetast. De meeste scholen zijn gesloten. Gisteren werd ook besloten
385 de scholen te sluiten te New-Castle, waar tusschen de 7 en 8000 kinderen zijn
aangetast. Ook de scholen te Hull, Barrow en South Durham zijn gesloten.

8 juli 1918 Volgens de berichten in de bladen schijnt

in den laatsten tijd te Berlijn de Spaansche griep wat af te nemen. Evenwel zijn er
nu toch verscheiden gevallen met doodelijken afloop voorgekomen. Het waren gevallen,
390 waarin de griep gepaard ging met longontsteking. Volgens de Norddeutsche Allgemeine
Zeitung hadden echter in deze gevallen de patiënten al longontsteking, voor dat zij
de griep kregen.

[Nieuwe Rotterdamsche Courant]

395 **8 juli 1918 Men schrijft ons uit Zurich dd. 4 Juli:**

Zwitserland zit vol met de Spaansche griep. Zij kwam via München van Barcelona naar
Schaffhausen. Om waarlijk neutraal te blijven, diene gezegd, dat zij voor München
eerst nog Parijs aandeed, waar een redacteur van Oeuvre haar van een Spaanschen
kellner overnam, - tegelijk met een valsche "cent-sous". Maandag in Schaffhausen,
400 constateerde men haar aanwezigheid (dank de strenge vreemdelingen-contrôle). Dinsdag
reeds in Bazél, Woensdag in Zürich, vandaag in Chur, morgen misschien overal elders.
Als een echte influenza - want zoiets moet het immers zijn - grijpt de ziekte snel
om zich heen. Bij voorkeur in de kazernes en in de scholen, waar de slachtoffers bij
honderden tellen. Gevaar is er nergens bij. Het is de oorlogs-ziekte, zeggen de
405 Zwitsers. En zij verklaren dat aldus. Al dat schieten jaagt de trimestriale weers-
verdeelingen door elkander; voor Juni en Juli is het veel te koud, en daarenboven
ontbreekt reeds al te lang een goede wijn, van wien de kenners immers beweren, dat
hij de ziekte voorkomt, die de doktoren niet kunnen genezen.

410 [Nieuwsblad van het Noorden]

8 juli 1918 - De Spaansche ziekte nadert meer en meer de Nederlandsche

grenzen. In Geldern is een groot aantal militairen aangetast en ook in Kleef hebben
zich enkele gevallen voorgedaan.

415 [De Telegraaf]

11 juli 1918 De Spaansche ziekte in het Engelsche interneeringskamp.

(Van onzen correspondent.)

GRONINGEN, 10 Juli.

In het Engelsche interneeringskamp is een besmettelijke ziekte uitgebroken,
420 vermoedelijk de zoogenaamde Spaansche griep. De ziekteverschijnselen stemmen overeen
met die van influenza. De ziekte is niet van ernstigen aard, de patiënten zijn in den
regel na twee dagen hersteld. Er hebben zich een honderd gevallen voorgedaan. Het
wordt voorloopig nog niet noodzakelijk geacht het kamp te sluiten.

11 juli 1918 LOSSER, 10 Juli.

425 Hier zijn reeds 38 personen door de Spaansche ziekte aangetast.

11 juli 1918 SLUIS, 10 Juli.

Te Sluis, in Zeeuwsch-Vlaanderen in een aantal militairen plotseling ziek geworden.
Men vreest, dat het de zoogenaamde Spaansche ziekte is. De verloven zijn geschorst.

430 [Rotterdamsche nieuwsblad]

12 juli 1918 Spaansche griep in Londen.

LONDEN, 11 Juli. (H.N.). Uit het wekelijksch verslag blijkt, dat het aantal
sterfgevallen aan influenza in Londen in de laatste week 218 bedragen heeft tegen 67
in de voorgaande week. Gelijk in de vorige week kwam het grootste aantal der
435 sterfgevallen voor bij patiënten tusschen 25 en 35 jaren.

[Nieuwe Rotterdamsche Courant]

12 juli 1918 De Times van 2 Juli meldt uit allerlei plaatsen

440 dat de Spaansche griep zich verder verspreidt. Bij een firma te Londen met 400
werklieden ontbraken er op een dag 80 op het appel.

De verschijnselen zijn in bijna alle gevallen in het begin dezelfde: hevige
hoofdpijn, pijn in de streek van de nieren, en een onrustbarende snelle stijging van
de temperatuur. Vele patiënten hebben hevige koorts, voor zij hun huis kunnen
bereiken. Over het algemeen zijn de aanvallen niet ernstig. Als de patiënt rust en

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

445 het een of andere koortswerende middel (kinine, salicylas natricus) neemt, kan hij meestal na vier of vijf dagen zijn werk hervatten. De epidemie is vooral merkwaardig, om het plotselinge optreden van de verschijnselen. Menschen die zich volkomen gezond om 10 uur naar hun werk begeven, moeten twee uur later naar bed. Naar bed gaan is het veiligste wat men kan doen.

450 Op een school te Egham kwamen 133 gevallen voor, en tusschen de 50 en 60 in een andere. In Northumberland en Durham zijn zoovele mijnwerkers aangetast, dat de productie er aanmerkelijk onder lijdt. Te Newcastle ontbraken wel 70 pct. arbeiders op sommige plaatsen bij het werk.

455 In Birmingham zijn verleden week 10 sterfgevallen voorgekomen. Een aantal mannen en vrouwen zakten bij hun werk in elkaar en moesten met ambulances thuisgebracht worden. De aangetasten zijn meerendeels menschen die binnenshuis werken (in fabrieken werkplaatsen, mijnen, kantoren, scholen). Menschen die veel in de buitenlucht zijn, blijven over het algemeen vrij.

460 De patholoog dr. R. C. Jewsbury te Lambeth heeft, bij de lijkschouw van een schoolmeisje dat aan de ziekte bezweken was, gezegd dat, naar zijn meening, het beste voorbehoedmiddel tegen de ziekte was, om elken dag een kleine hoeveelheid kaneelolie met kinine te nemen. (Leeken dienen met kaneelolie op te passen, aangezien het een vloeistof is, die de slijmvliezen brandend aandoet! - Red. N. R. Ct.)

465 Een aantal visschersschepen van de vloot uit Grimsby hebben verleden week uit zee moeten terugkeeren omdat de bemanningen influenza hadden. Dientengevolge vreesde men voor visch-schaarschte.

[Nieuwe Tilburgsche Courant]

470 **12 juli 1918 Spaansche griep.**

De Daily News van 1 Juli meldde, dat de Spaansche griep zich in heel Engeland uitbreidde. In de koninklijke wapenfabriek te Enfield kwamen 500 gevallen voor. In Birmingham is de ziekte zoo algemeen, dat eenige scholen gesloten moesten worden. In de fabrieken is de productie verminderd. Te Hull werden 27 leden van de bemanning van een schip door ziekte aangetast en zakte een politieagent die door ziekte overvallen werd, op straat ineem. Een dokter in het Oosten van Hull zeide dat hij er elken dag 100 influenza patiënten bij kreeg.

[Nieuwe Rotterdamsche Courant]

480 **13 juli 1918 Wat in Duitschland met betrekking tot de Spaansche griep**

is waargenomen, komt wonderwel overeen met hetgeen uit Engeland gemeld was. In Deutsche bladen leest men namelijk van medische zijde:

"De Spaansche griep overvalt den mensch als een sluipmoordenaar, maar is heel wat minder gevaarlijk. Zij begint met hevige koortsachtige rillingen, waarop zware 485 hoofdpijn, koorts, loomheid en hevige hoest volgen. Ook erge nek-, rug- en lende pijn gaat er mee gepaard, ontstekingen in neus, keel en luchtpijn volgen niet zelden. De patiënten gevoelen zich allerellendigst. Ook een steken en branden in de oogen komt veel voor. De lichaamstemperatuur is van het begin der ziekte af aan heel hoog en blijft dit enkele dagen. Het is nog niet uitgemaakt, of men hier met influenza als in 490 1890 te doen heeft. De ziekte heeft tot nog toe geen kwaadaardig karakter. Bij zwakkere gestellen doen zich nog al eens complicaties voor. De bekende prof. dr. Tjaden zegt, dat de ziekte wel eenige overeenkomst heeft met de influenza van 1890, maar zij verloopt lichter en in korter tijd. De hooge koortsen nemen gewoonlijk met enkele dagen af. Afzondering der patiënten is nutteloos. Bij het waarnemen der koorts 495 moet men zich onmiddellijk te bed begeven; dat helpt zeer tot een spoedig en gunstig verloop. In gewone gevallen is de ziekte in vier of vijf dagen geweken."

Verder melden de Deutsche bladen nog dat de bacil dien men voor den verwekker van influenza houdt, ook bij patiënten aan Spaansche griep is gevonden.

500 [De tribune]

13 juli 1918 De Spaansche ziekte in de mijnstreek 800 gevallen te Heerlen?

Naar het persbureau Vas Diaz mededeelt, zijn op de mijn "Emma" 800 gevallen van de z.g. Spaansche ziekte geconstateerd. Bij informatie deelde men ons op de "Emma" mede, dat er zich eenige gevallen van influenza hadden voorgedaan en dat het cijfer 800 505 onjuist was.

[Rotterdamsche nieuwsblad]

510 **13 juli 1918 Spaansche griep of hongerziekte.**

Naar men ons van de grens meldt, is de Spaansche griep nu ook in België verschenen; zij heeft in verschillende plaatsen al slachtoffers gemaakt.

Vooral ook in Zwitserland heerscht de ziekte in hevige mate. Men meldt als voorbeeld, dat er op een fabriek met 120 man personeel 110 zieken zijn. Onder het zesde regiment infanterie te Freiburg komen 300 zieken voor.

515 In Berlijn heeft men opgemerkt, dat de ziektegevallen niet meer zoo onschuldig verlopen als in het begin. Vooral komen complicaties door longontsteking voor. Hollandsche arbeiders, werkzaam in Duitschland, deelden mede, dat de zoogenaamde "Spaansche ziekte" zich in Duitschland, vooral ook in de industriegebieden, enorm uitbreidt. De ziekenhuizen zijn vol patiënten en er komen onder deze zieken tal van sterfgevallen voor. Daar men ze beschouwt als een gevolg van de totaal onvoldoende en
520 slechte voeding der laatste weken, bestempelt men deze ziekte met den naam van "hongerziekte". Algemeen klaagt men dan ook steen en been, niet alleen over de onvoldoende rantsoeneering van het voedsel, maar vooral ook over de ondeugdelijkheid van de meeste artikelen. De verschillende takken van industrie onder vinden door dezen toestand een groote stagnatie in de werkzaamheden.

525 [De Sumatra post]

15 juli 1918 De Singapoeresche ziekte.

530 58 Man, 6 rechercheurs, 3 hoofdagenten, 1 opziener en 1 mantri van de politie zijn door een ziekte aangetast, met als verschijnselen gewrichtspijnen, lende-pijnen en onverdragelijke hoofdpijn, die volgens dr. Sjaaf waarschijnlijk overgebracht is uit Singapore en die daar "Russische influenza" heet. Ook vernemen we van bediendenpersoneel, ziek aan dergelijke kwalen en van Chineesche dobies, waarvan een 10-tal gestorven zijn.

535 [Rotterdamsche nieuwsblad]

15 juli 1918 - Spaansche ziekte!

540 Te Nijverdal zijn verscheidene werklieden, die bij de firma Krupp te Essen werkten, ernstig ongesteld teruggekomen. Sommigen zijn reeds overleden. Verschijnselen bij de ziekte wijzen op de gevreesde Spaansche influenza.

[De Sumatra post]

16 juli 1918 De "Russische influenza".

545 Of wel: de van Singapore overgewaaid ziekte. We kregen heden dienomtrent vrij geruststellende berichten van dr. Sjaaf. Hem was van de tien sterfgevallen, die ons gisteren gerapporteerd werden, niets bekend terwijl hij den dienst van dr. Jans, en van dr. IJsselsteijn, die beiden zelf ziek zijn, waarneemt. Hem zijn wel sterfgevallen bekend maar van totaal anderen aard. De ziekte zelf is van geen gevaarlijken aard en eigenlijk wel te vergelijken met gewone influenza: zware hoofdpijn, in de gewrichten dat bekende lamme en wat pijnlijke gevoel, dito, dito in
550 de lendenen, en koorts. Aspirine en dieet wordt voor de genezing toegepast. Reden om zich ongerust te maken bestaat dus niet.

[Rotterdamsche nieuwsblad]

16 juli 1918 Cholera - hongeroedeem - Spaansche griep.

555 Vrijdagavond is te Stockholm uit Petersburg aangekomen het stoomschip "Angermanland", aan boord ervan bleken zes leden der bemanning door Aziatische cholera te zijn aangetast. Eén der aangetasten is inmiddels bezweken; de toestand van de overigen is ernstig. Men zou hieruit opmaken, dat er in de Russische hoofdstad cholera heerscht. Natuurlijk zijn in Stockholm alle mogelijke maatregelen genomen om verspreiding der
560 gevreesde ziekte te voorkomen.

Naar thans in de Weensche bladen wordt meegedeeld, zijn er ten vorigen jare in Bohemen 22,842 personen aangetast geweest door hongeroedeem, gevolg van slechte voeding. De sterfte bedroeg niet minder dan 4 1/2 procent. Hoeveel menschen er nu nog ziek zijn wordt niet gemeld.

565 De Spaansche griep blijft onrustbarend om zich heen grijpen. In het Zwitsersche leger zijn alleen al 6800 personen aangetast. Op 9 dezer waren 9 soldaten aan de ziekte gestorven en ook onder de bevolking hebben zich gevallen met doodelijken afloop voorgedaan, in een enkele plaats bijv. 7. In een interneringskamp zijn 150 Engelsche soldaten aangetast, waarvan er reeds 6 zijn gestorven.

570 In Lausanne hebben de autoriteiten zich genoodzaakt gezien de scholen te sluiten en openbare vergaderingen te verbieden. In Berlijn telt men thans 16 tot 17.000 zieken aan de Spaansche griep. In Engeland ontbreken in verscheidene fabrieken 60 tot 70 procent der arbeiders. Ook onder de mijnwerkers komen talrijke gevallen voor. Vele visschersschepen uit Grimsby zijn teruggekeerd uit zee, omdat de bemanningen
575 aangetast waren. De vorige week stierven 10 menschen aan de ziekte. Zelfs in China doen zich gevallen voor.

580 Duitse doctoren zijn thans tot de conclusie gekomen, dat men de ziekte volstrekt niet vereenzelvigen mag met influenza, al vindt men ook in vele gevallen influenza-bacillen. De door de ziekte ontstane longontsteking heeft bijv. vaak een geheel afwijkend verloop.

[Middelburgsche courant]

16 juli 1918 DE SPAANSCH GRIEP.

585 De Centrale Gezondheidsraad heeft haar aanleiding van de nieuwe ziekte, de "Spaansche griep" eenige wenken openbaar gemaakt, waaraan wij het volgende ontleenen;

In acht te nemen zijn: reinheid op lichaam, kleeding en woning, het invoeren van geneeskundige hulp wanneer ziekteverschijnselen zich vertoonen, maar daarnaast het volgende:

590 1o. Laat bij dag en nacht steeds zooveel mogelijk, overal, versche lucht in uwe woning toe. Laat ieder naar vermogen medewerken om voortdurende, flinke luchtverversing ook tot stand te brengen in allerlei plaatsen en inrichtingen, waar veel menschen bijeen komen als: scholen, kantoren, werkplaatsen, fabrieken, winkels, weeshuizen, kazernes, ververschingslokalen, booten, trams, treinen, enz.

595 Weest niet beducht voor flink wat versche lucht en bedenkt, dat een krachtige luchtverversing de smetstof verdrijven kan, die anders in een lokaal blijft hangen en mogelijk de besmetting overbrengt.

600 2o. Laat, zooveel van u afhangt, geen stof worden opgejaagd in huis en in al de inrichtingen en plaatsen, hierboven genoemd. Stof verontreinigt en prikkelt neus en keel en kan in een tijd van besmettelijke ziekte dubbel nadeelig zijn. Droog opvegen van den vloer is voor een deel enkel stof opjagen. Het meest afdoende is ongetwijfeld het gebruik van een stofzuigtoestel, als men daar de beschikking over heeft, of krijgen kan. Voor het overige dient stof opgenomen te worden liefst met vochtige dweilen en doeken, of anders, na besprenkeling met water; daarbij zijn deuren en ramen open te zetten.

605 Waar de ziekte reeds eenige uitbreiding mocht verkregen hebben is het gewenscht het besmettingsgevaar van persoon op persoon zoo mogelijk te ontgaan, door aanraking, ook met de licht ongestelden te vermijden, voorzover plicht en werkkring niet anders eischen.

610 Juist door hen, die in het begin eener besmettelijke ziekte zijn en slechts weinig den indruk van ongesteldheid geven, kan de besmetting worden overgebracht, indien zij in kantoren, scholen, werkplaatsen enz. met anderen in aanraking zijn. Zij, die toezicht over deze inrichtingen hebben, doen wel hiermede te rekenen, en zulke half-ziekten liever naar huis te laten gaan.

615 Over de waarschijnlijke oorzaak van de Spaansche griep maakt dr. Georg Bernhardt in de Medizijnische Klinik een mededeeling openbaar, volgens welke het hem in al de 47 gevallen, die hij tot dusver onderzocht heeft, gelukt is, in de "Abstrich"-preparaten in groot aantal een diplo-screptococcus te vinden, terwijl de influenza-bacil van Pfeiffer in geen enkel geval aangetoond kon worden. Hij heeft dien streptokok ook in ontzaglijke hoeveelheden kunnen kweken, ook in de inwendige organen van vier

620 patiënten, die aan de ziekte gestorven waren. De cultures zelve hebben heel weinig weerstandsvermogen. Een etmaal nadat zij uit de broedsto[of]f waren genomen, stierven ze bij diffuus licht en kamertemperatuur. De voedingsbouillon met de diplococci bleek voor muizen zeer besmettelijk. Verder kon aangetoond worden, dat de verspreiding van de ziekte door de lucht geschiedt, maar alleen zoo lang de patiënten nog koorts hebben. Hiermee in overeenstemming is de klinische waarneming, dat de

625 besmettelijkheid van reconvalescenten verminderd is. De Spaansche griep breidt zich ook te Roermond uit. Gisteren zijn weer twaalf militairen naar de kliniek overgebracht. Een der aan deze ziekte lijdende militairen, die Zaterdag werd opgenomen, is overleden. Ook vertoont de ziekte zich reeds onder de burgerbevolking.

630 Het aantal militaire patiënten, lijdende aan de Spaansche ziekte te Sluis, is tot 70 gestegen.

[Bataviaasch nieuwsblad]

635 **16 juli 1918 Weer 'n Geheimzinnige ziekte. (Aneta.)**

Een geheimzinnige ziekte is van Singapore naar Medan overgebracht. Zij heet "Russische influenza". Reeds werden 60 politiemanscapen aangetast, terwijl 100 Chineesche koelies er aan overleden. De doktoren staan vrijwel machteloos tegenover deze ziekte.

640 (We kennen nu al de Spaansche, de Vlaamsche en de Russische Influenza, als "geheimzinnige ziekte" der laatste dagen. "De Hollandsche influenza" is minder geheimzinnig, maar minstens even onaangenaam! Red)

[De grondwet]

645 **16 juli 1918 Rome, 12 Juli. Keizer Wilhelm is een slachtoffer geworden**
van de influenza die zoo heerschende is geweest in het Duitsche leger, volgens
berichten uit Zwitsersche bron die de Epoca bereikt hebben. Deze verklaren, dat de
keizer naar huis is gegaan van het Fransche front wegens den aanval van "Spaansche
650 griep" zooals het genoemd wordt, en dat verscheiden leden van de familie van den
keizer lijden aan dezelfde ziekte.

[Bataviaasch nieuwsblad]

655 **17 juli 1918 London, July 12. Copenhagen ex-Vardoe:**
Twothousand Bolsheviks arrived Murmancoast counter revolutionaries surrounded their
train prisonered disarmed them subsequently allowed them return Moscow. Reuters
British captured 4..7, large proportion reported sick following day and found be
suffering high fever culminating complete prostration partly attributable to
malnutrition onebrought by short rations. Germans call this sickness Flanders fever
is seriouser than Spanish Influenza.

660 **17 juli 1918 De geheimzinnige Ziekte.**

Onder onze berichten van gister werd melding gemaakt van de geheimzinnige ziekte,
Russische of Spaansche influenza genoemd, welke bereids ook hare intrede in Medan
heeft gedaan. Geheel Oost Azië is reeds door deze ziekte aangetast, en blijkbaar zet
665 de ziekte thans koers naar deze gewesten.
De agent van de Kon. Paketvaart te Singapore, de heer Wesselink, heeft thans aan
Aneta verklaard dat de ziekte onder de bemanningen der schepen van de maatschappij
zeer heeft gewoed. Zij gaat gepaard met koortsen en groote vermoeidheid. De patiënten
waren in het geheel niet in slaat tot werken.
670 Het geheele personeel der machinekamer van de *Maetsuycker* werd aangetast, de helft
van de bemanning van de *Singkarah*. De *Zeub* [?] arriveerde met 35 zieke leden der
bemanning.

675 De Lemaire, varend van Bangkok op Belawan D??. vroeg per radiogram of ditmaal niet
extra Singapore mocht worden aangedaan, "omdat heel de bemanning ziek was ten gevolge
van koorts".

Van alle schepen in de haven van Singapore is de bemanning aangetast. In de haven van
Singapore ontbreken een groot aantal arbeiders wegens deze ziekte.

680 De dokters staan machteloos, en schrijven alleen kinine en rust voor[t]. Het is
opmerkelijk dat de ziekte optrad dadelijk nadat een zware mist boven de stad had
gehangen. Te Singapore heeft de ziekte echter geen doodelijk verloop. De inboorlingen
bleken eerder bevattelijk dan de Europeanen, doch ook onder deze laatsten kwamen zeer
vele zieken voor. Bij de inboorlingen houden de zware koortsen zeven à acht dagen
aan, bij Europeanen drie à vier dagen. De ziekte is in hooge mate besmettelijk. De
685 ziekte schijnt, voor zooverre het Verre Oosten betreft, het eerst te zijn opgetreden
te Sjanghai, van waaruit zij zich verspreid heeft. De Burgerlijke Geneeskundige
Dienst ontving nog geen berichten over het optreden dezer ziekte aan de Oostkust van
Sumatra.

690 Aneta sprak heden verschillende plaatselijke medici naar aanleiding van de geruchten
dat de geheimzinnige influenza ook reeds te Batavia haar intrede zou hebben gedaan.
Alle medici erkenden dat de laatste dagen buitengewoon veel gevallen van vijfdaagsche
koorts, de zgn. Van der Scheersche koorts, en influenza voorkomen. Een midicus
[medicus] sprak beslist als zijn meening uit dat de ziekteverschijnselen van velen
695 zijner patiënten en de hooge koortsen wijzen een op een bijzondere soort van
influenza, welke ziekte niet besmettelijk is. Doch niettemin wijst het ongewoon
grootte aantal aangetasten op een zekere besmettelijkheid. In Meester Cornelis liggen
zeer vele militairen ziek.

[De Sumatra post]

700 **17 juli 1918 [...] Momenteel heerscht te Soerabaja de influenza.**

De ziekte neemt een epidemisch karakter aan. In de laatste twee dagen werden in de
gevangenis van de 1500 veroordeelden 200 aangetast. Ook in de kampongs en onder het
marine-personeel komen vele gevallen voor. De geneeskundige dienst overweegt
bijzondere maatregelen tot tegengang.
705 Wegens het gebrek aan belangstelling wordt het comité tot hulpverschaffing aan
noodlijdende Arabieren ontbonden. Daarentegen bracht een geldinzameling in de
Arabische kamp voor Tantara Mohamad ruim 10 mille op. Het onderzoek in de Modjosarie-
zaak is afgelopen. Volgens het officieel rapport zijn daar absoluut geen relletjes

voorgevallen. De waarheid is, dat een kleine staking met een normaal verloop heeft
710 plaats gehad. Van eenige onrust onder de bevolking is geen sprake.
Wij vernemen van medische zijde dat 't in het stadsverband storm loopt met
koortspatiënten. Onder de politieagenten zijn vele zieken. De stadsgeneesheer dr.
Spoon zeide ons dat de koortsen geen malaria kunnen zijn. Hij kon nog geen
715 defin[i]tieve uitspraak doen, aangezien de symptomen van de geheimzinnige ziekte niet
bekend zijn.
In verband met de onbekendheid omtrent den terugkeer van de *Noordam* zijn de boekingen
nog niet opengesteld. Van verzoeken zal voorhands geen nota worden genomen.
Aneta sprak heden verschillende plaatselijke medici naar aanleiding van de geruchten
over een geheimzinnige influenza, die ook reeds te Batavia haar intrede gedaan heeft.
720 Alle medici erkenden, dat de laatste dagen buitengewoon veel gevallen van
vijfdaagsche koorts, van der Scheersche koorts en influenza voorkomen. Een medicus
sprak sterk en beslist zijn meening uit, dat de ziekteverschijnselen van velen zijner
patiënten, hooge koortsen, wijzen op een bijzonder soort influenza, welke ziekte niet
besmettelijk is, doch niettemin kan het ongewoon groot aantal aangetasten op een
725 zekere besmettelijkheid wijzen.
In Meester-Cornelis liggen zeer vele militairen ziek.
De burgerlijk geneeskundige dienst seinde hedenochtend naar Medan. Tot dusverre is
geen antwoord ontvangen. Te Batavia zijn tot dusverre geen influenzagevallen met
dodelijken afloop voorgekomen.
730 De influenza heeft ook de militairen van het garnizoen te Weltevreden aangetast,
echter niet zoo verontrustend als in Meester-Cornelis. Gister waren van de
manschappen van het 10e en 20ste bataljon en de ordonancen-wielrijders 27 man op het
ziekenrapport, vanmorgen 30. Weltevreden wijst de gunstigste miltindex aan, bij de
vestingartillerie op Petodjo is de toestand ongunstiger.
735 Uit Meester Cornelis: De vorige week Vrijdag is de ziekte uitgebroken bij het 16e
bataljon. Majoor Smits, de luitenants Schmid en Willemsen zijn ook aangetast. Maandag
is zij overgegaan naar het 12e bataljon. Gemiddeld worden 100 man op het
ziekenrapport gebracht per dag. De ziekte is nu ook uitgebroken bij het 11e bataljon.
740 Bij order van den afdeulingscommandant is bepaald dat voorloopig bij uitrukking de
troep half tien thuis moet zijn. Het schieten te Soenter is gestaakt.
Uit Batavia: De fd. inspecteur van den geneeskundigen dienst ter Oostkust van Sumatra
seinde in antwoord op een telegrafisch verzoek van het hoofdbureau van den
geneeskundigen dienst, dat de uitgebroken ziekte ter Oostkust inderdaad een
745 influenza-achtigen aard heeft met voorloopig goedaardig verloop.

[Nieuwe Rotterdamsche Courant]

18 juli 1918 Sultan Mehmed V. + Mehmed VI.

(Van onzen Balkan-correspondent.)

750 5 Juli.
Vrij onverwacht is sultan Mehmed Resjad Khan V, Elghazi, Woensdagavond 3 Juli
plotseling overleden. Weliswaar was hij ruim 74 jaar en leed al lang aan
suikerziekte; maar nadat hij drie jaar geleden een buitengewoon zware graveeloperatie
zoo goed had doorstaan, was hij weer zoo flink geworden, dat niemand had gedacht, dat
755 de influenza, waaraan hij een week tevoren had geleden, hem zoo had aangepakt.
Pratende met zijn lijfarts, is hij opeens doodgebleven. Zelden is in het Ottomansche
rijk een heerscher zoo oprecht door al de verschillende nationaliteiten en in alle
standen der maatschappij betreurd als sultan Mehmed Resjad. Toen het stoffelijk
overschot – zooals de Islam het voorschrijft – voor het ten grave werd gedragen voor
760 de moskee op de rechttafel was geplaatst en de imam het verzamelde volk de verplichte
vraag stelde "hoe heeft deze mensch geleefd", volgde niet slechts het gewone
antwoord, "hij heeft als een goed mensch geleefd", maar galmde luide door de lucht de
spontane roep: "een opperbest man is heengegaan!" [...]

765 [Het volk]

18 juli 1918 De Spaansche ziekte.

Enkele maanden geleden kwam uit Spanje het bericht, dat daar een geheimzinnige ziekte
was uitgebroken, die snel om zich heen greep en een groot deel der bevolking had
aangetast. Uit nadere beschrijvingen bleek, dat men hier te doen had met een soort
770 influenza of griep, die in de meeste gevallen een snel en gunstig verloop had, maar
soms toch ook wel den dood veroorzaakte. De internationale pers gaf aan de sterk
besmettelijke aandoening al spoedig een naam: "Spaansche ziekte" of "Spaansche
griep", naar het land waar zij het eerst was gekonstateerd. De ziekte bepaalde zich
echter niet tot Spanje, maar begon enkele weken later een triomf-tocht door Europa.

775 Ondanks loopgraven en grensafsluitingen trok zij Noord-Oostwaarts tot naar Oostenrijk en Duitschland toe. En aan onze Oostgrenzen klopte zij ook aan de poorten van ons land aan. Uit de berichten van de laatste dagen blijkt, dat zij vanuit het Oosten snel naar het Westen trekt. Volgens onze laatste inlichtingen is Amersfoort reeds bereikt. Zal ook Amsterdam aan de beurt komen? Het spreekt vanzelf, dat het antwoord

780 op die vraag niet makkelijk te geven is. Gisteren vernamen wij reeds geruchten, volgens welke reeds enkele gevallen van de Spaansche ziekte hier zouden zijn voorgekomen.

Wij hebben vanmorgen getracht eenige zekerheid omtrent die geruchten te krijgen. De directeur van den Gemeentelijken Gezondheidsdienst, met wien wij er over spraken, deelde ons mede, dat een der Amsterdamsche geneesheeren bij een gezin in de Weesperstraat een geval van Spaansche ziekte meent ontdekt te hebben. Het heele gezin is ziek. Zekerheid beslaat er echter geenszins. In een stad als Amsterdam komen steeds gevallen van influenza voor, ook wel in de zomermaanden, zoodat het best mogelijk is, dat men hier te doen heeft met een ongesteldheid, die met de epidemie

785 is niets te maken heeft. Overigens had de directeur nog niets gemerkt van een optreden der ziekte.

— Zijn er, vroegen wij, maatregelen te nemen om de komst der ziekte in onze stad tegen te gaan?

— Tot nu toe, antwoordde de heer Rengeling, zijn zulke maatregelen nog nergens gevonden en ik zou ook niet weten wal er tegen te doen is. De Centrale Gezondheidsraad heeft reeds eenige algemeene wenken gegeven. Geen stof doen opwolken, zooveel mogelijk luchtverversching, reinheid en hygiënisch leven. Dat zijn uitnemende raadgevingen, maar andere, meer direkte middelen heeft nog geen deskundige aan de hand kunnen doen, evenmin als tijdens de influenza epidemie die onze stad in 1893

800 teisterde.

Maar laat de bevolking zich maar niet ongerust maken vóór den lijd. Noch het sterftecijfer, noch de cijfers betreffende de aandoening der ademhalingsorganen, noch eenige andere omstandigheid wijzen er op, dat onze stad reeds zou zijn aangetast. Ongeveer gelijke inlichtingen kregen wij van den directeur van den Geneeskundigen

805 Dienst. Kwamen er in onze stad in eenigszins beteekenend aantal gevallen van de nieuwe ziekte voor, dan zou dat aan eenigen aandrang naar de gasthuizen te merken zijn. Maar daarvan was vanmorgen nog geen sprake. Er zijn wel enkele influenza-gevallen in de stad, maar dat kan louter toeval zijn.

Over de ziekte zelf zei ons deze deskundige, dat er in de medische literatuur nog maar weinig over is te vinden. Zij is een soort influenza, maar er zijn toch ook wel afwijkende verschijnselen, In het algemeen heeft zij geen kwaadaardig karakter. Er zijn wel sterfgevallen, maar meestal is een zorgvuldige verpleging voldoende om den patiënt in korten tijd te doen genezen. Ook dr. Wortman gaf ons ten slotte als zijn meening te kennen, dat men te Amsterdam nog niet ongerust hoeft te zijn, al blijft

810 het natuurlijk mogelijk, dat binnen korteren of langeren tijd ook hier de epidemie het hoofd opsteekt.

Naar wij nader vernemen is ook een militair aangetast. Hij is in het hospitaal ter verpleging opgenomen.

820 [Bataviaasch nieuwsblad]

18 juli 1918 De Epidemie.

Er komen nu van alle zijden berichten over het uitbreken van de influenza ook te dezer stede. Vermoedelijk heerschte de ziekte hier al sinds eenige dagen, zonder dat men er veel aandacht aan heeft gezonken. Onder het garnizoen te Weltevreden zijn

825 enkele gevallen geconstateerd, doch niet in die mate als te Meester-Cornelis. Gister moesten van het 10e en 20e bataljon en van de wielrijders 27 man op ziekenrapport, hedenochtend waren er dertig. Bij de vesting-artillerie was de toestand minder geruststellend.

De vorige week Vrijdag is de ziekte reeds uitgebroken te Meester-Cornelis, in het 16e

830 bataljon. Majoor Smits en de luitenants Schmid en Willemsen werden ook aangetast. Maandag vertoonde de krankheid zich ook bij het 12e bataljon, waar gemiddeld per dag 100 man op het ziekenrapport verschijnen.

Ook het 11e bataljon is nu aangetast. Tot dusver kwamen ons nog geen gevallen met doodelijken afloop ter oore. Blijkbaar is de ziekte hier van een goedaardig karakter,

835 maar dat neemt niet weg dat de grootste voorzichtigheid moet worden aangeraden. De schietoefeningen te Soenter zijn voorloopig gestaakt, terwijl de afdeelingsscommandant heeft bepaald, dat bij het uitrukken de manschappen gedurende eenigen tijd te half tien thuis moeten zijn, wat een verstandige maatregel is.

Het hoofdbureau van den B. G. D. ontving thans bericht van den Inspecteur van den

840 geneeskundigen dienst ter Sumatra's Oostkust dat de ziekte daar inderdaad van

influenza-achtigen aard is, met voorloopig een goedaardig verloop.

845 Van den directeur van het Stadsverband ontvingen wij op onze vraag naar het verloop
der ziekte welwillend ten antwoord dat dit zich zeer geruststellend laat aanzien.
Sterfgevallen kwamen niet voor, zelfs geen bedenkelijke complicaties, de ziekte heeft
850 symptomen, welke deels aan influenza deels aan vijfdaagsche koorts herinneren. De
meeste patiënten kwamen uit de gevangenis. Dit behoeft echter nog niet aan bijzonder
ongunstige toestanden aldaar te worden geweten, want Inlanders blijven gewoonlijk
thuis. Bovendien moet men voorzichtig zijn alles op rekening der nieuwe ziekte te
schrijven. Van een binnenkomende groep van 43 patiënten bijv. bleken er 20 aan een of
855 ander vorm van malaria te lijden. Een onderzoek naar den oorsprong der ziekte wordt
ingesteld. Het aantal in het Stadsverband liggende patiënten bedraagt circa honderd.

18 juli 1918 De epidemie.

855 Wij ontleenen aan de *Manilla Times* van de Zondag 23 Juni, onder het hoofd "Onze
nieuwe Epidemie" het volgende.
Hoewel spottend met de kunst der geneesheeren en elk handelshuis dat een groot aantal
lieden in dienst heeft de grootste moeilijkheden aandoende, zoo kan toch de thans
heerschenden influenza epidemie (grippe=Amerikaansche Influenza), welke zich met zoo
860 groote snelheid in de stad heeft verspreid, in haren voortgang gestuit worden door
bijzondere maatregelen. Het schijnt een zeer sterke ontsteking van de slijmvliezen te
zijn, die hoesten, niezen en koortsen te weeg brengt. Gewone medecijnen schijnen van
geen invloed te zijn tegen de ziekte, doch zal buitengewone voorzichtigheid de
verbreiding kunnen tegengaan.
Indien gij koorts voelt opkomen, vergezeld van eene aandoening der slijmvliezen is
865 het uwe plicht tegen over uwe collega's uwe kantoor te verlaten, naar huis te gaan en
uwe familieleden eveneens te mijden. Indien gij moet hoesten of niezen, doe het op
een afgezonde plaats. Wend u af van andere menschen indien gij gevoelt te moeten
hoesten of niezen, en vóór alles:

Spuwt niet op den grond!

870 Er bestaat geen reden zich over deze ziekte bijzonder ongerust te maken, zij is voor
het meerendeel slechts zeer hinderlijk, zooals de influenza in het moederland. Op
zichzelf is zij niet gevaarlijk, tenzij zich complicaties met andere ziekten voor
doen. Vrijwillige afzondering zal de voortgang der ziekte plotseling stuiten, en de
mate waarin deze doorgevoerd wordt, zal de tijd bepalen hoelang wij er nog onder te
875 lijden hebben.

Te Soerabaja is de influenza eveneens toenemende. In de gevangenis kwamen er in het
afgelopen etmaal 77 gevallen bij, onder wie de directeur. Bij de Staatsspoor meldden
880 zich hedenochtend ziek 90 remmers, 22 machinisten, bij den douanediens 43 inlandsche
beambten.

Uit Medan wordt gemeld, dat een groot aantal politieagenten en burgers ziek is aan
influenza, lijdend aan vrij hooge koorts. De wd. inspecteur van den B. G. D. is zelf
ook bedlegerig, evenals zijn plaatsvervanger.

885 Een inlandsch arts deelde mede, dat de ziekte van ongevaarlijken aard is en te
vergelijken is met gewone influenza. Veel Europeesch personeel op de kantoren
mankeert wegens ongesteldheid. Tien Chineezers zijn zeer waarschijnlijk ook aan
dezelfde ziekte gestorven.

Van Mudjane is bericht ontvangen, dat het ss. *Daendels* vele zieken aan boord heeft.
Ook te Makasser zijne vele koortslidders.

890 [De Tijd]

18 juli 1918 De Spaansche griep.

— Men schrijft ons uit de mijnstreek: Hoewel de in de bladen genoemde cijfers van de
aan de z.g. Spaansche ziekte lijdende mijnwerkers erg overdreven zijn, is het aan
895 deze ziekte lijdende aantal patiënten beduidend groot, hetgeen natuurlijk ook van
invloed is op de kolenproductie. De ziekte kwam tot nu toe vooral voor onder de
mijnwerkers van staatsmijn "Emma"; gelukkig is zij aan het afnemen. De ziekte heeft
geen kwaadaardig karakter. Op andere mijnen als de "Wilhelmina" neemt het aantal
patiënten gestadig toe. Niet alleen mijnwerkers, ook ambtenaren, opzichters en
900 ingenieurs zijn aangetast. De opgeworpen quaestie van de ondervoeding staat blijkbaar
buiten de ziekte. Ook in Delft zijn een aantal gezinnen door deze ziekte aangetast;
in één gezin 7 personen. Over de vermoedelijke oorzaak der zoogenaamde Spaansche
griep publiceert de Berlijnsche geneesheer dr. Georg Bernhardt in de "Medizinische
Klinik" een mededeeling, volgens welke het hem in alle tot nu toe door hem
905 onderzochte 47 gevallen gelukte in groote hoeveelheden een bepaalde bacil ie
ontdekken, die met de bekende influenza bacil niets uitstaande heeft. De culturen

zijn zeer zwak; uit het bloed genomen sterven zij, bij verspreid licht en kamertemperatuur, reeds na 24 uren af. Het onderzoek leverde verder op, dat de besmetting, door middel van de lucht, vaststaat, doch slechts zoolang de zieke koorts heeft.

[De Telegraaf]

18 juli 1918 DE SPAANSCH E GRIEP.

De ziekte, welke kortgeleden geheel Spanje teisterde. heeft zich langs tot dusverre nog niet vastgestelde wegen, naar onze Zuid- en Oost-grenzen voortgeplant. Daar zij reeds eenige weken is waargenomen in Frankrijk en in Duitschland heeft de epidemie in die landen natuurlijk de aandacht getrokken der medische specialiteiten, die er bevindingen over publiceerden in de dagbladen.

In Duitschland wordt de ziekte de Spaansche pip genoemd. Terwijl men in Frankrijk vooral analogieën gezocht en gevonden heeft met de groote epidemische influenza van 1889-1890, heeft men in Duitschland overeenkomsten ontdekt met een ziekte welke reeds in 1580 geheel Europa bezocht en toen door verschillende chroniekschrijvers (tegelijk met de begeleidende hemelverschijnselen) beschreven werd. Als een sagitta volans (een vliegende pijl) vloog zij toenmaals over geheel Europa, spaarde noch koningen, noch boeren, noch burgers en wierp allen zonder onderscheid op het ziekbed. De dokters noemden haar toenmaals Febris maligna cum catarrho of catarrhosa (kwade koorts met catarrhe). De slachtoffers kregen aanzienlijk verhoogde lichaamstemperatuur, werden zoo heesch dat zij nauwelijks konden spreken en leden aan zware beklemmingen op de borst, en op het hart. Zij was vergezeld van hevige hoofdpijn en een moeilijke hoest. Maar ook toen was zij zelden doodelijk. Vanuit Spanje schijnt de besmetting zich in 1580 niet uitgebreid te hebben, doch vanuit het Oosten, de haard van alle kwalen. Zij werd in Duitschland toen ook wel "Hollandsche pip" genoemd. In Italië heette ze Mazuchi. Cocculucus, Malo di castroma, in Frankrijk Cocheluche.

Onder de verschillende titels, welke de artsen haar gaven noemen wij nog Catarrhus epidemicus, Tussis epidemica, Cephalalgia contagiosa. De naam "pip" schijnt ze vooral gedragen te hebben, wegens hare duidelijke overeenkomst met de bekende ziekte bij vogels of hoenders.

In den "Petit Journal" van 3 Juli geeft professor Fernand Wid al, lid der Academie de Médecine belangrijke bijzonderheden over de wijze waarop de ziekte zich verbreidt en waarop ze behandeld wordt.

In 1889 bereikte zij soms de snelheid van onze vlugste communicatie-middelen en bleek een sneltrein bij te kunne houden. Zij breidt zich trouwens eerst uit in de groote centra langs de groote communicatie-lijnen. Van elk dezer groote centra verspreidt zich de ziekte in secundaire haarden naar minder opeengepakte bevolkingsgroepen, om ten slotte de meer geïsoleerde plaatsen te bereiken.

Sinds lang verdacht men er atmosferische storingen van, dat zij het uitbreken van griep-epidemieën bepaalden.

Uit onderzoekingen, welke in 1189 gedaan werden te Parijs, volgde, dat men tijdens den duur der epidemie een geheel ongewone barometerstijging kon waarnemen. Bij het meerendeel der meteorologische instituten van Weenen en Berlijn merkte men op, dat de ziekte samenviel met mistig, vochtig weer en met abnormale barometerstijgingen.

Wat betreft het al of niet besmettelijke van haar karakter, kan niets met volmaakte zekerheid gezegd worden. Deze quaestie heeft altijd aanleiding gegeven tot hevige discussies en is nog niet uitgemaakt.

Over 't algemeen is het percentage der besmette personen echter zeer hoog in de scholen, in de posterijen, in de groote industrieele instellingen waar men zich in voortdurend contact bevindt met de buitenwereld. Daarentegen blijft zij zeer laag in de gevangenissen, in de krankzinnigen-gestichten, welke zich en tegenovergestelde omstandigheden bevinden. Het meerendeel der dokters is dus overtuigd van het besmettelijk karakter der Spaansche griep, welke zich niet alleen kan verbreiden door onmiddellijke aanraking, maar ook door de lucht, door het water, door de voorwerpen en door de dieren. De besmetting gebeurt op een geheel bijzondere wijze en met een snelheid, waarvan bij andere ziekten geen voorbeeld vindt.

Een speciale behandeling bestaat er niet voor de Spaansche griep. In de meeste gevallen geneest zij vanzelf. Kinine-sulfaat, anti-pyrine, aconiet, worden het meest gebruikt. Kinine-sulfaat bij een dosis van één gram of 75 centigram schijnt te werken als abortief middel. De antipyrine kalmeert hoofdpijn en de spierpijnen.

Een voornaam onderdeel in de behandeling is, dat de lijder vermijde zich spoedig bloot te stellen aan de openlucht. Bij koude kan hij in dit geval een doodelijke longontsteking oploopen.

Als voor behoedmiddel kan men niets anders aanbevelen dan een strikt isolement. Maar ontsmetting van het linnengoed en van zakdoeken schijnt minstens noodzakelijk.

[Tilburgsche courant]

975 **19 juli 1918 Te Eindhoven heerscht, af te leiden uit de talrijke**
ziektegevallen, de Spaansche Griep. Aanvankelijk dachten de geneesheeren aan
influenza. Nader blijkt evenwel, dat wij met de nieuwe ziekte te doen hebben. Vooral
op de Philipsfabrieken en kantoren heeft de ziekte vrij ernstig het personeel
aangetast. In de laatste drie dagen stelden zich elken dag circa 65 patiënten onder
980 geneeskundige behandeling. Hoewel de patiënten zich ernstig ziek en ellendig
gevoelen, zijn ze allen in eenige dagen wederom hersteld.

[De Sumatra post]

985 **19 juli 1918 De geheimzinnige ziekte.**
Men kan zeggen wat men wil, maar we zijn er nog lang niet af. Steeds meer
ingezetenen, Europeanen en Inlanders, worden van deze eigenaardige influenza het
tijdelijk slachtoffer. De halve stad zucht en klaagt over pijn in de lendenen en
gewrichten. De rest meent die verschijnselen ook bij zichzelf te hebben opgemerkt.
'n Schoone tijd voor beroeps-spijbelaars!
990 - Is Jansen niet op 't kantoor ?
- Nee meneer. Die heeft de geheimzinnige ziekte!

[Bataviaasch nieuwsblad]

995 **19 juli 1918 De Influenza.**
Te Soerabaja bedraagt het ziektecijfer thans 20 tot 40 pct. ook 't sterfte cijfer is
de laatste dagen opvallend hooger dan gewoonlijk.

19 juli 1918 De Gezondheidstoestand te Semarang
laat evenals die in andere plaatsen thans zeer veel te wenschen. Ook daar heerscht de
1000 influenza epidemisch. In alle werkplaatsen is het aantal absenten - evenals trouwens
te Batavia zeer groot. De *Indiër* kon gisteren tengevolge daarvan slechts in één blad
uitkomen, terwijl de *Loc.* heden zijn derde blad moest laten vervallen. Men vreest
tevens voor een cholera-epidemie. Gisteren stierf een Europeaan aan deze ziekte. De
1005 B.G.D. beveelt een algemeene inenting aan.

[De Tijd]

19 juli 1918 De Spaansche pip.
- In de "Voss. Ztg." vertelt dr. P. Schwartz het een en ander over een dergelijke
ziekte als thans in Duitschland heerscht, uit het jaar 1580 en die merkwaardigerwijze
1010 ook den naam van "Spaansch" droeg. Hij haalt het verhaal aan van den chronist van den
Mark Angelus, die na een geheimzinnige inleiding over een vurig teeken-aan den hemel,
dat de ziekte zou hebben aangekondigd, vertelt:
Daarop volgde een verschrikkelijke algemeene ziekte, die de doctoren febrim malignam
cum catarrho of catarrhosam noemden. Deze ziekte vloog als een vliegende pijl in
1015 enkele dagen door geheel Europa, tastte koningen, vorsten, graven, edellieden,
burgers en boeren aan. De ziekte trad op met een verschrikkelijke verhitting. De
mensen werden schor, zoodat zij bijna niet konden praten en kregen een beklemd
gevoel op borst en hart. Tevens klaagden zij over hoofdpijn en hoesten. Gelukkig
stierven aan deze ziekte niet veel mensen, het grootste gedeelte genas den vierden
1020 dag, op zijn langst duurde zij 18 dagen."
Een tijdgenoot van Angelus, de Pommersche chronist Joachim von Wedel schrijft in zijn
dagboek, dat deze ziekte de Spaansche pip werd genoemd. In zijn geschiedenis der
geneeskunde heeft krachtens talrijke berichten uit dien tijd, Puschmann vastgesteld,
1025 dat de influenza-pandemie van 1580 niet uit Spanje naar Duitschland is gekomen, maar
uit den noord van alle besmettelijke ziekten, het Oosten. Men vindt in die berichten
niet alleen Spaansche pip, maar ook Hollandsche pip. Misschien is de ziekte uit
Holland ingevoerd, dat in dien tijd levendige betrekkingen onderhield met Spanje.

[De Telegraaf]

1030 **19 juli 1918 DE SPAANSCH ZIEKTE.**
AMSTERDAM IN AFWACHTING. EEN ONDERHOUD MET WETHOUDER VAN TIENEN.
Bij den Gemeentelijken Geneeskundigen Dienst zijn enkele gevallen aangegeven, waarvan
men vermoedt, dat het de z.g. Spaansche griep is. De gevallen zijn zeer sporadisch.
In verband hiermede hebben wij ons gewend tot den wethouder voor de Openbare
1035 Gezondheid, mr. dr. H. J. C. van Tienen, en hem gevraagd, welke maatregelen er in
onze gemeente tegen de gevreesde ziekte worden genomen.
- De gevallen zijn nog zeer sporadisch, antwoordde ons de wethouder, maar de
mogelijkheid bestaat natuurlijk, dat het aantal lijders tot duizenden aangroeit, en

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

1040 daar is geen ziekenhuisruimte tegen bestand. De lijdens zullen dus in hun huis moeten
blijven, met uitzondering natuurlijk van de ernstige gevallen met gevaarlijke
complicaties, en het eenige wat wij kunnen doen, is de hulpbehoevenden bij hen thuis
te hulp te komen, door middel van wijkverpleging, enz. Wij zijn nu dan ook doende,
1045 alle krachten op dit gebied te mobiliseeren, om op die wijze een hulpdienst in het
leven te kunnen roepen. Waar de huisgenooten hun zieke bloedverwanten kunnen helpen,
moeten zij dat doen, en waar de lijdens van hulp verstoken zijn, zullen wij pogen hun
te hulp te komen."

AMERSFOORT, 18 Juli.

1050 De militaire autoriteiten hebben ingezien het groote gevaar voor besmetting wat
betreft de Spaansche ziekte. De lessen, uitgaande van het comité voor ontwikkeling en
ontspanning, welke gegeven worden in lokalen van twee der openbare scholen, zijn tot
nader order geschorst. Van uitbreiding der ziekte vernamen we tot heden niet.

CULEMBORG, 18 Juli.

1055 Ook alhier hebben zich gevallen van Spaansche ziekte voorgedaan, zoowel bij
volwassenen als bij kinderen.

EDE, 18 Juli.

1060 Thans hebben zich in Ede (in hoofdzaak onder de militairen) zeer vele gevallen van de
alom heerschende Spaansche ziekte voorgedaan. Reeds zijn ruim 50 gevallen
geconstateerd, welk getal zich nog uitbreidt. 't Spreekt vanzelf, dat groote
voorzorgsmaatregelen zijn genomen en o. m. lichtere diensten zijn bevolen. De groote
schermzaal en eenige barakken zijn uitsluitend voor de patiënten ingericht, terwijl
1065 de Geneeskundige Dienst is geconsigneerd. Gevallen met doodelijke afloop hebben zich
(voor zoover bekend) nog niet voorgedaan.

's-GRAVENHAGE, 18 Juli.

1070 Naar wij vernemen, zijn tot hedenmorgen la de Oranjekazerne 28 gevallen van Spaansche
griep geconstateerd. Een knaapje, wonende aan de Gedempte Gracht, moet aan de ziekte
zijn overleden, maar bevestiging van dit bericht konden wij niet verkrijgen.

HAARLEM, 18 Juli.

Onder 't Haarlemsche garnizoen doen zich gevallen van Spaansche ziekte voor.

1075 ROTTERDAM, 18 Juli.

Hier ter stede hebben zich eenige gevallen van Spaansche ziekten voorgedaan.

UTRECHT, 18 Juli.

1080 In het militaire hospitaal alhier zijn een paar militairen opgenomen waarvan men
vermoedt, dat ze lijdende zijn aan Spaansche griep. Bij informatie aan den
Gemeentelijken Geneeskundigen Dienst deelde een der doktoren ons mede, dat in de stad
enkele ziektegevallen zich voordoen, waarbij verschijnselen geconstateerd werden, die
zoowel aan Spaansche griep als aan influenza kunnen worden toegeschreven. Zekerheid
1085 daaromtrent heeft men niet. In ieder geval komt die ongesteldheid heet nog sporadisch
voor.

VEGHEL, 17 Juli.

1090 Eenige militairen, die lijdende zijn aan de Spaansche ziekte, zijn in het gasthuis
opgenomen.

ZEVENAAR, 18 Juli.

1095 De Spaansche ziekte grijpt verbaasend snel om zich heen. Tal van ingezetenen, die
aanvankelijk meenden met influenza te doen te hebben, zijn door de nieuwe ziekte
aangetast. Ook vele militairen moesten reeds in het ziekenhuis worden opgenomen.
Overigens geeft de ziekte hier geen reden tot ongerustheid, daar de patiënten in
enkele dagen hersteld zijn.

ZIERIKZEE, 18 Juli.

1100 Op ons eiland heeft ook deze gevreesde ziekte hare intrede gedaan. Te Bruinisse (D.)
is nl. een geval van Spaansche ziekte geconstateerd.

Geen opkomst onder de wapenen?

(Van onzen correspondent).

ASSEN, 18 Juli.

1105 Naar wij vernemen, wordt overwogen de opkomst van het 5de reserve-landweer-bataljon, dat van 29 Juli t/m 3 Augustus a.s. onder de wapenen moet komen te Assen, in verband met de daar heerschende Spaansche griep, voorloopig uit te stellen.

Geen troepenverplaatsingen.

1110 Door den chef van den geneeskundigen dienst te Assen is ter kennis van den garnizoenscommandant gebracht, dat het in verband met het heerschen van de Spaansche griep beslist nadeelig voor de volksgezondheid moet worden geacht om thans troepenverplaatsingen te doen plaats hebben. Alle bevolen verplaatsingen zijn op grond hiervan uitgesteld. Het aantal lijders aan deze ziekte neemt thans nog in erge mate toe. Ruim 600 patiënten zijn onder behandeling, terwijl het personeel van den geneeskundigen dienst is uitgebreid geworden.

[De Sumatra post]

20 juli 1918 De geheimzinnige ziekte.

1120 Ook op de kebons doet zich de uitwerking van de "geheimzinnige ziekte" gevoelen. De ondernemingshospitalen hebben werk te over met zich aanmeldende contractanten die om obaat komen tegen de "Sakit demam", terwijl met de laatste boot van Java eveneens zeer vele zieken zijn meegekomen, voor een groot deel behept met de Russische influenza. Het is op sommige kebons thans zoo gesteld, dat door het niet binnenkomen van het werkvolk, – ook de assistenten zijn van de ziekte niet vrijgebleven – het werk niet behoorlijk vlot, hoewel van een stagnatie niet kan worden gesproken. Een medicus van een ondernemingshospitaal in de buurt had op één dezer dagen een honderd-tal nieuwe patiënten te onderzoeken. Een ongekeerde drukte!

1125 Hij vertelde ons, dan ook, dat de ziekte niet epidemisch is, maar pandemisch. Allen schijnen er door aangetast. U krijgt het ook, zei-ie ons, hetgeen we evenwel niet hopen. En daar schijnt niet veel aan te doen te zijn. Voorkomen is uitgesloten, terwijl de ziekte, éénmaal zijn verloop gehad hebbende, vanzelf geneest. We worden wel bezocht den laatsten tijd!...

1130 Aneta seint ons uit Soekaboemi: Verscheidene leerlingen van de Cultuurschool zijn aangetast door de geheimzinnige ziekte, welke geïmporteerd werd door enkele leerlingen, die na de groote vacantie van Sumatra's Oostkust terugkeerden. De ziekte heeft een goedaardig verloop. Enkele aangetasten zijn reeds weer hersteld. In handelskringen te Medan is bevreemding gewekt tengevolge van de vertraging in de briefwisseling tusschen den Overwal en hier. De jongste boot van Singapore voerde eerst de correspondenties van 4 dezer aan. Naar de reden van deze stagnatie informeerend, vernamen wij, dat zoo ongeveer 't geheele Europeesche personeel van het postkantoor te Singapore lijdende is aan de geheimzinnige ziekte. Slechts twee beambten zijn nog op hun post gebleven. De rest ligt thuis te bed. Een Oostkustenaar, zoo juist van Singapore teruggekeerd, kon slechts met veel moeite de voor hem bestemde, uit Medan verzonden, brieven bemachtigen. 't Heeft er zoo langzamerhand veel van weg of gansch Oost-Azië onder de zoogenaamde Russische influenza gebukt gaat.

20 juli 1918 De Belawansche koeliekwestie.

1150 Op verzoek van de K.P.M. is gisteravond opnieuw door de Handelsvereniging een vergadering belegd in het Medan-hôtel, die de voorzitter, de heer v. d. Berg om 7 uur opende met vorengaande mededeeling. Daarna geeft hij het woord aan den heer Chits. Deze deelt mede, dat wat hij te bespreken heeft, in hoofdzaak gaat over de manier waarop de laatste dagen te Belawan gehandeld is. Op papier zijn daar alreeds meer dan 1155 300 koelies, maar ongeregeld werk en minder presteeren dan mogelijk moet zijn, zijn er aan de orde van den dag. Een der oorzaken hiervan moet gezocht worden in de voorschotten-kwestie. Spr. wil die zaak morgen-ochtend (dat is dus vandaag) om 7 uur in orde maken. Eenige bezwaren worden geopperd en besprekingen vinden plaats. De heer Chits deelt nog mede, dat de kapitein der Chineezen en de luitenant van Belawan om 7 1160 uur aanwezig zullen zijn om de voorschottenkwestie te regelen. De hoofdtandil van de K. P. M. is immer tusschenpersoon tusschen de koelies en de werkgevers geweest, maar ligt op het oogenblik ziek aan de heerschende influenza. Het is dus zaak, een ander te vinden. Na weer ampele besprekingen concludeert de heer Chits, dat morgen – (dat is dus heden-) ochtend aan iederen koelie f 2.– uitbetaald zal worden bij het houden 1165 van de rol en dan 's middags om 5 uit de rest van het reeds verdiende geld. [...]

20 juli 1918 Uit Semarang.

Ook hier komen buitengewoon veel ziektegevallen, vooral influenza, voor. Gisteren stierf een Europeaan aan cholera. De B. G. D. beveelt aan de algemeene inenting, daar 1170 een cholera epidemie verwacht wordt. Op alle werkplaatsen heerscht een absentisme.

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

Het Dagblad *De Indiër* kon diensvolgens gisteren slechts met een blad verschijnen. De *Locomotief* moest heden het derde blad supprimeeren.

[Rotterdamsch nieuwsblad]

1175 **20 juli 1918 De Spaansche griep.**

Te Hoek van Holland komen ongeveer 120 gevallen van de Spaansche griep voor, hoofdzakelijk onder de militairen. De groote loods der Holland-Amerika-Lijn is als hospitaal ingericht.

Te Delft zijn minstens 100 lijdens aan Spaansche griep.

1180 Ruim 200 militairen te Roermond lijdens aan de Spaansche griep. Ook het aantal aangetaste burgers is vrij groot. Een 18-jarig meisje is aan de gevolgen dezer ziekte overleden.

In de Oranjekazerne te 's Gravenhage zijn 28 gevallen van Spaansche griep geconstateerd.

1185 In de mijnstreek (Limburg) breidt de Spaansche ziekte zich onrustbarend uit. De heer Elfers, voorzitter van den Ned. Mijnwerkersbond, schatte het aantal gevallen onder de mijnwerkers op 2000. Alleen de heer Elfars vertegenwoordigde den Bond op het congres van het Ned. Verbond van Vakvereeningen te Amsterdam; alle andere afgevaardigden en plaatsvervangende afgevaardigden zijn door de ziekte aangetast.

1190 In het militaire hospitaal te Utrecht zijn een paar militairen opgenomen waar van men vermoedt, dat zij lijdens zijn aan Spaansche griep.

Bij informatie aan den gemeentelijken geneeskundigen dienst deelde een der doktoren mede, dat in de stad enkele ziekte gevallen zich voordoen, waarbij verschijnselen geconstateerd werden, die zoowel aan Spaansche griep als aan influenza kunnen worden toegeschreven. Zekerheid daaromtrent heeft men niet. In ieder geval komt die ongesteldheid er nog sporadisch voor.

1195 De Spaansche ziekte grijpt te Zevenaar verbazend snel om zich heen. Tal van ingezetenen, die aanvankelijk meenden met influenza te doen te hebben, zijn door de nieuwe ziekte aangetast. Ook vele militairen moesten reeds in het ziekenhuis worden opgenomen. Overigens geeft deze ziekte daar geen reden tot ongerustheid, daar de patiënten in enkele dagen hersteld zijn.

In het militair hospitaal te Amsterdam zijn een 14-tal patiënten met verschijnselen, die aan de "Spaansche ziekte" doen denken. De militairen kwamen uit verschillende garnizoensplaatsen en brachten in Amsterdam hun verlof door.

1205 De gevallen onder de burgerbevolking zijn nog zeer sporadisch, - verklaarde de wethouder voor de openbare gezondheid dr. v. Tienen aan de Tel. - maar de mogelijkheid bestaat natuurlijk, dat het aantal lijdens tot duizenden aangroeit, en daar is geen ziekenhuisruimte tegen bestand. De lijdens zullen dus in hun huis moeten blijven, met uitzondering natuurlijk van de ernstige gevallen met gevaarlijke

1210 complicaties, en het eenige wat wij kunnen doen, is de hulpbehoevenden bij hen thuis te hulp te komen, door middel van wijkverpleging, enz. Wij zijn nu dan ook doende, alle krachten op dit gebied te mobiliseeren, om op die wijze een hulpdienst in het leven te kunnen roepen. Waar de huisgenooten hun zieke bloedverwanten kunnen helpen, moeten zij dat doen en waar de lijdens van hulp verstoken zijn, zullen wij pogen hun te hulp te komen.

1215 Het aantal lijdens onder de militairen te Assen neemt nog in erge mate toe. Ruim 600 patiënten zijn onder behandeling, terwijl het personeel van den geneeskundigen dienst is uitgebreid geworden.

In Leerdam zijn door de Spaansche ziekte reeds 'n 100-tal militairen aangetast.

1220 Te Haarlem zijn een 10-tal gevallen van Spaansche griep geconstateerd.

De secretaris eener Prov. Vereeniging voor Volksgezondheid heeft aan den opperbevelhebber van land- en zeemacht het verzoek gericht, de militaire verloven voorloopig in te trekken, daar het gevaar dreigt, dat de Spaansche ziekte uit onze garnizoenen in massa in de gezinnen gebracht wordt. En dan wil men, dat de

1225 manschappen, zoodra het gevaar geweken is, extra verlof zullen krijgen.

[Bataviaasch nieuwsblad]

22 juli 1918 De Influenza.

Terwijl het aantal lijdens aan de influenza te Batavia eerder toe dan af te nemen schijnt, en de verschillende bedrijven zeer te worstelen hebben met gebrek aan personeel, komen ook van andere plaatsen talloze berichten over het groote aantal zieken. Wij zullen daarvan alleen de meest merkwaardige gevallen vermelden.

Te Semarang is het hospitaal stamp.-vol. Van de manschappen van de tweede treincompagnie is meer dan dertig procent ziek.

1235 Te *Probolinggo* en *Modjokerto* is een groot gedeelte van het personeel der Staatsspoor door de influenza aangetast.

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

- De *Daeudels* kwam te Makasser aan met 26 zieken.
Te Soerabaja sterven gemiddeld 56 inlanders per dag, tegen 24 in de vorige maand.
Het aantal lijders aan de influenza-epidemie te Medan breidt zich steeds meer uit. In
1240 het hospitaal der Delimij. bevinden zich dagelijks 50 à 60 lijders, van wie ongeveer
de helft lijdende is aan influenza.
In de kampongs komt de ziekte huis aan huis voor waar enkele sterfgevallen zijn
gerapporteerd; het is evenwel niet zeker dat deze door de ziekte zijn veroorzaakt. De
1245 gevallen komen in het bijzonder voor onder de Chineezzen en de sterfte onder hen is in
de laatste dagen vrij sterk toegenomen. Er worden plannen gemaakt om ten behoeve van
de koelies te Belawan een hospitaal te bouwen en het te brengen onder de leiding van
een dokter-djawa en onder toezicht van den havenarts Van Praag.
- [De Telegraaf]
1250 **22 juli 1918 DE SPAANSCH E ZIEKTE IN DENEMARKEN.**
De bacil van de Spaansche ziekte te Kopenhagen is op het Serum-instituut gevonden.
Het is de influenza-bacil. De halve bevolking van de stad ligt ziek. Theaters en
variétés zijn gesloten. Te Stockholm heeft men aan boord van het stoomschip
"Kuneberg", dat uit Finland kwam, vier gevallen van cholera geconstateerd. Het totaal
1255 aantal gevallen in Stockholm 15.
- [Het Centrum]
23 juli 1918 De bacil van de Spaansche griep.
Naar dr. Thorwald Madsen, de leider van het Deensche Seruminstituut aan "Politiken"
1260 mededeelt, is men er Donderdag in geslaagd in een reeks gevallen van Spaansche ziekte
bacillen te vinden, die geheel met de influenza-bacillen overeenkomen. Dr. Madsen is
er dan ook van overtuigd, dat de Spaansche griep geen nieuwe ziekte is, maar de
influenza. (Vad.)
- [Het volk]
1265 **23 juli 1918 Spaansche ziekte?**
Zoowel in de Joan Melchior Kemperstraat als in de Da Costastraat alhier doet zich een
geval van influenza voor. Waarschijnlijk heeft men bij deze gevallen te doen met de
Spaansche ziekte.
1270 In de Marinekazerne alhier waren tot gistermiddag veertig gevallen van de z.g.
Spaansche ziekte gekonstateerd. De ziekte draagt een ongevaarlijk karakter.
- [Middelburgsche courant]
23 juli 1918 DE SPAANSCH E GRIEP.
1275 Thans komen ook hier ter stede onder de militairen vrij veel gevallen van Spaansche
griep voor; behalve in het hospitaal liggen ook in het huis in de Koepoortstraat, dat
voor den staf is aangekocht, patiënten.
In het Tijdschr. v. Geneeskunde beschrijft de heer W. J. Kloosterman uit Almelo een
zestal gevallen van lijders aan deze ziekte, die haar opdeden als arbeiders bij Krupp
1280 te Essen, en na eenige dagen naar Almelo kwamen.
De bijzonderheden der medische beschrijving achtten we alleen voor geneeskundigen van
beteekenis; we willen er echter aan ontleenen dat de patiënten zich zeer ziek
voelden, en leden aan keelpijn, hoofdpijn, misselijkheid, duizeligheid, groote
moehed in armen en beenen, veel hoesten, en koorts. Het duurde hij sommigen veertien
1285 dagen eer zij weer eenigszins beter waren. Andere gevallen waren lichter en waren ook
eerder beter.
Van drie patiënten is het sputum naar het Centraal Laboratorium opgezonden. Bij allen
werd hetzelfde gevonden: wel pneumo-coccon en strepto-coccon, geen influenza-bacillen
of tuberculosebacillen.
1290 Alle zes patiënten werden thuis en door hun huisgenooten verpleegd. Van afzondering
kwam natuurlijk in de één- of tweekamerwoningen, waarin allen huisden, niet bijster
veel terecht. Toch is het opmerkelijk, dat, hoewel deze besmettelijke ziekte bij haar
optreden in eenige plaats vaak met bliksemsnelheid om zich heen schijnt te grijpen,
tot dusver, dat is nu na ongeveer tien dagen, in de omgeving dezer zieken zich nog
1295 niet meer gevallen hebben voorgedaan. Dit zou er op kunnen wijzen, dat deze ziekte
hoofdzakelijk, en misschien uitsluitend, in haar eerste tijdperk besmettelijk is. De
zes patiënten toch waren allen van 4 tot 10 dagen ziek geweest, toen zij in Almelo
terugkwamen.
- 1300 Het aantal lijders aan de Spaansche ziekte breidt zich te Arnhem steeds uit. De
ziekte woedt vooral zeer erg in de Menno van Coehoornkazerne, waar honderden
manschappen aangetast zijn. Ook onder de burgers komen tal van gevallen voor, zoodat

1305 op verschillende werkplaatsen reeds een deel van het personeel ziek is. Zelfs onder de spelers om het kampioenschap lawntennis is al een slachtoffer, die zich gistermorgen terug trok, als lijdende aan de Spaansche griep. Hoewel de ziekte gelukkig geen kwaadaardig karakter heeft, wordt toch strenger optreden wenschelijk geacht. Vooral in de kazerne zijn afzonderingsmaatregelen zeer noodzakelijk.

23 juli 1918 [...] Nu kan ik verder gaan met mijn vacantie-brief.

1310 Torquay, gelegen aan de Zuidkust, tegen den Noordenwind beschut door hooge heuvels en omspoeld door den golfstroom, is een ideaal gezondheidsoord in den winter en van Kerstmis tot Paschen is er in de hotels en pensions geen kamer onbezet. Dan verslapt het bezoek wel eenigszins maar in Juni en Juli als de bloemen bloeien en de half-tropische palmen en andere gewassen op zijn best zijn is het voor den moeden
1315 stedeling nog schooner en weldadiger van rust en vreedzaamheid. Als vergelijking dringen zich Nice en Corsica aan ons op of beter nog het paradijslijk Madera, dat in den winter dient bezocht. De zee is spiegelglad en blauw onder den blauwen hemel; rotsen, terra-cotta of leikleurig, rijzen op uit het stille water en vormen tallooze kreeken en inhammen rond de ruime baai van Torre. Ze zijn steil en ruw maar
1320 zwaarbeboscht en overgroeid, waar plant en boom maar wortel vatten kan op de ruige hellingen. En in elke kreek is kans op een verfrisschend bad, plomp van de rotsen of kalmer van het strand.

Het Deutsche offensief laat zich wachten...

1325 Wie praat me van oorlog in dit gezaligd oord? Breng me niet naar de werkelijkheid terug, nu ik juist een druk van me heb afgeschud met mijn kleeren voor een dompeling in de zee!! Geen oorlog, geen thee- en boterrantsoen en, zonder bluf, geen Spaansche influenza aan dit eindpunt van Europa.

Kan men ergens beter aan den oorlog ontsnappen dan in dit ideaal vacantieland? [...]

1330 [De Telegraaf]

23 juli 1918 DE SPAANSCHIE ZIEKTE IN ENGELAND.

(Van onzen V.-correspondent.)

LONDEN, 22 Juli.

1335 De influenza, is uitgebroken onder de Deutsche krijgsgevangenen in het Bramley-kamp te Hampshire. Van de 3000 geïnterneerden zijn thans 1000 aangetast. Maandag zijn ongeveer 100 ziek geworden, terwijl zij aan hun werk waren. Zij werden naar het hospitaal vervoerd.

[De Sumatra post]

1340 **24 juli 1918 Uit Padang:**

Padang Sidempoean is wegens cholera besmet verklaard. Influenza heerscht in de bovenlanden. Vooral te Sawah Loento zijn velen aangetast.

[Nieuwe Rotterdamsche Courant]

1345 **24 juli 1918 [...] Gelukkig is de gezondheidstoestand der bevolking**

door het magere dieet niet achteruitgegaan. Misschien hebben we dat dieet wel te danken, dat de Spaansche griep hier vrijwel onschuldig optreedt. Enkele sterfgevallen zijn er slechts en ook de omvang is niet zoo groot, als bij de epidemie, die ik indertijd in Nederland meemaakte. Overigens is dit resultaat meer geluk dan wijsheid.
1350 Het persbureau te Berlijn, dat onze provinciekrantjes van nieuws voorziet, heeft alle moeite gedaan om de komst der influenza in ongunstigen zin voor te bereiden. Wat al berichtjes over die ziekte in Spanje! En hoe geheimzinnig leek die griep aldaar niet! Het leek soms wel, of er builenpest of zoo iets heerschte. En toch had men in de
1355 buitenlandsche kranten reeds lang kunnen lezen, dat het "maar" influenza was. Als een strikt-neutrale verschijning is die Spaansche ziekte verder gegaan. Ze heeft de pro's bij de haren gepakt en de contra's op dezelfde wijze. Aan beide zijden van het front heeft ze haar invloed doen gevoelen en zelfs de "splendid isolation" van Engeland heeft haar niet tegen kunnen houden.

1360 Intusschen hebben dieet en Spaansche ziekte niet kunnen verhinderen, dat er in onze industrie-steden groote plannen gemaakt worden. Reeds in vredestijd was de snelle verbinding tusschen de vele groote plaatsen niet, wat ze zijn moest. Wie bijv. 's avonds van Dusseldorp naar Elberfeld reisde, vond alleen om ongeveer 10 uur een
1365 sneltrein en moest zich verder met eenige boemeltreinen vergenoegen. Nu in oorlogstijd is dat nog veel erger geworden, dikwijls moet men de elektrische tram ter hulp nemen om thuis te komen. [...]

[Nieuwe Tilburgsche Courant]

24 juli 1918 DE SPAANSCH GRIEP.

- 1370 De heer H. J. Kloosterman te Almelo schrijft in het N. T. v. G. over zes gevallen van "Spaansche griep":
- Nu deze ziekte op verschillende plaatsen in ons land haar intrede gedaan heeft en zich naar alle waarschijnlijkheid wel verder verspreiden zal, lijkt het mij niet ondienstig, in het kort de verschijnselen, zooals ik die in de afgelopen week bij
- 1375 Nederlandsche arbeiders, tijdelijk werkzaam bij Krupp te Essen, die met en wegens deze ziekte naar ons land terugkeerden.
- I. Man, 19 jaar oud. Hij vertrok 's ochtends op 1 Juli naar Essen, waar hij des avonds 6 uur aankwam. Ondergebracht in een barak, ontwaakte hij den volgenden morgen met een zeer ziek gevoel, met pijn in de keel, hoofdpijn, misselijkheid,
- 1380 duizeligheid, groote moeheid in armen en beenen. Patiënt moest dadelijk hoesten, hoestte voortdurend dikke, taaie fluïmen op, en had van den beginne af stekende pijn in de borst. Tot 7 Juli bleef hij in de barak liggen. Genoemde verschijnselen hielden aan, gepaard met heftigen dorst en volslagen gebrek aan eetlust. Pijn in de ledematen of in den rug of oogen had de patiënt niet. Hij voelde zich voortdurend zeer
- 1385 koortsig.
- Den 7en Juli reisde hij naar Almelo terug, waar hij mijn hulp inriep. Patiënt maakte een zeer zieken indruk, was vaalbleek van kleur, en is erg afgefallen; de tong is dik beslagen, pols 120, ademhaling 28, okseltemperatuur 39.5 gr. Het sputum is geel-dik-etterig, hier en daar roest-kleurig. Over beide longtoppen bestaat demping, en zijn
- 1390 klinkende kleinblazige reutels te hooren, evenals over een plekje in de rechter onderkwab.
- Patiënt is een week zeer ziek gebleven. De temperatuur wisselde tusschen 38 gr. en 40 gr. De longtoppen werden gaandeweg normaal tot op een enkel reutelgeruisch na, dat nog te hooren is, maar in de onderkwab van de rechter long ontwikkelde zich een
- 1395 flinke pneumonie, die den indruk maakt van een lobulaire ontsteking te zijn. Patiënt is steeds min of meer apatisch, is zeer langzaam in zijn bewegingen, kan 's nachts niet slapen, zweet voortdurend rijkelijk.
- Op den 13den ziektedag zijn de longtoppen normaal, op een enkel reutelgeruisch in den linker top na, is de pneumonie in de rechter onderkwab genezende, en is de hoogste
- 1400 temperatuur 37.8 gr.
- II. Een man, oud 40 jaar, werd 36 uur na aankomst te Essen ziek. Het begin en de verdere subjectieve verschijnselen waren vrijwel juist dezelfde als bij patiënt I. Den 4en ziektedag reisde hij naar Almelo terug, en zag ik hem. Hij maakte een zeer zieken en slappen indruk, én is zeer traag in zijn bewegingen. De tong is dik
- 1405 beslagen, pols 92, okseltemperatuur 38 gr. ademhaling 24. Over den linker longtop zijn veel klinkende kleinblazige reutels te hooren. De dikke, etterige fluïmen zijn sterk roestkleurig,
- Patiënt is nu een week ziek, met temperaturen wisselend tusschen 38 en 39.2 gr. zweet zeer sterk, heeft veel opgegeven. Nu worden alle verschijnselen gaandeweg minder.
- 1410 III. Een man, oud 30 jaar, keert op den 7en ziektedag naar Almelo terug. Hij voelt zich doodziek, heeft een bleekcyanotische gelaatskleur. De pols is 88, okseltemperatuur 38.5 gr., ademhaling 44. Patiënt is apatisch. Het ziekteverloop gedurende de eerste week beschrijft hij op dezelfde manier als I en II: Alleen heeft hij wat pijn in een arm gehad, pijn bij draaien van de oogen en had hij diarrhee. Bij
- 1415 onderzoek der longen blijken deze doorzaaid te zijn met haarden en baardjes klinkende reutels, en hier en daar wat gedempt van percussietoon te zijn. Patiënt biedt vrijwel het klinisch beeld aan van een uitgezaaide longtuberculose. De sputa zijn zeer rijkelijk, dik, etterig, roestkleurig met veel bloed eraan. -
- Ook deze patiënt is gaandeweg gebeterd. De eetlust is teruggekomen, de dorst
- 1420 afgezakt, op den 12den ziektedag is de hoogste temperatuur 37.4, pols 120, ademhaling 30. Bij auscultatie worden hier en daar in beide longen nog droge reutels gehoord. Van patiënten I, II, III werd daags na hun aankomst te Almelo sputum naar het
- Centraal Laboratorium opgezonden. Bij allen werd hetzelfde bevonden: wél pneumococcen, en korte streptococcen, géén influenzabacillen of tuberkelbacillen. De
- 1425 urine bevatte eiwit noch suiker. Miltzwellig was niet te voelen. Er bestonden geen herpes of andere huidafwijkingen.
- Verder werden door mij nog drie gevallen waargenomen, die veel lichter verliepen. Wel weer hetzelfde peracute begin en dezelfde verschijnselen; van den aanvang af
- 1430 keelpijn, die een week of langer aanhoudt (de keel is bij inspectie rood en droog), dadelijk groote moeheid, vaak hoofdpijn, dadelijk stekende, gelocaliseerde pijn in de borst, en dadelijk of zeer spoedig kwellend hoesten en opgeven, in 2 van deze 3 gevallen met bloed aan de fluïmen. Temperatuursverhooging bestond bij deze drie patiënten niet of zeer weinig; bij één was in de longen niets afwijkends te

1435 ontdekken, bij de tweede eenige reutels in beide benedenkwabben, bij de derde in de linkerbenedenkwab.
Te zamen genomen bieden deze gevallen een eigenaardig beeld, met hun zeer plotseling en onderling zoo gelijk begin, en hun longlocalisaties. Moge het al onze oude bekende influenza wezen, dan toch in een gewijzigd uiterlijk. Misschien echter zal het
1440 blijken, dat de ziekte zich in verschillende streken in verschillende vormen voordoet, en hebben wij hier uit Essen in het bijzonder dezen vorm gekregen. Tot mijn spijt had ik geen gelegenheid sputum op te zenden van den patiënt die wel opgaf, maar waar in de longen geen afwijkingen te vinden waren. Echter zal zich hier te lande wel spoedig genoeg materiaal voordoen. Allicht te veel. Volgens besliste uitspraak toch mijner
1445 patiënten zijn er te Essen, waan deze ziekte ongeveer 1 Juli zou uitgebroken zijn, reeds vele sterfgevallen, waaronder verscheidene Nederlanders.
Alle zes patiënten werden thuis en door hun huisgenooten verpleegd. Van afzondering kwam natuurlijk in de één- of tweekamerwoningen, waarin allen huisden, niet bijster veel terecht. Toch is het opmerkelijk, dat, hoewel deze besmettelijke ziekte hij haar
1450 optreden in eenige plaats vaak met bliksemsnelheid om zich heen schijnt te grijpen, tot dusver, dat is nu na ongeveer tien dagen, in de omgeving dezer zieken zich nog niet meer gevallen hebben voorgedaan. Dit zou erop kunnen wijzen, dat deze ziekte hoofdzakelijk, en misschien uitsluitend, in haar eerste tijdperk besmettelijk is. Mijn zes patiënten toch waren allen van 4 tot 10 dagen ziek geweest, toen zij in Almelo terugkwamen.

1455

[De tribune]

24 juli 1918 De Spaansche griep.

Omtrent den verwekker van de z.g. Spaansche griep heeft de "Medizinische Wochenschrift" navraag gedaan bij verschillende medische autoriteiten, die op grond
1460 van bacteriologisch onderzoek hun meening hebben meegedeeld. Professor Pfeiffer, de man van den influenzabacil antwoordde: Ik ben nog niet in staat, een definitief oordeel uit te spreken, daar ik pas begonnen ben met mijn bacteriologisch onderzoek van de nieuwe epidemie, en mij nog slechts een klein aantal gevallen onder de oogen
1465 zijn gekomen. Alleen kan ik zeggen, dat ik in een reeks van gevallen soortgelijke bacillen gevonden heb als bij de influenza-epidemie van 1889 en 1891-1892, in andere gevallen weder niet. Verder onderzoek zal misschien deze tegenstrijdigheid ophelderen.

Professor Gruber in München meldt, dat hij den influenza-bacil nog niet gevonden heeft en zijn onderzoek voortzet.

1470

Professor Friedemann, de chef van de infectieafdeeling van het Rudolf Virchow-ziekenhuis te Berlijn schrijft: Bij de thans te Berlijn heerschende epidemie hebben wij stellig klinisch met een soort van influenza te doen. Ziekteverschijnselen en complicaties komen volkomen overeen met die van de groote epidemie van 1889. De
1475 influenza-bacil kon totnogtoe niet vastgesteld worden, maar deze ervaring heeft men reeds bij vroegere influenza-epidemieën opgedaan. Bij de longontstekingen als complicatie heeft men in de meeste gevallen pneumokokken en streptokokken als verwekker gevonden. Het is mogelijk, dat het niet vinden van influenzabacil samenhangt met de moeilijkheden van methode. Ik acht het echter niet
1480 onwaarschijnlijk, dat er epidemische ziekten bestaan, die het klinische beeld van influenza vertoonen, waarvan de influenza-bacil niet de verwekker is.

Professor Uhlenboth te Straatsburg antwoordt, dat hij in verschillende gevallen den influenzabacil van Pfeiffer gevonden heeft, in andere weer niet, en dat hij het onderzoek voortzet.

1485

[Nieuwsblad van het Noorden]

24 juli 1918 In Westfalen loopen ongelooflijke geruchten

over den gezondheidstoestand in de industriesteden. In Dortmund b.v. zouden gemiddeld 40 personen per dag in de ziekenhuizen sterven aan de griep, terwijl er zooveel
1490 dooden in de ziekenhuizen zouden liggen, dat er gebrek is aan transportmiddelen om ze naar de begraafplaatsen te vervoeren. In het Noordelijk deel der stad zou de typhus epidemisch heerschen. Dat het zóó erg is wordt openlijk tegengesproken, doch erkend wordt, dat er zich veel gevallen van griep, gepaard met longontsteking voordoen, en het publiek wordt aangeraden dadelijk als zich ziekteverschijnselen vertoonen geneeskundige hulp in te roepen.

1495

[Bataviaasch nieuwsblad]

24 juli 1918 Te Soekaboemi heerscht de influenza sedert eenige dagen

ook in het centraal depot der gewapende politie. Gemiddeld zijn er 36 gevallen per dag. In het algemeen heeft de ziekte een gunstig verloop.

1500

25 juli 1918 De Gezondheidstoestand te Soerabaja.

De Gezondheidstoestand te Soerabaja (*Aneta*). De dagelijksche sterfte onder de Inlanders bedraagt gemiddeld 50, meest allen aan longontsteking, als gevolg van verwaarloosde influenza. Door den gezondheidsdienst is cholera-vaccin besteld voor 20000 personen voor een massa-inenting; daarna zullen geregeld bestellingen gedaan worden voor gemiddeld 5000 personen.

1505

[Nieuwe Rotterdamsche Courant]

26 juli 1918 De Spaansche griep.

1510

Wij vernomen van militair-geneeskundige zijde, dat het aantal gevallen met den dag toeneemt; in de eene kazerne meer dan in de andere, of het eene fort meer dan het andere, maar bijna overal heerscht de ziekte. Het gaat niet bij tientallen, maar bij honderdtallen. Opneming in een hospitaal en isolatie van alle gevallen is ten eenenmale onmogelijk. Dat kan alleen met de weinige ernstige gevallen, de overigen moeten eenvoudig in de kwartieren te bed blijven. Met recht kan men reeds thans spreken van een panepidemie. Gelukkig is het aantal ernstige gevallen gering. De

1515

voornaamste vormen, waaronder het ziektebeeld zich voordoet, zijn de gastrische, de pneumonische en de rheumatoïde vorm.

1520

De gastrische kenmerkt zich door sterk braken, de pneumonische door hoestbuien en veel slijmopgeven, de rheumatoïde door sterke spierpijnen. Als complicatie is vooral longontsteking gevreesd. Cerebrale verschijnselen, zooals bij influenza zoo gevaarlijk kunnen zijn, zijn tot dusverre nog niet geconstateerd. Merkwaardig zijn de zeer hoge temperaturen tot 39° en hooger, waarbij de uiterlijke gezondheidstoestand normaal schijnt. De patiënten zien er vaak zeer weinig ziek uit en eten met smaak. De

1525

hygiënische toestand van de kazernes en forten is zeer bevredigend.

Vooral waar de ziekteverschijnselen na 2 of 3 dagen lytisch verdwenen, mag er gesproken worden van een zeer goedaardige panepidemie, zoodat er geen enkele reden tot ongerustheid is. Tot dusverre is er onder de soldaten nog geen enkel sterfgeval aan de Spaansche griep opgegeven.

1530

De meeste officieren van gezondheid onthouden zich van het geven van geneesmiddelen of gaan zuiver symptomatisch te werk.

Te Zwijndrecht zijn vier gevallen van Spaansche griep vastgesteld.

Thans zijn bij het 21 reg. inf. 195 militairen door de Spaansche griep aangetast.

Te Steenwijk is de Spaansche griep uitgebroken in een bakkersgezin, waar van de 8 personen er 7 door zijn aangetast.

1535

[Tilburgsche courant]

26 juli 1918 DE SPAANSCHIE ZIEKTE.

DE TOESTAND TE HARDERWIJK.

1540

De Spaansche ziekte breidt zich nog steeds uit. In 't geheel zijn thans 300 gevallen geconstateerd. Ook een aantal officieren, waaronder twee officieren van gezondheid, zijn aangetast. Het groote gedeelte van het hospitaalpersoneel behoort eveneens tot de verpleegden, zoodat de chef-dokter hedenmorgen telegrafisch om hulppersoneel heeft verzocht. In het kamp Kranenburg is nog een tweede loods als nood-hospitaal

1545

ingericht. Aan de patiënten wordt in ruime mate melk verstrekt. De reveille is thans een uur later, terwijl de troepen niet meer gewapend uitrukken, doch den geheelen dag in de bosschen verblijven. In het militair hospitaal is hedenmorgen een der patiënten, die bovendien longontsteking had gekregen, overleden. De meeste gevallen zijn echter van lichten aard, zoodat reeds morgen een aantal verpleegden ontslagen kan worden. In het interneeringskamp zijn slechts twee of drie gevallen geconstateerd. Vrees voor uitbreiding bestaat daar niet.

1550

De Spaansche griep breidt zich onder de militairen van het garnizoen Ede snel uit. Er zijn thans ongeveer 600 patiënten, die ondergebracht zijn in de schermzaal en twee overdekte binnenplaatsen. Ook wordt er een kamp opgericht waarin enkele compagnieën plaats kunnen vinden, waardoor de aldus vrijkomende logiesruimte ter beschikking kan worden gesteld van den geneeskundigen dienst. Het verloop der ziekte is goedaardig. Te Nijmegen zijn alle openbare en bijzondere scholen wegens de Spaansche griep gesloten.

1555

Te Delft is een 63-jarige man aan Spaansche griep bezweken. Onder het garnizoen blijft het aantal gevallen vrijwel op dezelfde hoogte.

1560

In verband met de gevallen van Spaansche griep worden er aan de Marinekazerne te Amsterdam geen verloven meer verleend.

Wegens toeneming van het aantal gevallen van Spaansche griep onder de militairen zijn te Oostkapelle de bewaarschool en de openbare school ontruimd en tot hospitaal ingericht.

1565

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

Te Dordrecht woedt de Spaansche griep nog al onder de militairen, van wie reeds een kleine honderd zijn aangetast. Ook onder de burgerij zijn verschillende patiënten, zoowel onder de volwassenen, als onder de kinderen. Deze laatsten gevoelen zich minder ziek dan de groteren.

1570

26 juli 1918 DE SPAANSCH ZIEKTE.

200 gevallen te Dordrecht.

(Van onzen correspondent). DORDRECHT, 25 Juli.

1575

Op het oogenblik zijn hier ter stede ruim tweehonderd gevallen van Spaansche griep onder de in garnizoenen liggende militairen. Een kazerne is ontruimd en voor ziekenverblijf ingericht, terwijl in de vaste kazerne en in het hospitaal eveneens lokalen voor verpleging zijn ingericht. De ziekte heeft een goedaardig karakter, slechts één patiënt heeft longontsteking er bij gekregen. De anderen zijn met vier à zes dagen weer op de been. De drie militaire artsen zijn eveneens aangetast geweest. Twee hebben de praktijk hervat. De derde is aan de beterende hand. Een burgergeneesheer in deze gemeente en een van het naburige Dubbeldam verleen ook onder de burgerij komen enkele ziektegevallen voor. Gisteren is de ziekte geconstateerd bij een soldaat van een nog niet aangetaste kazerne. Heden waren er vijf patiënten.

1585

Voorzorgsmaatregelen. 's-GRAVENHAGE, 25 Juli.

1590

In verband met de hier en daar gestelde vraag, welke voorzorgsmaatregelen te nemen waren om de Spaansche griep van kantoren, magazijnen en in het algemeen plaatsen, waar meerdere personen samenwerken, te weren, wordt er van bevoegde zijde op gewezen, dat extra schoonmaakbeurten van zoowel vertrekken als meubilair, benevens een ruim ventileren, ook buiten de werktijden, ten deze van beteekenis zijn te achten. Het effect van dergelijke eenvoudige maatregelen kan nog beduidend vergroot worden, wanneer men er zich algemeen een gewoonte van maakt, bij aankomst en vertrek de handen te wasschen, benevens al gorgelend den mond te spoelen, ook zonder dat hierbij van bijzondere desinfectiemiddelen gebruik wordt gemaakt. Hieraan wordt nog toegevoegd, dat, terwijl de ziekte tot dusverre in het algemeen geen kwaadaardig karakter vertoont, er reden is, om aan te nemen, dat het ziekteverwekkend organisme buiten het lichaam vrijwel te gronde gaat, waarmede de genoemde eenvoudige maatregelen, bij algemeene toepassing nog aan beteekenis winnen. - (Corr. Bur.).

1600

MAASTRICHT, 25 Juli

In het militair hospitaal te Roermond is hedennacht een milicien, Wouters genaamd, aan die ziekte overleden.

1605

[Tilburgsche courant]

27 juli 1918 Te Harderwijk heerscht in hevige mate de Spaansche ziekte,

vooral in het bewakings depot militairen doet de ziekte zich veel voor. Een 200 lijders zijn aangetast. Enkele barakken in het kamp Kranenburg zijn gereserveerd, waarin de lijders worden opgenomen. De Spaansche ziekte breidt zich te Sommelsdijk en Middelharnis snel uit. Er werden gisteren weder 15 nieuwe gevallen geconstateerd.

1610

[Het Centrum]

27 juli 1918 - In het dorpje Garderen heerscht in zoo goed

als alle gezinnen de Spaansche griep.

1615

- Te Vlissingen doen zich vele gevallen voor van de z.g. Spaansche griep. In alle kazernes heeft de ziekte zich verspreid. Dagelijksch worden tientallen militairen naar het hospitaal vervoerd. Bij de burgers komen er slechts enkele gevallen voor, doch alle gelukkig met goeden afloop.

1620

[Nieuwe Rotterdamsche Courant]

27 juli 1918 Spaansche griep.

Te Haarlem zijn weder onder het garnizoen 47 gevallen van Spaansche griep voorgekomen. Onder her 21e reg. inf. zijn 140 gevallen voorgekomen.

1625

Te Uitgeest is de Spaansche griep uitgebroken. Er zijn voorshands zestig gevallen. De Spaansche griep neemt te Assen een kwaadaardig karakter aan. In de kazerne zijn reeds meer dan 20 militairen, die er longontsteking bij hebben gekregen. In de Harskamp is de milicien H. Brons aan Spaansche griep overleden.

1630

27 juli 1918 Wetenschappelijke Berichten.

Dr. A. A. G. Land en dr. A. AE. S. Sluyterman, artsen te Haarlem, schrijven aan het Ned. Tijds. v. Geneeskunde onder het opschrift: Spaansche griep? het volgende:

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

- "In de Noodziekeninrichting van het Roode Kruis te Haarlem zijn tot heden - 22 Juli - 31 gevallen van zgn. Spaansche griep opgenomen. Het leek ons van belang in het kort onze bevindingen in het Tijdschrift mede te deelen, daar wij reeds door verschillende Haarlemsche collega's werden opgebeld met verzoek om inlichtingen omtrent de verschijnselen.
- 1635 In ons hospitaal worden uitsluitend militairen opgenomen; onze patiënten waren bijna allen afkomstig uit een barakkenkamp op het cavalerie-terrein te Schoten; verder waren onder hen verscheidene verlofgangers, afkomstig uit garnizoenen, waar volgens
- 1640 hun zeggen een groot aantal zieken was. Onze eerste patiënt werd opgenomen 15 Juli; hij was 11 Juli plotseling ziek geworden met hoofdpijn, keelpijn, pijn in de gewrichten, en koude rillingen; 13 Juli was hij vrijwel hersteld en deed weer dienst; 14 Juli werd hij opnieuw plotseling ziek met dezelfde verschijnselen; den volgenden dag werd hij ons toegezonden.
- 1645 Patiënt vertoonde bij opneming een duidelijke roodheid van het gelaat, welke ook den volgenden dag nog aanwezig was, verder hypernemie van de huidvaten op borst, buik en onderarmen en roodheid van de keel; de temperatuur was 39.5°. Twee maal 24 uur later kwam een tiental patiënten met dezelfde ziekteverschijnselen, afkomstig van hetzelfde terrein, met ongeveer gelijke anamnese en en met vrijwel dezelfde klinische
- 1650 verschijnselen. Karakteristiek was het peracute begin; nauwkeurig wisten de meesten aan te geven, hoe laat zij ziek waren geworden, tijdens een oefening bijv. Plotseling kregen zij een koude rilling gepaard met een gevoel van zwaar ziek te zijn, pijnen in de rug, gewrichten (enkels, knieën, heupen), hoofdpijn, dikwijls keelpijn, hoesten.
- 1655 Temperatuurstijgingen tot ongeveer 40° waren geen zeldzaamheid. Plaatselijke afwijkingen aan de pijnlijke gewrichten zijn door ons niet waargenomen, de keel was meestal rood en droog; soms waren verschijnselen van licht bronchitis aanwezig. In drie gevallen namen wij een dicroten pols waar; herhaaldelijk bleek de
- 1660 polsfrequentie niet en overeenstemming met de temperatuur te zijn; bij temperaturen van tegen 40° kwamen polsfrequenties van 80-90 slagen per minuut voor. Bij bijna allen is tot nog toe het verloop goedaardig geweest, de meesten zijn alweer op de been, verscheiden ontslagen. Onder toediening van aspirine en zoo noodig anijsspiritus zijn temperatuursverhooging en katarrhale verschijnselen in 2 à 3 dagen verdwenen; een gevoel van matheid bleef in enkele gevallen nog bestaan.
- 1665 In één geval is een compliceerende pleuritis exsudativa waargenomen; deze patiënt was een week geleden acuut ziek geworden met de typische verschijnselen, daarna hersteld en vervolgens opnieuw ingestort. Voor zoover uit ons gering aantal gevallen besluiten mogen worden getrokken, blijkt er dus wel neiging tot recidief te bestaan (2 maal op 31 gevallen).
- 1670 In het bloed van onzen eersten patiënt, door vena-punctie verkregen, werden geen micro-organismen gevonden; in de neus-keelholte van deze en van verscheidene anderen werden Gram-negatieve diplococci en influenza-bacillen gevonden; ook het pleuritisch exsudaat bevatte Gram-negatieve diplococci; eveneens het slijmig-etterige sputum van verschillende anderen. Bij de later gekomen patiënten zijn deze onderzoeken niet
- 1675 steeds herhaald, omdat de klinische verschijnselen steeds dezelfde waren. Om de diagnose van een eerste verdacht geval zeker te kunnen stellen, is het dus gewenscht de neus-keelholte uit te strijken en in Utrecht of elders bacteriologisch onderzoek te laten verrichten: worden influenza-bacillen gevonden, dan is de diagnose zeker, worden Gram-negatieve diplococci gevonden, dan is de waarschijnlijkheid van
- 1680 Spaansche griep groot. Uit een en ander blijkt wel, dat deze ziekte, wat symptomatologie en verloop betreft, niet veel verschilt van wat tot heden als influenza werd beschouwt; slechts het optreden in dit jaargetijde en het voorkomen in zoo groote uitgebreidheid zou kunnen wijzen op eene gewijzigde infactie. Van een besmetting van het gezin onzer verlofgangers is tot heden nog niets gebleken;
- 1685 van de patiënten, die reeds in ons hospitaal waren, of van ons personeel is ook nog niemand besmet; bijzondere voorzorgsmaatregelen zijn door ons niet meer genomen, nadat wij wegens plaatsgebrek genoodzaakt waren de nieuw aangekomenen tusschen de anderen te verplegen.
- Hetzelfde is opgemerkt door collega Kloosterman, wiens artikel in het laatste
- 1690 Tijdschrift wij met belangstelling lazen; wij kregen evenwel verscheidene patiënten in het eerste begin der ziekte ter opneming. Behalve het eene geval van pleuritis exsudativa, zagen wij geen ernstige verwickelingen, met name niet van den kant van de longen. Mogelijk is, dat wij hier met een zeer goedaardige inspectie te maken hadden, of dat collega Kloosterman alleen
- 1695 eenige gecompliceerde gevallen van de Duitsche epidemie hebben bereikt, omdat deze lijders juist wegens hun verwickeling hun onzijdig vaderland opzochten."

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

De heer G. A. Prins te Amersfoort, schrijft aan hetzelfde tijdschrift:

- 1700 "Ik kan mededeelen, dat, althans tot heden, de ziekte erg meevalt; de patiënten zijn 2 of 3 dagen hard ziek, doch den 4den of 5den dag bijna weer hersteld, tenminste bij behoorlijke bedrust van den beginne af. Onder de ruim 300 gevallen, die ik tot heden waarnam, zijn er misschien een 25, die de eerste dagen een temperatuur van 39.5 tot 40° hadden en zich doodziek gevoelden; dergelijke zware gevallen, zooals Kloosterman beschrijft, kwamen niet voor. Het meest karakteristiek zijn de zware hoofdpijnen (het
- 1705 geheele hoofd en niet alleen boven de oogen, zooals bij de oude influenza), geringe keelpijn, pharyngo-laryngitis (met bruingroene taaie fluïmen), en last not least de misselijkheid (beslagen tong, neiging tot braken, dus een geringe maagcatarrh); conjunctivitis, rhinitis en diarrhee ontbreken (of zijn zeer licht), pijn in den rug en de ledematen is wel aanwezig, sterk zweeten is opvallend. Het schijnt, de chinine in het begin iets helpt om het verloop lichter te doen worden. Toen ik de ziekte bij
- 1710 mij zelf voelde opkomen, heb ik ½ gr. chinine ingenomen; ik ben slechts 36 uur eenigszins belabberd geweest. Is de temperatuur eenmaal hoog, dan geve men geen chinine meer, aangezien dan onder groote benauwdheden brakingen optreden. aspirine is dan aangewezen (nog liever samen met kalk).
- 1715 Op het hoogtepunt der ziekte vindt men zure spijsen of dranken (appelmoes, perzik, meloen, karnemelk, limonade, julaplum, potio River) het aangenaamst; men geve verder niets. Een flinke neusbloeding, oorpijn of sterk steken in de zijde met bronchitis behooren al tot de ernstige verwickelingen, die ik tot heden gezien heb."

1720 [Het volk]

27 juli 1918 Spaansche griep.

Nieuwe gevallen.

- Bij het 21e Reg. Inf. te Haarlem komen thans 145 gevallen van Spaansche ziekte voor. In de gemeenten Bellingwolde, Wedde en Vlachtwedde komt de Spaansche griep reeds veel
- 1725 voor.
- Bij een gezin uit Hoorn, dat met een kraam de kermis te Uitgeest bezoekt, deden zich verdachte ziekteverschijnselen voor, waarom man en vrouw heden per rijtuig naar hun woonplaats te Hoorn worden vervoerd. De dokter konstateerde Spaansche ziekte. Ook in een ander gezin komt de ziekte voor.
- 1730 In Twisk (N.-H.) doen zich eenige gevallen van Spaansche ziekte voor. Ook te Vlissingen doen zich vele gevallen voor van de z.g. Spaansche griep. In alle kazernes heeft de ziekte zich verspreid. Dagelijks worden tientallen militairen naar het hospitaal vervoerd. Bij de burgers komen er slechts enkele gevallen voor, doch alle gelukkig met goeden afloop.
- 1735 Ook in de Harskamp grijpt de Spaansche griep snel om zich heen. Eenige honderden militairen zijn er door aangetast. Iemand van dit regiment [regiment], die met verlof thuis was, is bezweken, zoomede een persoon, die Maandag naar Arnhem was vervoerd, terwijl zich de afgeloopen nacht alhier twee sterfgevallen hebben voorgedaan. Het verlof van de hospitaalsoldaten en ziekendragers staat voor onbepaalden tijd stil.
- 1740 Bij de militairen.
- Van militair-geneeskundige zijde verneemt de "N. R. Ct." dat het aantal gevallen met den dag toeneemt, in de eene kazerne meer dan in de andere, of het eene fort meer dan het andere, maar bijna overal heerscht de ziekte. Het gaat niet bij tientallen maar
- 1745 bij honderdtallen. Opneming in een hospitaal en isolatie van alle gevallen is ten eenenmale onmogelijk. Dat kan alleen met weinige ernstige gevallen, de overigen moeten eenvoudig in de kwartieren te bed blijven. Met recht kan men reeds thans spreken van een panepidemie. Gelukkig is het ernstige gevallen gering. De voornaamste vormen, waaronder het ziektebeeld zich voordoet, zijn de gastrische, de pneumonische en de rheumatoïde vorm. De gastrische kenmerkt zich door sterk braken, de
- 1750 pneumonische door hoestbuien en veel slijm opgeven, de rheumatoïde door sterke spierpijnen. Als complicatie is vooral longontsteking gevreesd. Cerebrale verschijnselen, zooals bij influenza zoo gevaarlijk kunnen zijn, zijn tot dusverre nog niet gekonstateerd. Merkwaardig zijn de zeer hooge temperaturen tot 39° en
- 1755 hooger, waarbij de uiterlijke gezondheidstoestand normaal schijnt. De patiënten zien er vaak zeer weinig ziek uit en eten met smaak. Vooral waar de ziekteverschijnselen na 2 of 3 dagen lytisch verdwenen, mag er gesproken worden van een zeer goedaardige epidemie, zoodat er geen enkele reden tot ongerustheid is. Tot dusverre is er onder de soldaten nog geen enkel sterfgeval aan de Spaansche griep opgegeven. De meeste officieren van gezondheid onthouden zich van het geven van geneesmiddelen of gaan zuiver symptomatisch te werk.
- 1760

[Rotterdamsch nieuwsblad]

27 juli 1918 De Spaansche ziekte.

- 1765 De Spaansche ziekte breidt zich te Harderwijk nog steeds uit. In het geheel zijn thans 300 gevallen geconstateerd. Ook een aantal officieren, waaronder twee officieren van gezondheid, zijn aangetast. Het grootste gedeelte van het hospitaalpersoneel behoort eveneens tot de verpleegden, zoodat de chef-dokter hedenmorgen telegrafisch om hulppersoneel heeft verzocht.
- 1770 In het kamp Kranenburg is nog een tweede loods als nood-hospitaal ingericht. Aan de patiënten wordt in ruimmate melk verstrekt. De reveille is thans uur later, terwijl de troepen niet meer gewapend uitrukken, doch den geheelen dag in de bosschen verblijven. In het militair hospitaal is hedenmorgen een der patiënten, die bovendien longontsteking had gekregen, overleden. De meeste gevallen zijn echter van lichten aard, zoodat reeds morgen een aantal verpleegden ontslagen kan worden. In het interneringskamp zijn slechts twee of drie gevallen geconstateerd. Vrees voor uitbreiding bestaat daar niet. Tel.
- 1775 Eenige gevallen van Spaansche griep, hebben zich te Rozendaal reeds voorgedaan, alle echter met gunstig verloop.
- 1780 Te Ooltgensplaat lijden 8 militairen en 2 militaire dokters aan de Spaansche griep. In verband met de gevallen van Spaansche ziekte, worden er aan de Marinekazerne te Amsterdam, geen verloven meer verleend. Te Leeuwarden breidt de Spaansche griep zich uit, ook onder de brigade marecbaussee is thans die ziekte uitgebroken. Er zijn 80 militairen lijdende.
- 1785 Op staatsmijn Emma bij Hoensbroek (Limburg) waar de Spaansche ziekte het eerst en het hevigst uitbrak, vermindert de ziekte: er komen zich geregeld meer mijnwerkers voor den arbeid melden. Het meest worden de mannen aangetast. De scholen zijn vrijwel zonder leerlingen; ook de onderwijzers zijn ziek. Te Spekholzerheide overleden twee mijnwerkers van staatsmijn Wilhelmina aan de
- 1790 Spaansche ziekte. Tijd. In de Oranje-Nassau-kazerne te Amsterdam, is een geval van Spaansche ziekte voorgekomen. De sergeant van de bewaking der gevangenen is door de ziekte aangetast. Te St. Oedenrode zijn 30 militairen door de Spaansche ziekte aangetast en naar het St. Oda-gesticht overgebracht. Ook verscheidene burgers zijn aangetast.
- 1795 Bij de sigarenkistenfabrieken "Picus" te Eindhoven hebben zich onder de werklieden enkele tientallen gevallen van Spaansche griep voorgedaan. — De Spaansche ziekte te Dordrecht! In Dordt zijn nu meer dan 200 gevallen van Spaansche griep onder de militairen. Een kazerne is ontruimd en voor ziekenverblijf ingericht, terwijl in de vaste kazerne en in het hospitaal eveneens lokalen voor verpleging zijn ingericht. De ziekte heeft een goedaardig karakter, slechts één patiënt heeft longontsteking er bij gekregen. De anderen zijn met vier à zes dagen weer op de been. De drie militaire artsen zijn eveneens aangetast geweest. Twee hebben de praktijk hervat. De derde is aan de
- 1800 beterende hand. Een burgergeneesheer in deze gemeente en een van het naburige Dubbeldam verleen assistentie. Ook onder de burgerij komen enkele ziektegevallen voor. Woensdag is de ziekte geconstateerd bij een soldaat van een nog niet aangetaste kazerne. Donderdag waren er 5 patiënten. Te Nijmegen zijn thans alle openbare en bijzondere scholen wegens het voorkomen der Spaansche ziekte gesloten.
- 1810 In het militair hospitaal te Roermond is de milicien Wouters aan de Spaansche griep overleden. Het aantal gevallen van Spaansche griep neemt onder het garnizoen te Assen nog steeds toe. Woensdag was het reeds gestegen tot 1000. De Spaansche griep breidt zich te Neuzen uit. Veel militairen zijn aangetast en ook onder de burgerij komen lijdende aan die ziekte voor. Het gymnastieklokaal der H.B.S. is ingericht als hospitaal voor het opnemen van aan die ziekte lijdende militairen. De N. Ct. stelt voor de landweerbataillons, die van 29 Juli tot 3 Augustus onder de wapenen zijn geroepen, wegens de heerschende Spaansche ziekte, niet te laten op komen.
- 1820 Wanneer men bedenkt dat de manschap pen nagenoeg uitsluitend bestaan uit hoofden van gezinnen en kostwinners voor de hunnen, achten wij het onverantwoordelijk hen noodeloos bloot te stellen aan een gevaar, dat zonder andere belangen te schaden, kan worden vermeden.
- 1825 In verband met de vraag, welke voorzorgsmaatregelen te nemen zijn om de Spaansche griep van kantoren, magazijnen en in het algemeen plaatsen, waar meer personen samenwerken, te weren, wordt er van bevoegde zijde op gewezen, dat extra schoonmaakbeurten van zowel vertrekken als meubilair, benevens een ruim ventileeren, ook buiten de werktijden, ten deze van beteekenis zijn te achten.

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

- 1830 Het effect van dergelijke eenvoudige maatregelen kan nog belangrijk vergroot worden, wanneer men er zich algemeen een gewoonte van maakt, bij aankomst en vertrek de handen te wasschen, benevens al gorgelend den mond te spoelen ook zonder dat hierbij van bijzondere desinfectiemiddelen gebruik wordt gemaakt.
- 1835 Hieraan wordt nog toegevoegd, dat, terwijl de ziekte tot dusverre in het algemeen geen kwaadaardig karakter vertoont, er reden is om aan te nemen, dat het ziekteverwekkend organisme buiten het lichaam vrijwel te gronde gaat, waarmede de genoemde eenvoudige maatregelen, bij algemeene toepassing nog aan beteekenis winnen.
- [Het Centrum]
- 1840 **29 juli 1918 Spaansche griep.**
- De Spaansche griep breidt zich onder de militairen te Amsterdam dagelijks uit, Het aantal gevallen bedraagt thans in totaal ongeveer 400. Ook in de particuliere bedrijven ondervindt men den last van de ziekte. Zoo kwamen in de confectiefabrieken van de fa. Hansbergen [?] reeds een veertien gevallen voor.
- 1845 - Onder de militairen in garnizoen te Arnhem, neemt de Spaansche griep de laatste dagen af.
- Te Kaatsheuvel hebben zich 15 gevallen van Spaansche griep voorgedaan.
- Te Apeldoorn woedt de Spaansche griep hevig bij de in de gemeentescholen ingekwartierde veldartilleristen uit Deventer.
- 1850 [De Sumatra post]
- 29 juli 1918 De epidemie.**
Wij ontleenen aan de *Manilla Times* van Zondag 23 Juni, onder het hoofd "Onze nieuwe epidemie" het volgende:
- 1855 "Hoewel spottend met de kunst der geneesheeren en elk handelshuis, dat een groot aantal lieden in dienst heeft, de grootste moeilijkheden aandoende, zoo kan toch de thans heerschende influenza-epidemie (grippe - Amerikaansche influenza), welke zich met zoo groote snelheid in de stad heeft verspreid, in haren voortgang gestuit worden door bijzondere maatregelen.
- 1860 Het schijnt een zeer sterke ontsteking van de slijmvliezen te zijn, die hoesten, niezen en koorts te weeg brengt.
Gewone medicijnen schijnen van geen invloed te zijn tegen de ziekte, doch zal buitengewone voorzichtigheid de verbreiding kunnen tegengaan.
Indien gij koorts voelt opkomen, vergezeld van eene aandoening der slijmvliezen, is
- 1865 het uwe plicht tegenover uwe collega's uwe kantoor te verlaten, naar huis te gaan en uwe familieleden eveneens te mijden. Indien gij moei hoesten of niezen, doe het op een afgezonderde plaats. Wend u af van andere menschen, indien gij gevoelt te moeten hoesten of niezen, en vóór alles:
Er bestaat geen reden zich over deze ziekte bijzonder ongerust te maken; zij is voor
- 1870 het meerendeel slechts zeer hinderlijk, zooals de influenza in het moederland. Op zichzelf is zij niet gevaarlijk, tenzij zich complicaties met andere ziekten voordoen.
Vrijwillige afzondering zal de voortgang der ziekte plotseling stuiten, en de mate waarin deze doorgevoerd wordt, zal de tijd bepalen, hoelang wij er nog onder te
- 1875 lijden hebben."
- [Bataviaasch nieuwsblad]
- 29 juli 1918 De Cholera te Soerabaja.**
(Aneta.) Tegen mogelijke uitbreiding der cholera worden bijzondere maatregelen getroffen. De spoorwijk Patjarkling is tot besmettingshaard verklaard, de belt aan den Grisseeschen weg, alsook Sidodadie zal met residu overgoten worden. Alle passers en wagenverhuurderijen worden extra gereinigd, speciaal met 't oog op het vliegengevaar. In de dessa Kepoetib, even buiten de kotta is voor hedenmorgen met de massa-inenting begonnen.
- 1885 De Influenza. Ook te Djokja is de influenza geen onbekende gebleven. In de gevangenis en onder de soldaten zijn er velen door aangetast. Gelukkig echter blijkt de ziekte niet kwaadaardig te zijn. Ook onder de ambtenaren bij het spoor is de ziekte uitgebroken. Een stationschef deelde ons mee, dat bij één dag genoodzaakt geweest was, treinen zonder Europeesche conducteurs te laten rijden, terwijl ook het aantal
- 1890 beschikbare remmers lang niet voldoende was. Maar 't schijnt, dat de ziekte al weer verdwijnt, tenminste, de bovenbedoelde stationschef verzekerde ons, dat het de laatste dagen al weer op het normale begon te gelijken. (Eig. Corr.)
- 29 juli 1918 Met den gezondheidstoestand is het in den laatsten tijd**
- 1895 treurig gesteld. De influenza heerscht hier nog steeds onder de inlandsche bevolking.

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

1900 Uit goede bron vernam ik, dat het aantal sterfgevallen gemiddeld 50 per dag bedraagt; velen sterven aan longontsteking als gevolg van verwaarloosde influenza, maar ook cholera en typhus eischen dagelijks slachtoffers. In normale lijden bedraagt het aantal sterfgevallen gemiddeld 15 daags. Sedert enkele dagen geleden, wegens cholera besmet werd verklaard, is de massa-inenting onder de inlanders begonnen; dagelijks worden gemiddeld 1000 personen met cholera-vaccin ingespoten. Door den chef van den burgelijken geneeskundigen dienst werd gisteren cholera-vaccin voor 20.000 inentingen te Batavia aangevraagd; daarna zullen naar gelang de behoefte, telkens hoeveelheden voor 5 tot 6000 inentingen worden besteld.

1905 [De Telegraaf]

29 juli 1918 De Russische influenza. BATAVIA, 16 Juli.

1910 BATAVIA, 16 Juli. Een geheimzinnige ziekte, de Russische influenza genaamd, die te Singapore heerschte, heeft nu ook in Medan de eerste honderd slachtoffers gemaakt. - (N.I.P.A.)

[De Sumatra post]

30 juli 1918 Geen vervoer van dekpasagiers.

1915 De *Andalas* meldde gisteren, dat de K. P. M. had bepaald, voorloopig met de *Melchior Treub* en *Rumphius* geen dekpasagiers te vervoeren in verband met het groote aantal ziektegevallen in Deli. Wij vernemen echter de juiste verklaring van de K.P.M. van de gronden, welke geleid hebben tot deze bepaling. Deze zijn:

1920 In verband met de besmetverklaring van Deli wegens de Russische influenza door de Straitsregeering moeten speciaal de Chineesche dekpasagiers naar de Straits, in dit geval naar Singapore, eerst worden vervoerd naar St. Jans-island, waar zij eenigen tijd in quarantaine dienen te blijven.

Dit nu zou voor de schepen van den sneldienst, de *Treub* en de *Rumphius*, te veel oponthoud opleveren, weshalve de genoemde maatregel, van tijdelijken aard, in het leven is geroepen door de Paketvaart.

1925 Voorts behoeven Chineesche en inlandsche dekpasagiers naar de Straits vanaf heden niet meer in het bezit te zijn van een buitenlandsch paspoort.

[Suriname]

30 juli 1918 IN DE CENTRALE RIJKEN.

1930 Uit Bern meldt men, dat in Bohemen wederom oproeren en muiterijen zijn uitgebroken. Volgens berichten uit dezelfde plaats is de gezondheidstoestand in Duitschland slecht. Niet alleen dat de influenza vreeselijk huishoudt onder de bevolking en onder de troepen, zoowel in het binnenland als op de fronten; maar bovendien is een hevige malaria epidemie in Baden uitgebroken. Men denkt, dat de besmetting van uit de Balkan in Duitschland is binnengebracht. Die ziekte toestand heeft ten gevolge gehad dat de productie der mijnen vooral in het Roer-bekken sterk gedaald is.

[Leeuwarder courant]

30 juli 1918 [...] Half Juni heeft de Spaansche Academie voor Geneeskunde

1940 een zitting gehouden, waarin door de klinische specialiteiten gesproken werd over de thans pandemisch heerschende ziekte, die zich ook in ons land reeds niet meer sporadisch voordoet. De voorzitter, dr. Hernando, noemde de voornaamste kenmerken der ziekte: koortsverschijnselen en storing in de ademhalingsorganen, de eerste met goedaardige symptomen, de laatste daarentegen gepaard met fecties der bronchiën en

1945 longen. Hij moest eenige malen tot zijn verwondering en teleurstelling opmerken, dat patiënten die genezen schenen, plotseling na 2 of 3 dagen stierven. Gastrische en nerveuse ziekteverschijnselen werden zelden waargenomen, daarentegen vaker pseudo-meningitische verschijnselen. Over de behandeling zeide dr. Herenando dat een speciaal geneesmiddel er tegen niet bekend was, kinine was in miscrediet geraakt, doch een voorzichtig gebruik van anti-thermische middelen, vooral antipyrine, ging wel met succes gepaard.

1950 Dr. Maranon deelde mee, dat van de 60 patiënten, die hij behandelde, alle met symptomen van broncha-opneumoniën er slechts negen stierven, van wie bij zeven de longen aan zijden aangetast bleken, en een vettige ontarding der lever op te merken was. Als een typisch verschijnsel constateerde deze arts een aandoening der superrenale klieren.

1955 Een derde geneesheer merkte op, dat de ziekte voornamelijk de ademhalingsorganen aantast, dat de ziektekiem zich in de lucht bevindt, en dat tuberculeusen in de eerste plaats kans loopen slachtoffer te worden.

1960 Nog twee artsen kwamen tot de slotsom, dat de ziekte beschouwd moet worden als de

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

- 1965 groepeerling van een aantal aandoeningen van catarrhalen aard. De ziekte is niet de bacil van Pfeiffer, maar de micrococcus calarrhalis. Tegen deze bewering in was de getuigenis van dr. Falco, die eenige preparaten toonde, die hem doen besluiten, dat de bacil van Pfeiffer toch de schuldige is. Dr. Mayorcse's ervaringen brengen dezen geneesheer ten slotte tot de meening, dat de bij deze epidemie opgemerkte bacillen bij alle pulmonaire ziektegevallen voorkomen en er dus geen speciale bacil is aan te wijzen. In zijn slotwoord noemde de voorzitter de ziekte een ptoteiforme influenza van pandemisch type met meest goedaardig verloop.
- 1970 [Bataviaasch nieuwsblad]
30 juli 1918 Korte Berichten.
Te Japara breidt de influenza zich uit. Het sterftcijfer is zeer hoog. De dokters hebben om assistentie verzocht.
- 1975 – Uit Tandjong Pandan wordt gemeldt[!]: De gewapende politie, politieagenten, Inlanders, Chineezzen, Europeanen lijden aan influenza, ook de dokter djawa Latip is aangetast. Het geheele eiland is besmet.
- [De West]
- 1980 **30 juli 1918 Genève 25.**
Het Amerikaansche Roode Kruis heeft een half millioen francs gegeven om te helpen de influenza te bestreden in Zwitserland.
- [De Telegraaf]
- 1985 **30 juli 1918 De Russische influenza.**
BATAVIA, 19 Juli.
On de kustplaatsen lijdt nu de halve bevolking aan den Russischen influenza.
(N. I. P. A.)
- 1990 [Rotterdamsch nieuwsblad]
30 juli 1918 De Spaansche griep.
De Spaansche ziekte neemt te Assen een zeer ernstig karakter aan. In de kazerne zijn reeds meer dan 20 militairen, die er longontsteking bij hebben gekregen.
- 1995 De Spaansche ziekte heeft zich te Leeuwarden vrij sterk uitgebreid. Daar zijn 400 à 500 ingezetenen aangetast; in sommige werkplaatsen 3/4 van het personeel. De ziekte heeft een goedaardig karakter.
- 2000 Het aantal lijders aan de Spaansche ziekte in de Marinekazerne te Amsterdam vermindert gestadig. Donderdag was het aantal tot 150 gestegen; na dien tijd is de afnemning ingetreden en Zaterdag waren er nog slechts 75 ziektegevallen. Wat het voorkomen van de ziekte in de overige kazernes aangaat, kunnen wij mededeelen, dat het aantal ziektegevallen heden boven de 200 was. De ziekte neemt nog dagelijks toe, doch draagt een zachtaardig karakter. Met het oog op deze ziekte is de dienst sedert Donderdag aanmerkelijk verlicht. Eigenaardig is het, dat de geheele daar ter stede gedetacheerde afdeeling huzaren aan de ziekte lijdende is.
- 2005 Ook te Stad aan 't Haringvliet komen enkele gevallen voor van Spaansche griep. Te Nieuwenhoorn deed zich een geval van Spaansche ziekte voor met doodelijken afloop bij een 18-jarig meisje.
- Onder de militairen in de stelling Hollandsch Diep en Volkerak, Willemstad en omgeving komen meer dan 80 gevallen van de Spaansche griep voor.
- 2010 Ook in Hilversum heerscht de Spaansche griep. Ongeveer 30 gevallen zijn er waargenomen, 6 van tamelijk ernstig karakter. Ook zijn 6 politie-agenten ziek. Te St. Oedenrode hebben zich 27 gevallen van Spaansche ziekte voorgedaan. De meeste lijders zijn militairen; ze zijn in het gasthuis opgenomen.
- 2015 Te Hattem zijn velen personen door de Spaansche griep aangetast. Bij sommige patiënten vertoont de ziekte een kwaadaardig karakter.
- Te Stratum (Noord-Brabant) overleed de militair L. D., uit Breda, aan de Spaansche ziekte.
- Te Doesburg hebben zich onder het garnizoen, uit Arnhem gedetacheerd, 40 gevallen van Spaansche ziekte voorgedaan. Het hospitaal is vol met aangetasten; eenige lijders moesten in het St. Elisabethgesticht worden opgenomen.
- 2020 Te Vechel bezweek het eerste slachtoffer aan de Spaansche ziekte, een in gasthuis verblijvende huzaar.
- Te Waalwijk zijn 20 militairen door de Spaansche ziekte aangetast.
- In Kerkrade (Limburg) zijn nog 3 personen aan de Spaansche ziekte overleden.
- 2025 Te Steenwijk is de Spaansche griep uitgebroken in een bakkersgezin, waar van de 8 personen er 7 door zijn aangetast.
- Te Barendrecht hebben zich 14 gevallen van Spaansche griep voorgedaan.

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

- De Spaansche griep breidt zich te Bergen op Zoom vooral onder de militairen uit. De ambachtsschool zal vermoedelijk tot hospitaal worden ingericht. Ook onder de burgers
2030 komen enkele gevallen voor.
Te Besoien zijn 20 militairen en enkele burgers door de Spaansche ziekte aangetast.
Te Waalwijk zijn 25 militairen lijdende aan Spaansche ziekte.
In één gezin te Waalre (Noord-Brabant) zijn 9 personen aangetast.
De Spaansche ziekte ook te Apeldoorn heerschend heeft zich sterk aldaar uitgebreid
2035 onder de veld-artilleristen uit Deventer, tijdelijk in de gemeentescholen
ingekwartierd. Tot heden kwamen nog geen sterfgevallen voor. Wel worden dagelijks
enkele aangetaste militairen per brancard uit het kwartier naar de barakken
overgebracht.
- 2040 [Nieuwe Rotterdamsche Courant]
30 juli 1918 Wetenschappelijke Berichten.
Men schrijft ons van militair-geneeskundige zijde uit Breda:
In tegenstelling met het bericht, dat u van militair-geneeskundige zijde over de
2045 Spaansche griep gezonden werd, kan ik u mededeelen, dat te Breda reeds meer dan 1000
gevallen van Spaansche griep onder de militairen van het garnizoen zijn voorgekomen,
onder welke 3 sterfgevallen, door complicatie met longontsteking (allen soldaten). De
epidemie mindert nu sterk. Duidelijk was hier de infectie door contact. De infanterie
begon het eerst, en de artillerie, die ertusschen in lag, pas eenige dagen later. Als
2050 de infectie door de lucht was geweest, dan zouden allen gelijktijdig begonnen zijn.
Maar door den weinigen omgang tusschen infanteristen en artilleristen, begon de
artillerie pas nadat de in haar kazerne liggende troepen van den auto-trein ziek
werden. De meeste officieren van gezondheid en hospitaalsoldaten zijn ook aangetast
geweest.
- 2055 [Het volk]
30 juli 1918 Spaansche griep.
Nieuwe gevallen.
Men schrijft ons uit Zalt-Bommel:
2060 Een officier komende met den trein van Amsterdam zakte in de Boschstraat ineen. Door
eenige militairen naar den officier van gezondheid gebracht, werd Spaansche griep met
hevige koorts gekonstateerd, zoodat opneming in 't ziekenhuis noodzakelijk werd
geacht.
Te Grouw doen zich eenige gevallen van Spaansche griep voor.
Ook in Velp is bij een zevental personen de Spaansche griep gekonstateerd. Enkele
2065 ernstige gevallen doen zich voor. In een gezin, waarvan vader, moeder en kind waren
aangetast, zijn de ouders genezen, doch het kind is bezweken.
Ook te Edam heeft de Spaansche griep zijn intrede gedaan. Tot op heden zijn onder de
in het fort verblijvende militairen 13 gevallen gekonstateerd. Het komt ons in dit
verban zeer onverantwoordelijk voor, dat voor de geheele Edamsche bevolking,
2070 militairen inbegrepen, slechts één dokter ter plaatse is.
Te Amersfoort heeft het aantal gevallen blijkbaar z'n hoogtepunt bereikt. Er doen
zich althans geen nieuwe gevallen voor en het aantal patiënten neemt af.
De Spaansche griep heeft ook te Gorinchem haar intrede gedaan, zoowel onder de
burgers als onder de militairen, vooral onder de laatsten.
- 2075 Uit Harskamp schrijft men ons: Het aantal slachtoffers tengevolge van de Spaansche
griep is de afgelopen week tot 8 gestegen.
De nieuwe ziekte teistert te Eindhoven vooral de industrie-arbeiders. Enkele
sigarenfabrieken werken met minder dan de helft van hun personeel. In de
Philipsfabrieken gingen de laatste dagen 100 en meer arbeiders(sters) per dag met
2080 hooge temperatuur naar huis. Het duurt gelukkig slechts 4 à 5 dagen, dan is de ziekte
weer zoowat geweken en kan de arbeid hervat worden.
- In de mijnstreek.
Men schrijft ons: De Spaansche Griep is in de mijnstreek lang niet zoo onschuldig als
2085 gedacht wordt. Bij beter gesitueerden heeft de ziekte 'n kalm verloop maar bij de
arbeiders, vooral bij hen die niet in staat zijn om zich behoorlijk te voeden en te
kleeden, eindigt ze helaas vaak met longontsteking. Tal van slachtoffers zijn dan ook
reeds gevallen en er zullen er nog meerdere vallen, want de ziekte woedt nog in
vollen omvang.
- 2090 In het ziekenhuis te Heerlen, waar gemiddeld per week 13 patienten overlijden,
overleden de laatste weken niet minder dan 30 patienten, en de meeste aan de gevolgen
van de Spaansche griep.
We hebben het oordeel van dr. de Wever, directeur van genoemd ziekenhuis, gevraagd en

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

- 2095 deze deelde ons mede, dat de sterfgevallen mede moeten worden geweten aan ondervoeding. Het weerstandsvermogen der mijnwerkers, die voortdurend zwaar werk moeten verrichten in ongezonde lucht, is niet meer voldoende om de ziekte te trotseeren.
- Deze geneesheer was van oordeel dat de mijnwerkers voor alles meer vet moest worden verstrekt.
- 2100 [Nieuwsblad van Friesland]
30 juli 1918 - In de kazerne te Assen hebben van de door de Spaansche griep aangetaste soldaten reeds meer dan twintig er longontsteking bij gekregen.
- 2105 [De tribune]
31 juli 1918 "Russische influenza" te Medan.
Batavia, 16 Juli. (N.I.P.A.) De geheimzinnige ziekte, genaamd Russische influenza, die te Singapore heerscht, heeft thans ook te Medan de eerst honderd slachtoffers gemaakt.
- 2110 [Bataviaasch nieuwsblad]
31 juli 1918 - Te Solo, lijdt tachtig procent van het garnizoen aan influenza.
- 2115 [Het volk]
31 juli 1918 [...] Ook in Naarden breidt de ziekte zich langzaam, doch zeker uit. Het aantal aangetaste militairen is zeer groot, doch slechts bij benadering aan te geven, daar velen na een ongesteldheid van slechts enkele dagen weder normaal zijn. Evenwel verspreidt zich de ziekte ook onder de burgers. In één gezin liggen man en vrouw en drie kinderen ziek. Ook in de scholen doet zich de griep gevoelen. Dinsdagmorgen waren reeds verscheidenen schoolkinderen afwezig. De ziekte heeft overigens een gunstig verloop. Sterfgevallen kwamen niet voor.
- 2120 Onder de deelnemers aan de Kaderlandstormoefeningen, die te Oldenzaal worden gehouden, is de Spaansche ziekte uitgebroken. Een 200 manschappen zijn reeds lijdende aan deze ziekte.
- 2125 Te Uitgeest heerscht de Spaansche ziekte in tal van gezinnen. Op een fabriek waar 30 menschen werken, verschenen er j.l. Maandag slechts 9.
- 2130 Te Hengelo grijpt de Spaansche ziekte allengs meer om zich heen. Van de kopergieterij, waar ruim 400 man werken, zijn er bijna 100 door deze ziekte aangetast.
- Bij de grenswacht te Dinxperloo zijn 25 soldaten aan deze ziekte lijdend. Ook een groot aantal burgers zijn er door aangetast.
- 2135 [De Tijd]
31 juli 1918 Een middel tegen de Spaansche ziekte.
- Het persbureau van den Zwitserschen generalen staf deelt mede, dat door de Hoehst verffabrieken in Duitschland vervaardigde Neo Salversan een uitstekend middel is tegen de op het oogenblik heerschende Spaansche griep.
[...] Te Simpelveld zijn twee patiënten aan de Spaansche ziekte overleden.
- 2140 [Tilburgsche courant]
1 augustus 1918 SPAANSCH GRIEP.
[...] Te Gouda breidt de Spaansche griep zich gestadig uit, zoowel onder de militaire als onder de burgerij. Het militair hospitaal is reeds geheel bezet. De militairen, die onder gebracht zijn in de snijgroenkassen blijven aldaar.
- 2145 Te Ooltgensplaat breidt de Spaansche griep onder de militairen zich steeds uit. Er zijn thans reeds 85 gevallen.
- 2150 De Spaansche griep breidt zich onder het garnizoen in Den Haag uit. Niet enkel in alle kazernes doen zich talrijke gevallen voor doch ook in het kampement onder Waalsdorp. De dienst wordt zoo goed mogelijk waar genomen, zoo noodig met intrekking van verloven. In het noodziekenhuis in de Nassau Ouwkerkstraat zijn een aantal patiënten opgenomen.
- 2155 [Het volk]
1 augustus 1918 De Spaansche griep.
In het geïnterneerdenkamp te Harderwijk zijn 37 patiënten opgenomen.
Te Maastricht komen thans ongeveer 2500 gevallen van Spaansche griep voor. Men vermoedt echter, dat het aantal lichte gevallen, personen die geen dokter hebben geraadpleegd, nog veel grooter is. De ziekte breidt zich nog steeds uit.

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

- 2160 Te Maarssen [=Meerssen] kon, wegens het heerschen der griep onder de leden van het Harmonie-gezelschap, dit korps niet deelnemen aan een festival [te Limmen of Limmell]. Twintig kinderen der o. l. school alhier lijden aan deze ziekte. Te Simpelveld is een 16-jarige jongeling aan de ziekte bezweken; binnen een week is dit het tweede slachtoffer.
- 2165 In Schinnen en Schinveld zijn resp. 5 en 9 personen, welke aan de ziekte leden, voor longontsteking aangetast. Eenigen zijn overleden. Onder de in Apeldoorn in de gemeentescholen ingekwartierde veldartilleristen uit Deventer heerscht de Spaansche griep zoo hevig – 140 van de 420 militairen waren er door aangelast – dat zij zonder de voorgenomen schietoefeningen te hebben uitgevoerd, hedenmorgen weder naar hun gezinnen zijn teruggekeerd.
- 2170 Te IJmuiden overleed aan Spaansche griep (met longontsteking) een gedetacheerd milicien. Dit is het eerste geval dezer besmettelijke ziekte met doodelijken afloop in deze gemeente. De chef van het militair hospitaal te Assen heeft doen weten, dat met grond kan verwacht worden, dat de epidemie van Spaansche griep op 3 Augustus te Assen zal zijn geëindigd. In verband hiermede zijn alle maatregelen – in verband met deze ziekte genomen, lichte dienst. latere reveille, enz.) – vanaf 5 Aug. opgeheven. Te Bergen op Zoom breidt de Spaansche griep zich snel uit. In de Ambachtschool, die voor hospitaal is ingericht, worden reeds 500 militairen verpleegd, welk aantal
- 2180 steeds toeneemt. Op het Fort bij Purmerend zijn 8 gevallen van Spaansche ziekte gekonstateerd.

[Leeuwarder courant]

1 augustus 1918 De Spaansche Ziekte.

- 2185 De Spaansche ziekte, die thans in ons land voorkomt, begint plotseling met hooge koorts, matheid, dikwijls, maar niet altijd, hevige pijnen in de lendenen en leden, hoofdpijn, bronchitis enz. De ziekte duurt kort en is goedaardig. Zij is niet te onderscheiden van influenza.
- 2190 Deze ziekte, zoo lezen we in "Moleschott", is vermoedelijk onze bekende influenza, maar ze gelijkt ook op de in Oost-Indië waargenomen knokkelkoorts. Deze ziekte is het eerst beschreven door David Blyon, stads-chirurg te Batavia, in 1779. Dezelfde ziekte heerschte toen ook epidemisch in Egypte. Sedert is de knokkelkoorts nu en dan overal waargenomen: in 1780 te Philadelphia, in 1835 in Arabië, waar zij knie-kwaal genoemd werd. De Spanjaarden noemden haar Dengue of Colorado, de Engelschen Break-bone en Brokenwing, de Franschen Giraffe en Bouquet de Brazilianen Polka-koorts.
- 2195 Vermoedelijk is de in 18/3 door professor Stokvis beschreven besmettelijke rheumatiek, die toen in Noorwegen heerschte, ook al niet anders dan de thans dreigende "onbekende"(?) of Spaansche ziekte. Goedaardig is de ziekte steeds geweest: gezonde menschen sterven er nooit aan en van de zwakke slechts enkele.
- 2200 Het verloop der ziekte, zooals dat in 1873 beschreven is, vertoont ook een andere overeenkomst met de influenza, zooals zij voor ongeveer 80 jaar optrad. Wie zich te spoedig herstelt waant en vóór hij daartoe verlof gekregen heeft het bed verlaat, zijn werk hervat, enz., heeft kans weer opnieuw ziek te worden. Gedurende de
- 2205 influenza-epidemie waren dergelijke recidieven zéér menigvuldig. Hetgeen voor ons thans zeker is, kon vóór de ontdekking der ziektekiemen of bacteriën niet begrepen worden. Wel werd de besmettelijkheid der ziekte door enkelen waargenomen, maar de oorzaak werd, zooals toen gebruikelijk was gezocht in de weersgesteldheid, in de windrichting of in dampen, die uit den grond zouden
- 2210 opstijgen. Voor den deskundige, die de verspreiding der Spaansche ziekte thans waarneemt, leidt het geen twijfel, of zij wordt veroorzaakt door bacteriën of ziektekiemen. het is zeker, dat de Spaansche ziekte, zij moge dan knokkelkoorts of influenza zijn, veroorzaakt wordt door een bacterie, die door de lucht verspreid wordt, zoodat ook iemand, die niet met een lijder in aanraking geweest is, aangetast
- 2215 kan worden. Een enkele of een paar bacteriën kunnen echter geen besmettelijke ziekte veroorzaken, daartoe is een groot aantal (milliarden) noodig en die moeten dan ook nog voldoende krachtig zijn. Verzwakte ziektekiemen veroorzaken, ook indien zij in groot aantal tegelijk inwerken, geen of een zeer lichten vorm der ziekte. Ons lichaam beschikt ook over verdedigingsmiddelen, die ons in staat stellen ons
- 2220 tegen de ziektekiemen te verweren, die ons soms in staat stellen, niettegenstaande wij besmet worden, gezond te blijven. Elken dag slaan wij aan tal van infecties bloot, zonder verweermiddelen zouden wij slechts hoogst zelden gezond zijn. Wanneer men dus een besmettelijke ziekte wil voorkomen, staan er twee wegen, die men volgen moet, open: 1. Men moet de infectie zooveel mogelijk trachten te ontgaan; 2.
- 2225 Men moet zijn lichaam in een zoo goed mogelijken staat van verweer brengen.

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

Men moet de infectie zooveel mogelijk trachten te ontgaan, maar men behoeft en mag dit niet overdrijven. Niemand behoeft een plezierreisje te gaan maken naar een plaats, waar een ziekte epidemisch heerscht, maar voorloopig behoort men dit niet te overdrijven door alle verkeer in trams en spoorwegen te vermijden en elk gezelschap te ontvlieden. Artsen, verpleegsters en verplegers, die lijders aan besmettelijke ziekten verzorgen, worden eer minder dan meer aangetast dan andere menschen.

2230 De overdreven vrees is bovendien iets, dat het lichaam verzwakt en het voorbeschikt om ziek te worden. Wie te angstig is, berooft zijn lichaam van de natuurlijke verdedigingsmiddelen. Bovendien is in dit geval groote vrees voor de Spaansche ziekte ongegrond, daar deze ziekte slechts enkele dagen duurt en steeds geneest.

2235 De eerste raad om de Spaansche ziekte te voorkomen is dus: Niet bang zijn! "Moleschott" geeft dien raad met nadruk, want gedurende elke epidemie is het voorgekomen, dat het aantal lieden, dat meende aangetast te zijn, maar dit niet was, hinderlijk groot werd. Vooral tijdens de cholera-epidemieën komt de cholera-phobie, de cholera-waan, veel voor en behalve den last, dien deze lieden den artsen – die het

2240 dan toch al zoo druk hebben – geven, bezorgen zij zichzelf noodeloos hoogst onaangename uren of dagen. De Centrale Gezondheidsraad is op zijn *qui vive*, men mag vertrouwen, dat dit lichaam geen voorzorgen verzuimt.

De tweede raad is: bezoekt niet noodeloos plaatsen, waar de ziekte epidemisch

2245 heerscht en bezoekt niet noodeloos patiënten. Een koortsende, pijnlijke lijder heeft liever op andere tijden bezoek. Het spreekt van zelf, dat iemand, die meent dat hij ziek is, niet bij anderen op bezoek gaat. Het spreekt van zelf, maar wij achten het niet overbodig er voor te waarschuwen. Zijn "vrienden" moedwillig aan besmetting bloot te stellen is meer dan onhebbelijk. In de derde plaats raden wij aan: houdt uw

2250 lichaam gezond en weerstandskrachtig. Matigheid in het gebruik van spijzen behoeven wij thans, helaas, niet aan te raden, in dezen tijd van voedselgebrek, maar ook nu dient men dieetfouten te vermijden: maag- en darmkatarrhen, zooals die veroorzaakt kunnen worden door het gebruik van onrijp ooft, te sterk verkoelende dranken, bedorven spijzen, enz. dienen nu zeker vermeden te worden. Dat overmatig

2255 alcoholgebruik den lichaamsweerstand verzwakt is voldoende bekend, al wordt er niet voldoende naar geleefd.

Reinheid van het lichaam, reinheid van slaap-, eet- en woonkamers en reinheid van alles wat daartoe behoort, zijn eischen van de gezondheidsleer van elken dag, dus zeker ook voor de komende weken.

2260 Men reinige zijn mondholten, zijn tanden en kiezen door mondspoelen, gorgelen en gebruik van een tandenborstel minstens tweemaal per dag; (na elken maaltijd is nog beter). Men vermijde echter elk gebruik van geheim- of kwakzalvermiddelen, ook als zij aangeprezen worden als bacteriëndoodend. Een middel, dat bacteriën werkelijk doodt, doodt eveneens de oppervlakkige laag van het slijmvlies van mond-, keel- en

2265 neusholten. De als bacteriëndoodende aanbevolen mond- en tandmiddelen, gorgeldranken en neuswatjes zijn niet bacteriëndoodend, maar in den regel te scherp: ze beschadigen de slijmvliesen en verhoogen de vatbaarheid voor infectie. Er is geen geneesmiddel, dat deze ziekte kan voorkomen; de als zoodanig aangeprezen middelen berusten op... bedrog.

2270 Warme dagen, die wij wellicht in deze en in de volgende maand nog krijgen, verleiden menigeen te sterke afkoeling te zoeken. Ken gewone verkoudheid, een "gewone" keelontsteking, die zoo'n te sterke en te plotselinge afkoeling kunnen veroorzaken, dienen ook nu, méér dan anders, vermeden te worden, daar ook zij den weerstand van het lichaam verminderen en daardoor de kans vergrooten, dat het lichaam niet in slaat

2275 is zich tegen een, wellicht reeds plaats gehad hebbende, infectie te verdedigen. Er zijn nog steeds menschen voor wie het noodig is er op te wijzen, dat het onwelvoegelijk is zijn naaste in het gelaat te hoesten of te niezen. Vermoedelijk zijn de andere menschen, dat zijn zij, die in het gelaat gehoest en geniest worden, te verdraagzaam. Daarom wijzen wij er met nadruk op, dat juist op deze wijze

2280 (zoogenaamde druppelinfectie) de meeste besmettingen te weeg gebracht worden. Niemand laat zich op de teenen trappen, waarom zou hij zich in het gelaat laten niezen? Het eerste U veel onschuldiger dan het laatste.

Met gepaste voorzorg, doch zonder vrees, wachte men het verloop der Spaansche ziekte af. Wie zich rustig houdt, loopt de minste kans ziek te worden en zal – zoo hij

2285 aangetast wordt – de ziekte zonder nadeel kunnen weerstaan.

[Rotterdamsch nieuwsblad]

2 augustus 1918 De Spaansche griep.

2290 Te Tilburg is onder de militairen de ziekte uitgebroken. Reeds zijn er 200 gevallen. Ook in enkele particuliere gezinnen is de ziekte geconstateerd. Te Goirle zijn onder de militairen 25 gevallen van griep voorgekomen.

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

- Te Groningen breidt de ziekte zich onder de burgerij, zoowel als onder de militairen, uit. De huisartsen kunnen de patiënten, bij gebrek aan auto's of rijtuigen, bijna niet bezoeken. In tal van gezinnen liggen allen te bed. Bij enkelen komt er
2295 longontsteking hij.
- Ook te Helmond heerscht de Spaansche griep. De cartonage-fabriek Het Zuiden is reeds stopgezet, omdat het grootste deel van de arbeiders aangetast is. Het aantal gevallen van Spaansche griep onder de militairen te Loosduinen bedraagt thans 184. Er komen dagelijks nieuwe gevallen bij. Op het dorp zelf zijn 62 gevallen
2300 geconstateerd.
- Te Maastricht komen thans ongeveer 2500 gevallen van Spaansche griep voor. Men vermoedt echter, dat het aantal lichte gevallen, personen die geen dokter raadplegen, nog veel grooter is. De ziekte breidt zich nog steeds uit.
- Te Simpelveld (Limburg) is de 16-jarige A. B. aan de Spaansche ziekte bezweken.
2305 Binnen een week is dit dus het tweede slachtoffer.
- Het aantal gevallen van Spaansche griep te Maassluis is belangrijk toegenomen. In enkele huisgezinnen liggen alle personen ziek.
- Te Numansdorp deed zich een geval van Spaansche griep met doodelijken afloop voor bij het 12-jarig dochttertje van P. Bijl.
2310
- Te Meerssen (Limburg) kon wegens het heerschen der griep onder de leden van het Harmoniegezelschap, dit korps niet deelnemen aan een festival te Limmel. Bijna 200 kinderen der openb. lagere, school te Meerssen lijden aan deze ziekte.
- De in de Apeldoornsche gemeentescholen ingekwartierde veldartilleristen zijn hedenmorgen weder naar hun garnizoen teruggekeerd, zonder de voorgenomen schietoefeningen ten uitvoer te hebben gebracht. Dit geschiedde wegens de vele
2315 voorkomende gevallen van de Spaansche griep, welke 140 van de 420 militairen had aangetast.
- In Schinnen en Schinveld (Limburg) zijn resp. 5 en 9 personen welke aan de ziekte leden door longontsteking aangetast. Eenigen zijn reeds overleden.
2320
- [De Sumatra post]
- 2 augustus 1918 De geheimzinnige ziekte.**
- Uit de Bovenlanden bereiken de *Sum. Bode* omtrent de veelnamige de volgende berichten: Te Sawah Loento moeten ongeveer 600 koelies ziek liggen. Te Fort de Kock is de ziekte
2325 het eerst uitgebroken in het hospitaal: enkele zalen liggen reeds vol, terwijl ook van het personeel personen lijdende zijn aan de influenza.
- Van den troep, die voor een aantal dagen op marsch is naar Sawah Loento en omgeving, keeren dagelijks groepen van 20 of 30 man naar Fort de Kock terug, aangetast door de ziekte.
- 2330 Ook de recruten zijn niet gespaard gebleven; enkelen lijden aan de ziekte. Hoe de ziekte van den een op den ander wordt overgebracht, is niet bekend, wel dat ze in hooge mate besmettelijk is. Nu is het wel waar, dat door de van meerdaagsche oefening teruggekeerde militairen wordt geklaagd over de minder voldoende voeding, en dat zou een reden kunnen zijn, waarom ze meer vatbaar zijn voor de ziekte; daar staat wel
2335 tegenover, dat de verpleegden in het hospitaal, die wel voldoende voeding krijgen, het eerst werden aangetast, maar die tegenstelling is eigenlijk geen tegenstelling, daar men de verpleegden in het hospitaal ook als verzwakten, als minder weerstand kunnende bieden, moet beschouwen.
- Hoe het ook zij, het zou verstandig zijn den troep, die op meerdaagsche oefening is, terug te roepen voor er slachtoffers vallen.
2340
- [Het volk]
- 2 augustus 1918 De griep in Den Haag.**
- Wij hebben den directeur van den geneeskundigen dienst, dokter Boland, gevraagd naar zijn bevindingen inzake den omvang van de Spaansche ziekte in onze stad. De geneeskundige dienst doet op dit punt ervaringen of door zijn verzorging van de onvermogens, de controle op de verpleging van de minvermogens, de controle van het gemeentepersoneel, enzoovoorts.
- 2350 Dokter Boland vertelde ons, dat in sommige gedeelten van de stad het aantal ziektegevallen vermeerdert, in andere gedeelten daarentegen reeds weer vermindert. De gevolgen van de ziekte in Den Haag noemde hij in het algemeen goedaardig. Enkele gevallen van longontsteking komen voor, maar deze vormen slechts een gering percentage. Een faktor, die strekt om de ziekte een gunstig verloop te doen houden en ernstige complicaties te verhinderen, is volgens dokter Boland de gunstige
2355 weersgesteldheid. Dat in Engeland de ziekte een ernstiger vorm had aangenomen, was waarschijnlijk goeddeels te wijten aan het feit, dat daar de noordewind zich toen in zijn volle kracht deed gelden. Dokter Boland sprak voorts als zijn meening uit, dat

2360 terwijl in Duitschland een uitgesproken toestand van ondervoeding heerscht, de toestand hier te lande niet zóó ongunstig is. — Wij merken hierbij op, dat, als mag de ondervoeding hier misschien nog niet zoo ernstig zijn als in Duitschland, ze toch ook hier te lande allesbehalve denkbeeldig is. Daarom is door meer dan één kollega van dokter Boland in ons blad geweest. — De directeur van den geneeskundigen dienst meent, dat de goedaardigheid der ziekte in ons land mede hieraan te danken is, dat het weerstandsvermogen van den gemiddelden Hollander grooter is dan dat van den 2365 gemiddelde Duitscher.

Volgens dokter Boland kan men voorts niet spreken van een ontwrichting van de diensten der gemeentebedrijven. Hij voegde erbij, dat het aantal leden van het gemeentepersoneel, dat de geneeskundige dienst heeft te kontroleeren, wel beduidend 2370 grooter, maar niet overstelpend is geworden. — Wij hebben gister wel gesproken van "ontwrichting", ook wat de diensten der gemeentebedrijven betreft. Wij hebben dit gedaan, omdat wij ons niet kunnen voorstellen, dat, gezien het toch wel zeer groote aantal ziektegevallen ook onder het gemeentepersoneel, deze diensten normaal kunnen funktioneerden. —

2375 Als zijn algemeenen indruk gaf dokter Boland te kennen, dat het aantal ziektegevallen in onze stad belangrijk groot is, maar niet zoo groot, dat men den toestand geen baas meer is. En dit zal zoo blijven, als het tempo der uitbreiding van de ziekte blijft gelijk tot dusver.

Wij stelden dokter Boland de vraag, onder welke volksklassen naar zijn ervaring de 2380 ziekte het meeste voorkomt. Zijn antwoord was, dat ze het minste voorkomt, waar de woningen het meest verspreid zijn. Hoe minder dichte bewoning, hoe minder gevallen. In de "volksbuurten", waar de menschen dicht op elkaar wonen, treedt de ziekte het meest op. Een gunstige omstandigheid noemde dokter Boland, dat de scholen juist in dezen tijd vakantie hebben en ook sprak hij zijn voldoening uit over den arbeid van den bond "Vakantiebezigheid voor schoolkinderen", waardoor de kinderen thans niet den 2385 ganschen dag thuis behoeven te blijven opgesloten. Het gif van de ziekte achtte dokter Boland uiterst vluchtig en daarom beval hij aan, dat werklieden, voordat zij aan den arbeid gaan — en in 't algemeen menschen, voordat zij tot groote verzamelingen komen — zich de keel gorgelen, waardoor de verspreiding van de ziekte, zoo ze al niet wordt gekoupeerd, dan toch een geleidelijker verloop verkrijgt.

2390 Deze opmerkingen deden ons dokter Boland de vraag stellen, of hij het dan als medikus niet eens is met de uitspraak van den opperbevelhebber, die het niet wenschelijk achtte, de verloven stop te zetten, omdat de ziektekiemen zich niet verspreiden van mensch op mensch, maar in de lucht zweven en dan bepaalde personen aantasten.

Dokter Boland antwoordde hierop, dat hij een overgang van mensch op mensch geenszins 2395 onwaarschijnlijk acht en dat op dezen overgang ook wel wijst het feit, dat de ziekte bijzonder epidemisch voorkomt onder de soldaten, dus onder groote ophooping van menschen. Dit neemt niet weg, dat op dit oogenblik ook voluitbreiding van de ziekte blijft gelijk tot dusver, met hem eens — een stopzetting van de verloven geenerlei reden zou hebben, daar de ziekte zich in alle plaatsen van ons land heeft verspreid.

2400 Dokter Boland is ook regimentsarts van de grenadiers. Hij verklaarde ons, dat bij dit regiment de ziekte al weer over haar maximum heen is. Ongeveer de helft van de manschappen is er lijdende aan geweest, maar het hoogtepunt behoort tot het verleden en er zijn geen doden te betreuren, terwijl zich ook hier slechts een enkel gevalletje van longontsteking heeft voorgedaan. Gezien het feit, dat de ziekte met 2405 name onder het leger het karakter van een epidemie bezit, noemde hij het verloop ervan gunstig. De ziekte heeft zich verspreid zoowel bij het bataljon van de grenadiers hier in de stad, als bij die te Naaldwijk en 's-Gravenzande. Ze is het laatst begonnen bij de soldaten te Loosduinen, maar de toestand is ook daar thans beterende.

2410 Wij hoorden van een batterij in de Alexander-kazerne, waar van de 40 man op dit oogenblik nog 3 gezond zijn.

Naar de "N. Crt." verneemt is een der grootste Haagsche assurantiekantoren sedert eenige dagen gesloten. Van het personeel, ten getale van 24, zijn 22 door de ziekte 2415 aangetast.

[Bataviaasch nieuwsblad]

3 augustus 1918 De Influenza. (Eig. Tel.)

2420 De influenza maakt te Djokja nog steeds een groot aantal slachtoffers, echter heeft de ziekte geen kwaadaardig verloop. Dank zij de hygiënische voorzorgsmaatregelen is de toestand in de gevangenis wederom normaal, in welke inrichting op een totaal van elf honderd gevangenen gedurende een week dagelijks negentig tot honderd gevallen voorkwamen. Dit abnormale ziektecijfer heeft de urgentie aangetoond van den bouw van een eigen modern hospitaal in de gevangenis, evenals in Soerabaja, waartoe reeds de

noodige voorstellen sedert geruimen tijd zijn ingediend.

2425

[Rotterdamsch nieuwsblad]

3 augustus 1918 De Spaansche griep.

Te Ede heeft de Spaansche ziekte in hevige mate gewoed. Ruim 1400 militairen waren aangetast, waarvan er 5 bezweken zijn. Thans is evenwel eenige afneming te bespeuren. Harskamp meldt 11 sterfgevallen.

2430

Donderdag werd het eerste slachtoffer der Spaansche griep te Ede met militaire eer begraven. De daarbij dienstdoende wachtmeester-trompetter kreeg gedurende de begrafenis een aanval dezer ziekte, zoo dat hij niet meer in staat was de kazerne te bereiken. Thans na zes dagen is ook hij overleden.

2435

Dit is reeds het vierde sterfgeval in twee dagen tijds.

Hoe ernstig en van groote beteekenis was het woord door den garnizoenspredikant ds. J. A. v. Boven gesproken bij de geopende groeve van den eersten doode tot de schare militairen die zich op den doodenakker hadden opgesteld. „Mijne vrienden, dit is nu de eerste, wie van u zal de tweede zijn?” Ned.

2440

Op 't eiland Schiermonnikoog, waar het aantal badgasten grooter is dan ooit te voren, is onder dezen de Spaansche griep uitgebroken. Doordat alles opgepropt vol is, verspreidt de ziekte zich snel. Ook is onder badgasten mazelen geconstateerd. Naar wij vernemen, zijn in de Kromhoutkazerne te Utrecht onder de militairen meer dan 1000 gevallen van Spaansche ziekte geconstateerd. Centr.

2445

De epidemie te Assen moet zoo goed als uitgewoed zijn.

Te Dalerveld is de landbouwer H. Ras man, gehuwd en 40 jaar oud, aan de Spaansche ziekte overleden.

2450

Te Weert breidt de Spaansche griep zich met den dag uit, zoowel onder de militairen als onder de burgerbevolking. Door de overbevolking van het gasthuis is in de St. Josephvereeniging een noodziekenzaal ingericht.

Een te IJmuiden in garnizoen liggende milicien is overleden aan Spaansche griep, gecompliceerd met longontsteking. Het is aldaar het eerste geval met doodelijken afloop.

2455

Te Leeuwarden zijn 500 personen aangetast. De ziekte heeft over het algemeen een goedaardig karakter en schijnt zich niet belangrijk uit te breiden. Enkele bedrijven zijn gestaakt, waaronder de schoenfabriek Huiden en v. d. Heijden.

Ook te Klaaswaal zijn bij de militairen een 10-tal gevallen van Spaansche griep geconstateerd, tot nog toe met gunstig verloop. De zieken worden in hun kwartieren verzorgd.

2460

Naar de N. Ct. verneemt, is een der grootste Haagsche assurantiekantoren sedert eenige dagen gesloten. Van het personeel, ten getale van 24, zijn 22 door de ziekte aan getast!

Onder de militairen van het garnizoen te Noordwijk-Binnen doen zich verscheidene gevallen voor van Spaansche griep; ook onder het verplegend personeel. Een paar lokalen van de openbare school zijn door de militaire autoriteiten in beslag genomen. Ook onder de burgerlijke bevolking begint de ziekte zich te vertoonen.

2465

Hoewel de ziekte geen kwaadaardig karakter vertoont, begint de Spaansche griep zich te Stolwijk steeds meer uit te breiden. In één gezin zijn 7 personen aangetast.

Onder de werklieden van Westsanen's Kon. Fabrieken te Wormerveer komen 60 gevallen van Spaansche griep voor.

2470

De militair A. Hoevmans uit Hilversum is in het kamp bij Laren aan Spaansche griep gestorven.

Er zijn 90 gevallen van de Spaansche ziekte op de Amsterdamsche Bank en 30 op de Incassobank te Amsterdam. De tram heeft per dag ongeveer 45 nieuwe patiënten.

2475

De Opperbevelhebber heeft bepaald, dat er in verband met de Spaansche griep geen termen gevonden worden om de opkomst der lichterding in begin Augustus uit te stellen.

Waar deze lichterding dus op het gewone tijdstip op zal komen, moeten er echter maatregelen worden genomen, dat de soldaten in kazernes en barakken ruim komen te liggen, waartoe tijdelijk deelen van de depots in nader aan te wijzen kampen zullen

2480

worden ondergebracht. Tevens is er bepaald, dat de lijders aan Spaansche griep in afzonderlijke barakken zullen worden verpleegd en niet meer tusschen hun kameraden op de soldaten kamers mogen blijven liggen. Tijd.

[Het volk]

2485

3 augustus 1918 De Spaansche griep.

Nieuwe gevallen.

Te Zaltbommel breidt zich de Spaansche ziekte belangrijk uit. Woensdag werden reeds 35 militairen naar 't ziekenhuis vervoerd, waar ze door hospitaalsoldaten worden verpleegd. Vele anderen liggen ziek in hun kwartieren. Ook onder de burgerij komen

- 2490 reeds vele gevallen voor.
Te Amersfoort mindert deze ziekte geleidelijk onder het garnizoen. Tot dusver heeft zich een geval met doodelijken afloop voorgedaan. Ouder de burgerij neemt de ziekte echter nog niet af.
Te Delft breidt zich de ziekte hoe langer hoe meer uit. Beperkte ze zich eerst tot de
- 2495 militairen, thans wordt ook de burgerbevolking sterk aangetast. Op iedere fabriek en werkplaats komen gevallen voor; aan de konstruktiewerkplaatsen wel bijna 200. Bij de dokters wordt 's morgens queue gemaakt.
Kwam de Spaansche griep tot nog toe te Anna-Paulowna slechts sporadisch voor, nauwelijks is de kermis voorbij, of plotseling openbaren zich tal van gevallen.
- 2500 De Spaansche griep heeft in Vlaardingen haar intrek gedaan. De gevallen zijn intusschen niet kwaadaardig.
Te Zaltbommel heeft de Spaansche ziekte een slachtoffer geëischt. Een der gister vervoerde militairen is in 't gasthuis, door gevolgde longontsteking overleden. Er zijn thans ruim 50 militairen opgenomen.
- 2505 Te Cappelle op d'IJssel werd een onderwijzeres, na een bezoek aan haar verloofde, die leed aan de Spaansche griep, en intusschen is gestorven, zelf door de ziekte aangetast. Een onderwijzeres uit hetzelfde kosthuis, die heden met drie klassen een uitstapje maakte, zakte onderweg ineem en moest door een andere geleidster per rijtuig worden thuisgebracht. Op last van den burgemeester ging onmiddellijk – twee
- 2510 dagen te vroeg – de vakantie in.

[De tribune]

3 augustus 1918 Spaansche ziekte.

- Te Leeuwarden zijn ongeveer 300 personen aangetast; doch de ziekte heeft over het
- 2515 algemeen een goedaardig karakter en schijnt zich niet uit te breiden. Enkele bedrijven zijn stopgezet.
Op 't eiland Schiermonnikoog, waar het aantal badgasten grooter is dan ooit tevoren, is onder dezen de Spaansche griep uitgebroken. Doordat alles opgepropt vol is, verspreidt de ziekte zich snel. Ook is onder badgasten mazelen geconstateerd.
- 2520 Een te IJmuiden in garnizoen liggende milicien is dezer dagen overleden aan Spaansche griep, gecompliceerd met longontsteking. Het is aldaar het eerste geval met doodelijken afloop.
De chef van den geneeskundigen dienst te Assen heeft ter kennis gebracht, dat op goede gronden kan worden aangenomen, dat 't epidemisch heerschen van de Spaansche
- 2525 griep op 3 Aug. ais geëindigd kan worden beschouwd. Alle genomen maatregelen zijn van 4 Aug. al ingetrokken.

[De Telegraaf]

3 augustus 1918 De toestand te Amsterdam.

- 2530 Naar aanleiding van verschillende geruchten over sterfgevallen te Amsterdam, ten gevolge van de Spaansche griep, hebben wij ons tot den directeur-generaal van het Binnengasthuis gewend, die ons mededeelde, dat hier ter stede nog geen enkel sterfgeval ten gevolge van de Spaansche griep is voorgekomen.
Van het personeel der Centrale Keuken lijdten op het oogenblik 100 personen aan de
- 2535 Spaansche ziekte.
Bij het personeel van den gemeentelijken tramdienst blijft het aantal lijdens tot 200 beperkt. In verband hiermede is, naar men ons mededeelt, het bedrijf in verschillende werkplaatsen stopgezet, daar een groot gedeelte van het personeel uit de werkplaatsen nu dienst op den trams moet verrichten. Wanneer niet spoedig verbetering in den
- 2540 toestand optreedt, dan zullen de vacantes van het gemeentelijke tram personeel voorloopig worden ingetrokken. Ter beperking van den tramdienst zal slechts in het uiterste geval worden overgegaan.
Naar de directeur van den Geneeskundigen Dienst ons mededeelt, komen dagelijks in de wijken der minder goed gesitueerden ongeveer 100 gevallen van Spaansche griep voor.

2545

[Nieuwe Rotterdamsche Courant]

Wetenschappelijke Berichten.

3 augustus 1918 [...] De arts R. W. J. Ploem te Vaals (L.) beschrijft

- een Spaansche griep-epidemie te Vaals:
- 2550 "Het plaatsje Vaals (ongeveer 8500 zielen), in het uiterste zuid-oosten van ons land gelegen, is steeds meer als een voorstadje van de fabrieksplaats Aken te beschouwen geweest, dan als stuk van Nederlandschen bodem (hetgeen niets afdoet aan het nationaliteitsgevoel zijner inwoners!). Ten deele is de reden hiervan te zoeken in het feit, dat de plaats geen enkele spoor- of tramverbinding heeft met de rest van
- 2555 Nederland (het naaste station ligt op een afstand van ruim 10 K.M.), terwijl van den

anderen kant de stad Aken per elektrische tram binnen een kwartier te bereiken is. Bovendien behoort het gros der bevolking tot de arbeidende klasse, welke in vredstijd hoofdzakelijk als wevers in Aken werk vond, doch in dezen somberen tijd in
2560 overeenstemming te brengen is met de hoeveelheid en de hoedanigheid der voedingsmiddelen, welke ter beschikking zijn.

Meer dan 2000 arbeiders, mannen en vrouwen, jongens en meisjes, waaronder veel kinderen van nauwelijks 14 jaar, trekken hier dagelijks over de grens en naar Aken
2565 aan het werk. Geen wonder dus, dat toen eenmaal in Aken de "Spaansche" haar intrede gedaan had, wij hier in Vaals er op voorbereid moesten zijn de eerste gevallen weldra onder de oogen te krijgen. Deze lieten niet lang op zich wachten.

Van 15 Juni af deden zich reeds enkele gevallen voor, sporadisch nog, totdat plotseling in de eerste dagen van Juli de gevallen talrijker en talrijker werden met
2570 een geweldigen en snellen climax in hun aantal tot ongeveer 15 Juli, om van dien datum af weer spoedig in menigvuldigheid te verminderen. In de laatste dagen hebben nog slechts enkele nieuwe patiënten mijn hulp ingeroepen. Wij zien dus, dat de ziekte zich hier ter plaatse zeer snel uitbreidde. Het leek wel, alsof de "plaag" over Vaals uitgezaaid was.

Wat het ziekteverloop en de verschijnselen betreft, deze wil ik hier in het kort
2575 beschrijven, voorzoover ik ze persoonlijk heb waargenomen; naar schatting heb ik de laatste maand ruim 200 lijders aan de "Spaansche ziekte" behandeld.

De incubatietijd duurt blijkbaar slechts enkele dagen. De patiënten komen, plotseling ziek geworden, van hun werk naar huis, waar zij de huisgenooten besmetten, die twee
2580 of drie dagen later reeds de eerste ziekteverschijnselen vertoonen. De ziekte begint peracut, vrijwel zonder voorlooper-verschijnselen met koude rillingen en een plotseling stijgen der temperatuur tot 38° à 40° of zelfs daarboven. Onmiddellijk treden heftige voorhoofdpijnen op en een gevoel van zware loomheid en moeheid in de ledematen. Verder algemeen heftige pijnen in rug of kruis. In de gevallen zonder
2585 verwickelingen daalt de temperatuur weer spoedig vaak nog denzelfden dag, na sterke zweetafscheiding, kritisch tot de normale, of ook blijft, na daling tot 37° of 37.5°, enkele dagen een subfebriele toestand voortduren, voordat de temperatuur weer normaal geworden is. In vrijwel alle gevallen zien wij dan, soms onmiddellijk, vaak eerst op den tweeden of derden ziektedag, een zeer lastigen prikkelhoest optreden, gewoonlijk gepaard met geringe heeschheid, pijnlijkheid van het strottenhoofd bij druk en een
2590 "raar gevoel" achter het borstbeen. De oorzaak hiervan is zonder twijfel een laryngo-tracheitis.

Na veel inspanning lukt het den patiënten wel een enkele fluim zeer taai, cohaerent en adhaerent sputum kwijt te raken, dat vaak een klein streepje donker gekleurd bloed bevat. Bronchitische geruischen waren in het meerendeel der gevallen afwezig, hoewel
2595 ik ze verscheidene keeren waargenomen heb. Ook diffuse algemeene bronchiolitis met sterke dyspnoe zag ik twee keer (bij een volwassen man en een kind), goed reageerend op joodkali.

De gevaarlijke verwickeling dezer ziekte is de pneumonie, die ik gewoonlijk zag optreden enkele dagen nadat de patiënten weder het bed verlaten hadden. Ik zag acht
2600 gevallen. Het waren alle lobulaire pneumonieën met sterk op den voorgrond tredende dyspnoe, slechts weinig typisch roestkleurig sputum. Bij objectief onderzoek waren steeds slechts geringe afwijkingen te vinden. Hier en daar wat crepiteren, een enkel plekje bronchiaal-ademen, een rijksdaaldergroote demping, soms niets. M. i. moeten wij talrijke kleine hardjes, ook centraal, aannemen, om de werkelijk opvallende
2605 dyspnoe te verklaren. Drie dezer patiënten zijn recoualescent, terwijl wij het ziekteverloop der anderen kalm moeten afwachten. Het zijn allen krachtige jonge menschen. Bij een dezer gevallen ontwikkelde zich in de laatste dagen een massieve demping over de geheele achtervlakte der rechter long met verzwakt ademen en volmaakt opgeheven stemfremitus; vijf maal herhaalde proefpunctie gaf geen nadere
2610 inlichtingen. De diagnose empyeem lijkt mij echter toch de eenig mogelijke. De chirurg zal in dit geval moeten beslissen.

Verder zag ik een geval van pleuritis sicca zonder pneumonische verschijnselen, hetwelk schitterend op salic. natr. reageerde en na enkele dagen verdwenen was. Na nog opgemerkt te hebben, dat ik bij kinderen vaak gedurende de eerste ziektedagen
2615 een bijna niet te stelpen neusbloeding heb waargenomen, meen ik van de ademhalingsorganen te kunnen afstappen en over te kunnen gaan tot de bespreking van den tractus digestivus.

Over het algemeen treden de verschijnselen van het spijsverteringsorgaan niet op den voorgrond. Een uitzondering moet ik maken voor het volslagen gebrek aan eetlust en de
2620 vaak optredende diarrhee, voorafgegaan door lichte klachten over buikpijn. Bovendien zag ik regelmatig bij kinderen bij het uitbreken der ziekte, het analogon

der koude rillingen bij de volwassenen bij zoo vele acute infectie-ziekten. De tong is over het algemeen slechts licht beslagen, de pharynx slechts weinig aangedaan, de amandelen ietwat glazig, doch niet opgezwollen, noch rood. Wel zag ik vaker een
 2625 heftige pharyngitis en tonsillitis optreden, tot ettervorming toe, doch dit bleef uitzonder[ring]. Dat deze ontstekingen den weg openen voor een ontsteking van het middenoor, ligt voor de hand, hoewel ik onder mijn patiënten geen enkel voorbeeld hiervan zag. In Aken komt deze verwickeling vaker voor. Zooals wij boven zagen, is de
 2630 ontlasting zeer dikwijls dun; normale ontlasting en obstipatie komen echter ook vaak voor. Lever en milt leverden geen bijzonderheden op en waren klinisch niet vergroot. Bij voorheen gezonde personen baarde mij het hart in de gevallen zonder verwickelingen geen zorg; wel was de polsfrequentie in verhouding tot de temperatuur meestal iets te hoog. Toch lijkt het mij wenschelijk bij de pandemie, welke Nederland zal overvallen, alle aandacht aan de hartfunctie te blijven schenken met redenen, die
 2635 ik hieronder zal aangeven. De urine vertoonde, met uitzondering van een lichte febrile albuminurie welke onmiddellijk na het dalen der temperatuur verdween, geen bijzonderheden. Anders gesteld was het met het perifere zenuwstelsel. Heftig neuralgieën kwamen betrekkelijk veel voor. Vooral de zeer pijnlijke trigeminus-neuralgie, in het bijzonder van den
 2640 nervus supra-orbitalis, zag ik verscheidene keeren, waaronder twee maal met sterk ontwikkelde herpes-erupties. Verder vertoonde één patiënt en ulnaris-neuralgie. Hier wil ik even aanstippen, dat ook de neuralgia intercostalis met herpes zoster in de laatste maanden veel vaker door mij gezien werd dan vroeger, hoewel ik ze slechts bij één patiënt in verband kon brengen met de "Spaansche griep". Aandoeningen van het
 2645 centrale zenuwstelsel zag ik niet. De huid vertoonde een enkelen keer een diffuse roodheid, die op het eerste oogenblik sterk aan roodvonk herinnerde. Naast deze hierboven beschreven duidelijk uitgesproken gevallen der ziekte, zien wij nu een groot aantal (het grootste gedeelte der patiënten, die ik behandelde) abortief-gevallen, alleen gekenmerkt door een bijzondere lusteloosheid en loomheid,
 2650 door een gevoel van groote vermoeidheid. Een lichte, echter zeer hinderlijke laryngotracheitis, die slecht luisterde naar geneesmiddelen, was echter bijna steeds aanwezig. Dit verschijnsel bleef ook bij de typische gevallen nog voortkwellen, nadat alle andere verschijnselen reeds verdwenen waren. De prognose is bij de gevallen zonder verwickelingen gunstig te stellen. "Een slag om
 2655 den arm" is echter steeds zeer aan te bevelen, met het oog op de dreigende longverwickelingen... Mij rest nog mede te deelen, dat ik bij kinderen beneden 2½ jaar geen enkel en bij menschen boven het 45ste jaar slechts zeer sporadisch een geval der ziekte kon waarnemen. Waren deze laatsten reeds in vroeger jaren actief geïmmuniseerd?
 2660 (Wordt vervolgd.)

Wetenschappelijke Berichten.

4 augustus 1918 De Spaansche griep. (Vervolg. [van 3 augustus])

Na deze uiteenzetting van de ziekteverschijnselen en de verwickelingen, welke ik
 2665 althans persoonlijk heb kunnen waarnemen, wil ik niet nalaten, mede te deelen, tot welk besluit ik gekomen ben, wat betreft den aard dezer ziekte. Bij het doorlezen van het voorgaande zal het den lezer zonder twijfel opvallen, welk een treffende
 2670 gelijkenis deze ziektebeschrijving vertoont met de vroeger beschreven influenza-epidemieën. Het pandemische karakter, het plotselinge begin, de temperatuurkromme, de hoofdpijn en pijn in de lendenen, de massa abortief-gevallen, de matheid, de prikkelhoest, kortom alle verschijnselen en verwickelingen werden ook beschreven bij
 2675 de vroegere influenza-epidemieën. Wel miste ik hier in Vaals de rhinitis en de ontsteking van het oogbindvlies, en zag bij de beschrijving der vroeger epidemieën niets vermeld van de zoo op den voorgrond tredende neusbloedingen bij kinderen. Maar iedere epidemie heeft haar eigen bijzonderheden. En misschien zullen collegae in het
 2680 noorden van ons land ook wel gevallen onder oogen krijgen met ontsteking van het neusslijmvlies en het oogbindvlies. Klinisch meen ik dus vast te mogen stellen hier met een typische influenza-epidemie te doen te hebben, zooals die ook in 1889-1890 door Europa gevlogen is. En zoolang men algemeen de pandemie van 1889-1890 influenza
 2685 noemen zal - een diagnose toch, die ook slechts klinisch gesteld werd, daar Pfeiffer eerst enkel jaren later den microbacillus ontdekte, zoolang zullen wij ook aan onze klinische eer verplicht zijn den modenaam "Spaansche griep" te laten varen en kortweg te spreken van influenza bij de thans heerschende epidemie. Aan onze bacteriologen thans de taak - en deze is hun toevertrouwd - na te gaan of werkelijk de bacil van
 2685 Pfeiffer recht heeft op den naam influenza-bacil of niet. Juist omdat ik vast er van overtuigd ben, dat wij thans te doen hebben met een zuivere influenza, waarschuwde ik hierboven, vooral toch het hart der zieken goed waar te nemen, daar ons van vroeger

bekend is, hoe deze ziekte soms zulk een ongunstigen invloed op de hartfunctie kan uitoefenen dat men zelfs van een cardialen vorm der influenza spreek."

2690 Ten slotte beschrijft de heer E. Polak te Zwolle een eigenaardige verwickeling van Spaansche griep bij een patiënt die na aan betere hand te zijn geweest weer instortte en toen een typisch mazelen-uitslag kreeg. Als kind had hij mazelen gehad. Moet - zoo vraagt hij - het mazelenuitslag hier opgevat worden als een verwickeling der

2695 dokters dergelijke gevallen gezien?
In een ingezonden stuk legt de heer H. L. Kloosterman te Almelo verder er nog eens de nadruk op, dat "het klinische beeld van de "Nederlandsche Spaansche" beslist verschilt van de uit Duitschland ingevoerde (longverschijnselen).

2700 Toch worden beide, de eene hier te lande, de andere in Duitschland, als Spaansche griep betiteld, en zijn waarschijnlijk actiologisch ook wel eenzelfde ziekte. Misschien is ginds het virus door gunstiger voedingsbodems virulenter geworden. Naar ik nog vernam, zijn in andere plaatsen in Twente de laatste weken ook velen uit Essen teruggekeerd met ernstigen vorm van Spaansche ziekte, en zouden verscheidenen daarvan aan longverwickelingen overleden zijn. Moge dan verder onze Spaansche griep haar

2705 Nederlandsch karakter bewaren."

[Bataviaasch nieuwsblad]

5 augustus 1918 Malang (Eig. Corr.)

2710 De bestuursvergadering, welke de afdeeling Malang van "Indië Weerbaar" - welke vergaderingen voor de pers toegankelijk zijn, op Donderdag, den 1en dezer had willen houden, kon vanwege de heerschende influenza, waaraan ook een paar dier bestuursleden lijden, geen voortgang hebben. De voorzitter der afdeeling, stelt zich nu voor, om den leden schriftelijk mede te delen, dat, in afwijking van het vroegere plan, de

2715 Malangsche "Indie Weerbaar dag" niet op 31 dezer, doch eerst over eenige maanden, op een nader aan te geven datum gehouden worden zal. Waar de afdeeling Malang eerst pas opgericht is bleek de tijd van voorbereiding te kort te zijn, zoodat uitstel noodzakelijk is. Het voornemen bestaat, om dan tentoonstellingen te houden van vee, groenten, vruchten, bloemen en van producten van Inlandsche nijverheid. In de commissie van van voorbereiding hebben zitting de militaire paardenarts Dr. Witjens,

2720 de gouvernementsveearts te Pasoeroean, Rabe, de landbouw leeraren Maijer en Ochse, en de regent van Malang. Aangezien de westmoesson te Malang gewoonlijk in de 2e helft der maand September reeds invalt, zullen we maar hopen, dat de zaak niet al te lang uitgesteld wordt, daar alsdan de kans op een, in den letterlijken zin van bet woord, "in het water vallen" heel groot is.

2725

[Rotterdamsch nieuwsblad]

5 augustus 1918 De Spaansche griep.

Het grootste deel der gemeente-ambtenaren te Eindhoven is lijdende aan Spaansche griep. Ook onder de beambten van het distributie-bureau zijn een groot aantal

2730 lijdende en zijn verschillende loketten gesloten.
In het vluchtelingenkamp te Gouda is de Spaansche griep uitgebroken. Een 165 personen zijn reeds in het ziekenhuis op genomen, dagelijks neemt de ziekte onder de Belgen toe.

2735 Ook in de genie-kazerne te Utrecht heerscht de Spaansche ziekte en 't aantal patiënten, waaronder eenige officieren, vermeerdert nog dagelijks in vrij sterke mate.

Te Alblasterdam komen 100 gevallen van de ziekte voor, waaronder enkele kwaadaardige gevallen. Tot nu toe kwam geen enkel geval met doodelijken afloop voor.

2740 Onder de militairen te Heusden breidt de Spaansche griep zich uit. De Buitensociëteit, de M.U.L.O.-school en het Patronaat van de Heilige Familie zijn tot lazaretten ingericht.

Te Wageningen is de 24-jarige G. v. d. H. aan de Spaansche griep overleden. In het Militair Hospitaal te Kampen is een korporaal aan Spaansche griep overleden; thans zijn er nog 2?5 gevallen van Spaansche griep onder het garnizoen.

2745 Op het fort te Edam liggen 30 militairen ziek.
Te Nijverdal heerscht de ziekte in in vrij hevige mate. Eenige sterfgevallen zijn voorgekomen.

Het tweede meisjeskamp van de N. C. S. V. in het Clubhuis te Lunteren is opgeheven wegens het uitbreken der Spaansche ziekte. Er waren reeds 8 patiënten van de 40

2750 jongedames.
Volgens de dokters te Groningen is het „om er gek bij te worden", zulk een omvang hebben de ziektegevallen genomen. Er zijn gezinnen met 6 of 7 patiënten ofschoon grootendeels van onschuldigen aard, komt er wel longontsteking bij, die reeds

- slachtoffers heeft geëischt.
- 2755 Deze ziekte oefent haar invloed terdege uit op 't reizen, want velen blijven 't liefst in hun omgeving en vreezen volgepropte wagons van trein of tram. In Groesbeek (bij Nijmegen) is een geval van Spaansche griep met doodelijken afloop voorgekomen; in Nijmegen zijn 2 lijders aan Spaansche griep overleden. Te Loosduinen breidt de Spaansche griep zich nog steeds uit. Onder de burgers zijn
- 2760 een 30-tal gevallen geconstateerd. Te Zuidzande (Zeeuwsch-Vlaanderen) heeft men wegens de Spaansche griep de openbare school gesloten. De zomervakantie is daarmede ruim een week vervroegd. In heel West-Zeeuwsch-Vlaanderen heerscht de ziekte zeer veel onder de militairen. In één gezin te Gouda lijden 10 kinderen aan Spaansche griep.
- 2765 Te Willemstad breidt de Spaansche ziekte zich onder burgers en militairen uit. De nieuwe barak bij het hospitaal ligt reeds vol patiënten. Een militair, bij wien zich longontsteking openbaarde, is overleden. Van het personeel der Centrale Keuken te Amsterdam lijden op het oogenblik 100 personen aan de Spaansche ziekte.
- 2770 Van een batterij in de Alexanderkazerne zijn van de 40 man nog 3 gezond. Onder de manschappen van een depot infanterie-brigade komen ongeveer 180 gevallen voor. De patiënten worden in een barak op het Entos-terrein verpleegd. Bij het personeel van den gemeentelijken tramdienst blijft het aantal lijders tot 200 beperkt. Naar de directeur van den Geneeskundigen Dienst aan de Tel. mededeelt, komen
- 2775 dagelijks in de wijken der minder goed gesitueerden ongeveer 100 gevallen van Spaansche griep voor. Een der Woensdag vervoerde militairen is in het gasthuis te Zaltbommel door gevolgde longontsteking overleden. Er zijn thans ruim 50 militairen opgenomen. Te Vlaardingen doen zich 100 gevallen van Spaansche griep voor.
- 2780 [De Gooi- en Eemlander]
- 6 augustus 1918 DE SPAANSCH GRIEP.**
- Over de overal in het land optredende Spaansche Griep worden door verschillende geneeskundigen beschouwingen gewijd. Zoo schrijft de Amsterdamsche chirurg Ign.
- 2785 Oljewick - in het Ned. Tijd. v. Gen.: De reden, dat ik, hoewel chirurg zijnde, over dit specifiek interne onderwerp iets in het midden brengen wil, is deze, dat ik tijdens een studiereis in Berlijn enkele weken geleden in de gelegenheid was, verschillende gevallen van Spaansche ziekte waar te nemen, van verschillende geneesheeren mededeelingen omtrent verloop en
- 2790 verschijnselen dezer ziekte te ontvangen en ten slotte aan eigen lijf het ziektebeeld te kunnen bestudeeren. Al deze gevallen verliepen vrijwel gelijk. Kenmerkend is het peracute begin. Een helpster op eene polikliniek voor zenuwziekten werd tijdens het electriseeren ziek, klaagde over plotseling optredende heftige hoofdpijn. Eenige minuten later gevoelde zij zich zóó ziek, dat het
- 2795 onverantwoordelijk geweest zou zijn haar zonder geleide naar huis te laten gaan. De temperatuur was toen reeds 38.2 gr. Mijn vrouw werd, terwijl zij zich volmaakt goed gevoeld had, tijdens een tramrit plotseling ziek met heftige hoofdpijn, gevoel van ziek zijn, misselijkheid en pijn in de maagstreek. Ik zelf kreeg tijdens het assisteeren bij oen operatie heftige hoofdpijn. Toen na korten tijd de operatie
- 2800 beëindigd was, gevoelde ik mij zóó ziek, dat ik ternauwernood loopen kon. Een tweede verschijnsel is de hooge koorts; kort na het begin der ziekte treedt de temperatuurverhooging op, die snel, althans gedurende de eerste twaalf uur, tot ongeveer 40 gr. stijgen kan. De kenmerkende koortsverschijnselen: huiverig gevoel en koude rillingen ontbreken niet.
- 2805 Een derde verschijnsel is de keelpijn, die aan de voorzijde van den hals, in het strottenhoofd gelocaliseerd wordt. Bij onderzoek vertoonen mondholte en pharynx, behalve een lichte roodheid, geen afwijkingen. Slikbezwaren zijn gering. In de eerste 24 uur treedt hoestprikkel op, het gevolg van een katarrh van het strottenhoofd. In het verloop der ziekte zakt de katarrh omlaag, doch breidt, zich slechts uit tot de
- 2810 groote luchtwegen; In de longen worden percutorisch geen afwijkingen gevonden. Auscultatorisch evenmin, behalve een ruwheid van het ademhalingsgeruisch in de hoofdbronchi. Van de bekende piepende, fluitende of brommende geluiden der echte bronchitis werd niets gehoord.
- Het meest opvallend is wel het verloop. De koorts blijft 3 dagen hoog en toont het
- 2815 verloop van een febris continua (indien niet door koortswerende middelen de temperatuur kunstmatig verlaagd wordt.) Den 4den dag vertoont de zieke een gehee[e]l ander beeld. De temperatuur is gedaald, wellicht nog even boven de normale, om in den loop van den dag weer geheel normaal te worden. Hiermede gaat een groote verbetering van den algemeenen toer stand gepaard. De eetlust neemt toe, de dorst vermindert, de

- 2820 slaap wordt beter, kortom de algemeene infectie is overwonnen. Nog behoort bij den typischen aanval van Spaansche ziekte, dat de patiënten, als zij den 6den dag weer op de been komen, het gevoel hebben alsof zij weken lang bedlegerig geweest zijn. Algemeene vermoeidheid, moeheid in de beenen zijn veel sterker dan men na zulk een kortdurende ziekte verwacht.
- 2825 Hiermede is het typische ziektebeeld beschreven. Dat individueele verschillen voorkomen, en nog talrijke andere plaatselijke verschijnselen zich kunnen voordoen, is bij deze algemeene infectie (optreden van miltzwellings) begrijpelijk. De hoofdpijn, die moeilijk te bestrijden is, verdwijnt met de koorts. Voordat het slijmvlies der luchtwegen weer geheel genezen is, gaan verscheidene dagen voorbij,
- 2830 doch, zooals reeds gezegd werd, koorts treedt niet meer op. Het sputum is geel, groen, somtijds ook wat licht roestkleurig en heeft een zoetigen smaak. Van andere verschijnselen, moeten vooral genoemd worden: pijn in armen en beenen, prikkelingsverschijnselen via maag- en darmkanaal, diarrhee. De pols is in overeenstemming met de hooge temperatuur frequent (110-120), de ademhaling niet of
- 2835 slechts weinig. versneld. In Amsterdam door mij waargenomen gevallen vertoonden ook de bovengenoemde hoofdverschijnselen en hadden eveneens het snelle verloop. Pneumonieën werden in Duitschland als verwickelingen beschouwd. Bij het onderzoek van het sputum werd herhaaldelijk de influenza-bacil van Pfeiffer gevonden en gekweekt, doch ook wel eens
- 2840 de diplococcus pneumoniae, die zelfs uit het bloed gekweekt werd. Aangezien de typische Spaansche ziekte, zooals, die zich bij haar epidemisch optreden in Duitschland voordoet, een geheel ander verloop heeft dan de gevallen van collega Kloosterman, welke toch als proto-typen werden voorgesteld, meen ik mijn indruk van deze epidemisch optredende influenza te moeten vermelden. Dat in het sputum der
- 2845 patiënten te Almelo wel pneumococcon en streptococcon, doch geen influenza-bacillen gevonden zijn, mag mede een aanwijzing zijn voor mijn meening, dat het in Almelo geen onverwikkelde gevallen van Spaansche ziekte gold, doch - op welke wijze dan ook; - secundaire besmetting op een door influenza voorbereiden bodem. In de Deutsche medizinische Wochenschrift, no. 28 van dit jaar, worden de meeningen van eenige
- 2850 bekende bacteriologen vermeld. Enkelen hebben de influenza-bacillen als oorzaak der Spaansche ziekte nog niet gevonden. Een der onderzoekers wijt dit echter aan de moeilijkheid van het onderzoek, zooals dit ook reeds tijdens de groote influenza-epidemie van 1889/1890 opgemerkt werd. Verder staat daar vermeld, dat bij bijkomende pneumonie meestal pneumococcon of streptococcon als verwekkers der longontsteking
- 2855 gevonden zijn. De groote mate van besmettelijkheid der Spaansche ziekte kwam herhaaldelijk tot uiting. Verschillende huisgenooten werden achtereenvolgens aangetast, terwijl de zieken in Almelo, ofschoon zij niet afgezonderd werden, hun huisgenooten} niet besmet hebben.
- 2860 Nog een enkel woord over de behandeling. Bedrust staat op den voorgrond. De korte duur en de goede prognose maken bijzondere geneeskundige maatregelen overbodig. Van belang is echter het voorkomen der verwickelingen, vooral longaandoeningen, welke door bedrust en gelijkmatige warmte wel het best gewaarborgd wordt. Chinine en aspirine werden veel voorgeschreven. Hoewel ik het laatste als antisepticum
- 2865 (salicylzuur) zelf ook gebruikte, en de koortsverlagende werking dezer middelen den patiënt af en toe een aangenamer half uurtje verschaft, hebben zij als specifiek middel geenerlei waarde. Dat de verschillende klachten symptomatisch bestreden kunnen worden, behoeft verder geen betoog.
- 2870 [Het volk]
- 6 augustus 1918 De Spaansche ziekte.**
- Te Utrecht breidt de ziekte zich onder de burgerbevolking langzamerhand meer en meer uit. Eerst woedde zij 't hevigst onder de militairen. In de Kromhoutkazerne waren eenige honderden lijdens, die natuurlijk niet in 't hospitaal, dat overvuld is,
- 2875 konden worden opgenomen. Ze hebben in de kazerne moeten uitzielen en de ziekte is onder de soldaten nu aan 't afnemen. In de genoemde kazerne kwamen geen sterfgevallen voor. In het Militair Hospitaal moeten drie lijdens bezweken zijn. Thans is schijnbaar de burgerbevolking aan de beurt. De ziekte, zooals zij zich hier voordoet, vertoont, voor zoover bekend, in hoofdzaak het goedaardige type en complicaties (bv. longontsteking) die spoedig gevaarlijk kunnen worden, treden hoegenaamd niet op. Den Gemeentelijken Geneeskundigen Dienst zijn tot dusverre geen gevallen met doodelijken
- 2880 afloop onder de burgerbevolking bekend. De ziekte heerscht in alle wijken in alle lagen der bevolking. Eerst heeft men er aan gedacht, aan de scholen le soort, die heden (Dinsdag) weer beginnen, langer vakantie te geven met 't op de uitbreiding der
- 2885 ziekte. De Gem. Geneesk. Dienst was echter van oordeel, dat het eer beter kon zijn de

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

scholen te doen aanvagen dan ze gesloten te houden. In het laatste geval toch is spoediger te verwachten, dat de kinderen met lijders in aanraking komen dan wanneer ze naar school gaan. In den nacht van Zaterdag op Maandag is een jongen, die lijdende was aan Spaansche ziekte, vermoedelijk in een aanval van koorts, uit de
2890 bovenverdieping van zijn woning, plm. 10 meter boven den grond, naar beneden gesprongen. De dokter konstateerde ernstige kneuzingen. In Oost-Friesland is de Spaansche griep sterk aan het afnemen. Slachtoffers waren er niet.

2895 {Rotterdamsch nieuwsblad]

8 augustus 1918 Eenheidssigaren. Spaansche griep. Tabak.

Mijnheer de Redacteur!

Bij voorbaat mijn dank.

2900 Het is heden juist de vijfde dag, dat ik de lasten der (zoogenaamde) Spaansche griep heb gedragen. Ik zeg zoogenaamde, omdat ik het volkomen eens ben met alle doctoren, die zeggen: het is influenza.

2905 Ik had tenminste bij eenige aanvallen der influenza, welke mij vóór den oorlog overvielen, dezelfde gewaarwordingen, maar zie, dan waren er altijd eenige sinaasappelen te krijgen, welke vruchten dan na een korten tijd (12 uur) na het gebruik mij weer geheel opknapten. Nu er evenwel geen dergelijk fruit hier is te bekomen moest ik mijn toevlucht nemen bij een dokter en ben nu, zooals ik reeds zeide, weer tamelijk wel. Met den terugkeer der gezondheid komen ook de lust tot rooken, enz. Nu herinner ik mij ook tevens, met hoeveel tegenzin ik een halve sigaar oprook te en de andere helft ten slotte wegwierp, toen de ziekte mij reeds had
2910 aangetast.

Ook heb ik tijdens mijn ziekte weleens nagedacht, welke reden er is te vinden voor de enorme uitbreiding dezer ziekte.

Juist loop ik daar nog over te denken, toen ik een man zijn wagen, welken hij reed, zie neerzetten on ergens naar toe vliegen.

2915 Het voorwerp zijner begeerte is een eindje sigaar, hetwelk hij opraapt en liefkozend af begint te veegen, om het daarna uit te pluizen en in zijn tabaksdoos te doen. Niets natuurlijker dan de vraag, welke mij plotseling te binnen schiet: Zal mijn sigaar, welke ik bij het begin mijner ziekte rookte, ook dien weg zijn opgegaan? Ziedaar misschien een der redenen van de uitbreiding der riekte.

2920 Welke maatregelen dienen genomen te worden?

De invoering dor eenheidssigaren werkt het kwaad zeer zeker sterk in de hand.

De weinigen, die de dure eenheidssigaren niet kunnen bekomen, zullen hun eindjes gemoedelijk weg blijven gooien en degenen, die de dure eenheidssigaren niet kunnen bekomen en toch ook willen rooken, zullen die eindjes (besmet of niet) blijven
2925 verzamelen.

Ook is het mij bekend, dat in fabrieken en werkplaatsen de werklieden de tabak, die zij eerst uitkauwen (pruimen), daarna drogen en rooken. Onnoodig er op te wijzen, dat de toestanden, wat de tabakvoorziening betreft, alles te wenschen overlaten en deze toestanden bij de invoering der eenheidssigaar veel zullen verminderen en den
2930 algemeenen gezondheidstoestand in gevaar brengen.

Hopende, dat deze toestanden mogen veranderen, voor er een ergere besmettelijke ziekte uitbreekt en de werkman zijn eenige troost niet langer in het straatvuil behoeft te zoeken of zijn eenmaal gebruikte tabak niet meer behoeft te rooken, teeken ik

2935 Uw abonné H. J. A.

[De Sumatra post]

9 augustus 1918 [...] Op Sawah Loento heerscht de influenza epidemisch

2940 in de residentie Tapanoelie is de cholera in korten tijd zóó sterk toegenomen, dat te Padang-Sidempoean de scholen moesten worden gesloten. Aan overmaat van geneeskundigen in die contrei behoeft niet gedacht te worden. [...]

[Suriname]

9 augustus 1918 Thesos.

2945 (Van een speciale verslaggever.)

Wij hebben van bovengenoemde vereeniging, die hier ter stede een heel goede naam op het gebied van turnen heeft hoog te houden, wel mooiere avond bijgewoond, dan die van jl. Dinsdag.

2950 A priori willen wij toegeven, dat deze uitvoering onder zeer ongunstige omstandigheden plaats had, daar verscheidene medewerkers met de koorts hunne functies moesten vervullen; dat van de zangers, de heer Brown aan influenza leed, twee meisjes

- dito; doch dit neemt niet weg, dat als Thesos een uitvoering geeft, zij moet weten, dat die uitvoering goed moet zijn – anders uitstellen. Thesos mag geen onvolkomen werk leveren en dat deed zij, reeds in het tweede nummer met de stokoefeningen.
- 2955 Aan de werktuigen werden zeer fraaie oefeningen te zien gegeven. 't Werken was en bleef in de meeste onderdeelen der oefeningen net, bedaard en goed verzorgd. De leiding was nog dezelfde serieuze, die goede werkers kweekt en van een club als deze een zeer sympathieke maakt.
- 2960 De voordrachten? Wel de heer Brown had met zijn voordracht naar aanleiding van 2 Aug. een zeer gelukkig oogenblik toen hij met de beide laatste regels: "Laten wij hem danken, eeren, "Drie hoezee's voor vader Staal", een zeer spontaan en daverend applaus als hulde aan de Gouverneur, die tegenwoordig was, uitlokte. Zijne Excellentie nam die hulde dankend in ontvangst. 't Couplet gebisseerd, deed 'tzelfde applaus opdaveren. De voordracht van de vier meisjes was niet veel, door ziekte van twee.
- 2965 In de "Twee Schoonmoeders" waren de heeren Mezas en Brown als schoonmoeders, typen van de "gehate schoonmama". Nog een enkel woord om te melden, dat de vrije- en ordeoefeningen der meisjes vrij vlot van stapel liep.
- 2970 De zaal was goed bezet en de stemming onder het publiek uitstekend en opgewekt. De Gouverneur woonde met gezelschap de geheele voorstelling bij.
- [Bataviaasch nieuwsblad]
- 9 augustus 1918 De Gezondheidstoestand te Semarang (Aneta).**
- 2975 Gisteren waren er in de cholera barakken te Semarang nog 27 patiënten. Velen er van zullen herstellen. De *Locomotief* meldt dat de sterfte te Demak thans 8½ pCt. bedraagt. In de kotta is ze grooter dan ooit tevoren, vooral ten volge van de malaria. Thans wordt er gratis kinine verstrekt. Ook te Semarang heerscht naast cholera, influenza en longontsteking, reeds veel malaria.
- 2980 {Rotterdamsch nieuwsblad]
- 10 augustus 1918 Wetenschappelijke Berichten.**
- In het Ned. Tijds. voor Gen. beschrijven dr. W. F. Enklaar en S. van der Veen, officieren van gezondheid, een 750-tal gevallen van Spaansche griep in het garnizoen Assen. Tot 2 Augustus waren van de patiënten 4 gestorven aan longontsteking. Hun conclusie is, dat de epidemie niet als ongevaarlijk mag worden beschouwd, gezien de neiging tot ernstige verwickelingen.
- 2985 Tot dezelfde conclusie komt de garnizoensarts J. M. Wiggelendam te Roermond in een ander opstel in het tijdschrift.
- 2990 Ook de reserve-officieren van gezondheid 2de klas dr. J. W. Napjus en J. Hontman en de Nijmeegsche arts G. van Alphen leveren bijdragen over Spaansche griep. (De laatste beschrijft een geval waarvan de diagnose niet duidelijk was, dat met meningitis doodelijk eindigde.)
- De heer H. Pinkhof schrijft aan het Ned. Tijds. v. Gen.:
- 2995 Verblijdend is het verschijnsel, dat een niet gering aantal artsen te midden der vaak overstelpende drukte lust gevoelen en tijd vinden, hun ondervindingen met de thans heerschende ziekte in ons Tijdschrift mede te deelen. Wij zijn ervan overtuigd, dat ook onze lezers dit op prijs stellen, niet het minst als bewijs, dat wij nog iets anders zijn dan vak-arbeiders. Maar er zou uit de griep-epidemie zeker nog meer te leeren vallen, dan ons in de reeds geplaatste en nog ter perse liggende mededeelingen
- 3000 is aangeboden, indien wij allen in de gelegenheid worden gesteld, onze bijdrage te leveren, gelijk dit na de groote pandemie van 1189-1890 is gebeur[d]. Een onzer lezers herinnert ons aan de enquête, die toen is ingesteld, en waarvan de bewerking is verschenen in ons Tijdschrift (25 Nov. 1893). Zulk en rondvraag zou een vollediger beeld van de epidemie opleveren dan gegevens, welke de Centrale Gezondheidsraad op
- 3005 zijn verzoek (N. T. v. G., 25 Nov. 1893) zal toegezonden krijgen, of welke het Legerbestuur zal verkrijgen uit het helaas thans wel zeer groote deel dr bevolking, dat onder de wapenen staat. Een tijdig en goed gestelde vragenlijst zal, evenals toen, allen in staat stellen, reeds thans, onder den verschen indruk van het waargenomene, aan te teekenen wat wetenswaardig is. De vragen zouden dezelfde kunnen
- 3010 zijn als in 1890. Onze briefschrijver noemt nog enkele nieuwe vragen, als:
- "Wat zijn de uitkomsten van het bacteriologisch onderzoek?"
- "Hebt gij bij oudere personen een onvatbaarheid waargenomen welke in verband kan staan met en doorgemaakte influenza in 1890?"
- 3015 "Is uws inziens het niet-intrekken van de verloven van het gemobiliseerde leger van invloed geweest op de uitbreiding der epidemie?"
- Zou dan, om een begin te maken, ons hoofdbestuur niet kunnen trachten, door samenwerking te zoeken met den Centralen Gezondheidsraad, het reeds door dit lichaam

3020 nagestreefde doel vollediger te helpen bereiken, met vermindering van dubbele onkosten? Aan allen, wien het aangaat, zij het denkbeeld van een algemeene griep-rondvraag ernstig aanbevolen.

[De Sumatra post]

12 augustus 1918 De behandeling van den assistent Garnin.

3025 In ons nummer van Zaterdag namen wij van een zijde, welke ons immer als volkomen betrouwbaar was gebleken, een mededeeling op aangaande de wijze waarop dr. Huber (Bekioen) den assistent Garnin met een gebroken been van Bekioen naar Tebing Tinggi zou hebben laten vervoeren. In het bericht werd de handelwijze van dr. Huber "ergerlijk" en "onmenselijk" genoemd.

3030 Uit verschillende inlichtingen is ons intusschen gebleken, dat het geval zich geheel anders heeft toegedragen als ons Zaterdag medegedeeld. In de eerste plaats geven wij het woord aan Dr. Huber zelf.

Hij schrijft ons: "Ongevraagd zend ik u de ware lezing van het geval van den heer Garnin, met verzoek om plaatsing.

3035 "Vier Augustus brak de heer Garnin zijn enkel en werd door mij behandeld in het hospitaal Bekioen; zelf zei ik hem, dat als hij misschien naar zijn broeder, waar zijne moeder tevens logeert, wilde gaan, daartegen van mijn kant absoluut geen bezwaar bestond, dat ik integendeel dat verlangen zeer begrijpelijk zou vinden. Tusschen den heer G. en mij is geen onvriendelijk woord gewisseld.

3040 "Dr. Garnin zond zijn eigen auto, en dertig uur na de verwonding, vertrok de patiënt in de ruime auto, zijn voet zoodanig ingepakt, dat het vervoer hem niet kon schaden en het ook niet gedaan heeft. Een inlander naast den chauffeur vergezelde hem, om, als hij niet gemakkelijk zat, hem te helpen. Door de influenza-epidemie ligt ons ziekenhuis vol met zware zieken, zoodat noch de hospitaal-assistent noch ik gemist konden worden.

3045 "Dezelfde reden zal Dr. Garnin ook wel weerhouden hebben, zelf zijn eigen broer te halen of zijn hospitaal-assistent mede te geven.

"In ieder geval, geen van ons ging mee, en dit deden wij zonder aarzelen, aangezien de patiënt zonder Europeesch geleide geen seconde langer of een sikkepit meer pijn zou hebben.

3050 "Critiek op een, mijn naam zoodanig kwetsend, artikel wil ik aan den lezer overlaten en niet zelf leveren, aangezien ik dan waarschijnlijk den kalmen toon zou missen, welke ik in deze wensch te bewaren".

Deze mededeeling van Dr. Huber omtrent de toedracht van het gebeurde komt geheel overeen met de ons van andere zijden verstrekte inlichtingen en ook met 't geen Dr. Garnin, met wien wij telefonisch over de zaak spraken, ons mededeelde. Wij vroegen Dr. Garnin, waarom hijzelf niet iemand met de auto had medegezonden om zijn broer te halen, waarop hij ons antwoordde, zulks niet gedaan te hebben, omdat hij er zich van overtuigd hield, dat Dr. Huber iemand zou medegeven. Wij vroegen, of Dr. G. eerst nog getelefoneerd had met Dr. H. Antwoord: Ja. Of Dr. G. dan toen de quaestie van het medegeven van geleide niet ter sprake had gebracht? Antwoord: Neen; Dr. G. meende, dat het vanzelf sprekend was, dat Dr. Huber den patiënt door iemand zou doen vergezellen.

3065 Waar nu uit de vaststaande lezing blijkt, dat Dr. Garnin en niet Dr. Huber het initiatief nam tot het vervoer, zich dus zoo te zeggen met het transport belastte, had Dr. Garnin zelf, indien hij meende dat Europeesch geleide noodig was, daarvoor moeten zorgen, 't Is jammer, dat niet even telefonisch over eventueel Europeesch geleide was gesproken; thans heeft blijkbaar de een op den ander gerekend. Doch in ieder geval kan den heer Huber niet iets "onmenselijks" ten laste gelegd worden, daar niet hij doch Dr. Garnin het transport op zich had genomen. Voorts is 't onwaar, dat geneeskundigen ter Oostkust zich zeer verstoord over de handelwijze van Dr. Huber zouden hebben uitgelaten. Integendeel, verscheidene der leden van den geneeskundigen kring hebben, volgens ons door Dr. Schüffner gedane mededeeling, eenstemmig verklaard:

3075 a. het vervoer van een patiënt met een gebroken enkel, behandeld volgens de regelen der kunst, kan zonder schade geschieden;
b. dat het vervoer van zulk een patiënt langs goede wegen zonder Europeesch geleide "onmenselijk" zou zijn, betwisten zij ten sterkste;
c. het medegeven van een Europeesche geleide als moreelen steun (voor den patiënt) moge wenschelijk zijn, noodzakelijk werd het door geen hunner geacht.

3080 Ook Dr. Schüffner persoonlijk, die als voorzitter van den geneeskundigen kring inlichtingen inwon, kreeg den indruk dat Dr. Huber in dit geval geheel vrij uitgaat. Uit al het bovenstaande blijkt, dat, ook al ware Europeesch geleide gewenscht geweest, Dr. Garnin voor het ontbreken daarvan minstens even aansprakelijk was als

3085 Dr. Huber, daar Dr. G. degene was, die het transport voor den patiënt op zich nam; voorts dat Dr. Huber ten onrechte in ons blad, op grond van onjuiste gegevens, beschuldigd is van een "onmenselijk" optreden, weshalve de courant Dr. Huber voor deze, te goeder trouw, echter op onjuiste gegevens gebaseerde, qualificatie hare verontschuldiging aanbiedt!

3090 [Het volk]

14 augustus 1918 De Spaansche griep.

3095 Deze ziekte heeft een groot aantal Rotterdammers te pakken gehad. En nog te pakken. Toch schijnt het hoogtepunt bereikt te zijn. Van bevoegde zijde verklaarde men ons althans den indruk te hebben, dat er na het midden der vorige week eenige daling is waar te nemen. Bepaalde gegevens daarover zijn niet te verstrekken, omdat een statistiek van de ziekte niet wordt bijgehouden en ook niet bij te houden is.

3100 De meeste patiënten worden natuurlijk thuis verpleegd. In de ziekenhuizen neemt men alleen de ernstige gevallen op. Op dit oogenblik liggen er in het gemeentelijk ziekenhuis aan den Coolsingel een 20-tal patiënten aan Spaansche griep, waarvan 5 leden van het personeel en 15 menschen uit de stad. Een aantal patiënten zijn reeds weer ontslagen, terwijl er in totaal acht personen overleden zijn. Ook in het ziekenhuis aan den Bergweg zijn eenige sterfgevallen voorgekomen, terwijl we hier en daar in de stad ook van enkele dooden vernamen.

3105 Over 't algemeen draagt de ziekte echter een zeer goedaardig karakter: een deel der aangetasten blijft zelfs op de been en aan het werk. De ernstige gevallen zijn eigenlijk dan ook niet Spaansche griep, maar een complicatie gewoonlijk met aandoeningen van de luchtwegen, b.v. longontsteking. Deze hebben dan – zoo verklaarde onze zeer deskundige zegsman – veelal een ernstig karakter. Het schijnt, dat de Spaansche griep, wellicht een andere naam voor de bekende influenza – den bodem geschikt maakt voor longziekten. Deze treden dan gewoonlijk op nadat de griep, die enkele dagen duurt, vrijwel genezen is.

3110 Een eigenaardig verschijnsel – dat ook in Duitschland is opgemerkt – is, dat de meeste zware gevallen voorkomen onder personen in de kracht van het leven, zoo tusschen 20 en 30 jaar. En dan niet van de zwaksten!

3115 Een verklaring van dit feit is wellicht dat oudere personen meer of minder immuun zijn geworden, doordat zij reeds in vorige epidemieën een aanval der ziekte hebben doorstaan. Hopen we dan maar, dat dit bezoek van de Spaansche griep aan ons land zóó radicaal is, dat we allen voor lange jaren volslagen onaantastbaar zijn geworden voor deze influenza-bacillen.

3120

[Bataviaansch nieuwsblad]

14 augustus 1918 Pangoengsen.

3125 [...] Met groote dankbaarheid ontving ik bovenstaande giften, waarbij nog twee bezendingen gedragen kleeren van mevr. B. te W. en van de Dames K. te S.

3130 Evenals overal op Java heeft de influenza hier erg gewoed; en we zijn nog niet aan 't eind van de ziekten en moeiten. Drie sterfgevallen hebben we in de afgelopen maand gehad, echter niet door malaria. Maar zonder het gebruik van poeleebast zouden er zeker meer gestorven zijn. Telkens zie ik de verrassende, heerlijke resultaten van dat eenvoudige middel, en ik dank God uit den grond van mijn hart, dat hij dien poeleeboom in deze malariastreeken laat groeien. Want ik ondervind, dat kinine niet *altijd* helpt, en dat sommigen ook geene kinine kunnen verdragen. Het is zooals mevr. Kloppenburg over de poeleebast schrijft in haar boek over Indische planten: "Dit middel is helaas te lang geheimgehouden of door onbekendheid niet toegepast."

3135 Er zijn verscheidene personen weer vertrokken; misschien is de moeilijke tijd in hunne oude woonplaats weer voorbij; enkelen ook zijn zoo gewend aan een zwervend leven, dat men hen niet leeren kan geregeld te werken. Maar voor de heengegane zijn er weer andere in de plaats gekomen. O. a. eene ziekelijke, uitgeteerde vrouw; eenigen met beenwonden; eene aamborstige vrouw, enz. Het aantal, dat verzorgd moet worden, is stationnair gebleven. Het geheele aantal opgezeten, inclusief de zuigelingen bedraagt 244. Daarbij komt nog eene familie van zes personen, die niet tot de noodlijdenden kunnen gerekend worden, waarvan ik den man en de vrouw aan 't werk zal zetten om toezicht te houden bij de wattenmakerij en bij het behandelen van de zieken, daar ik het vele werk niet meer af kan. De vrouw (geen volbloed Javaatsche) is door mij als kind opgevoerd, voordat ik dezee kolonie had.

3145 M. JANZ.

[De Tijd]

15 augustus 1918 De Spaansche griep.

– De vorige week bedroeg het aantal sterfgevallen van menschen door Spaansche griep

3150 of influenza aangetast, drie, deze week, voor zoover bekend, zeventien.
De ziekte is thans blijkbaar over haar hoogtepunt heen. Toch zijn er nog 300 man ziek
van het trampersoneel, d.i. één zesde van het geheel. Bij de politie zijn er van de
1426 man 155 aangetast. De brandweer telt van de 346 slechts 15 zieken, bij de
"Reiniging" zijn er 153 van de duizend man buiten dienst. Van het telegraaf-,
3155 telefoon- en bestellend personeel zijn 300 man buiten gevecht gesteld; de bestelling
is thans gecentraliseerd. Het gemeentelijk telefoonbedrijf deelt mee, dat van de 250
telefonisten er 40 lichtelijk werden aangetast, van de centrale inrichtingen van dien
dienst twaalf van de zestig. Nog een derde gedeelte van het postpersoneel is
ongesteld, 300 van de 1100.

3160

[Rotterdamsch nieuwsblad]

22 augustus 1918 De Spaansche griep in de dramatische kunst.

De influenza-achtige epidemie, die thans over half Europa heerscht, heeft haar
voorgangers gehad. Ook toen was de vrees er voor grooter dan de gevolgen en zag men
3165 kans zich ten slotte over het geval vroolijk te maken. De eenigszins leutig klinkende
namen, waarmee de ziekte gedoopt werd getuigen daarvan: griep, tannen wetzel,
Spaansche pips, le horion, la grenade, la coquette, Scharrkirkel. En toen
ook zoo'n epidemie gewoed had, voerde men als vasten-avondstuk een dramatisch werk
op, waarbij de ziekte, verpersoonlijkt door Tannawäschel (=tannenwetzels, wat klap
3170 voor het hoofd beteekent, evenals le horion) voor de rechtbank wordt gedaagd. Als
beschuldigers fungeert een lange stoet van de meest uiteenlopende persoonlijkheden.
Daar treden op een ridder, die zijn lieve vrouw verloor, een koopman, die geen zaken
meer doen kon, een meisje, wier vader stierf, een schooljongen, die geen plezier meer
heeft in lange zwerftochten door de natuur, een non, die klaagde, dat men niet meer
3175 trouw haar de vroegmis, de vesper en andere kerkdiensten ging. Ten slotte kwam het
woord aan den beklaagde, die een vurig pleidooi teneigen gunste afstak, waarbij hij
beweerde, dat elk slachtoffer zijn lijden aan eigen schuld moest wijten. Drankzucht,
onmatigheid en goddeloosheid straffen zich zelf.

Toen in 1732 Parijs door een influenza-epidemie werd geplaagd, voerde men een satire
3180 op, waarin een dokter optrad, die voor vee] geld fleschjes medicijn met zeer
onschuldigen inhoud verkocht, verder een componist, die de menschen genas met zijn
"heil-aria" en een dansmeester, die de menschen, die over pijn in de beenen klaagden,
liet dansen. Het stuk eindigde met een ballet van griep-lijdens. Een halve eeuw
later, in 1775 verscheen een dergelijk stuk, getiteld "La Grippe op de planken."

3185 De naam influenza komt in de tooneelliteratuur voor het eerst voor in "Mathieu
Mensberg est un menteur", van Claireville te Lyon. In het influenza-crisisjaar 1889
speelde het Poolsche tooneel ten slotte een soortgelijke griep-klucht.

[Het volk]

23 augustus 1918 Een nieuwe behandeling der influenza.

3190 In de "Münchener Medizinische Wochenschrift" publiceert dr. Victor Hutnagel zijn
ervaringen omtrent lichtbestraling bij influenza. De patiënt wordt aan elke zijde van
het lichaam gedurende twee, hoogstens drie dagen met ultraviolette stralen behandeld.
Eerst heeft deze bestraling gedurende twee minuten plaats op een afstand van 70 c.M.,
daarna, gedurende 3 minuten op een afstand van 50 c.M. Is de ziekte nog in haar
3195 eerste stadium, dan treedt onmiddellijk genezing in.

[De Sumatra post]

24 augustus 1918 [...] Op de vraag of Trotzky nog in St. Petersburg

3200 is en ruzie heeft met Lenin, antwoordde de gezant ontkennend, Trotzky is al lang te
Moskou en met Lenin de beste vrienden, ondanks hun meeningsverschil over de
bekrachtiging van den vrede van Brest. De geruchten dat Lenin ziek is, zijn onjuist.
Hij heeft influenza gehad maar is al lang hersteld. [...]

29 augustus 1918 De stemming in Frankrijk.

3205 (Van onzen gewonen briefschrijver.)

PARIJS, 29 Augustus.

Zooals men weet hebben we hier in Parijs, sinds de Duitschers in Maart hun thans in
zulk een jammerlijk échec verloopend groot offensief begonnen zijn, een beetje kunnen
merken wat oorlog is. Bertha's en Gotha's hebben al haar best gedaan om ons een klein
3210 idee te geven van de geneugten van het front, en als er hier in dien tijd niet méér
vernield is, dan is dat waarlijk niet de schuld van de voorvechters der "Kultur", en
minder een uitvloeisel van hun overmatige liefde voor Frankrijk en speciaal voor
Parijs, waarvan ze den mond altijd zoo vol hebben, dan wel van hun onmacht om nóg

meer kwaad te doen... Hoe goed we er betrekkelijk afgekomen zijn, en wat ons boven
 3215 het hoofd hing voor het geval de doorbraak van Mei nog door andere successen gevolgd
 ware, komen we eerst nu te weten, nu de bladen vertellen welke plannen de Duitschers
 hadden tot verdere intensieve beschieting van Parijs, een beschieting die, naar het
 heet, plaats zou hebben gegrepen zoodra de vijand op 40 KM. van Parijs zou zijn
 3220 genaderd. Nu deze plannen door het genie van Foch en den onstuimigen moed van de
 poilu's verijdeld zijn, is het begrijpelijk en menschelijk, dat er hier stemmen
 opgaan om nu ook van dezen kant de Duitse bevolking achter het front eens wat meer
 te laten voelen hoe zulk een bombardement smaakt. Waarom, zoo vraagt men hier meer en
 meer, gaan de Fransche vliegers nooit of bijna nooit naar de Duitse steden, die
 3225 binnen ons bereik liggen, en laat men die taak geheel voor de Engelsche vliegers
 over? Is het in de hoop Parijs voor Gotha-bezoek te vrijwaren? Dan is het een
 dwaasheid, want de Duitschers zullen net zoo lang en zoo dikwijls naar Parijs blijven
 komen als ze kunnen en als ze er voordeel in zien. Als argumenten begrijpen ze
 slechts klappen, en stevige klappen. Bovendien, zoo ze op het oogenblik bijna niet
 meer naar de hoofdstad komen, dan bezoeken ze toch haast iederen nacht Duinkerken,
 3230 Calais, Nancy, Chalôns, wat net zoo erg is, en ze verdienen dus van Franschen kant
 net zoo goed een afstraffing.
 Maar het is mogelijk, dat de reden van het uitblijven van vergeldingsmaatregelen voor
 wat de Duitser Parijs heeft aangedaan en heeft willen aandoen, ligt in overwegingen
 van binnenlandsch-politieke aard, en dat de Fransche vliegers niet naar de Duitse
 3235 steden gaan om een deel van de oppositie in het Parlement koest te houden. En ook
 daartegen wordt dan hier geprotesteerd, omdat op die wijze niet gebruik gemaakt wordt
 van een van de meest afdoende middelen om invloed te oefenen op de stemming van het
 Duitse volk en zodoende het einde van den oorlog te verhaasten. Een van de dingen
 waarvoor, nu het zoo goed gaat, en sinds het evident geworden is dat de oorlog
 3240 slechts met een nederlaag van de Centrale Rijken eindigen kan, de militairen hier het
 meest bang zijn, is, dat men in zekere kringen zoo erg veel medelijden zal krijgen
 met die arme Duitschers, die immers nu toch al zoo veel minder praatjes hebben, en
 dat er van de zijde der internationalisten een steeds grooter verzet zal komen tegen
 het voltooien van de afstraffing, die noodig is om een herhaling van deze wereldramp
 3245 binnen afzienbaren tijd te voorkomen. Ze vreezen, dat de "minoritaires", die al zeer
 weinig vergeten en even weinig geleerd hebben door dezen oorlog, geloof zullen slaan
 aan allerlei verzekeringen van onderdanigheid en boetvaardigheid, die, naarmate het
 voor hen slechter gaat, de Duitse "kameraden" in steeds grooter aantal en met
 steeds toenemend pathos zullen doen hooren, en dat men zodoende niet zal komen tot
 3250 het doel waarom president Wilson in den oorlog gekomen is: het vernietigen van het
 Pruisische militarisme.
 Het komt mij voor, dat het gevaar van zulk een "half werk", al is het niet geheel
 denkbeeldig, toch niet zoo heel groot is. In de eerste plaats alweer, omdat Amerika
 er ook nog is, omdat diezelfde president Wilson een woordje heeft mee te praten, en
 3255 omdat heel het Amerikaansche leger bezielde is met zulk een woede tegen, zulk een
 afkeer van alles wat Duitsch is, dat ze zich niet gauw tevreden zullen stellen met
 een onvolledig resultaat. Maar verder ook omdat het Fransche volk, dat vóór den
 oorlog vredelievend was en geen strijd wilde, nu te veel geleden heeft, te veel van
 zijn zonen heeft verloren, te groote kwaadaardige en noodelooze verwoestingen heeft
 3260 zien aanrichten in zijn land, om nog erg meelijdend te zijn. Ik herinner mij een
 reisverhaal van Alexandre Dumas, dat een duel beschrijft tusschen een Franschman en
 een Engelschman, een duel op leven en dood. De condities waren dat de twee duellanten
 van een zekeren afstand naar elkaar toe zouden loopen en schieten naar welgevallen;
 elk zou twee schoten mogen doen. De Engelschman schiet tweemaal, en raakt den
 3265 Franschman tweemaal in de borst. De Franschman weet zich staande te houden en nadert
 zijn tegenstander tot zijn pistool diens borst aanraakt. Houd op, schiet niet! roept
 zijn secundant, een neutrale (toen al!) – wilt ge een moordenaar worden? – Ge hebt
 goed praten, antwoordt de ander, ge hebt geen twee kogels in uw lijf! En hij schoot
 zijn vijand neder... Ik geloof dat in dezen oorlog Frankrijk handelen zal zooals deze
 3270 Franschman van Dumas, en als ik mij niet geneer het te zeggen, dan is dat omdat ik
 overtuigd ben, dat al wat er in kleine neutrale landjes als het onze gezegd en
 geschreven en geprobeerd wordt, op den gang der wereld-gebeurtenissen niet de
 allerminste uitwerking heeft, en het dus niet het minste nut heeft niet ronduit te
 zeggen wat men denkt. Een paar uitingen waarop ik mijn geloof baseer wil ik hier nog
 3275 laten volgen. De eerste is een artikel van den socialistischen afgevaardigde Compère-
 Morel in het nieuwe socialistische blad "La France Libre". Hij schrijft dat niets
 gemakkelijker is en nobeler staat dan de verschrikkingen van den oorlog te
 vervloeken, en dat in abstracto ieder het daar ook mee eens is. Maar Frankrijk, het
 verwoeste Frankrijk, heeft met realiteiten te maken, het moet de zekerheid hebben dat

3280 een dergelijke aanval niet meer voorkomen kan!

Ja, de oorlog is iets verschrikkelijks! Ja, de oorlog is het grootste aller misdrijven! Maar aangezien de oorlog, gewild en ontketend door autocratieën zonder eer en zonder mededoogen, ons de mogelijkheid schenkt ons te ontdoen van die "helsche machten" waarvan het bestaan een voortdurend gevaar voor de beschaving is, nu zouden wij geen mannen zijn indien wij ons onttrokken aan den plicht, tegelijk nobel en smartelijk, die de omstandigheden ons opleggen. "En wanneer sommigen, ontzet door de som der opofferingen, die de te voltooien bloedige taak ons oplegt, bereid zijn om een zoogenaamden "verzoenings-vrede" te teekenen – waarvan Brest-Litowsk en Boekarest ons een voorproefje gegeven hebben – die Europa en de wereld weer feitelijk in dezelfde positie brengen zou als waaruit de tegenwoordige oorlog ontstaan is, dan staat hun dat vrij! Maar wij, getrouw aan de revolutionaire traditie, die niets gemeen heeft met de gelatenheid van een Tolstoï, wij zijn "voor de overwinning van de Vrijheid der volkeren, van de Eenheid, de Onafhankelijkheid, het

3295 Zelfbeschikkingsrecht der naties."
De tweede uiting waarop ik doelde is een artikel dat gisterochtend verschenen is in "La Bataille", het veel-gelezen Syndicalistische orgaan. Het handelt ook over de internationale conferentie der socialisten, en het is te lang om het in zijn geheel te citeeren. Maar de strekking is deze: gunst, laat de regeering aan onze kameraden die zoo graag met de Duitschers praten willen daartoe toch de gelegenheid geven. Als ze een halven dag met hen aan het praten geweest zijn zullen ze de grootst mogelijke aanvechting hebben de "Genossen" op hun gezicht te geven!

"Wat de Fransche arbeider nog niet genoeg kent, dat is de mate van Duitschen trots, den omvang van de Teutoonsche lijdzaamheid en kruiperigheid, hun trouw aan het onteerende regime dat oorzaak is van al hun ellende, en hun aanbidding van alles wat kracht is. "Van die langgehoopte conferentie, die nu zoo mooi lijkt omdat ze ze zien met de oogen hunner verbeelding, zullen ze terugkomen zeggende wat men, helaas, thans nog zegt van de Republiek. "Wat was ze mooi onder het Keizerrijk!" En er zal op den Franschen grond slechts een handvol besliste strijders te meer zijn. "Wij hopen van ganscher harte dat deze ontmoeting tot stand zal komen. Wij zijn overtuigd dat de het meest op de nationale verdediging bedachte regeering er alles bij te winnen heeft, en dat ze ongelijk heeft niet in te gaan op de dringende verzoeken die tot haar gericht worden. De Franschen hebben er behoefte aan nog wat meer walging te krijgen. Men moet hun die bezorgen totdat de heilige dronkenschap der illusie hen verlaat. En dat verklaart zich door veertig jaren van hardnekkig pacifisme, tot een tweede natuur geworden, die op een draf terugkomt vóór de dikke Bertha nog haar Spaansche griep heeft uitgeoest..."

3315 "Als ik meneer Clémenceau was," zoo besluit de schrijver, Georges Durupt, "(hetgeen slechts een onderstelling is), dan zou ik niet alleen de passen geven, – ik zou bovendien de reis betalen."

En ik geloof, op grond van deze en vele dergelijke uitingen, die volkomen kloppen met wat ik hoorde tijdens mijn laatste reis aan heit front, dat de heer Troelstra, wanneer hij zich sinds het begin van den oorlog wat meer voor de mentaliteit der Fransche socialisten had geïnteresseerd, en niet al zijn tijd verspild had aan die van de Duitsche, zich véél noodeloze moeite had kunnen sparen...

1 september 1918 De griep in Friesland.

De Spaansche griep is in Friesland thans vrijwel geweken. Deze ziekte kwam meer voor in de kleistreken dan op de zandgronden en toonde daar ook een ernstiger karakter.

3330

3 september 1918 De gezondheidstoestand in Juni.

– Ook in Juni waren de algemeene en de zuigelingensterfte lager dan in de gelijkmatige maand van het vorige jaar; eerstgenoemde slechts weinig, namelijk 13.50% tegen 13.67% in Juni 1917; laatstgenoemde vrij belangrijk en wel 60.69 in Juni 1918 tegen 81.16 in Juni 1917.

3335 Hoewel de totale sterfte in Juni 1918 lager was, was het aantal sterfgevallen aan influenza, bronchitis en pneumonie in die maand een weinig grooter dan in Juni 1917. In het veldleger kwamen tot aan Augustus op ongeveer 30.000 gevallen van Spaansche griep, 30 sterfgevallen voor. Alle andere doodsoorzaken die voorkomen in de door het Centraal Bureau voor de Statistiek [...] (Tijdschr. Soc. Hyg.)

3340

3 september 1918 De Zeeuwsche Landbouw Mij.

Goes, 31 Aug.

(Slot.)

3345 In de middagvergadering hield de heer J. M. Steffelaar, electrotechnisch en

werktuigkundig ingenieur te 's-Gravenhage, een lezing over: "De electriciteit op het platteland en hare toepassingen in de practischen landbouw."

Na een bespreking van de cijfers, door prof. Veltman genoemd in zijn rapport over de electriciteitsvoorziening van Zeeland, bepaalde spr. zich tot een korte toelichting van een serie lichtbeelden, gevolgd door een film, waarin de praktische toepassing der electriciteit in den landbouw voor oogen werd gebracht. Gewezen werd op het verband van waterleiding en electriciteitsvoorziening en de polderbemaling door de zgn. vijzel- of schroefpomp. Als merkwaardige toepassing van electriciteit noemen wij het electr. melkapparaat, waarbij een viertal pijpen aan den uier der koe wordt geschoven en de melk door bijzonder ingerichte pompjes wordt verkregen. Spr. wees er ten slotte op, wat het provinciaal bestuur heeft verricht om de electriciteitsvoorziening te verkrijgen en herinnerde aan de tot stand gebrachte verordening en het rapport van prof. Veltman. Met de verdere uitwerking is de heer Streefkerk, ingenieur te Middelburg belast. Spr. wekte de landbouwers krachtig op de zaak te steunen door algemeen aansluiting te vragen, waardoor het succes verzekerd zou zijn.

De heer Van Hoek, directeur-generaal van den Landbouw, sprak zijn voldoening uit hier aanwezig te zijn, [...] Er had aan het Rijkskantoor stagnatie plaats gehad door het niet zenden van administratiekosten, doch ook door het woeden van de Spaansche griep, en dat, terwijl in korten tijd zeer veel taxaties moesten geschieden. [...] Hertaxatie, voor niets, zal volgens spr. niet voeren tot een stroom van reclames. De Spaansche griep is een excuus voor de vertraging. Zij is echter geen vergoelijking ervoor. Dat, waar de invordering veel te langzaam gaat, het gewichtsverlies en de kosten ten nadeele komen van de verbouwers. [...]

6 september 1918 De ontredderde telegraafdienst.

In het "Orgaan der Vereeniging van Electrotechnische Ambtenaren der Telegrafie" wijdt de heer G. A. Romijn eenige beschouwingen aan den ontredderden telegraafdienst. De ontreddering, zegt de schrijver, wordt geweten aan "model werken" waarmede dan bedoeld worden het in de hand werken van vertraging en zelfs sabotage, en laatstelijk ook aan de Spaansche griep. Maar meer dan in deze beide ziet schrijver de oorzaak in de veelvuldig voorkomende diefstallen van koper -, ook wel ijzerdraad. De heer Romijn schat de dagelijks gestolen hoeveelheid draad, - vooral telefoondraad, - op 100 M. en komt volgens deze schatting op een schaderaming van f140,000 per jaar direct, afgescheiden van de indirecte schade, ontstaan door de onmogelijkheid van telefonische aansluitingen. [...]

6 september 1918 De Spaansche griep en... de kerk.

Onder de voorzorgsmaatregelen door de magistraten van Bern tegen de Spaansche griep genomen valt, naar "Die Christliche Welt" bericht, ook het verbod tot het houden van godsdienstoefeningen en andere godsdienstige samenkomsten.

11 september 1911 De "Spaansche Griep".

Het is niet mogelijk uit te maken, hoeveel gevallen van de ziekte, die algemeen "Spaansche griep" genoemd wordt, zich tot dusverre te Amsterdam hebben voorgedaan. Daartoe zou niet alleen noodig zijn, dat alle geneeskundigen het aantal door hen behandelde gevallen opgaven, maar ook, dat de diagnose steeds met voldoende zekerheid door hen zou kunnen worden gesteld. Wel is echter mogelijk aan te geven, welken invloed de ziekte, die gelukkig sterk aan afnemen is, op de sterfte heeft gehad. Het Bureau van Statistiek deelt ons daaromtrent het volgende mede. Blijkbaar is de "Spaansche griep" vooral voorgekomen in den vorm van aandoening van de ademhalingswerktuigen; ten minst, sterfte aan ziekten der ademhalingswerktuigen is in de afgelopen maand belangrijk grooter geweest dan in andere jaren. Dit kan blijken uit het volgende staatje.

28 Juli-3 Aug.
 Influenza w.o. "Spaansche griep". 15
 Longtuberculose. 19
 Acute bronchitis. 3
 Pneumonie (longontsteking). 16
 3405 Andere ziekten der ademhalingsw. 10

4-10 Aug.
 Influenza w.o. "Spaansche griep". 21
 Longtuberculose. 28
 3410 Acute bronchitis. 1
 Pneumonie (longontsteking). 28

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

Andere ziekten der ademhalingsw. 16

11-17 Aug.

3415 Influenza w.o. "Spaansche griep". 24
 Longtuberculose. 24
 Acute bronchitis. 1
 Pneumonie (longontsteking). 29
 Andere ziekten der ademhalingsw. 18

3420

18-24 Aug.

Influenza w.o. "Spaansche griep". 9
 Longtuberculose. 17
 Acute bronchitis. 2
 3425 Pneumonie (longontsteking). 22
 Andere ziekten der ademhalingsw. 18

25-31 Aug.

3430 Influenza w.o. "Spaansche griep". 2
 Longtuberculose. 24
 Acute bronchitis. 1
 Pneumonie (longontsteking). 7
 Andere ziekten der ademhalingsw. 10

3435 Totaal

Influenza w.o. "Spaansche griep". 71
 Longtuberculose. 112
 Acute bronchitis. 8
 Pneumonie (longontsteking). 102
 3440 Andere ziekten der ademhalingsw. 72

Dezelfde wek. '17

3445 Influenza w.o. "Spaansche griep". 0
 Longtuberculose. 76
 Acute bronchitis. 3
 Pneumonie (longontsteking). 11
 Andere ziekten der ademhalingsw. 10

Dezelfde wek. '16

3450 Influenza w.o. "Spaansche griep". 0
 Longtuberculose. 76
 Acute bronchitis. 3
 Pneumonie (longontsteking). 20
 3455 Andere ziekten der ademhalingsw. 22

3460 In totaal zijn dus aan deze vijf doodsoorzaken in dit jaar 268 personen meer gestorven dan in 1917 en 244 meer dan in 1916. Het geheele aantal overledenen bedroeg in die weken 368 meer dan in 1917 en 310 meer dan in 1916, waaruit valt af te leiden, dat de "Spaansche griep" ook op andere ziekten ongunstig heeft ingewerkt doordat zij voor zwakke personen ernstiger gevolgen heeft gehad dan voor anderen. De laatste week van Augustus vertoont een belangrijke vermindering der sterfte, zoodat de ziekte thans, naar het schijnt, onze stad gaat verlaten.

12 september 1918 De stand der Arbeidsmarkt.

3465 [...]In de steenkolenmijnen bedroeg het totaal aantal arbeiders op 1 Augustus j.l. 19.485 tegen 18.628 op 1 Juli 1918 en 14.580 op 1 Augustus 1917. De totale productie bedroeg in Juli 261.521 ton, in Juni 1918 287.651 ton en in Juli 1917 230.209½ ton. De daling van de productie in Juli vergeleken bij Juni is een gevolg van het heerschen van de z.g.n. "Spaansche Griep" onder de mijnwerkers.

3470 Het totaal aantal arbeiders in de bruinkoolvelden beliep op 1 Augustus 2.951 tegen 2.443 op 1 Juli en 2.352 op 1 Juni. De gezamenlijke productie bedroeg in Juli 165.947 ton; in Mei en Juni resp. 98.741 en 119.447 ton. De toestand van het havenbedrijf bleef uiteraard slecht.

3475 14 september 1918 Het Amerikaansche gevaar.

[...] Bern zal waarschijnlijk aan deze grillen van Stuttgart niet voldoen. Wat echter ook al weer niet zeggen wil, dat er voor Bern geen wolkje aan de lucht is.

Integendeel, de militaire autoriteiten voorzien zeer ernstige dingen aan maar niet over of, wat nog erger zou zijn, binnen de Zwitsersche grenzen. De verstvoorgeschoven grensposten, die wegens het sterke heerschen van de Spaansche griep, in de laatste weken onbezet bleven, zijn in allerijl gemonteerd en het militaire leven in den noord-westelijken grenshoek is in de laatste dagen levendiger dan ooit. Aanleiding daartoe gaven echter niet de consulaire maatregelen in Zwitserland, en nog minder de adviezen der Amerikaansche bankiers aan hun clientèle in St.-Moritz of in Schuls-Taraso. De verklaringen daarvoor zijn te zoeken in de militaire rapporten, die in de laatste weken uit het noordelijke Jura-land kwamen. [...]

17 september 1918 Gezondheidscommissie.

Dr. H. G. Ringeling, directeur van den Gemeentelijken Gezondheidsdienst, deelde in verband met de geheerscht hebbende Spaansche griep eenige cijfers mede. De algemeene sterftcijfers hebben bedragen in de week van 14 tot 20 Juli 1918 11.67 per 1000 inwoners en per jaar, tegen 9.97 in dezelfde week van 1917; in de week van 21 tot 27 Juli 8.09 tegen 8.15 in 1917; in de week van 28 Juli tot 3 Augustus 14.10 tegen 10.04 in 1917; in de week van 4 tot 10 Aug. 15.17 tegen 8.23 in 1917; in de week van 11 tot 17 Aug. 17.03 tegen 8.56 in 1917; in de week van 18 tot 24 Aug. 13.54 tegen 7.90 in 1917; in de week van 25 tot 31 Aug. 11.19 tegen 7.07 in 1917; in de week van 1 tot 7 September 9.82 tegen 8.88 in 1917.

De sterftcijfers weren over dezelfde weken in 1918 0,1, 13, 20, 24, 9, 2 en 2 (in dezelfde weken in 1917 kwamen geen sterftegevallen aan influenza voor). De sterftcijfers aan tuberculose waren gedurende dezelfde weken in 1918 21, 23, 25, 31, 27, 26, 29 en 25 tegen 28, 18, 20, 21, 21, 19, 21 en 19 in 1917. [...]

18 september 1918 Er komen vele gevallen voor van Spaansche

griep onder de nieuwe leden van het Delftsch Studentencorps. Daarom is de groentijd tot a.s. Maandag geschorst.

26 september 1918 Wethouder VLIEGEN antwoordt,

dat de zaak niet zoo eenvoudig is als zij lijkt, doordat wij met allerlei gepensioneerden te maken hebben. De gegevens van sommige gepensioneerden, n.l. die ingevolge de wet van 1913, kennen wij niet. De gegevens daaromtrent berusten bij de rijksadministratie. Het raadsbesluit is voorts in den vacantielijd bij het pensioenbureau behandeld. De ambtenaren van dat bureau hadden er bezwaar tegen, hun vacantie daarvoor in de war te sturen. Bovendien heerschte er Spaansche griep onder de ambtenaren van het bureau. Voor 3000 van de 4000 betrokkenen zal de toeslag begin October kunnen worden uitgekeerd, n.l. voor hen, die volgens de gemeenteverordening zijn gepensionneerd. In October of November hoopt men voor de overigen gereed te zijn. Tegen het verlenen van voorschotten bestaan praktische bezwaren.

27 september 1918 Korte berichten.

— In den loop dezer maand zijn in Zweden ruim 100 personen aan Spaansche griep gestorven, op 24 dezer alleen zestig.

5 oktober 1918 De Gezondheidstoestand in Juli.

De totale sterfte, die in de verlopen maanden 1918 doorlopend lager was dan in 1917, vertoonde in Juli voor het eerst een eenigszins hooger cijfer, namelijk 11.37% tegen 10.94 in Juli 1917. De grootere sterfte werd voornamelijk door influenza (Spaansche griep), pneumonie en andere ziekten der ademhalingswerktuigen. [...]

9 oktober 1918 De Spaansche griep.

De Times verneemt uit Tanger dd. 7/10 dat daar de Spaansche influenza epidemisch woedt, en zich tengevolge van de veronachtzaming door de inlandsche bevolking van de voorzorgen in vele gevallen overgaat in longontsteking. Honderden sterven te Tanger en omliggende dorpen; ook onder de arme Europeesche bevolking komen vele sterftegevallen voor.

9 oktober 1918 Spaansche griep.

Wegens het heerschen der ziekte te Enschede is daar gisteren ook het onderwijs geschorst aan de R.-K. scholen, de Fabrieksschool en de Bewaarschool, terwijl mede de catechisaties der vrijz. predikanten en godsdienstonderwijzeressen zijn gestaakt. De Enschedesche Handelsvereniging heeft in verband met de publicatie van den burgemeester, betreffende de ziekte, hare verplichte najaarsvergadering uitgesteld. — In de gemeente Lonneker zijn Dinsdag eveneens alle openbare scholen gesloten. De ziekte draagt een kwaadaardig karakter.

3545 **11 oktober 1918 In verschillende gedeelten van Zuid-Afrika**

heerscht de Spaansche griep in hevige mate.

11 oktober 1918 De Spaansche griep in de Kaapprovincie.

3550 KAAPSTAD, 7 Oct. (Reuters bijz. dienst.) De Spaansche griep heerscht ernstig en neemt bij den dag in hevigheid toe. Overal worden de zaken, bioscopen, schouwburgen en scholen gesloten. De toestand is vooral vreeselijk in de wijken der kleurlingen. Heele gezinnen der inboorlingen liggen hulpeloos ter neer, de heeren zelf zijn aangetast en hun aantal is daardoor niet groot genoeg meer om overal hulp te verleenen, zoodat de zieken zelfs niet de noodige geneesmiddelen ontvangen.

3555 Commissies en openbare lichamen laten hun gewone werkzaamheden rusten en organiseeren zoo spoedig dit maar mogelijk is hulpdiensten. De geheele stad is door de zoo plotseling opgedoken ziekte gedesorganiseerd. Het is onmogelijk het aantal gevallen ook maar te schatten, maar het bedraagt stellig tienduizenden en vooral onder de kleurlingen zijn de dooden talrijk. Er hebben tienmaal zooveel begrafeningen plaats

3560 als in normale tijden. Sir Frederick de Waal, administrateur der Kaapprovincie, is door de kwaal aangetast. Het ergst heerscht de epidemie te Kaapstad, maar ook te Kimberley, Johannesburg en Fort Elisabeth maakt zij slachtoffers. Het industrieel en maatschappelijk leven is als verlamd. Terwijl te Johannesburg het aantal dooden in verhouding tot dat der zieken betrekkelijk gering is, zijn er te Kimberley vele

3565 Europeanen en 500 inboorlingen gestorven.

13 oktober 1918 De Spaansche griep.

De Spaansche griep breidt zich in de gemeente Rheden op onrustbarende wijze uit. Thans zijn ook in Velp en Dieren vele personen aangetast en hebben zich ook enkele

3570 sterfgevallen voorgedaan. Overwogen wordt de scholen in Velp en Dieren te sluiten. De gemeenteraad besloot in het dorp Rheden de scholen niet te sluiten, aangezien de ziekte zich daar toch al onder nagenoeg alle burgers verspreid had. Te Heerenveen is de Spaansche griep opnieuw uitgebroken en woedt veel erger dan de vorige keer. Geheele gezinnen zijn aangetast, sommige scholen zijn door de ziekte

3575 voor de helft ontvolkt.

14 oktober 1918 Spaansche ziekte.

Nieuwer-Amstel heeft thans ook weer zwaar van de Spaansche griep te leiden. Twee van de negen scholen zijn gesloten wegens ziekte onder de kinderen. Van de eene is ook

3580 het halve personeel aangetast. Op de overige scholen is in vele klassen geregeld onderwijs niet mogelijk. In tal van gezinnen liggen allen of bijna allen te bed. Een der beide geneesheeren kan zijn practijk niet waarnemen. Te Friesland zijn de scholen wegens het heerschen der Spaansche ziekte gesloten.

3585 **15 oktober 1918 Nederlandsche Opera.**

De eerste opvoering door de Nederlandsche Opera van *Martha*, bepaald op hedenavond in den Stadsschouwburg kan niet doorgaan. De Spaansche griep heeft het op haar geweten. Men zal nu *Faust* geven.

3590 **15 oktober 1918 Tegen de gevolgen van de griep.**

Het is - naar "Stockholm's Dagblad" bericht - den medicus Kling gelukt een voorbehoedmiddel te bereiden tegen de longontsteking, die zoo dikwijls volgt na een aanval van griep. Kling nam waar, dat de longontsteking meestal door strepto-coccen of andere etter-bacteriën werd teweeggebracht. Hij heeft nu een middel samengesteld

3595 naar het principe van de bacteriologische middelen, die strekken ter voorkoming van typhus en cholera. Herhaalde injecties onder de huid zouden tot het gewenschte gevolg leiden, dat de lijder aan griep immuun werd voor de infectie, die de griep doet volgen door longontsteking.

3600 **15 oktober 1918 De Spaansche griep.**

Berichten uit verschillende streken van het land melden, dat de griep overal epidemisch blijft heerschen, vooral te Parijs, Lyon en andere groote centra. De Académie de médecine heeft een bijzondere commissie ingesteld ten einde ten spoedigste de noodige voorschriften ter voorkoming van besmetting uit te werken.

3605 Verder wordt al het mogelijke gedaan om de ziekte verwijderd te houden van de militairen. Kantonnementen met te groote bevolking moeten worden gesplitst. Verder moet bijzonder toezicht worden gehouden op de voeding, de verwarming en de oefeningen, ten einde kouvatten te voorkomen.

3610 **16 oktober 1918 De Spaansche griep.**

BERLIJN, 15 Oct. (W. B.) Uit Lugano wordt bericht: Op het einde der vorige week leden te Milaan ongeveer 80,000 personen aan de griep. De bladen mochten geen bijzonderheden over de ziekte bevatten en evenmin het aantal doden aangeven. De epidemie heerscht even sterk te Rome en te Genua. Ook daar mag de gezondheidstoestand in de bladen niet besproken worden.

3615 **16 oktober 1918 De Hospitaalschepen.**

De hospitaalschepen "Zeeland" en "Sindoro" kwamen gisteravond te zes uur den Nieuwen Waterweg binnen. Men meldt ons uit Rotterdam: Met de gisteravond aangekomen hospitaalschepen kwamen mede 534 uit te wisselen en te interneeren krijgsgevangenen en burgers. Onder het personeel der schepen heerschte gedurende deze reis sterk Spaansche griep. Ook vijf der meevarende Roode-Kruiszusters die aan deze ziekte lijden, zullen moeten worden afgelost.

3625 **16 oktober 1918 Gemeenteraad van Enschede.**

In de gisteravond gehouden Raadsvergadering werd behandeld een voorstel van B. en W., waarin zij zeggen: De wet op de besmettelijke ziekten van 1872 is slechts van toepassing op de daarbij genoemde ziekten, zoodat krachtens de bepalingen daarvan niet door het gemeentebestuur kan worden opgetreden als andere ziekten de volksgezondheid bedreigen. Het behoeft, nu de Spaansche Griep zich meer en meer uitbreidt, en vele slachtoffers maakt, geen betoog, dat ons bestuur de bevoegdheid moet hebben om, indien, en waar dat noodig is, opeenhooping van personen in beperkte ruimte tegen te gaan, opdat besmetting zooveel mogelijk worde voorkomen. Het college stelt daarom voor, de verordening op de tapperijen enz. met een desbetreffende bepaling aan te vullen, daaraan de lokaliteiten voor openbare gemakkelijkheden en vergaderingen bijna zonder uitzondering vergunning of verlof krachtens de Drankwet is verleend.

De voorzitter deelt mede, dat de toestand in de gemeente zorgwekkend is. De dokters hebben 500, 600, 800 tot 1000 patiënten en kunnen soms eerst bij deze lieden komen, als ze stervende zijn. In gewone tijden sterven per week 4, het cijfer is dan zeer hoog als het 10 wordt. De vóór-vorige week was het aantal 7 en de vorige week 35. Deze sterfgevallen komen meest voor, doordat tijdens de ziekte longontsteking ontstaat. Extra hulp van elders is aangevraagd. Machtiging wordt verleend om deze, zoo noodig, van gemeentewege vergoeding te geven, met de gemeente Lonneker samen. Op de vraag van een der leden of 't misschien niet mogelijk is, meer voedsel voor de zieken in de stad te krijgen, antwoordde de voorzitter, dat hij daartoe gisteren te Zwolle pogingen aanwendde. Waar hetzelfde lid in overweging geeft meer melk aan zieken te verstrekken, antwoordt wethouder Lasonder, dat de Lonneker Coöp. al de haar gezonden zoete melk distribueert om 0.4 in plaats van 0.2 liter per persoon daags te kunnen geven. Aanvoer van buiten geschiedt alleen voor die gemeenten, waar men het niet tot een rantsoen van 0.2 liter kan brengen. Spr. heeft er echter niet op tegen, alsnog pogingen aan te wenden. Bedoelde bepalingen worden hierna vastgesteld. Ze treden reeds heden in werking, zoodat dan alle publieke gemakkelijkheden en openbare vergaderingen zullen zijn verboden. Aangeboden wordt de rekening van inkomsten en uitgaven dezer gemeente over den dienst 1917, sluitende met een batig saldo van f498,430. De buitengewone dienst sluit met een nadeelig saldo van f686,180, zoodat de gewone dienst een nadeelig saldo geeft van f187,750. Op de uitgaven in verband met den toestand van oorlogsgevaar is een nadeelig saldo van f205,650. De gewone dienst van de vredesbegroting sluit derhalve met een voordeelig saldo van f17,899.

3660 **16 oktober 1918 Het "Kriegsgefangenenlager" Wolfhezen.**

[...] Aan een gemeenschappelijken maaltijd in het officierscasino, al te bescheiden een "kleines Frühstück" genoemd, vond Hauptmann von Scheven gelegenheid een dronk uit te brengen op de Hollandsche autoriteiten, die zooveel medewerking hadden betoond. Het gesprek kwam natuurlijk ook op de omstandigheden, waaronder de officieren hier samen waren gebracht. Daar was de leider van het lazaret, een reserve-officier van gezondheid der marine, die twee barakken moest inruimen voor lijders aan Spaansche griep. Als scheepsdokter was hij, bij het begin van den oorlog door de Engelschen bij Kirkwall van boord gehaald, er als burgerlijk gevangene beschouwd, doch bij de uitwisseling der krijgsgevangenen weer als militair behandeld. En Hauptmann von Scheven, ofschoon dan zelf geen krijgsgevangene, had ook nog korten tijd in Engeland gevangen gezeten. [...]

3675 **17 oktober 1918 Spaansche ziekte.**

De Spaansche griep neemt ook op Walcheren zeer in omvang toe, inzonderheid in de

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

gemeente Nieuw en St. Joosland, waar de school gesloten moest worden en zelfs de dokter door de ziekte is aangetast.

3680 - De geheele bemanning van den gisteren in IJmuiden aangekomen zeiltrawllogger IJ.M. 228 (Anna) bleek lijdende te zijn aan de Spaansche ziekte. Onder deze gevallen was waser eem van ernstigen aard.

B. en W. van Zwolle hebben aan de hoofden van scholen medegedeeld, dat wegens het epidemisch heerschen van de Spaansche griep alle onderwijsinrichtingen gesloten zullen worden met ingang van heden.

3685 - Toen de heer IJ. van Zanden, hoofd der Geref. school voor M.U.L.O. te Dordrecht, Dinsdagmorgen in school kwam, was slechts één der zeven onderwijzers present. De andere zes waren allen aangetast door de Spaansche griep. {"Stand."?)

18 oktober 1918 Spaansche griep.

3690 De burgemeesters van Enschede en Lonneker hebben telegrafisch aan de regeering verzocht om het zenden van bijstand voor de geneeskundige behandeling van zieken.

18 oktober 1918 Spaansche griep.

3695 Te Schiedam zijn op last van B. en W. alle scholen voor L. O., zoowel de openbare als de bijzondere, alsmede de bewaarscholen, gesloten.

19 oktober 1918 Spaansche griep.

Door het heerschen der Spaansche griep is de openbare school te Heerde gesloten. Ongeveer 100 kinderen zijn door deze ziekte aangetast.

19 oktober 1918 Griep-gedachten.

3700 Parijs wordt belegerd door de griep-bacillen, die de kwaadaardige hoofdjes hebben opgestoken, toen de dikke Bertha's er de brui van gaven om de atmosfeer langer onveilig te maken. Dat is een lastig geval voor Parijs en de Parijzenaars. Maar de altijd vaardige Fransche geest verschaftte raad. Ziehier, wat het "comité permanent des épidemies" in dit verband ter overweging aanbeveelt. Dat het comité zoowel als 3705 de raadgeving alleen bestaan in de verbeelding van den geestigen Clément Vautel, de medewerker van het Parijsche "Journal", doet natuurlijk niets ter zake.

3710 Wilt gij, aldus het comité, de griep niet krijgen? Doodeenvoudig. Ontvlucht de menigte. De microben houden van de gemeenschap. Wilt gij hen ontwijken, ga dan niet meer naar het theater, of naar de cinema, of naar een café, neem geen tram meer, of een bus of den trein! Blijf zelfs buiten de kerk, want de tijd is voorbij, dat men, om een plaag te bezweren, zich voor het altaar verzamelde. Dat lukte vroeger, maar sedert er microben zijn, gaat het niet langer.

3715 En, mevrouw, staak uw bezoeken aan de groote modemagazijnen.

Zooals men ziet, doodeenvoudig! Maar een Parijzenaar den raad geven zich af te zonderen, te zoeken naar "un endroit écarté, où d'éviter la grippe on ait la liberté", dat is hetzelfde, alsof men aan een baars zou vragen de rivier vaarwel te zeggen om aan de hengelaars te ontkomen. De Parijzenaar is de man van de menigte.

3720 Het gedrang is zijn element. De eenzaamheid is een luxe, die alleen boeven in eenzame opsluiting zich kunnen veroorloven.

Wat dan?

Verspreidt u, zegt het "comité des épidemies".

Het beste ware wellicht de zaak ietwat fatalistisch op te vatten, en de boosaardige bacil tegemoet te treden met een goed humeur en met een rumgrog.

3725 Wanneer zal een ondernemend koopman griep-maskers lanceeren? En wanneer zal een handig theater-directeur adverteeren: Zij, die de microben willen ontwijken, gaan naar het X-theater, waar het nieuwe stuk van IJ. elken avond voor leege zalen wordt gespeeld. ? ?

3730 En dat alles in afwachting van het oogenblik, dat het de Spaansche griep zal behagen om naar den anderen kant van de Pyraneëen terug te keeren.

20 oktober 1918 Spaansche griep.

3735 De burgemeester van Enschede heeft aan de vergunning- en verlofhouders in die gemeente medegedeeld dat, daar de ziekte nog steeds in omvang toeneemt en haar karakter ernstiger wordt, het herberg- en cafébezoek niet onbeperkt mag worden gelaten. In verband hiermede worden vergunningen tot het op den van cafés, enz. na het gewone sluitingsuur (10 uur) voorloopig niet meer verleend. Mocht de ziekte niet spoedig afnemen, dan zal de burgemeester, de adviezen volgende, welke hem reeds thans 3740 van medische zijde bereiken, tot geheele of gedeeltelijke sluiting der koffiehuisen overgaan. Tot hulp der geneesheeren kwamen vier assistent-artsen uit Amsterdam aan en worden nog meer van elders verwacht voor de zieken.

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

Te Haaksbergen zijn deze week zes en de vorige week drie personen aan de Spaansche ziekte overleden.

Te Friezenveen werden Woensdag acht personen, aan die ziekte overleden, begraven.

3745 In de loods "Holland" van den Rotterdamschen Lloyd is aan Spaansche griep overleden de Engelsche soldaat James Anderson, die met het transport, dat heden naar Engeland vertrekt, naar zijn vaderland zou terugkeren.

3750 – In verband met het gebrek aan ruimte in het gemeenteziekenhuis te Arnhem, heeft het gemeentebestuur besloten om de lijdens aan Spaansche griep te verplegen in het daartoe ingerichte en behoorlijk geïsoleerd gymnastieklokaal van de nieuwe openbare school aan den Amsterdamschen Weg. Aanvankelijk is gerekend op 24 patiënten.

21 oktober 1918 Spaansche griep.

Te Geldermalsen zijn de scholen gesloten.

3755 – Te Almelo zijn alle openbare vermakelijkheden verboden. Hieronder vallen ook voetbal-, korfbal- en andere wedstrijden, zoodat voorloopig geen enkele wedstrijd wordt gehouden.

– Alle scholen te Dieren, Velp en Spankeren zijn gedurende 14 dagen gesloten.

21 oktober 1918 De Spaansche griep.

3760 Naar wij van den directeur van den Gemeentelijken Geneeskundigen Dienst, dr. Wortman, vernamen, draagt de Spaansche griep, die ook hier ter stede in hevige mate heerscht, een ernstig, ofschoon niet verontrustend karakter. Wat deze ziektegevallen zoo ernstig maakt is, dat zich als complicatie voornamelijk longontsteking voordoet, 3765 waarbij tal van sterfgevallen voorkomen. Men kan veilig zeggen, aldus dr. Wortman, dat er thans in Amsterdam, als gevolg van de Spaansche griep, honderden menschen aan longontsteking lijden, een aantal dat nog nimmer is voorgekomen. In vier dagen tijds zijn door den geneeskundigen dienst 60 à 70 lijdens aan longontsteking naar de 3770 ziekenhuizen vervoerd. Tal van lijdens wachten nog op plaatsruimte. Verschillende gemeentediensten zijn door de Spaansche griep meer of min ontwricht, o.a. ook de geneeskundige diers zelf.

3775 Wegens het heerschen van Spaansche griep zijn te Sloten de M.U.L.O.school in de Van Rijnstraat en de openbare lagere school aan den Overtoom gesloten. Met ingang van heden is de M.U.L.O.school te Watergraafsmeer voorloopig tot 4 November a.s. gesloten in verband met ziekte van een groot deel van het onderwijzend personeel en der schoolgaande kinderen.

22 oktober 1918 Spaansche griep.

3780 In de afgelopen week kwamen te Almelo 40 sterfgevallen voor; in de geheele maand October 1917 stierven in die gemeente 11 personen.

Te Arnhem is op voorstel van de schoolartsen besloten, dat op de openbare scholen, de klassen waar meer dan vijf grieplijders zijn, worden gesloten. In het geheel is dit op de verschillende scholen met een vijftal klassen het geval.

3785 – Te Zaltbommel neemt het aantal der door deze ziekte aangetasten aanhoudend toe. Thans is ook de derde openbare school, waar 40% der kinderen ziek waren, gesloten.

De school te Heelweg bij Varsseveld is gesloten. Ook de gemeentescholen te Hummelo en Keppel zijn gesloten.

3790 – De assistent-artsen, die te Enschede aankwamen om de vele lijdens aan deze en andere ziekten wat spoediger te kunnen behandelen, weten natuurlijk niet direct den weg te vinden in die gemeente en Lonneker. De Padvindersafdeeling heeft raad geschaft van hare leden gaan er met de heeren als gids mede. De dienst kan, nu de scholen toch zijn gesloten, geschikt worden bewezen.

22 oktober 1918 Voorts deelde dr. Ringeling het een en ander mede

3795 over de Spaansche griep, officieel influenza, waarvan het aantal gevallen niet met juistheid kan worden opgegeven, daar deze ziekte niet aangegeven wordt. Spr. herinnerde eraan, dat hij in de vergadering der commissie van 16 September reeds eenige sterftecijfers meegedeeld had. Toen kon gezegd worden, dat de epidemie geweken was. Echter hebben zich sedert weer nieuwe gevallen voorgedaan. In de week van 15–21 3800 September waren er 2 sterfgevallen, in de daaropvolgende weken 3 en 8 en in de week van 6–12 October 25. De sterfte aan tuberculose is sedert Augustus gedaald; het maximum daalde van 28 tot 18 gevallen. De sterfte aan acute ziekten der 3805 ademhalingsorganen daalde van 48 in Augustus tot 25 in October als maximum. In de week van 6–12 October was de sterfte aan influenza naar de leeftijden: 0–4 jaar 2, 5 13 jaar 8, 14–19 3 en 20 jaar en ouder 12.

Van verschillende kanten wordt erop aangedrongen de scholen te sluiten. Dr. Ringeling was het hiermede niet eens. In de overbevolkte woningen is het contact der kinderen

3810 veel grooter dan op de school. De ziekte zal er eerder door toe- dan afnemen. Kan het onderwijs door ziekte van het personeel niet behoorlijk gegeven worden, dan ligt natuurlijk sluiting voor de hand.

Als ouders bang voor besmetting zijn, kunnen zij hun kinderen van de lagere school thuis houden. De leerplichtwet verzet zich er niet tegen.

3815 De verspreiding dezer ziekte geschiedt door den mensch, niet door de lucht of door levenlooze voorwerpen. De heer Th. van der Waerden vroeg of er geen scholen waren, waarvoor sluiting gewenscht is, omdat door ruime huisvesting en gelegenheid tot spelen in de open lucht, de kans op contact minder is. Voor middelbare scholen geldt, naar spr. opmerkte, de leerplichtwet niet. De directeuren dier scholen zouden zelfs kunnen optreden tegen het thuishouden der leerlingen.

3820 Prof. Saltet vroeg of reeds gebleken is uit een onderzoek, welke bacil de ziekte veroorzaakt. Met de oude influenzabacil is men, wat het vaststellen der oorzaak betreft, "niet meer op goeden voet."

Dr. Delprat wees op het gevaar voor infectie doordat het onderwijzend personeel vaak half hersteld terugkomt. Tal van particuliere scholen zijn wel reeds gesloten.

3825 Dr. Ringeling merkte op, dat hij, als het kan, voor tijdelijke sluiting is, als n.l. de kinderen in de vrije lucht kunnen spelen. Op middelbare scholen ware wellicht te bereiken, dat de kinderen door sluiting geïsoleerd werden.

Bij den gezondheidsdienst is men nog niet met een onderzoek naar de oorzaak aangevangen, daar de bacterioloog van dien dienst zelf influenza heeft.

3830 Prof. Saltet wees nog op het bijzonder karakter der longontsteking-gevallen ten gevolge van influenza. Zoo zijn op de afdeeling van prof. Pel in het Binnengasthuis vier volwassenen aan die longontsteking overleden. Besloten werd, de gemaakte opmerkingen ter kennis van B. en W. te brengen.

22 oktober 1918 Spaansche Griep.

3835 Wegens het heerschen der Spaansche griep zijn de lessen aan het Kon. Instituut voor de Marine voorloopig voor 14 dagen geschorst. Niet minder dan 6 leeraren, 1 officier van dienst en 34 adelborsten lijden aan deze ziekte.

3840 Ook te Hoorn begint de Spaansche griep in heviger mate te heerschen. Zoo zijn aan de M.U.L.O.-school ongeveer 80 leerlingen en vier leerkrachten aangetast. Aan de eerste klasse is vakantie gegeven.

Het aantal gevallen is te Lekkerkerk ontzettend groot (circa 1000). Tien sterfgevallen hebben zich reeds voorgedaan.

3845 – De ziekte blijft te Enschede en Lonneker ernstig heerschen. Het aantal sterfgevallen dat in deze gemeenten resp. 4 tot 10 en 2 tot 5 per week bedraagt onder gewone omstandigheden, was daar gedurende de eerste drie weken van deze maand onderscheidenlijk 100 en 50. Bij wel een derde gedeelte der overledenen ging de ziekte met longontsteking gepaard. Te Enschede hebben de bibliotheken de uitgifte van hoeken, en de boekhandelaren die van de abonnementsportefeuilles geschorst.

3850 – Te Hattem zijn de scholen gesloten, er zijn 300 gevallen van Spaansche griep en verschillende sterfgevallen.

23 oktober 1918 De Spaansche griep.

3855 Wij ontvingen van verschillende zijden ingezonden stukken en opmerkingen over het voorkomen van de Spaansche griep hier ter stede en over de mededeelingen, dienaangaande door den directeur van den Gezondheidsdienst, dr. Ringeling, in de Maandagavond gehouden vergadering der Gezondheidscommissie gedaan. Een Amsterdamsch medicus deelde ons mede dat de cijfers gegeven omtrent de sterfte aan "Spaansche griep" tot 12 October voor zoover juist toch misleidend zijn, daar zij de aandacht afleiden van den zeer ernstigen aard van de ziekte op het oogenblik en het groote aantal sterfgevallen, dat thans aan longontsteking, een gevolg van Spaansche griep, te constateeren is, zoo erg, dat in den volksmond van "longenpest" gesproken wordt. 3860 Deze medicus meent, dat het bedenkelijke van den toestand is, dat goede verpleging zoo vaak niet gegeven kan worden, daar geheele huisgezinnen ernstig ziek zijn, de ziekenhuizen geen plaats hebben en verpleegsters niet meer te krijgen zijn. De 3865 overtuiging van dezen medicus is, dat in dien bedenkelijken toestand de overheid nalaat alles te doen wat mogelijk is om een acute en snelle verbreiding van de ziekte tegen te gaan. Alle bijeenkomsten in gebouwen – in scholen en publieke gemakkelijkheden – behoorden in het belang van de volksgezondheid stop te worden gezet. Hoezeer juist het bijeenbrengen der kinderen in klassen de verspreiding in de 3870 hand werkt, blijkt hieruit, dat, in enkele klassen haast alle of 50% der kinderen ziek zijn, in andere zeer weinig. Het is ondenkbaar, dat spelende, thuis of op straat, de kinderen méér besmettingsgevaaren hebben. Eveneens werd van medische zijde onze aandacht gevestigd op de noodzakelijkheid, om voor de lijders noodziekenhuizen

- 3875 in te richten. Een inzender geeft in overweging, onder verwijzing naar hetgeen in onze jongste Medische Kroniek werd gezegd: "Het eenige, dat men zoowat doen kan, is alle verzamelingen mijden", niet meer zooveel passagiers op de tram toe te laten. Weer een andere inzender zou wenschen, dat de apothekers, totdat de ziekte geweken is, des Zondags openblijven.
- 3880 Wij hebben ons naar aanleiding van het bovenstaande tot dr. Ringeling gewend, die de officieele adviseur van B. en W. is ten aanzien van maatregelen, in verband met het voorkomen van besmettelijke ziekten, al hoort dan wettelijk de influenza hier niet bij. Dr. Ringeling bevestigde hetgeen door hem in de vergadering van de Gezondheidscommissie was gezegd, dat hij alleen heil verwacht van sluiting der scholen, wanneer vast staat, dat de kinderen thuis minder kans op besmetting loopen dan op school. In kleine gemeenten, waar de menschen verspreid wonen, achtte bij 3885 sluiting wel doelmatig, voor een groote stad echter niet. Ook verwachtte hij weinig resultaat van vermindering van het aantal trampassagiers. En practisch niet-uitvoerbaar achtte hij het, dat schouwburgen, bioscopen, vergaderlokalen enz. gesloten worden. Aldus zou men het geheele maatschappelijke leven stopzetten en dat 3890 zou zeker weer aanleiding geven tot klachten.
- De cijfers over de week van 12-19 October kon dr. Ringeling ons nog niet verstrekken. Wel was het hem bekend, dat het aantal sterfgevallen aan influenza op de drie eerste dagen dier week 17 was geweest. (In de week van 6-12 October was het 25). Van longenpest, aldus de directeur van den Gezondheidsdienst, is geen sprake.
- 3895 Vervolgens hebben wij ons gewend tot den directeur van den Gemeentelijken Geneeskundigen Dienst, dr. Wortman. Wij vroegen zijn meening omtrent de inrichting van noodziekenhuizen.
- In het algemeen, aldus dr. Wortman, acht ik het vervoeren van lijdens aan longontsteking gevaarlijk. Alleen dan acht ik het gemotiveerd, het gevaar op den koop 3900 toe te nemen, als de patiënt thuis absoluut onverzorgd is, bijv. doordat hij alleen woont, slechte huisvesting heeft of omdat zijn heele gezin ziek is. Dr. Wortman achtte het niet gemakkelijk dergelijke noodziekenhuizen in te richten. Een zeer hygiënische toestand zal in die ziekenhuizen noodig zijn. Lijders aan longontsteking moeten zooveel mogelijk frissche lucht en licht hebben. In Amerika verpleegt men deze 3905 lijdens boven op het dak. Daarbij komt, dat deze lijdens veel toezicht noodig hebben. Waar haalt men het noodige personeel vandaan, waar de ingrediënten? Meer gewenscht achtte, dr. Wortman het, hulpcolleges te vormen om de lijdens thuis te helpen en te verzorgen. Voor ruimere openstelling van apotheken op Zondag voelde dr. Wortman veel. De apothekers regelen dit intusschen zelve.
- 3910 Wethouder Den Hertog, tot wien wij ons ten slotte ook gewend hebben, zeide ons, dat er voor het gemeentebestuur geen aanleiding is zijn standpunt te herzien ten aanzien van het niet-sluiten der scholen. De wethouder achtte bijv. de overvolle trams veel gevaarlijker met het oog op besmetting dan de scholen, waar toch in elk geval geventileerd wordt. B. en W. gronden zich op het advies van dr. Ringeling. Wij 3915 vestigden er de aandacht van den wethouder op, dat dr. Ringeling in de vergadering der Gezondheidscommissie zijn standpunt wel eenigszins heeft herzien en dat de Gezondheidscommissie van de gehouden debatten verslag zou doen aan B. en W. Dit verslag was nog niet in het bezit van B. en W. De wethouder meende, dat er voor B. en W. geen aanleiding was om op hun standpunt terug te komen.
- 3920 B. en W. sluiten dus althans voorloopig de scholen niet, ook niet die scholen, waarbij men redelijkerwijs mag aannemen, dat de kinderen thuis minder gevaar voor besmetting loopen. Wij kunnen meededen, dat de bovenbedoelde medicus niet alleen staat in zijn eisch alle ophooping van menschen te vermijden; wij spraken een 3925 bekend medicus, die het "een schandaal" noemde, dat de scholen niet allang gesloten waren.
- B. en W. zeilen op het compas van hun eenigen adviseur, dr. Ringeling. Den leek zal het wellicht eenigszins vreemd voorkomen, dat de geneeskundige dienst in dezen van het geven van advies is uitgeschakeld. De reden schijnt te zijn, dat de 3930 gezondheidsdienst de oudste rechten heeft. B. en W. weten dus niet eens hoe de directeur van den geneeskundigen dienst over de zaak denkt en of hij het eens is met zijn ambtgenoot van den Gezondheidsdienst. De reorganisatie van den geneeskundigen dienst is, naar men weet, in onderzoek. Daarbij zal zeker een punt van overweging uitmaken de vraag of in de verhouding tusschen gezondheidsdienst en geneeskundigen 3935 dienst wellicht verandering moet worden gebracht in dien zin, dat onder den gezondheidsdienst zullen ressorteeren alle maatregelen ter voorkoming van hetgeen de gezondheid bedreigt (keuring, ontsmetting), terwijl dan de geneeskundige dienst met de geheele zorg voor den zieken mensch zou worden belast. En dus advies zou geven - in samenwerking met den gezondheidsdienst - over ernstige ziektegevallen als deze.

3940 De huidige toestand, dat feitelijk de geneeskundige dienst niet meer is dan de ziekenvervoerder, lijkt ons – wij zijn echter slechts leeken – niet de meest gewenschte.
Het Blindeninstituut in de Vossiusstraat is wegens het heerschen van de Spaansche ziekte onder personeel en leerlingen gesloten. De zieken (ongeveer 1/3 der leerlingen
3945 en een groot deel van het personeel) worden in het instituut verpleegd. De gezonde leerlingen gaan naar familieleden en bekenden.

23 oktober 1918 – De Spaansche griep heerschte

omstreeks half Juli hevig onder de bemanningen der schepen van de Kon. Paket. Mij.,
3950 vermoedelijk als gevolg van de vaart op Singapore, waar de geneesheeren machteloos tegenover die ziekte stonden, welke daar voor het eerst was geconstateerd, nadat een zware mist boven de stad had gehangen. Te Batavia en te Mr. Gornelis [Cornelis?]
kwamen ook veel zieken voor. Alle medici erkenden dat de laatste dagen buitengewoon
3955 veel gevallen van vijfdaagsche koorts, de zgn. Van der Scheersche koorts, en influenza voorkwamen. Een medicus sprak beslist als zijn meening uit dat de ziekteverschijnselen van velen zijner patiënten en de hooge koortsen wezen op een bijzondere soort van influenza, terwijl het ongewoon groote aantal aangetasten op een zekere besmettelijkheid wees.

23 oktober 1918 Spaansche ziekte.

Maandag werden te Almelo 10 sterfgevallen, alle ten gevolge der Spaansche griep, aangegeven. Men schat het aantal zieken op 5 à 6000, meest jonge menschen of
3960 betrekkelijk jonge menschen.
Met het oog op de ziekte zal de gewone weekmarkt niet doorgaan.
3965 – Te Haarlem zijn, voorloopig voor deze week, gesloten de Opleidingsschool voor jongens, de school voor uitgebreid L.O. letter C. in het Kleverpark, het gymnasium, de 5 jarige H.B.S., de meisjesschool voor M.O., de Handelsschool en de M.U.L.O.-school no. 3; verder in de M.U.L.O.-school no. 1 drie klassen en in de M.U.L.O.-school no. 2 zes klassen. De lagere scholen hebben juist drie dagen herfstvacantie;
3970 het is nog niet beslist of zij Donderdag weer geopend zullen worden.
– Te Zandvoort zijn ook eenige scholen gesloten.
– Te Hengelo (O.) zijn gisteren alle scholen gesloten, behalve de Hoogere Burgerschool.
– Heel Twente wordt thans door de Spaansche griep geteisterd en dagelijks vallen er
3975 vele slachtoffers. De scholen in nagenoeg alle gemeenten, zoowel die van 't platteland als in de steden, zijn voor onbepaalden tijd gesloten, terwijl het houden van allerhande bijeenkomsten verboden is.
– Te Bussum zijn Dinsdag alle openbare en bijzondere scholen wegens het in vrij
3980 hevige mate heerschen der Spaansche griep aldaar voor onbepaalden tijd gesloten.

24 oktober 1918 De Spaansche griep.

Naar aanleiding van den van verschillende zijden geuiten wensch, dat met het oog op mogelijk besmettingsgevaar tot sluiting der scholen worde overgegaan, verzoekt de
3985 Wethouder voor het Onderwijs ons mede te deelen, dat Burgemeester en Wethouders van meening zijn en blijven, dat het nemen van een dergelijken maatregel niet noodig en zelfs niet gewenscht is.
Burgemeesters en Wethouders hebben er echter geen bezwaar tegen, dat de ouders, die ernstige vrees voor kinderen in de school mochten koesteren, die kinderen voorloopig thuis houden. Zij zullen dan echter schriftelijk aan het hoofd der
3990 onderwijsinrichtingen, die hunne kinderen bezoeken, van hun bezwaar om hunne kinderen naar school te zenden, mededeeling hebben te doen.
Een "schoolhoofd" dringt nog eens op sluiting der scholen aan wijl door ziekte van onderwijzers twee en soms drie klassen bij elkaar gebracht moeten worden, wat het onderwijs slechter maakt en kans op besmetting in de volle klassen vermeerdert.
3995 Naar ons wordt medegedeeld is de Kinderbewaarplaats in de Protestantische Weduwen- en Weezenstichting in de 2e Hugo de Grootstraat 2 tot Maandag 28 October gesloten wegens het heerschen der Spaansche griep.

24 oktober 1918 Demonstratie inzake levensmiddelenvoorziening.

4000 Vanwege de federatie Amsterdam der S.D.A.P., den Amsterdamschen Bestuurdersbond en "De Dageraad" wordt hedenavond in de Beurs voor den Diamanthandel een betooging gehouden voor een betere levensmiddelenvoorziening en verhooging der ondersteuning aan de werkloozen. Het woord zal worden gevoerd door mevr. C. Pothuis-Smit en den heer S. R. de Miranda.
4005 In dezen tijd van Spaansche griep doet het eenigszins zonderling aan op het

Strooibiljet voor deze vergadering de opwekking te lezen: "Bij duizendtallen naar deze belangrijke volksmeeting."

24 oktober 1918 Beperking der étalageverlichting.

4010 De VOORZITTER deelt mede, dat aanvankelijk aan de orde zou worden gesteld een spoedvoordracht in zake beperking der étalageverlichting. Mede met het oog op het feit, dat de directeur der G. E. W. lijdende is aan Spaansche griep, is het noodig geoordeeld deze zaak nog even aan te houden.
4015 Spr. dringt er echter met klem bij de burgerij op aan, zuinig te zijn met electrisch licht. De G. E. W. verkeerden in een noodtoestand ten gevolge van de kolenrantsoeneering en het gebrek aan goed kabelmateriaal en goede transformatoren. In dit verband merkt spr. op, dat de G. E. W. ten aanzien van kabelmateriaal hebben ervaren, dat er nog hoogere machten zijn dan B. en W. en de raad en dat bijv. koper nationaal eigendom is geworden.

24 oktober 1918 Eere-avond Jos. M. Orelío.

4020 [...] De officieele huldiging was wat magertjes maar daaraan had de Spaansche griep schuld. De heer Wolf hield de gebruikelijke toespraak en de heeren Koopman, Gabriël, De Vos voegden een woordje daaraan toe. Orelío bedankte allen op waardige sympathieke wijze.
4025 De Nederlandsche Opera wordt duchtig door de Spaansche ziekte geteisterd. De eerste acte van *Paljas* en het eerste deel van *Cavalleria* moesten met verschillende invallers worden uitgevoerd, maar dank zij het talent van zangers als Van Helvoirt Pel, De Vos, Moes en Dirks en de routine van de zangeres Esther Cosman, waren er toch goede en
4030 mooie momenten. [...]

24 oktober 1918 De Spaansche griep.

4035 Wegens de toenemende uitbreiding der Spaansche griep zal tot nader order de beurs in Budapest slechts een uur geopend zijn.

25 oktober 1918 De vluchtelingen.

4040 Op verzoek van velen melden wij, dat het adres voor het zenden van versnaperingen enz., ten behoeve der vluchtelingen, waar onze medewerker Jan Feith in het ochtendblad om gevraagd heeft, is: "Commandant Oostsector, Emmasingel 10, Eindhoven."
De Malthezer Orde.
De regeling van de vluchtelingenverzorging langs onze grenzen is gereed. De Malthezer-organisatie die in Noord-Brabant en Limburg, alle groote gebouwen en alle verplegend personeel omvat, is in werking. Reeds is het bedrijf van 12
4045 noodziekeninrichtingen in vollen gang, nl. te Hoogerheide, Nispen, Zundert, Ulvenhout Baarle-Nassau, Valkenswaard, Eersel, Weert I en Weert II, Ittervoort, Thorn, Meerssen en Gronsveld. In elk dezer inrichtingen zijn 15 Malthezer zusters werkzaam, zoodat thans reeds 180 Malthezer-zusters in het veld staan. De zusters zijn afkomstig uit de
4050 kloosters te Bergen op Zoom, Roosendaal, Breda, Amersfoort, Schijndel, Tilburg, Vechel, Maastricht en Ulvenhout.
De voorbereidingen worden getroffen om nog meer gebouwen in te richten en ook nog meer zusters naar het zuiden te zenden, aangezien de Malthezer orde over een voldoende aantal gebouwen en over een voldoende aantal verpleegsters beschikt om de geheele verzorging op zich te nemen. Bij de regeling moeten echter groote moeilijkheden
4055 overwonnen worden wegens het heerschen van de Spaansche griep in verschillende kloosters, waardoor in de oorspronkelijke organisatie ingrijpende wijzigingen moeten gemaakt worden.
De leiding in Noord-Brabant en Limburg berust bij L. baron van Voorst tot Voorst, bijgestaan door den provincialen commissaris mr. baron Van Oldeneel, den gedelegeerde
4060 mr. baron Speyart van Woerden en den hoofdinspecteur dr. Jorissen.
Zaterdag a.s. zal de hoofdcommissaris der Malthezer orde zich naar Brabant en Limburg begeven om alle Malthezer-inrichtingen te inspecteeren en regelingen te treffen waar die noodig mochten zijn.

4065 (Van onzen gewonen berichtgever.)

Eindhoven, 24 Oct. 8 u. av.

4070 Hier verkeert men nog steeds in afwachting van den vluchtelingenstroom. Zulks is ook het geval op de zoogenaamde hooge dorpen in het Kempengebied, dat zich zuidelijk van Eindhoven uitstrekt. Voortdurend staan drommen menschen in de stationsvestibule vol spanning de komst der treinen met vluchtelingen af te wachten. Af en toe rijden treinen voorbij die de vluchtelingen naar rustoorden in het Noorden vervoeren, steeds

is daarbij de Eindhovensche afdeeling van het Roode Kruis aanwezig om zoo noodig de helpende hand te bieden.

4075 In het Philipsdorp bij Eindhoven zijn eenige noodziekenhuizen ingericht, terwijl te Eindhoven de school- en patronaatsgebouwen beschikbaar zullen komen voor herbergiging der vluchtelingen.

Te Eersel (Kempen) is de openbare school tot hospitaal ingericht, terwijl zestig kloosterzuster uit Veghel en Schijndel naar de grenzen zijn vertrokken om verplegingsdiensten te verrichten. Aan tal van personen worden kaarten door de 4080 overheid verstrekt om bij aankomst van uitgewekenen aan de grenzen tolkendienst te verrichten. De draadversperring is langs heel de grens van Limburg tot Borkelschaft nog intact, met eene poortopening nabij het Kempensche Kanaal om vluchtelingen door te laten. Dezen worden ieder oogenblik daar verwacht. De directie der zinkfabrieken te Budel heeft twee schepen voor de inscheping der uitgewekenen beschikbaar gesteld 4085 en tevens de groote zaal, de cantine en de school harer inrichtingen in gereedheid gebracht. Te Valkenswaard is de draadversperring nabij de Achelsche Kluis achteruit gebracht, waardoor de Kluis vrij is komen te staan. Toch durven de paters niet terugkeeren noch het vee in de oude stallen brengen, zoolang zij niet verzekerd zijn dat hun geenerlei overlast door de Duitschers zal worden aangedaan.

4090

25 oktober 1918 Spaansche griep.

De buitengewone vacantie op de onderwijsinrichtingen te Almelo, die a.s. Maandag zou eindigen, is voor de derde maal verlengd, nu voor onbepaalden tijd.

4095 – De ziekte heeft ook in Den Haag weder haar intrede gedaan en zij woedt nu vooral op de scholen, waar zoowel kinderen als onderwijzers worden aangetast. In verband hiermede hebben B. en W. op advies van den Gemeentelijken Schoolartsdienst besloten de openbare scholen aan den Westduinweg, Galvanistraat, Lijnbaan en Alexanderveld te sluiten, alsmede nog eenige klassen van andere scholen.

4100 Er zijn teekenen, dat de ziekte grootere afmetingen zal aannemen, wijl zich dagelijks nieuwe gevallen voordoen.

B. en W. zijn van plan indien de ziekte zich verder uitbreidt alle openbare scholen te sluiten. Dit zal echter niet als bij uiterste noodzakelijkheid geschieden, wijl zij meenen dat, wanneer de slecht gevoede kinderen in dezen tijd thuis of op straat slecht verzorgd achterblijven, dit de ziekte juist in de hand zal werken.

4105 – B. en W. van Arnhem hebben besloten tot 4 Nov. alle openbare bewaar-, lagere en middelbare scholen en het gymnasium te sluiten. Aan de besturen der bijzondere inrichtingen van onderwijs werd in overweging gegeven denzelfden maatregel te nemen. Het aantal ernstige ziektegevallen in de gemeente is stijgend. In de barak van het gemeenteziekenhuis zijn ongeveer 30 ernstige patiënten. Dagelijks doen zich vele 4110 sterfgevallen voor.

25 oktober 1918 De Spaansche griep.

Er doen allerlei onrustbarende geruchten de ronde omtrent het zeer groote aantal sterfgevallen bij de thans heerschende epidemie van Spaansche griep. Wij hebben ons 4115 naar aanleiding hiervan gewend tot den referendaris van de afdeeling Burgerlijke Stand, den heer J. Bredée. Deze deelde ons mede, dat elke week door den Burgerlijken Stand aan den Gezondheidsdienst wordt opgegeven het aantal sterfgevallen met de vermoedelijke doodsoorzaak. Die gegevens worden dan door den Gezondheidsdienst verwerkt tot de bekende wekelijksche berichten, die wij in ons blad opnemen.

4120 De heer Bredée achtte zich echter, op dit gebied, niet gerechtigd ons doodsoorzaken mededeeling te doen. Voor het totaal aantal sterfgevallen verwees hij ons naar de opgaven, die in ons blad worden gepubliceerd betreffende de aangiften van overlijden. Een dagelijksche statistiek wordt daarvan bij den Burgerlijken Stand niet bijgehouden.

4125 Wij hebben daarop het aantal aangiften van elk der laatste dagen, voorkomende in ons blad, samengeteld en ditzelfde gedaan voor eenige overeenkomstige dagen van October 1917. Daaruit blijkt wel van een belangrijke toeneming der sterfte, zeker voornamelijk ten gevolge van de Spaansche griep.

4130 Op Maandag 21 October van dit jaar was het totaal aantal aangiften van aangiften van overlijden bij den Burgerlijken Stand 103. Men dient echter in het oog te houden, dat hierbij ook de gevallen van den voorafgaanden Zondag zijn, dat Zaterdags de Burgerlijke Stand tot één uur is geopend en dat er allicht ook nog gevallen bij zijn van vroeger datum.

4135 Op den overeenkomstigen dag van het vorige jaar, Maandag 22 October 1917, was het aantal aangiften slechts 34.

Op Vrijdag 18 October van dit jaar het aantal aangiften 63, op Vrijdag 19 Oct 1917 was het 30.

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

Voor Dinsdag 15, Woensdag 16 en Donderdag 17 October van dit jaar vonden wij onderscheidenlijk de getallen 38, 34 en 34; voor de overeenkomstige dagen van 1917 17, 12 en 18.

In Juli van dit jaar was, blijkens het Maandbericht van het Gemeentelijk Bureau van Statistiek, het aantal sterfgevallen aan influenza 5, aan longontsteking 29, in Augustus waren die getallen onderscheidenlijk 66 en 95.

De thans heerschende epidemie is, naar men weet, van veel ernstiger aard. In de eerste dagen van de week van 12-19 October was het aantal sterfgevallen alleen aan influenza, volgens mededeeling van den directeur van den Gezondheidsdienst, reeds 17.

25 oktober 1918 Spaansche griep.

B. en W. hebben gisteren het volgende schrijven gericht aan de hoofden van onderwijsinrichtingen hier ter stede: "Naar aanleiding van den van verschillende zijden geuiten wensch om in verband met het heerschen van griep tot sluiting der openbare onderwijsinrichtingen over te gaan, deelen wij u mede, dat wij het nemen van een dergelijken maatregel niet noodig en zelfs niet gewenscht achten. Wij zijn integendeel van meening, dat het onderwijs zoo lang mogelijk moet worden gaande gehouden - waar dit door afwezigheid van personeel noodig is, door het in dienst stellen van volontairs of tijdelijke leerkrachten, of het combineeren van klassen. Mochten er ouders zijn, die ernstige vrees voor besmetting hunner kinderen in de scholen koesteren, dan hebben wij er geen bezwaar tegen, dat die ouders hun kinderen tijdelijk thuis houden, mits zij aan u schriftelijk hun bezwaar om hunne kinderen naar school te zenden, kenbaar maken.

Bij het combineeren van klassen (waarbij uitteraard samensmelting van klassen, welke leerlingen zeer veel in leeftijd verschillen, moet worden vermeden) zullen in de lokalen niet meer leerlingen geplaatst mogen worden dan waarvoor die lokalen bestemd zijn. Aan leerlingen, voor wie in de gecombineerde klassen geen plaats is, kan tijdelijk vrij worden gegeven."

25 oktober 1918 De Spaansche griep.

Onze Berlijnsche correspondent schrijft d.d. 21 October:
De Spaansche griep woedt op dit oogenblik in Duitschland veel heviger dan in Juli van dit jaar. En ze treedt veel kwaadaardiger op. Te Berlijn worden, volgens krantenberichten, ongeveer vijftien honderd grieplijders per dag in de ziekenhuizen opgenomen. Op het eerste gezicht lijkt dit voor een millioenenstad niet veel. Doch er wordt niet vermeld, hoe groot het aantal der afgewezenen is, voor wie geen bed in een hospitaal gevonden kan worden. Alle ziekenhuizen zijn nu vol gewonden. Alleen hun, die thuis onmogelijk eenige verpleging kunnen krijgen, die - men denke aan de gevolgen van den woningnood - het infectiegevaar bijzonder dreigend maken, wordt goed of kwaad een plaatsje in een hospitaal ter beschikking gesteld.

Krachtens de ondervinding in de ziekenhuizen opgedaan, is de complicatie, die er soms, vooral bij patiënten beneden de twintig en boven de zestig jaar optreedt, longontsteking, uiterst gevaarlijk. In enkele dagen tijds is het meestal gedaan. De medische overheid geeft goede wenken: men voorkome de besmetting door te gorgelen met zout water, of formamintpastilles te zuigen. En deze raad wordt zoo goed opgevolgd, dat nu bij geen apotheker of drogist te Berlijn meer formamint te krijgen is. Zelfs van dit artikel werd in enkele dagen tijds de voorraad leeg gehamsterd. Men vermijde oopenhoopingen van menschen. Maar wie gebruik moet maken van tram of trein of ondergrond om naar zijn werk te gaan, in de stad boodschappen te doen, komt onherroepelijk terecht in een oopenhooping, die nu, ten gevolge van het imcomplete van het personeel, dat ook door de griep is aangetast, nog dichter is dan enkele weken geleden. In een oopenhooping van menschen en een atmosfeer van bedorven lucht en luchtjes. Hier en daar zijn de scholen reeds gesloten, niet alleen omdat er vele kinderen en oudenwijzers ziek liggen aan de griep, doch ook om het infectiegevaar kleiner te maken. Men heeft zelfs het plan geopperd de schouwburgen, concertzalen, kino's tijdelijk te sluiten. Het algemeene belang gaat boven het financieele van de ondernemers der publieke gemakkelijkheden. Heel mooi en juist. Maar zoo lang de fabrieken werken, de trams en treinen rijden, de winkels vol staan - hoe minder er te koop is, des te voller zijn ze - kunnen de bronnen van vrijwillige besmetting wel blijven spuiten.

De doktoren - hun aantal is natuurlijk steeds geringer geworden, omdat het leger steeds meer medici voor zich eischte - weten geen raad. Het patiëntental groeit als een lawine. Zij hebben geen auto, geen rijtuig. En willen ze van de tram gebruik maken - ze kunnen bij de Berlijnsche afstanden toch niet alles loopen - dan rijdt dit vehikel meestal vol langs hun neus en het halteplaatje voorbij. Ettelijke patiënten blijven op deze wijze verstoken van medische hulp. En deze is juist in de meeste

4205 gevallen, ter voorkoming van complicaties door te laat gaan liggen of te vroeg
opstaan, onontbeerlijk.
De overheid heeft nog niet den raad uitgedeeld: men voede zich heter. Het is
duidelijk, dat niet alleen de miserabele verkeersmiddelen, het gebrek aan medische
hulp, de schaarschte aan medicamenten, doch vooral de ondervoeding het aantal
slachtoffers van de griep zoo groot maakt en de complicaties zoo hevig.
4210 In een Berlijnsche krant las ik een citaat, ontleend aan een artikel in de "Weekly
Dispatch", geschreven door den heer Wile, die vóór den oorlog correspondent te
Berlijn was van de "Daily Mail", een man, die toen vriendelijk dacht en zich uitte
over het Duitsche volk en die een boek publiceerde "Men around the Kaiser" vol
vleiende karakterschetsen van toonaangevende mannen uit de omgeving des keizers, ook
4215 van den heer Von Tirpitz en den... kroonprins.
Volgens dit citaat zou de heer Wile zich zeer verheugd hebben, dat "niet slechts
tienduizenden Duitschers, nu nog ongebornen, gepredestineerd zijn voor een leven van
physische minderwaardigheid, doch dat ook duizenden Duitschers, nog niet ontvangen,
in dit zelfde lot zullen deelen. Engelsche ziekte zal wel de ziekte zijn, die men na
4220 den oorlog in Duitschland het meest aantreft".
Engelsche ziekte in dubbele beteekenis. Rachitis, waarvoor Duitschland Engeland mag
danken.
Misschien zal de heer Wile, die zich lange jaren zoo thuis voelde te midden van het
Duitsche volk, nog meer zich verheugen bij de gedachte, dat deze "Engelsche" ziekte
4225 klein èn groot in Duitschland nog vatbaarder maakt voor de Spaansche ziekte.

25 oktober 1918 Gemeenteraad van Leiden.

[...] In verband met de veelvuldig voorkomende gevallen van Spaansche griep komt als
spoedeischend voorstel aan de orde: aanvulling van de verordening, op de openbare
4230 gemakkelijkheden en bijeenkomsten, in dien zin, dat aan den burgemeester de
bevoegdheid wordt gegeven om, gehoord de Gezondheidscommissie, het houden van alle
openbare gemakkelijkheden en bijeenkomsten te verbieden. Aan het einde der
vergadering, toen de heer Eerdmans aandrong op een onmiddellijke toepassing, daar ook
reeds de openbare scholen gesloten, merkte de voorzitter op, dat hij niet eer tot
4235 sluiting zou overgaan dan nadat zijn medische adviseurs hem de noodzakelijkheid
daarvan aantoonde, omdat hiermede de economische belangen der ondernemers gemoeid
zijn. [...]

25 oktober 1918 Vluchtelingen.

4240 (Van onze gewone correspondenten).
Maastricht, 25 Oct.
Een triestige herfstmorgen, kil en somber. We wandelen reeds te half 7 op weg naar de
Bilderbaan, waar we tegelijkertijd met de militaire wielrijders en de bereden
marechaussee aankomen. Juist te half acht werd aan den Belgischen kant de elektrische
4245 stroom van den draad gedaan; de poorten werden geopend en de autoriteiten, de roode
kruiscolonne, en een lange file van wagens en rijtuigen reed de poort door en kwam op
Belgisch gebied. Even op den weg stonden reeds geheele families met hunne bagage; de
voorloopers van den langen stoet, die in een huis bij de grens den nacht hadden
doorgebracht. Alles was uitstekend geregeld. Nog enkele minuten, en de lange rij die
4250 den nacht in Veldwezelt had doorgebracht verscheen op den weg. Bij tafeltjes, aan den
weg geplaatst, moesten allen komen om geregistreerd te worden. Vier militaire
geneesheeren en zes semi-artsen waren hier tegenwoordig.
We spreken een familie, die uit Tressain kwam, tusschen Douai en Chambrai. Er waren
er, die twee maanden, anderen, die zes weken, op weg waren geweest. Ze klaagden niet
4255 over de behandeling in België, waar ze meestal in kerken en scholen geslapen hadden,
maar waren desalniettemin blij hier weer de vrijheid hervonden te hebben. De familie
die wij zagen, zag er goed uit, de jongere menschen hadden niet veel geleden, de
ouderen waren mager, maar rookten toch nog hun pijpje. Telkens als er een familie
geregistreerd was, werd de bagage overgeladen en al heel gauw reden de voertuigen
4260 achter elkaar den langen weg af, die ze na een poosje door de stad Maastricht zou
brengen naar de fabriek "De Bek" te Limmel. Hier heeft alleen een voorloopig
onderzoek plaats, om de zieken per brancard naar het roode kruis hospitaal te
brengen.
De soldaten waren druk in de weer, om al de bagage, bestaande uit de meest
4265 overtollige en vreemdsoortige dingen, op te laden. Een wagen ging ons voorbij, met
drie vrouwen, half dames, met een hondje in den arm. Wat ons trof dat er zooveel
jonge mannen bij waren. Op een wagen lag, gedoken tusschen dekens, een zieke vrouw.
Vier dagen was zij reeds lijdende aan Spaansche griep. Bij deze groep schenen weinig
zieken te zijn. Een jong meisje uit Fressain vertelde ons, dat zij haar moeder

4270 gedurende 14 dagen kwijt was. In de colonne had ze haar teruggevonden, dankzij La
Sainte Vièrge, zooals mij de vader zeide. Ze hadden al dien tijd geleefd van brood en
wat soep, en het leven in België was heel duur. Behalve de soep, moesten ze alles
4275 koopen. Voor het grootste gedeelte maakten de vluchtelingen die de laatste 14 dagen
hadden moeten marcheeren, soms in den stroomenden regen, geen armoedigen indruk.
Aan het eind van de Bilderbaan, tot waar het publiek teruggehouden werd, wachtte ten
laatste een file van rijtuigen en wagens. Te half tien ongeveer, zette de stoet zich
in beweging. Op den weg werden kwistig door een Maastrichtenaar dozen sigaretten, en
anderen chocolade uitgedeeld. In vier jaar hadden ze die niet meer gezien, vertelden
4280 de vrouwen.
Twee nog jonge mannen uit de buurt van Valenciennes, vertelden me, dat ze door de
Duitschers waren gevangen genomen. Toen ze de kanonnen boven Rijssel gehoord hadden,
waren ze uitgebroken en ontvlucht en hadden zich bij den stoet aangesloten. Slechts
enkele zieken, lijdende aan griep, waren bij deze eersten groep vluchtelingen.

4285 **25 oktober 1918 De Spaansche griep.**

In de week van 13-19 October zijn aan influenza en aan longontsteking tengevolge van
influenza overleden 101 personen, tegenover 25 in de voorafgaande week. Bovendien
zijn overleden aan bronchitis en pneumonie, afgescheiden van influenza, 61 personen,
tegenover eveneens 25 in de voorafgaande week.
4290 Het totaal aantal sterfgevallen was in de week van 13-19 October 321 (in de
voorafgaande week 177). Het sterftecijfer is hierdoor gestegen tot het buitengewoon
hooge cijfer van 25,99 per 1000 inwoners. Gewoonlijk is het in dezen tijd ten hoogste
14.
Verdeeld naar de leeftijden waren deze sterfgevallen aan influenza en longontsteking
4295 tengevolge van influenza: 0-4 jaar 9, 5-13 jaar 11, 14-19 jaar 13, 20-39 jaar 53 en
40 jaar en ouder 15.
De ziekte maakt dus de meeste slachtoffers tusschen 20 en 40 jaar.
Dr. Ringeling, de directeur van den gezondheidsdienst, die ons deze cijfers
meedeelde, sprak de hoop uit, dat de ziekte thans haar hoogtepunt heeft bereikt.

4300 **26 oktober 1918 Spaansche Griep.**

Wegens de Spaansche griep is de Middelbare Technische School tot 4 November gesloten.
- Op advies van het gemeentelijk schooltoezicht zijn in de gemeente Rotterdam in
verband met het heerschen van Spaansche griep tot en met 2 November gesloten: 59
4305 openbare lagere scholen, 13 openbare bewaarscholen, de beide Hoogere Burgerscholen
voor meisjes en de kweekschool voor onderwijzers. Het gemeentebestuur heeft voorts op
grond van een rapport van het gemeentelijk geneeskundig schooltoezicht de besturen
van 31 bijzondere scholen en 5 bijz. bewaarscholen den raad gegeven tot sluiting over
te gaan. Een 30-tal openbare en bijzondere scholen is bovendien gedeeltelijk
4310 gesloten.
De Spaansche griep neemt te Wijk bij Duurstede een meer kwaadaardig karakter aan en
breidt zich nog steeds uit. In drie dagen tijds zijn er reeds vijf patiënten aan deze
ziekte overleden. Er zijn vele gezinnen, waar alle leden zijn aangetast.
- Te Echt heerscht de Spaansche ziekte in hevige mate. In nagenoeg elk gezin liggen
4315 meer dan één zieke. De scholen zijn gesloten. Tot hulp van de twee geneesheeren,
waarvan er één 700 patiënten heeft, is een militaire dokter aangewezen. In de eerste
helft van deze week stieren 12 personen. De gemeente telt ongeveer 8000 inwoners.

4320 **26 oktober 1918 Uitstel competitie noodzakelijk?**

De vereeniging "Het Gouden Hoofd" heeft, naar aanleiding van een schrijven, dat zij
van een harer toetredende vereenigingen heeft ontvangen, gisteren het volgende
telegram aan den Nederlandschen Voetbalbond verzonden:
"Blijven de competitie-wedstrijden voor aanstaanden Zondag in verband met het
intrekken der militaire verloven en ook met het oog op de overall in ernstigen graad
4325 heerschende ziekte "de Spaansche griep" gehandhaafd?
De gevolgen van onder dergelijke omstandigheden gespeelde wedstrijden kunnen van zeer
veel invloed zijn op de eindstanden der verschillende competities.
Daar niet alle vereenigingen gelijkelijk hierdoor getroffen worden, verzoek ik uw
Bestuur namens de vereeniging "Het Gouden Hoofd" beleefd, deze aangelegenheid ernstig
4330 in overweging te nemen."

4335 **26 oktober 1918 Bezorging Handelsblad.**

De Spaansche griep heerscht ook hevig onder ons aantal loopers, in zeer veel wijken
geschiedt de bezorging door reserve-loopers, waardoor natuurlijk vertraging ontstaat.
Ook uit verschillende plaatsen waar agentschappen van ons blad gevestigd zijn, wordt

deze mededeeling gedaan.

26 oktober 1918 Volksonderwijs.

4340 De algemeene vergadering van "Volksonderwijs", die op 2 en 3 November a.s. te Breda zou worden gehouden is, èn met het oog op den militairen toestand in het Zuiden, èn wegens het heerschen van de Spaansche griep, tot nader order uitgesteld.

26 oktober 1918 VOETBAL.

4345 De in ons blad aangekondigde wedstrijd La Première-Enschede II te Almelo gaat morgen door het verbod tot het houden van openbare gemakelikheden (waaronder ook wedstrijden vallen) wegens het heerschen der Spaansche griep niet door.

27 oktober 1918 De Spaansche griep.

4350 Het raadslid Van Dien heeft verlof gevraagd om in de aanstaande Raadszitting de volgende vragen tot B. en W. te mogen richten:

1e. Welke maatregelen zijn van gemeentewege genomen, om de verspreiding van de thans te Amsterdam heerschende besmettelijke ziekte tegen te gaan?

4355 2e. Is het wenschelijk lokalen, waarin zich bij voortduring veel menschen verzamelen (scholen, theaters, bioscopen) te sluiten, om verspreiding der bedoelde ziekte tegen te gaan?

De jongste opgave van den Burgerlijken Stand doet zien, dat jongstleden Vrijdag niet minder dan 91 sterfgevallen zijn aangegeven.

28 oktober 1918 Vrijzinnige Democratische Gemeenteraadsleden.

4360 Gisterenmorgen 11 uur vergaderde de Vereniging van Vrijzinnig-Democratische Gemeenteraadsleden in Nederland in een der zalen van Pulchri Studio onder voorzitterschap van mr. S. J. L. van Aalten, die echter aan den secretaris jhr. mr. E. A. v. Beresteijn het presidium overdroeg, daar hij zelf het onderwerp in zou leiden over "De opcenten ten behoeve der gemeenten op de dividend- en tantième-belasting."

4365 Deze betreurde, dat de Spaansche griep de opkomst zoo heeft gedund. Ook de inleider van hedenmiddag, de heer K. de Vries, was wegens Spaansche griep verhinderd, zoodat spr. in zou vallen. Mr. v. Aalten begon met de opmerking dat een wetsontwerp tot verruiming van het gemeentelijk belastinggebied sinds 1909 bij de Tweede Kamer ligt, maar nog nooit in behandeling is genomen. Deze heffing geschiedt door de gemeente der

4370 feitelijke vestiging van de plaats der N. V. en andere corporaties die onder de wet vallen. [...]

28 oktober 1918 Spaansche griep.

4375 Te Delft en Hof van Delft zijn de lagere scholen wegens vele gevallen van Spaansche griep voor eenige dagen gesloten.
- Wegens het heerschen van de Spaansche ziekte zijn heden te Assen alle openbare scholen gesloten.

29 oktober 1918 Spaansche griep.

4380 Te Haarlem is een derde van het telefoonpersoneel door de Spaansche griep aangetast.
- Te Goes zijn alle openbare en bijzondere scholen gesloten in verband met het heerschen van de Spaansche griep.

4385 - Nadat de vorige week wegens het heerschen der Spaansche griep de meisjes H. B. S. te Rotterdam reeds was gesloten, heeft heden het Erasmiaansch Gymnasium om dezelfde reden vacantie gegeven tot 7 November.

- Wegens het heerschen der Spaansche griep is de O. L. S. te Foxhol, gem. Hoogezand, gesloten. Enkele kinderen zijn reeds aan de ziekte bezweken.

4390 - Wegens de uitbreiding der Spaansche griep onder de schoolkinderen te Naarden is de openbare school aldaar gisteren gesloten. Op bijzondere scholen aldaar doen zich bijna geen gevallen voor.

- Te Nijmegen zijn twee chr. scholen, de R. Kath. bijzondere scholen, het Canisius College, de openbare U. L. O. school, en enkele klassen van de H. B. School gesloten.
- In verband met het toenemend aantal gevallen van Spaansche griep onder het personeel der Arnhemsche gemeentetram zal het aantal volgwagens worden ingekrompen, terwijl tot

4395 aanzienlijke beperking van den tramdienst zal worden overgegaan, indien het aantal ziektegevallen niet spoedig afneemt.

Te Hengelo zijn in een arbeidersgezin in één week tijds drie kinderen aan Spaansche griep overleden.

4400 Een lezer zond ons een stuk, waarin hij, als leek, een medischen raad geeft aan medici: het gebruik van maskers door artsen en verpleegsters, om de besmetting door

den mond van aangetasten onmogelijk te maken. Onze inzender had met dit gebruik, eveneens tegen de griep, kennis gemaakt in Fransch Zwitserland, en voegde er bij, dat het daar was ingevoerd, nadat een zestal dokters als slachtoffer van hun plicht waren gevallen – naar zijn weten was geen enkel medicus sedert de invoering der maskers meer door de griep aangetast. Wij herinnerden ons over zulke maskers iets gelezen te hebben in Fransche courant. Het was de "Figaro" van 17 October, waarin een verslag van de laatstgehouden zitting der Académie de Médecine; verschillende professoren en artsen hadden in deze zitting mededeelingen gedaan over hun ervaringen van de kwaadaardige ziekte. Twee van hen hadden maskers aangewend. Eén van hen, prof. Vincent, was daartoe gekomen door zijn proefnemingen over de besmettelijkheid van de ziekte: hij had een griep-patient laten hoesten tegen een geprepareerde plaat, waarop deskundige bestaat uit een kap van 5 of 6 lagen gaas, met openingen voor de oogen, die door mica zijn afgesloten. Eenvoudiger is het masker van prof. Bar: het bedekt alleen neus en mond. Merkwaardig is zeker, dat volgens het verslag zelfs zieke moeders met behulp van dit masker, dat ieder kwartier wordt vernieuwd, zonder besmettingsgevaar haar zuigelingen konden voeden. Het middel schijnt ons voor ons land de overweging wel waard. Het is eenvoudig genoeg. Een lap wordt gedrenkt in een antisepticum, en klaar is het masker. Waarom niet? Een vrij groot aantal artsen en verpleegsters is door de griep aangetast en heeft de besmetting waarschijnlijk weer op anderen overgebracht. Misschien kan een masker, met spoed ingevoerd, uitstekende diensten bewijzen.

4425 **29 oktober 1918 De typhus te Purmerend.**

De typhus, welke al reeds geruimen tijd in vrij hevige mate in deze gemeente heerscht, breidt zich nog steeds uit. Ondanks de maatregelen door het gemeentebestuur en particulieren genomen, komen nog bijna dagelijks nieuwe gevallen voor. Het gasthuis is al geheel met typhuslijders gevuld, zoodat ook nog een ander gebouw voor verpleging zal worden ingericht. Behalve deze ziekte heerscht hier de Spaansche griep, waardoor de laatste dagen het absentisme op de scholen 25% bedroeg. Ook in de omliggende gemeenten Beemster en Wijde Wormer en het naburige Purmerland, zijn eenige gevallen van typhus geconstateerd.

4435 **29 oktober 1918 De Spaansche griep.**

Naar wij vernemen is door den Gemeentelijken Geneeskundigen Dienst een speciale dienst georganiseerd om hulp te verlenen in gezinnen, waar, door het heerschen van Spaansche griep, voldoende verzorging ontbreekt. Van de gasthuizen is hiervoor de noodige medewerking verkregen, terwijl in wijken, ver van de gasthuizen gelegen, speciale posten zijn gevestigd, waar voor dit doel verkregen personeel beschikbaar zal zijn.

29 oktober 1918 Spaansche griep.

Te Gorinchem zijn alle inrichtingen van onderwijs tot 8 November gesloten. – Ten gevolge van de Spaansche griep zijn in de afgelopen week in het zuidelijk (Protestantsch) gedeelte van Assendelft 15 sterfgevallen voorgekomen. Het noordelijk (R. Katholiek) deel, ofschoon door de ziekte ook erg bezocht, was daarvan verschoond gebleven. Gisteren echter zijn twee patiënten bezweken. De sluiting der scholen is met 14 dagen verlengd.

4450 **30 oktober 1918 Spaansche griep.**

Aan de Gooische H. B. S. te Bussum, gedurende eene week gesloten wegens het heerschen der Spaansche griep, zouden Maandag de lessen hervat worden, doch daar er zoowel onder de docenten als onder de leerlingen nog vele gevallen dier ziekte voorkomen, werd opnieuw vacantie gegeven tot Maandag 4 Nov. Van de 225 leerlingen waren er nog 45 ziek. De overige inrichtingen van onderwijs blijven voorloopig nog gesloten. Te Zaandam breidt de ziekte zich in de laatste dagen meer en meer uit; er komen ook enkele sterfgevallen voor.

De H. B. S. en de school voor M. U. L. O. zijn tot 11 November gesloten. Bij de lagere scholen geschiedt de sluiting klagwijze, naar de schoolarts dit noodig oordeelt. Men voorkomt op die wijze, dat de kinderen onnoodig naar huis worden gestuurd, waar zij vaak in dampige vochtige vertrekken moeten verblijven in plaats van in de ruime goed geventileerde schoollokalen. Het gemeentebestuur heeft de besturen der bijzondere scholen uitgenoodigd een zelfde gedragslijn te volgen onder mededeeling, dat de schoolarts bereid is zijn medewerking te verlenen.

– Te Almelo zijn van 22 tot 28 dezer 30 personen gestorven, waarvan 27 aan Spaansche

griep. Men meent te kunnen bespeuren, dat het aantal ziektegevallen vermindert. Gedurende de loopende maand zijn reeds overleden 137 personen, waarvan 116 aan Spaans griep, tegen 11 personen gedurende de geheele maand October 1917.
4470 - Te Purmerend zijn de bijzondere scholen gistermorgen gesloten.

30 oktober 1918 Spaansche griep.

4475 De opinie van de meerderheid der schoolartsen (vijf van de zes) wordt ons door een hunner, dr. J. Leda, nog nader toegelicht, slechts met "eenige woorden", omdat omtrent de epidemiologie van deze infectieziekte nog zoo weinig bekend is dat beide partijen niet in staat zijn streng-wetenschappelijke argumenten ter staving harer opinie aan te voeren. Dit blijkt duidelijk uit de pro en contra's, die niets anders geven dan een subjectief oordeel, gebaseerd op veronderstellingen of analogieën met
4480 andere infectieziekten. De schoolartsen kunnen echter met het vaststaand feit aankomen, dat de "Spaansche griep" aanleiding tot een schoolinfectie heeft gegeven, zooals bij heugenis nog niet is voorgekomen. Over eenigen tijd zullen alle kinderen zijn aangetast. Zoo de ziekte nog wat langer duurt, zullen de kinderen voor den
4485 tweeden keer geïnfecteerd worden. Op de scholen met overwegend Joodsche bevolking kwamen tot voor een week niet veel gevallen voor. De kinderen hadden de ziekte in Juli j.l. in grooten getale doorgemaakt. Thans doet de "Spaansche griep" voor een tweede maal in sterke mate haar intrede in deze scholen. Het voornaamste argument der tegenstanders, dat de kinderen bij sluiting der scholen toch geïnfecteerd worden, kan slechts vermoed, doch door niets bewezen worden. Dat de kinderen op school besmet
4490 zullen worden, staat echter vast. Le mieux est l'ennemi du bien: omdat men niet alle bronnen van besmetting kan uitschakelen moet men een der vruchtbaarste bronnen, het samenkomen op school laten bestaan, Dit zou te betreuren zijn.

30 oktober 1918 De Spaansche griep.

4495 Naar wij vernemen hebben de zes gemeenteartsen, die belast zijn met het geneeskundig schooltoezicht, zich in groote meerderheid verklaard vóór het sluiten der scholen met het oog op de Spaansche griep. Zijn wij goed ingelicht, dan zouden vijf der zes artsen voor sluiting van alle scholen zijn en zou de zesde alleen sluiting wenschen van die scholen, waarvan de leerlingen niet in overbevolkte woningen gehuisvest zijn.
4500 Naar aanleiding van de thans heerschende epidemie van Spaansche griep hebben wij een onderhoud gehad met prof. dr. P. Ruitinga, hoogleeraar in de geneeskunde aan de Gemeentelijke Universiteit. Wij vroegen hem in de eerste plaats, wat naar zijn meening de oorzaak dezer ziekte was.

- De oorzaak, aldus prof. Ruitinga, kent men eigenlijk niet. Men veronderstelt dat
4505 zij van persoon op persoon wordt overgebracht door contact. Dit begrip "contact" moet dan in uitgebreiden zin worden opgevat, n.l. aldus, dat niet alleen door aanraking de ziekte overgebracht wordt, maar ook door onderling verkeer, bijvoorbeeld wanneer men met iemand spreekt. De speekselblaasjes, die bij het spreken worden uitgestooten, kunnen op dengeen, met wien men spreekt, de besmetting overbrengen. Er zijn
4510 verschijnselen, die erop wijzen, dat ook gezonde menschen de ziekte kunnen overdragen. Men kan echter niet zeggen, dat de besmetting in de lucht zit, al wordt zij, naar men aanneemt, wel door de lucht overgebracht.

- Wat is uw meening over de sluiting der scholen ter voorkoming van de uitbreiding der ziekte? vroegen wij verder.

4515 - Er is iets voor en er is iets tegen te zeggen, aldus het antwoord van den hoogleeraar. De kans, dat men door de sluiting de epidemie den kop indrukt, is nul, omdat er zich ook buiten de school zoo tal van gevallen voordoen, bijvoorbeeld in kinderlooze gezinnen. Als men de kinderen thuis geheel zou kunnen isoleeren, zou men enkele kinderen voor de ziekte kunnen sparen.

4520 - Acht u de kans op besmetting niet kleiner, wanneer men ze van school thuis houdt, ook al spelen de kinderen bijvoorbeeld met andere kinderen op straat?

- Zij zullen dan niet de kans hebben, de ziekte zoo spoedig te krijgen, maar zij
4525 - lopen op den duur toch ook wel de kans, omdat de ziekte zich door de geheele stad voordoet.

4530 De scholen vormen als 't ware een concentratiepunt voor de ziekte. Daardoor heeft zij in de groote steden, waar men de kinderen moeilijk kan isoleeren, een korter verloop. Had men de scholen willen sluiten, dan had men daarmede veel vroeger moeten beginnen. Dan had men zich intusschen niet moeten bepalen tot de lagere scholen, maar ook de middelbare moeten sluiten, en de Universiteit. Bovendien zou de consequentie meebrengen, dat men lokalen voor kindervoeding, schouwburgen, bioscopen, cafés en vergaderlokalen eveneens sloot, dat men geen trams meer liet rijden. Dat zou een algeheele ontwrichting van het maatschappelijk leven zijn.

Dan is de vraag: Wanneer moet men de scholen enz. weer openstellen?

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

4535 Stelt men de scholen enz. weer open, dan wordt daarin gezien een officieele
erkenning, dat de epidemie geweken is. Dat kan zijn bedenkelijke zijde hebben.
Bovendien, wanneer kan men de epidemie als geweken beschouwen? Als er zich geen enkel
geval meer voordoet? Of als het epidemisch karakter geweken is?

4540 In het voorjaar van 1890 hebben dr. C. de Rooy en prof. Wertheim Salomonson bij alle
geneesheeren in den lande een enquête ingesteld naar de influenza-epidemie van den
winter van 1889/1890. De epidemie begon midden December 1889 en had in de maand
Januari en de eerste dagen van Februari 1890 haar hoogtepunt bereikt. De moeilijkheid
is toen ook gerezen, wat men als het einde moest beschouwen. Men constateerde teen
intusschen ook, dat de influenza in de groote steden spoediger haar hoogtepunt had
bereikt dan op het platteland.

4545 In de groote steden nam men toen aan, dat zij in Februari geëindigd was.
Prof. Ruitinga wees ons ten slotte nog op het algemeen geconstateerde verschijnsel,
dat vooral onder de gegoede klasse veel lijders voorkomen. Dit zou er dus niet op
wijzen, dat ondervoeding hier een rol speelt. De vraag of de Spaansche griep toe- of
afneemt, is zeer moeilijk te beantwoorden. Men zou daarvoor moeten nagaan of de
4550 geneesheeren het al of niet drukker hebben. Bovendien is dit echter ook nog geen
geheel vertrouwbare maatstaf, daar het geval zich zeer goed kan voordoen, dat men
voor het eerste geval in een gezin wèl den dokter roept, maar voor volgende lichte
gevallen niet. Uit het verminderen der drukte van de practijk zOu dan ten onrechte
worden geconcludeerd, dat de ziekte aan het afnemen is.

4555 De directeur van den Gemeentelijken Geneeskundigen Dienst, dr. J. L. C. Wortman,
heeft op ons verzoek ons eenige mededeelingen gedaan over den aard der thans
heerschende ziekte. Hij wees er ons op, dat zij een der infectieziekten is, die
4560 verspreiding vinden door de lucht, evenals influenza, mazelen, pokken, roodvonk,
kinkhoest, diphtherie en tuberculose. Dit zijn zoogenaamde aerogene infectieziekten,
waarbij de lucht het transportmiddel der ziektekiemen is. Dat is ook een der
oorzaken, waardoor de verspreiding dezer ziekten zoo moeilijk is tegen te houden,
veel moeilijker dan bijv. bij typhus en cholera, die door water en melk worden
4565 verspreid, bij pest, die ontstaat door de vlooien van pestratten, of bij malaria,
veroorzaakt door de malariamug.

Men tast dus met alle maatregelen, die men ter voorkoming der ziekte neemt, min of
meer in het duister. De kiemen vestigen zich gemakkelijk, waarbij nog komt, dat tal
van menschen, die immuun [er staat: immuum] voor de ziekte zijn, de kiemen
waarschijnlijk bij zich dragen en deze kunnen overbrengen. Hetzelfde geldt voor
4570 herstellenden. Het sluiten der scholen is geen panacee; daarmee keert men de ziekte
niet. Weliswaar zijn de scholen bij alle kinderinfectieziekten concentratie-punten
van besmetting, maar sluiting zou slechts een maatregel uit vele zijn.

Dan bestaat de niet waarschijnlijkste, maar niet uit te sluiten mogelijkheid, dat de
4575 lucht nog eenigen tijd de ziektekiemen in zwevendend toestand bewaart. De algemeene
infectie werkt bij ziekten als deze vergiftigend op ons zenuwstelsel en veroorzaakt
aldus koorts, hoofdpijn en pijn in de ledematen. Bij den ernstigen vorm der ziekte
lijdt ten slotte het hart zoodanig, dat het zijn functie opgeeft. Meestal gaat deze
kwaadaardige vorm met een zoogenaamde septische longontsteking gespaard. De gewone
4580 influenza werkt meer nog dan de Spaansche griep op de pijnzenuwen met heftige
neuralgieën als gevolg. Deze staan niet voorop in het ziektebeeld der Spaansche
griep. Ik ben dan ook overtuigd, aldus dr. Wortman, dat de Spaansche griep niet
hetzelfde is als de gewone influenza. Dat blijkt uit alles. Ik heb in mijn practijk
4585 duizenden lijders influenza behandeld, van het jaar 1890 af. Ik heb de influenza
langzamerhand een goedaardiger karakter zien krijgen. De menschheid is er min of meer
tegen geïmmuniseerd. De kwaadaardigheid nam het jaar af, al bleef een zekere
gevoeligheid voor de ziekte over, waardoor nog een aantal menschen. werden aangetast.
Plotseling zien wij nu dezen zomer een nieuw soort ziekte verschijnen met zeer
4590 heftige verschijnselen, ietwat dekkend die van de influenza. Volkomen onbegrijpelijk
acht ik het, dat de influenza, die haar kwaadaardigheid had verloren, eensklaps,
zonder een lange, tusschenruimte, waarin de ziekte zich niet heeft voorgedaan, nu
weer zulk een hevig karakter zou hebben verkregen.

Dit epidemiologisch feit maakt het mij onmogelijk in de Spaansche griep dezelfde
4595 ziekte als de influenza te zien. Waarbij nog komt, dat de Spaansche griep veel meer
kwaadaardige longontstekingen verwekt, en ook een ander soort longontsteking, dan de
influenza. Bij de influenza toch komt longontsteking van een goedaardiger karakter
voor, al kan deze ook doodelijk eindigen; bij de griep vertoont de longontsteking
vaak den etterigen vorm met heftige septische (vergiftigings-) verschijnselen, als
aanhoudende zeer hoge temperaturen, waarbij de patiënt doodziek is. Een zeer
belangrijk verschil is ook, dat bij de influenza, met als gevolg daarvan

4600 longontsteking, in het algemeen oude menschen het slachtoffer werden. Bij deze ziekte
vallen menschen in de kracht van het leven, in mindere mate de ouderen van dagen en
de kinderen. Het ziektebeeld is te verschillend, dan dat men aan dezelfde ziekte zou
kunnen denken. Mogelijk is een gelijksoortige bacterie in het spel, maar niet
dezelfde. Intusschen leven wij in een zeer bijzonderen tijd en mag niet geheel uit
4605 het oog worden verloren, dat de reactie van het menschelijk lichaam op de ziekte
allicht anders is dan in vredestijd. Het komt mij voor, aldus besloot dr. Wortman
zijne mededeelingen, dat het ernstigste achter den rug is, omdat wij bij ervaring
weten, dat besmettelijke ziekten meestal het kwaadaardigst zijn in den eersten tijd
van haar optreden.

4610

30 oktober 1918 Streptococcen en Griep.

De "Holl. Nb." meldt uit Weenen aan de *N. Ct.*: Het *Wiener Klinische Wochenschrift*
publiceert een opzienbarend artikel van den Weenschen dokter Leitner, die zegt, dat
de verwekker van de Spaansche griep de *Streptococcus bacil* is, die gedood kan worden
4615 door een inspuiting met sublimaat. Van de eerste 22 op deze wijze behandelde gevallen
van longontsteking stierf geen enkele patiënt. Het sterftecijfer is van 80 pCt.
gedaald tot nul.

30 oktober 1918 Spaansche griep.

4620 Volgens opgave van het bureau Onderwijs te Rotterdam zijn aldaar op heden wegens
Spaansche griep gesloten: 120 van de 140 openbare lagere scholen en 26 van de 45
openbare bewaarscholen. Verder zijn gesloten 50 bijzondere lagere en 10 bijzondere
bewaarscholen. Dan alle H. B. S. en het Gymnasium, de Zeevaartschool, de Kweekschool
voor Onderwijzers, de Burgeravondschoon, de School voor Vrouwenarbeid, de
4625 Ambachtsschool, de Handelshoogeschool, benevens tal van andere bijzondere
inrichtingen.
— Wegens het heerschen van de Spaansche griep zijn te Assen het Gymnasium en R. H. B.
S. gesloten.
— Te Tilburg zijn heden alle vergunningen tot het geven van bioscoop- en
4630 tooneelvoorstellingen door den burgemeester ingetrokken.
— Te Baarn moesten twee bijzondere scholen worden gesloten en van een drietal
openbare scholen werden de leerlingen van enkele klassen naar huis gezonden.

30 oktober 1918 Spaansche griep.

4635 Een lezer wijst ons er op, dat het wellicht wenschelijk zou zijn, in de trams
voorloopig slechts het reglementaire aantal passagiers toe te laten, om het
besmettingsgevaar niet grooter te maken dan het toch al is. Het hangen aan de lus,
zouden wij er willen bijvoegen, vergroot niet alleen het aantal passagiers, maar doet
ook het gevaar van het hoesten voor de zittende passagiers nog extra toenemen.

4640

30 oktober 1918 De griep-epidemie.

Aan den Heer Th. Hammes, arts, alhier.
Geachte collega! Ik begin niet u mijn compliment te maken, dat u in tegenstelling met
verschillende medici anonymi uw naam zet onder uw advies in het "Handelsblad"
4645 (avondblad van 26 October 1.1.). Dat anonyme geadviseer is dunkt mij meestal te
beschouwen als het uitvloeisel van een onvaste opinie.
Wat u raad betreft om de scholen voor influenza te ontsmetten, zoo komt mij een
ontsmetting aldaar voor deze ziekte als vrijwel doelloos voor. Wat kan men daarmede
toch bereiken bij een ziekte, die zich door contact verspreidt — contact opgevat in
4650 den ruimen zin van droppeltjesinfectie in de onmiddellijke omgeving van het individu
— terwijl de kiem in de lucht of op levenlooze voorwerpen zeer spoedig door
uitdroging blijkt te zijn afgestorven. U weet, dat het nog steeds oorlog is en dat we
met alles krap zitten, ook met ontsmettingsmiddelen. Moeten we nu den voorraad er
van, die nog maar met moeite is aan te vullen, krachtig aanspreken voor gevallen als
4655 deze, alleen om een schijnmaatregel te nemen om het angstig gemaakte publiek een
gevoel van gerustheid te suggereeren, ut aliquid fiat; om voor andere ziekten en
aandoeningen, waarbij zij bepaald noodig zijn, te kort te komen? Ik geloof niet dat
dit verantwoord zou zijn. Waarom raadt u niet liever aaneen individueele
prophylactische behandeling? Zoo bijv. voor de mond-keelholte spoelen, en gorgelen
4660 met zoutsolutie of met gechloroformeerd water, of zooals we dat hier op den
Gezondheidsdienst doen bij herstelde diphtherielijders, die nog bacillendragers zijn,
spoelen, gorgelen of aanpenseelen met suprol. En voor den neus insmeren van de randen
en een goed deel van de binnenvlakte met vaseline om eventueel binnendringende
kiemen vast te leggen.

4665

Dat er vele kinderen van den schoolleeftijd aan influenza lijdten of geleden hebben,

is overbekend; dit komt bij iederen pandemie voor; en dat zij de infectie wel eens op school zullen opdoen, zal wel niet te ontkennen vallen, maar dat zij als schoolkind meer kans hebben de infectie op school op te doen dan daarbuiten is in strijd met de ervaringen bij vorige pandemiën opgedaan. Het zal u toch bekend zijn, dat men èn in Engeland èn in Duitschland het tot stand komen der infectie in het algemeen zich op andere wijze voorstelt en wel zoodanig dat het hoofd van het gezin of die persoon van het gezin, die het meest met de maatschappij of de buitenwereld in aanraking komt, hetzij als zieke, hetzij als gezonde kiemdrager de infectie in huis brengt en verschillende leden van het gezin ziek doet worden.

Het komt mij nog steeds voor, dat met scholensluiting de infectie der schooljeugd niet alleen niet zal worden voorkomen, maar dat men haar eerder nog zal zien toenemen. Dit geldt vooral voor die schooljeugd, die voortkomt uit onze dicht bezette woningen; en dat is hier geen kleinigheid, zooals u wil doen voorkomen; ongeveer 85% van de woningen hier hebben een gemeenschappelijken ingang. Voor de schooljeugd afkomstig uit de beter gesitueerde klasse, zou isolement in de woning in theorie kunnen geschieden, maar of dit in de practijk altijd voldoende zou worden volgehouden is zeer de vraag en of zij niet op andere wijze toch nog besmet zou worden, is zeer waarschijnlijk.

Zijn er scholen, waar het verzuim zoo groot is of waar de onderwijzers in zoo grooten getale ziek zijn, dat het onderwijs niet gegeven kan worden, dan sluit de school zich automatisch. De bekende Deutsche kinderarts, prof. Baginsky, geeft in zijn "Handbuch der Schulhygiene" de laatste omstandigheid als eenige reden voor schoolsluiten bij influenza op. Dat er voor angstige ouders geene bezwaren gemaakt worden om hunne kinderen te huis te houden, zoo zij dit schriftelijk verlangen, is u waarschijnlijk bekend. Wanneer men met het sluiten van scholen begint, dan zouden logisch dienen te volgen bioscopen, theaters, concerten, vergaderingen, café's, restaurants, banken, kantoren, beurs, centrale keukens, distributiefiler's, trams, spoorwegen, kortom, alle plaatsen on gelegenheden, waar menschen bijeenkomen en dus infecties mogelijk is; we zouden de menschen van elkaar verwijderd moeten houden. Het is duidelijk, dat het nemen van dergelijke maatregelen tot de volstrekte onmogelijkheden behoort.

Hoogachtend en collegialites,

Dr. H. G. RINGELING.

Amsterdam, 28 October 1918.

31 oktober 1918 De Spaansche griep.

Het woord is aan den heer VAN DIEN tot het houden zijner interpellatie over de Spaansche griep. Blijkens opgave van den Burgerlijken Stand waren er Vrijdag j.l. 106 sterfgevallen aangegeven, Zaterdag (Engelsche Zaterdag) 42, Maandag 172 en Dinsdag 119. In andere jaren is het in dezen tijd 20 à 25.

Het betreft hier schijnbaar een medische quaestie. De medici zijn het er blijkbaar niet over eens. Men kan in dit speciale geval echter zeggen, dat de practiseerende geneesheeren van meening zijn dat de overheid maatregelen moet nemen om de inadeelige gevolgen te beperken. Enkele officieele adviseurs zijn van meening, dat dit niet behoeft te gebeuren. Dr. Hammes, die in het "Handelsblad" over de zaak schreef, noemde aan spr. verschillende medici, die met hem van meening zijn, dat de scholen moeten gesloten worden.

In het "Handelsblad" van 20 October betoogt dr. Pijnappel, dat het eenige wat men doen kan is scholen enz. te sluiten. Dr. Delprat sprak in Gezondheidscommissie in denzelfden geest. Vijf der zes schoolartsen hebben aan B. en W. schriftelijk verklaard, dat zij niet langer de verantwoordelijkheid wenschen te dragen van het niet-sluiten der scholen.

Dr. Mijnlieff was de eenige, die een positief, heftig geargumenteed advies gaf in het "Handelsblad" om niet tot sluiting over te gaan.

Dr. Ringeling uitte zich minder stellig in de Gezondheidscommissie. In dit verband critiseert spr. het feit, dat in een groote stad als Amsterdam het bacteriologisch onderzoek bij den Gezondheidsdienst niet kon geschieden, omdat de bacterioloog van dien dienst zelf influenza had!

Prof. Saltet meent, dat de scholen niet gesloten moeten worden, prof. Ruitinga uit zich veel minder positief. De heer L. H(eijermans) schreef in de Medische Kroniek in "Het Volk", dat men plaatsen moet vermijden, waar veel menschen samenkomen.

Prof. Pel schreef aan spr., dat hij sluiting der scholen in dit stadium der ziekte "niet meer doelmatig" achtte. Indien men er vroeger toe was overgegaan, zou dit misschien tot beperking der ziekte hebben geleid. Prof. Pel noemde het standpunt van B. en W. "begrijpelijk en verdedigbaar".

Spr. heeft zich ook gewend tot dr. Kuiper, directeur van het Wilhelminagasthuis, en dr. Wortman, directeur van den Geneeskundigen Dienst. Zij wenschten hem echter geen

antwoord te geven op de vraag hoe zij over de sluiting der scholen dachten, omdat B. en W. hun eigen adviseur in deze hebben. Spr. heeft toen gedacht: "Als je het er mee eens was, had je het dadelijk gezegd". Het is spr. gebleken, dit als men het beiden
4735 heeren vraagt zij het beter vinden de kinderen van school te houden. Spr. neemt het B. en W. kwalijk, dat zij in een belangrijke zaak als deze, afgegaan zijn op één adviseur. Waarom heeft men niet meer adviseurs gevraagd? Vaststaat, naar spr. meent, dat de kinderen grooter gevaar loopen ziek te worden, als men ze naar school stuurt. Men kan in elk geval beginnen met de scholen te sluiten, en dan straks trachten door
4740 andere middelen, bijv. sluiting van bioscopen, enz. verspreiding der ziekte tegen te gaan.

Wethouder VAN TIENEN wijst erop, dat bij deze ziekte geen doeltreffende maatregelen te nemen zijn, om de verspreiding tegen te gaan. Isolatie van den lijder kan onmogelijk worden toegepast, daar de ziekte door contact wordt overgebracht en men
4745 dan eigenlijk het heele maatschappelijk leven zou moeten stopzetten. De vijf schoolartsen hebben verklaard de verantwoordelijkheid niet meer te kunnen dragen voor het niet-sluiten der scholen. Die schoolartsen dragen intusschen geenerlei verantwoordelijkheid in deze. De zesde schoolarts is tegen algeheele sluiting der scholen. Dr. Ringeling heeft in de vergadering van B. en W. met klem van redenen en met aanhaling van voorbeelden uit het buitenland betoogd, dat sluiting der scholen geen verbetering brengen. In dit verband komt spr. op tegen den "sneer" van den heer Van Dien in den bacterioloog van den Gezondheidsdienst. De bacterioloog was slecht enkele dagen ziek; zijn onderzoek duurt niet een paar dagen, maar maanden.

B. en W waren dan ook eenparig van meening, dat niet tot sluiting moest worden
4755 overgegaan. Echter hebben zij maatregelen genomen, om te voorzien in wijkverpleging op groote schaal vanwege den geneeskundigen dienst, met medewerking van verschillende ziekenhuizen. Spr. brengt onder instemming van den Raad hulde aan de verpleegsters, die haar vrijen tijd voor dezen arbeid beschikbaar stellen. Sloot men de scholen, dan zou men ook bioscopen enz. moeten sluiten.

De heer VAN DIEN repliceert. Thans is gebleken, welke maatregelen B. en W. hebben
4760 genomen. Op de hoofdvraag, of B. en W. het niet wenschelijk achten de scholen te sluiten, heeft spr. geen antwoord ontvangen. Vast staat, dat de besmetting door de scholen wordt bevorderd. (Protesten). Verschillende adviseurs van B. en W. wier namen spr. niet mag noemen, hebben zich in deze geest uitgelaten. Laat men althans beginnen den infectiehaard, dien de scholen vormen, te sluiten. Blijkt dit niet voldoende, dan sluite men ook theaters enz. Bovendien, men is niet verplicht schouwburgen enz. te bezoeken, scholen wèl. (Ontkenningen.) B. en W. zeggen nu wel, dat de ouders hun kinderen kunnen thuislaten, maar zij missen den moed de scholen te sluiten. De ouders leiden hieruit af, dat B. en W. de zaak niet zoo erg vinden. En de kinderen zijn bang
4770 achter te raken.

Spr. komt ertegen op, dat tal van menschen noodeloos en nutteloos worden opgeofferd aan een advies, waarvan de waarde wordt betwist.

Spr. dient de volgende motie in: "De gemeenteraad noodigt B. en W. uit de openbare inrichtingen van onderwijs te sluiten totdat de thans heerschende besmettelijke
4775 ziekte het karakter van epidemie zal hebben verloren."

De heer DE MAN zegt, dat de medici weinig verstand hebben van deze epidemie; het is thans treurig om medicus te zijn. Sedert Woensdag is de epidemie of liever de 'pandemie merkbaar aan het verminderen. Als men niet alle inrichtingen kan sluiten, waarom zou men er dan niet één sluiten? De scholen hadden bij het begin der epidemie
4780 moeten gesloten zijn; thans geeft het niet veel meer, doch B. en W. gaan vrij uit; zij konden niet voorzien, dat de infectie zoo erg zou worden. Spr. zou de middelbare scholen willen gesloten zien, de lagere niet, omdat leerlingen daarvan thuis in minder hygiënische omstandigheden verkeerden.

De heer NUIJENS constateert, dat de medische raadsleden blijkbaar een interpellatie niet noodig hebben geacht. Men stelt het ten onrechte voor, alsof door schoolsluiting een groote bron van infectie zou worden weggenomen. De opheffing van het "mazelenverbod" heeft volstrekt niet tot toeneming der ziekte geleid. De ziekte op
4785 zichzelf is niet erg, wel de complicaties.

Gaat men sluiten, dan moet men alles sluiten: kerken, bioscopen, enz. Spr. heeft
4790 voorts den indruk, dat er meer volwassenen ziek worden en sterven dan kinderen. De ervaring leert, dat dergelijke ziekten in een groote stad veel sneller verlopen dan op het platteland.

De heer ABRAHAMS meent, dat de tijd eigenlijk al voorbij is om een maatregel te nemen als door den heer Van Dien voorgesteld. De ziekte neemt blijkbaar af. Spr. had het
4795 geen overbodige luxe gevonden, indien de directeur van den gezondheidsdienst in een ernstige zaak als deze overleg had gepleegd met de schoolartsen, die dagelijks met de school in aanraking komen. Op sommige scholen is de toestand zoo, dat sluiting

noodzakelijk is, op andere scholen zou sluiting eer na- dan voordeelig zijn. Spr. weet niet hoe hij over de motie-Van Dien moet stemmen. Hij geeft in overweging de
4800 motie aldus te wijzigen, dat gevraagd wordt die scholen te sluiten, waar dit volgens het medisch schooltoezicht noodzakelijk is. Spr. komt op tegen de interpretatie van B. en W., dat de schoolartsen geen verantwoordelijkheid dragen. De heer ASSCHER meent, dat uit de meegedeelde sterftecijfers niets blijkt van een afnemen der epidemie. Of het moest zijn, dat die epidemie sinds gisteren plotseling
4805 zoo is afgenomen! Spreker is ongerust en schaart zich daarom aan den veiligen kant, bij den heer Van Dien. In Rotterdam zijn 120 van de 140 openbare lagere scholen gesloten. Spreker meent, dat de kinderen de ziekte op de volwassenen overbrengen en dan is het zeer wel mogelijk, dat het kind minder ernstig ziek wordt dan de
4810 volwassene. Niet alleen voor de kinderen, ook voor de volwassenen is het dus gewenscht althans de besmetting te verminderen. Neemt de epidemie in de eerste dagen af, des te beter, dan zullen wij met vreugde de scholen weer openen. De heer KL. DE VRIES zal stemmen voor de motie-Van Dien. Op de Handelsschool is een klasse met 5 leerlingen, op een lagere school zijn van de 28 leerlingen er 22 weg. Een halve maatregel noemt spreker het, dat de ouders hun kinderen kunnen thuis
4815 houden. B. en W. moeten handelen. Het is heter, de scholen reeds morgen te sluiten dan het nog één dag na te laten. Een medicus verzekerde aan spreker dat de epidemie eer toe- dan afneemt. Onthouding is naar spreker meent een ondeugd. Er wordt gevraagd: wanneer moeten wij de scholen weer openen? Dat komt later wel. De heer VOS noemt het standpunt van B. en W. fatalistisch en niet in overeenstemming
4820 met den ernst van den toestand. In Augustus, toen de scholen gesloten waren, hebben wij onder de kinderen niet veel slachtoffers gehad. Onder de militairen op de "Entos" heeft spreker dezen zomer 800 gevallen meegemaakt, waarbij bleek welk een snel verloop de ziekte heeft bij opeenhoopingen van menschen. Ook sprekers indruk is, dat de epidemie sterk aan het afnemen is en dat ook de heftigheid afneemt. Dit
4825 geruststellende woord mag, meent spreker, hier wel gesproken worden. Tien of elf dagen geleden was de bacterie op haar hoogtepunt. ?? het is toch wel, dat de opmerking door spreker bij de vorige begrooting gemaakt, juist was, dat er iets hapert aan de organisatie van onzen gezondheidsdienst. Er zijn adviezen gegeven uit de studeerkamer, niet op grond van ervaringen uit de practijk. De gezondheidsdienst dient te worden gereorganiseerd en in verband te worden gebracht met het hygiënisch schooltoezicht. Het is funest en fnuikend voor de schoolartsen, dat er met hen geen rekening wordt gehouden. Spreker vraagt aan B. en W. een opgave van het aantal gevallen op de scholen en van de scholen, waar de ziekte het ernstigst is. Kinderen
4830 lijden aan deze ziekte in veel minder heftige mate dan volwassenen, doch brengen de ziekte op de volwassenen over. Blijkt, dat de ziekte op de scholen zich nog uitbreidt, dan is er aanleiding alsnog tot partieele sluiting der scholen over te gaan. Spreker beveelt daarom het amendement-Abrahams aan. De VOORZITTER deelt mede, dat de heer Van Dien nader met de heeren Abrahams en De Man voorstelt, B. en W. uit te noodigen die scholen te sluiten waarvan dit naar het
4840 oordeel van het geneeskundig schooltoezicht noodzakelijk is. De heer MATTHIJSEN acht sluiting der scholen van weinig beteekenis, als men nagaat hoeveel massa-ophooping er in een stad zijn bijv. op fabrieken, op werkplaatsen, in de tram, in cafés. Spreker zou het uiterst bedenkelijk achten als B. en W. op de motie ingingen. Aldus verwekt men een paniekstemming. Bovendien zijn wij over het
4845 hoogtepunt heen. Wethouder VAN TIENEN dupliceert. Men moet zooveel mogelijk trachten het gewone leven in gang te houden. Het voorstel-Van Dien bevat een staats-rechterlijke fout. Niet het geneeskundig schooltoezicht beslist over de sluiting, maar B. en W. Bovendien: wat verstaat men onder geneeskundig schooltoezicht? De VOORZITTER deelt mede, dat de heer Van Dien c.s. nader de volgende motie voorstellen: "De gemeenteraad noodigt B. en W. uit, de openbare inrichtingen van onderwijs, indien dit naar hun oordeel, gehoord het geneeskundig schooltoezicht, noodig is, te sluiten totdat de thans heerschende besmettelijke ziekte het karakter van epidemie zal hebben verloren." De motie wordt aangenomen met 17 tegen 11 stemmen.
4850 Tegen de heeren Hendrix:, Ter Haar, De Miranda, Wibaut, De Vlucht, Vliegen, Den Hertog, Van Tienen, Wors, Nuyens en Matthijsen.

31 oktober 1918 Spaansche griep.

B. en W. van Den Haag overwegen de sluiting van alle openbare inrichtingen van
4860 onderwijs, in verband met het heerschen van de Spaansche griep. Zij zijn met den Bond voor Vacantiebezigheid in overleg getreden omtrent eene regeling, waardoor het mogelijk zal zijn aan de leerlingen van openbare en bijzondere lagere volksscholen, wanneer deze gesloten zijn, bij goed weer in de buitenlucht bezig te houden.

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

- 4865 Met het oog op het heerschen van Spaansche griep heeft de burgemeester van Velsen in het belang der volksgezondheid voorloopig alle uitvoeringen en bijeenkomsten verboden.
- 31 oktober 1918 Spaansche griep.**
4870 Vanwege mogelijk besmettingsgevaar zijn voorloopig ziekenbezoeken in het Onze Lieve Vrouwengasthuis niet toegestaan.
- 31 oktober 1918 Spaansche griep.**
4875 B. en W. van 's-Gravenhage hebben besloten ten einde zooveel mogelijk de verdere uitbreiding van de Spaansche griep onder de kinderen te voorkomen, alle openbare inrichtingen van onderwijs tot 11 November te sluiten.
- 31 oktober 1918 Spaansche griep.**
4880 Te Wijk bij Duurstede is thans ruim een derde deel der bevolking lijdende aan de Spaansche griep. Bijna dagelijks komen er sterfgevallen voor, tot gisteren reeds 17. In vele bedrijven wordt groote stagnatie in den gang van zaken ondervonden, daar een groot gedeelte van het personeel, soms zelfs het geheele personeel, ziek is. Te Tilburg zijn heden wegens de Spaansche griep alle openbare en bijzondere scholen gesloten.
- 4885 **31 oktober 1918 Beurssluiting.**
De beurs te Rio de Janeiro is wegens de Spaansche griep gesloten.
- 1 november 1918 Spaansche griep.**
4890 Te Almelo hebben B. en W., op medisch, besloten de openbare onderwijs-inrichtingen a.s. Maandag weder te openen. De besturen der bijzondere scholen zullen dan ook die inrichtingen openstellen. Sedert 10 Oct. waren de scholen gesloten.
- In Nijkerk begint de ziekte sterk te heerschen en eischt reeds offers. Alle openbare en bijzondere scholen zijn gesloten. Beide doktoren behooren tot de patiënten.
4895 - In de gemeente Friezenveen, die ruim 6000 zielen telt, zijn van 7-28 October 74 personen overleden.
Te Zaandam zijn alle openbare gemakkelijkheden op last van het gemeentebestuur gesloten. De meeste scholen zijn gesloten, van de overige zijn ook reeds de meeste klassen naar huis gezonden.
4900
- 1 november 1918 Spaansche griep.**
Te Hengelo zijn de H. B. S. en de [R. K.?] normaalschool thans ook gesloten.
- 2 november 1918 De Spaansche griep.**
4905 De Spaansche griep heerscht hevig in het kamp bij Oldenbroek. Gisteren zijn er twee patiënten aan overleden; vier militairen liggen zeer ernstig.
- 2 november 1918 De Spaansche griep.**
4910 Van de ruim 8000 inwoners der gem. Echt (L.) lijden thans meer dan 1000 aan de Spaansche griep; in een week tijds zijn 26 patiënten bezweken.
- In verband met het epidemisch heerschen van de Spaansche griep elders, is het familiebezoek aan verpleegden in het provinciaal ziekenhuis "Duin en Bosch" te Bakkum (Castricum) voorloopig beperkt tot die gevallen, waarin het door de behandelende geneesheeren noodig wordt geacht.
4915 - Te Arnhem breidt de epidemie zich nog steeds uit. Het totaal aantal sterftegevallen in de week van 25 tot 31 Oct. bedroeg 45 tegen 37 in de voorafgaande. Bij de gemeente-telefoon is ongeveer een derde gedeelte van het personeel lijdende aan griep. De sluiting der scholen is thans verlengd tot 11 November.
- Onder de militairen in de groep Naarden is evenals onder de burgerbevolking de
4920 Spaansche griep opnieuw uitgebroken. Onder de militairen komen echter slechts enkele ernstige patiënten voor. Onder de burgerij maakte deze ziekte reeds verschillende slachtoffers.
- Ofschoon in Enschede nog heel wat lijdens aan de ziekte zijn, schijnt het verloop ervan een gunstige wending te nemen. De vorige week was er het aantal sterfgevallen
4925 43; in de eerste drie dagen van deze week 9.
- Te Zevenaar heerscht ontzettend de Spaansche griep. Geheele gezinnen zijn aangetast en dag aan dag doen zich in de omgeving sterfgevallen voor.
- Te Didam is de ziekte nog kwaadaardiger. Daar zijn in enkele gezinnen reeds meerdere personen bezweken.

4930

2 november 1918 De Spaansche griep.

In de week van 20-26 October zijn aan influenza en longontsteking tengevolge dsarvan overleden 225 personen. In de voorafgaand» week was het 101. Het is dus verleden week meer dan verdubbeld. Het sterftecijfer was de vorige week gestegen tot de ongekende

4935

hoogte van **39,18** per 1000 inwoners per jaar. (In de voorafgaande week was het 25.99.) Bovendien zijn in de week van 20-28 October 105 personen aan longontsteking overleden en aan tuberculose 31.

4940

Verdeeld naar de leeftijden was het aantal sterfgevallen aan influenza en longontsteking tengevolge van influenza: 0-4 jaar 25, 5-13 jaar 16, 14-19 jaar 27, 20-39 jaar 112, boven 40 jaar 45. Ook nu weer betrof ongeveer de helft der sterfgevallen personen tusschen 20 en 40 jaar. Het totaal aantal sterfgevallen was 484, tegen 321 de week te voren.

4945

In de jongste raadszitting heeft de heer Van Dien eenige cijfers meegedeeld van het aantal aangiften van sterfgevallen der laatste dagen. Maandag was het, maar hij meedeelde 172, Dinsdag 119. Wij kunnen hieraan toevoegen, dat het aantal aangiften Woensdag 90 was, Donderdag 93 en heden 110.

4950

Naar wij vernomen hebben B. en W. in hun gisteren gehouden vergadering besloten den Directeur van den Geneeskundigen Dienst uit te noodigen door de schoolartsen rapport te doen uitbrengen omtrent de scholen, welke, naar het oordeel dier ambtenaren, in aanmerking komen om gesloten te worden. B. en W. zullen hierover een beslissing nemen, na den directeur van den Gezondheidsdienst te hebben gehoord.

4955

Een geneesheer hier ter stede heeft gisteren, naar wij vernemen, bij een patiënte, die aan longontsteking lijdende was tengevolge van Spaansche griep, en wier toestand reeds zorgwekkend was, het onlangs uit Weenen medegedeelde middel (inspuiting met sublimaats) toegepast. De toestand der patiënte is sedert zeer verbeterd.

2 november 1918 Spaansche griep.

Te Leeuwarden zijn alle openbare scholen en bewaarscholen gesloten.

4960

- Te Heerlen is de H. B. S. gesloten. De burgemeester heeft het houden van publieke vermakelijkheden verboden.

- De M.U.L.O. school te Watergraafsmeer, die gedurende 14 dagen gesloten was, wordt a.s. Maandag weder open gesteld.

Te Almelo zijn in de afgelopen maand October overleden 143 personen, waarvan 124 aan de Spaansche griep. In October 1917 stierven in totaal 11 personen.

4965

3 november 1918 De Spaansche griep.

Met een enkel woord deelden wij reeds mede, dat een geneesheer hier ter stede bij een patiënte die, tengevolge van griep aan longontsteking leed, met goed gevolg de onlangs uit Weenen medegedeelde sublimaatsinspuiting had toegepast. De geneesheer in kwestie, die zelfs den schijn van reclame wenschte te vermijden, had onzen zegsman verboden zijn naam te noemen. Hij hield zich aan zijn belofte, maar de relaties van een dagblad zijn vele, en zoo kwamen wij al spoedig, zonder de hulp van onzen berichtgever op het rechte spoor. Wij zijn toen den medicus gaan opzoeken, en in het algemeen belang is hij ten slotte gezwicht voor onzen aandrang. Dr. Bern. S. de Smitt, Amstel 230 stond ons ten slotte toe zijn naam en adres te publiceeren, mèt de verklaring dat hij dag en nacht bereid is zijn collega's van advies te dienen, en dat hij alles, wat in zijn vermogen ligt, wil doen, om onze stad, indien dat mogelijk is, te helpen bevrijden van de vreeselijke epidemie, welke thans heerscht.

4970

4975

Ik was, zeide dr. de Smitt ons, de laatste weken sterk onder den indruk van de foudroyante sterfgevallen hier in de stad. Telkens en telkens weer stond mijn medische kennis machteloos tegenover een ziekteproces dat zich met zulk een razende snelheid ontwikkelde. Alle injecties tot dusver bij longontsteking toegepast, bleven zonder resultaat. Toen las ik dezer dagen in een dagblad het enterfiletje over de uitvinding van den Weenschen collega. Wij geneesheeren, wij zijn er aan gewend geraakt om ten opzichte van de mededeelingen over medische uitvindingen in het buitenland, wanneer die met een enkel woord in een dagblad vermeld worden, een zekere reserve in acht te nemen. Dit keer echter trof mij het bericht als rationeel. Ik voelde dat, wat die collega had bedacht, logisch zou zijn, niettegenstaande er geen dosis werd genoemd. Hoewel de mededeeling in haar algemeenheid vrij vaag was, besloot ik al dadelijk op de eerste, zware patiënt die ik in mijn praktijk zou ontmoeten de inspuiting toe te passen.

4980

4985

4990

4995

Woensdagochtend werd ik bij een zieke geroepen. Ik constateerde een zeer ernstige longontsteking en vond den algemeenen toestand bovendien zóó slecht, dat ik weinig of geen hoop kon geven, 's Middags bezocht ik de patiënte ten tweeden male. De toestand was van dien aard, dat de zieke die katholiek is, ten volle bediend moest worden.

's Avonds heb ik toen de inspuiting gegeven en den volgenden ochtend kon ik mijn oogden niet gelooven[,] de koorts was van 40°, gedaald tot 37°.2, de nacht verliep rustig; de zieke zag niet meer blauw, zij had een goede pols, ademde zuiver en ook de algemeene toestand was veel en veel gunstiger dan ik had durven hopen. Ik heb op de
5000 eerste inspuiting een tweede laten volgen. Gisterochtend was de temperatuur 36°.8. De zieke voelde zich als een herboren mensch, ik mocht aannemen dat zij gered was en dat een derde injectie niet meer noodig zal zijn.
Gisterochtend heb ik een andere patiënt voor de eerste maal ingespoten: morgen kan ik de resultaten daarvan nagaan. En nu hebben mijn critische zin en mijn dertigjarige
5005 ervaring mij wel geleerd, dat één zwaluw nog geen zomer maakt, doch voor mij zelf, al kan ik dat nu nog niet wetenschappelijk bewijzen, heb ik de overtuiging, dat er een middel is gevonden om het kwaad te keeren. Van een crisis kon bij de patiënte geen sprake zijn. Die komt bij longontsteking zoo spoedig niet; dat de zieke
5010 desniettegenstaande zoo'n gunstige wending nam, is dus te danken òf aan een wonder òf aan het middel, door mij toegepast; en *dit middel is met de noodige voorzorgen die ik gebruik, absoluut gevaarloos*. Van de daken zou ik mijn collega's willen toeroepen: Doet wat ik heb gedaan. Gij kunt er alles door winnen en niets bij verliezen.
Dr. de Smitt deelde ons mede, dat het in zijn bedoeling ligt, zijn ervaringen zoo
5015 spoedig mogelijk in de medische bladen bekend te maken. Nadrukkelijk wees hij er in den loop van ons gesprek op, dat de verdienste van de uitvinding niet hem, maar geheel en al den Weenschen collega toekomt. "Ik heb alleen de durf gehad van zijn mededeeling gebruik te maken" zeide hij. Maar wanneer nu inderdaad blijkt, dat dr. de Smitt de Nederlandsche wetenschap het middel aan de hand heeft gedaan om de epidemie te bezweren, hebben wij dan niet allen reden om hem voor die durf dankbaar te zijn?
5020
Wij deelden mede, dat het totaal aantal sterfgevallen in de week van 20-26 October 484 was. Ter vergelijking diene, dat in de geheele maand October 1917 het aantal sterfgevallen 552 was. De maand met het grootste aantal sterfgevallen was verleden jaar Februari met 599 gevallen.
5025 Gisteren zijn hij den Burgerlijken Stand 68 sterfgevallen aangegeven. De bureaux van den Burgerlijken Stand zijn des Zaterdag slechts een halven dag geopend. De vorige week Zaterdag was het aantal 42.

4 november 1918 Spaansche griep.

5030 Te Heerenveen is heden de Rijks Hoogere Burgerschool voorloopig voor een week gesloten. De ziekte breidt zich daar nog steeds uit.
- Ook te Huizen (N.-H.) woedt de Spaansche ziekte hevig. Het gemeentebestuur heeft alle scholen doen sluiten. Er komen zeer veel sterfgevallen voor. Nog steeds breidt de ziekte zich uit.
5035 - Te Steenwijk heeft de griep, die daar nog slechts sporadisch voorkwam, zich in een dagen snel verspreid. De ziekte heerscht thans bijna huis aan huis.
- In de gemeente Beemster zijn alle scholen gesloten.
- Daar de ziekte te Amersfoort ernstig blijft is heden sluiting van alle gemeentescholen en R.H.B.S. verlengd, voorloopig voor een week, onder de militairen
5040 neemt de ziekte ook toe. Sommige winkels zijn tijdelijk gesloten omdat het geheele gezin en al het personeel lijdende is.

4 november 1918 Spaansche griep.

Geachte Redactie!

5045 Naar aanleiding van de publicatie in het "Handelsblad" van 2 Nov. 1.1. (Avondblad, 2e bl.) betreffende de inspuiting van sublimaat bij Spaansche Griep, stel ik er prijs op te verklaren, dat het verloop van één geval na bedoelde behandeling volstrekt niet tot de zekere gevolgtrekking mag leiden, dat werkelijk de sublimaat-injectie als
5050 oorzaak van de verbetering mag worden beschouwd. Het resultaat van een behandeling bij één geval, mag en kan nooit tot eenige conclusie leiden. Wij zijn nog in het eerste stadium van proefneming en eerst een ruime ervaring en of werkelijk waarde aan deze behandelingsmethode kan worden toegekend. Daarop heb ik in het interview beslist de aandacht gevestigd. Na lezing van bedoeld artikel betuig ik mijn leedwezen dat dit
5055 in dezen vorm is gepubliceerd, in dien zin dat daardoor aanleiding gegeven is tot verkeerde gevolgtrekkingen en tevens bij de bevolking een groote onrust is verwekt.
Hoogachtend,
Dr. BERN. S. DE SMITT.
Amsterdam, 3 November 1918.
Der redactie van andere bladen, die bedoelde publicatie hebben overgenomen of
5060 gememoreerd wordt verzocht, ook bovenstaande rectificatie over te nemen.

(Wij constateeren, dat al wat door ons in het verslag van ons interview met dr. De Smitt geschreven is – en meer nog – door dezen gezegd is, met de bepaalde bedoeling, dat het zou worden gepubliceerd; anders zouden wij het zeker niet zoo geschreven hebben. Red. H.)

5065 Geachte Redactie,
Ook door u is melding gemaakt van de "ontdekking" van den Oostenrijkschen arts dr. Leitner om sublimatinspuitingen te gebruiken als middel tegen longontsteking en griep. Met die ontdekking deed dr. Leitner wat de Franschen noemen "enfoncez une porte ouverte" en tevens toonde hij daarmede aan niet op de hoogte van zijn tijd te zijn.

5070 Prof. Robin en andere Fransche onderzoekers hebben ons reeds voor jaren geleerd hoe fijn verdeeld zilver, goud, kwik, kortom fijn verdeelde metalen, zoogenaamde Kollodale metalen, in staat zijn de gevaarlijkste infecties, ook die der griep en longontsteking te bestrijden. Etienne wees vooral op de sterke bactericide werking van kolloidaal zilver, electrargol, Charrin electrargol vergelijkende met sublimaat, zeide terecht: "Les sels de mercure ont une activité antimicrobienne plusieurs milliers fois plus faible." Zijn conclusie luidde: "L'Ag colloidal à petits grains est plus nuisible pour les bactérie que les sels de mercure."

5080 Sublimatinspuitingen zijn dus ten hoogste te beschouwen als een "Ersatz-middel en dan nog als een slecht, vergiftig en veel minder krachtig werkend dan het totaal ongevaarlijke electrargol.

5085 Met Etienne zeggen wij dat sublimatinspuitingen te gebruiken terwijl men tot zijn beschikking heeft zooveel betere middelen als electrargol "est quelque chose d'absolument analogue a ce qu'on ferait si on donnait à un cardiaque une tasse de café au lieu de caféine."

P. J. DE BRUINE PLOOS VAN AMSTEL, arts.

5090 **5 november 1918 Spaansche griep.**

– In aansluiting met den maatregel van het sluiten der scholen heeft de burgemeester van Rotterdam bepaald, dat tot nader order kinderen beneden 16 jaar niet in bioscopen mogen worden toegelaten.

5095 – Wegens het verminderen der Spaansche ziekte woeden heden alle onderwijsinrichtingen te Oldenzaal weder geopend.

– Te Hengelo zijn Zaterdag]2 personen begraven. De beide ziekenhuizen liggen vol. Een heerenhuis in de Wolter ten Catestraat is tijdelijk voor ziekenhuis ingericht.

5100 **5 november 1918 Eikels zoeken.**

De gedwongen vacantie der scholen ten gevolge der Spaansche ziektes levert in menig Twentsch gezin een buitenkansje op, waar de kinderen nu in de gelegenheid zijn om eikels te zoeken. Er zijn daar heel wat gezinnen, waar de kinderen wekelijks f12 à f15 met eikels rapen verdienen. En de eikelooft is vrij overvloedig.

5105 **5 november 1918 Griep.**

De heer Nieboer vroeg B. en W. of zij, nu de Spaansche griep ook in onze stad onrustbarend toeneemt, maatregelen hebben genomen om de ziekte te beperken en bestrijden. Met genoegen heeft spr. vernomen, dat de scholen reeds gesloten zijn. Verder vraagt hij of het niet gewenscht is wenken aan de bevolking te geven wat zij moet doen om zooveel mogelijk gevrijwaard te blijven.

5110 De wethouder de heer v. Vuuren zegt, dat van de Spaansche griep geen aangifte behoeft te worden gedaan, zoodat een volledig overzicht moeilijk te geven is. Relatief gesproken is de uitbreiding in Den Haag niet zoo ernstig als elders, maar het valt niet te ontkennen, dat de ziekte de laatste dagen meer uitbreidt en ernstiger wordt.

5115 Dagelijks wordt bij den Geneeskundigen Dienst aangifte gedaan van gemiddeld 50 gevallen van Spaansche griep. Ook onder het gemeentepersoneel zijn sterfgevallen te constateeren, o.a. een verpleegster in het gemeenteziekenhuis.

Verleden week waren hier ter stede 24 sterfgevallen aan Spaansche griep tegen 101 te Amsterdam. Middelen tegen de verspreiding der Spaansche griep zijn uiterst moeilijk.

5120 B. en W. blijven echter in deze uiterst diligent. Al te volle lokalen, trams en danszalen moeten zooveel mogelijk vermeden worden. Behoeftte aan uitbreiding der rijksverpleging is nog niet gebleken; dit zou ook moeilijk zijn, want 8 verpleegsters zijn door de Spaansche ziekte zeer ernstig aangetast.

5125 De vergadering wordt hierna gesloten.

5 november 1918 Sublimatinjecties bij Spaansche griep.

Wij ontvingen een schrijven uit het Wilhelmina-gasthuis, met de namen van de zaven

- 5130 assistent-geneesheeren van dat gasthuis er onder, dat wij wegens toon en inhoud niet in zijn geheel kunnen opnemen. Om het belang van de zaak ontleenen wij er het volgende aan, waarop het ten slotte alleen aankomt:
- "In het Wilhelmina-Gasthuis zijn in de laatste weken een groot aantal lijders aan Spaansche griep en longontsteking behandeld en wordt nauwkeurig nagegaan of er bepaalde geneesmiddelen zijn bij deze behandeling, die de voorkeur verdienen boven de andere.
- 5135 "Ook het sublimaat werd gebruikt en wel bij 18 patiënten. Geen der behandelende geneesheeren kreeg den indruk, dat er reden bestaat dit geneesmiddel speciaal aan te bevelen; eene plotselinge genezing door de sublimaat werd niet waargenomen bij enkele patiënten werd de temperatuur hooger na de injectie, sommige patiënten bleven in denzelfden toestand, anderen stierven; dus in het algemeen waren de resultaten
- 5140 precies dezelfde als die welke men zag bij zieken, die met andere geneesmiddelen werden behandeld, terwijl twee patiënten, die geregeld met sublimaat behandeld werden (wegens eene andere ziekte) niettegenstaande deze behandeling toch Spaansche griep kregen."
- En verder:
- 5145 "En geen verstandig mensch zal zijne meening vormen, naar wat hij waarneemt bij een enkel ziektegeval, zooals dr. De Smitt heeft gedaan.
- "Of de verbetering, die hij waarnam bij zijne patiënte na sublimaat-injectie te danken is aan deze behandeling, is zeer twijfelachtig."
- 5150 **5 november 1918 Spaansche griep.**
Naar wij vernemen, luidt het advies van vijf der zes schoolartsen, dat alle openbare lagere scholen wegens het heerschen van Spaansche griep moeten gesloten worden. Gisteren was het totaal aantal aangegeven dooden 198.
- 5155 **5 november 1918 Spaansche griep.**
't Aantal griepgevallen te Weesp neemt nog voortdurend toe. Bij de politie ontbreekt meer dan de helft. In 't Weeshuis ligt iedereen ziek. Vele zaken ondervinden ernstige moeilijkheden. De School met den Bijbel is voorloopig voor een week gesloten. De Openbare Scholen, waar 't getal absenten de 60% bereikte, blijven op advies van den
- 5160 gemeente-geneesheer geopend. De ziekte is niet kwaadaardig al vraagt zij ook haar offers.
- Te Breda zijn de scholen van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen gesloten.
  - De Spaansche griep breidt zich te Zeist sterk uit, zowel onder volwassenen als kinderen.
- 5165 Verschillende klassen werden reeds naar huis gestuurd, terwijl de school voor M. U. L. O. geheel werd gesloten, daar behalve tal van leerlingen 't grootste deel van het personeel ziek is.
- Wegens het heerschen der Spaansche griep zijn te Barneveld alle openbare scholen gesloten.
- 5170 **5 november 1918 De Spaansche griep.**
"In deze epidemische ziekte voelen we veel meer de hand Gods, die komt om te tuchtigen" (dan in roodvonk en typhus), aldus "De Heraut". "Niet alsof niet elke
- 5175 krankheid uit de hand Gods ons toekomt, die gezondheid en ziekte uitdeelt naar Hij wil, maar in het ongemeene, het plotseling optredende en het zoo fel om zich heen grijpende van deze epidemische krankheden spreekt toch duidelijker nog voor ons besef, dat de tuchtroede Gods over ons is uitgestrekt. In vroeger tijden, toen de vreeze Gods nog veel dieper bij de volkeren er inzate en meer heel het publieke leven beheerschte, wekte zulk een epidemische krankheid het volk tot boetedoening en
- 5180 bekeering op. Toen in het jaar duizend de zwarte dood Europa teisterde, zag men in alle landen zelfs heele groepen van boetelingen, die zich zelf geeselden en de erbarming Gods inriepen. En al heeft het Protestantisme aan deze zelfkastijdingen een einde gemaakt, in de tijden onzer vrome vaderen kon toch zulk een pestilentielle krankheid het volk niet bezoeken, of de Overheid riep het volk tot een bidstond saam
- 5185 en door vasten en bidden zocht men Gods toorn te verzoenen, zooals David het ook deed op den dorschvloer van Arauna den Jebusiter, toen de engel der wrake Gods het zwaard boven Jeruzalem hield uitgestrekt.
- "Van zulk een openbare boetedoening en zulk een bidstond door heel het volk gehouden, weet men in onze dagen niet meer. Al is men veel dieper dan onze vaderen in de
- 5190 oorzaken, waardoor zulke krankheden ontstaan, doorgedrongen, het diep besef, dat de eerste oorzaak niet in het schepsel, maar in den Schepper te zoeken is, raakte weg. En evenals Asa stelt men hij zulk een krankheid al zijn vertrouwen op de hulp van menschelijke wetenschap, in plaats van in de eerste plaats die hulp te zoeken hij God

5195 den Heere, die de heelmester van Zijn volk is. Vandaar dat ook de ernstige roepstem, die in zulke bezoeken van Godswege tot ons uitgaat, niet meer verstaan wordt. Ze zijn een natuur-noodwendigheid voor ons geworden; een volksramp, waaronder men schier fatalistisch zich buigt. Maar het ernstige woord van [aan?] den Ziener van Israël: hoort de roede en, wie ze besteld heeft, wordt nauwelijks meer verstaan."

5200 **5 november 1918 De chef van den militairen geneeskundigen dienst** heeft met het oog op de Spaansche griep, aan de troepen-commandanten in overweging gegeven den troep alleen zeer lichte diensten te doen verrichten.

6 november 1918 De Gezondheidstoestand.

5205 Het "Tijdschr. v. Sociale Hygiëne" schrijft: De totale sterfte wa in Augustus en September hooger dan in de overeenkomstige maanden van 1917. Toen was ze 10.20% in Augustus en 9.81 in September, thans 12.79 in Augustus en 11.17 in September. Deze grootere sterfte kwam tot uiting bij de meerderheid der doodsoorzaken. Op den
5210 voorgrond traden daarbij: influenza (in Augustus 1917 5 en in Augustus 1918 513 sterfgevallen), pneumonie (130 en 545), bronchitis (71 en 108), andere ziekten der ademhalingswerktuigen (218 en 458), longtuberculose (657 en 785) en ouderdom (335 en 428). De sterfte aan mazelen was eveneens belangrijk groter -, bijna 2½ maal - dan in Augustus 1917, terwijl ook diphtherie, roodvonk en typhus een groot aantal sterfgevallen aanwezen. Een groot deel dezer grootere sterfte komt zonder twijfel ten
5215 laste van de Spaansche griep, in vele gevallen als influenza aangegeven, of slechts als naziekten vermeld. De ziekte openbaart zich vooral hevig aan de Oostergrens, o.a. te Enschede en te Oldenzaal. Uit laatstgenoemde plaats wordt gemeld, dat 2000 gevallen voorkomen op de 7000 inwoners. Maar ook in Noord en Zuid, als te Wildervank on te Breskens, zoowel als in Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht heerscht de
5220 ziekte op menige plaats in hevige mate, zoo waren te Utrecht medio October 200 man van het trampersoneel er door aangetast. In tegenstelling met de algemeene sterfte was de zuigelingensterfte in Augustus 1918 lager dan in 1917, namelijk 12.84%, van het aantal levend aangegevenen, tegen 16.06 in Augustus 1917. Gedurende de vijf weken van 28 Augustus tot en met 1 October 1918 werden aangegeven: 538 gevallen van typhus,
5225 2112 van rood vonk, 1108 van diphtherië, 57 van dysenterie en 23 van nekkramp. [...]

6 november 1918 Spaansche griep.

Te Assen hebben B. en W. wegens het heerschen der Spaansche griep besloten, dat op de a.s. jaarmarkt geen tenten, kramen en draaimolens zullen worden toegelaten en dat het
5230 verboden is in café's muziek, danspartijen en andere vermakelijkheden te houden.

6 november 1918 Spaansche griep.

Gisteren zijn de onderwijsinrichtingen te Almelo, na sinds 10 October gesloten te zijn geweest, weder geopend. Het verzuim van de meeste scholen was weder gelijk aan
5235 dat in normale tijden. B. en W. hebben aan de hoofden der o. l. scholen medegedeeld, dat het hun wenschelijk voorkomt, dat met het oog op het heerschen der Spaansche griep de leerlingen onder de schooltijden vaker gelegenheid om te spelen ontvangen dan gewoonlijk. Dat ook het aantal aan Spaansche griep overledenen in deze gemeente afneemt, blijkt uit de volgende cijfers: In de week van 15-22 October overleden 36,
5240 van 22-29 October 30; van 29 October-4 November 19 personen, waarvan respectievelijk 33, 27 en 19 aan de Spaansche griep. Dit laatste cijfer is evenwel nog zeer hoog, n.l. 41 1/6 per 1000 inwoners en per jaar.

6 november 1918 Spaansche griep.

5245 B. en W. hebben in hun gisteren gehouden vergadering nog geen beslissing genomen in zake het sluiten der scholen, daar de rapporten der schoolartsen nog niet waren ingekomen. De schoolartsen moeten niet alleen adviseeren over de sluiting der lagere scholen, maar ook over die voor het Middelbaar Onderwijs en het Gymnasium. Gisteren zijn bij den Burgerlijken Stand 79 sterfgevallen aangegeven; de vorige weck
5250 Dinsdag was het aantal 119.

6 november 1918 Verhooging van het broodrantsoen.

De Regeering heeft besloten het broodrantsoen zeer belangrijk te verhoogen. Ofschoon men hier te lande vooralsnog aangewezen is op de binnenlandsche
5255 korenproductie, zoo noodig tijdelijk te versterken uit de militaire voorraden, is dat besluit genomen, omdat de toename van schier alle besmettelijke ziekten en in het bijzonder de voortwoekering der Spaansche griep volgens het eenparige gevoelen van geraadpleegde medici er op wijzen, dat de voeding der bevolking bij het huidige rantsoen geheel onvoldoende is.

5260 In de verwachting, dat het mogelijk zal zijn binnen betrekkelijk korten tijd van over zee broodkoren aan te voeren, is dan ook besloten den duur van de geldigheid der broodkaarten te brengen van 7 op 5 dagen, zoodat het rantsoen van 200 gram per dag wordt verhoogd tot 280 gram. *Deze verhooging zal ingaan den 15en November a.s.*

5265 **6 november 1918 Spaansche griep.**

Te Culemborg zijn alle scholen tijdelijk gesloten en openbare uitvoeringen enz., tot nader order verboden.

– Ook in het Provinciaal Ziekenhuis nabij Santpoort, is men er – in verband met de heerschende griep – toe moeten overgaan het bezoek zooveel mogelijk te beperken en dit alleen in dringende gevallen toe te laten.

5270 – Te Doorn, te Rhenen en te Elst zijn de scholen tijdelijk gesloten.

– Te Nijmegen zijn nu alle gemeentescholen ook gymnasium en H. B. school gesloten; verder nagenoeg alle christelijke en R. Kath. bijzondere scholen.

5275 – De openbare lagere school te Santpoort is wegens het heerschen van de Spaansche griep voorloopig voor veertien dagen gesloten.

– De M. U. L. O. school te IJmuiden is na één dag te zijn geopend geweest opnieuw voor een week gesloten.

7 november 1918 Spaansche griep.

5280 Op geneeskundig advies zijn te Bergen-op-Zoom wegens het heerschen der Spaansche griep allen openbare en verscheiden bijzondere scholen gesloten. Ook heeft de Burgemeester voorlopig alle publieke gemakkelijkheden verboden.

Onder het garnizoen lijden zóóveel manschappen aan die ziekte, dat er in het Militair Hospitaal plaats te kort komt en daarom in de stad een particulier huis als

5285 noodhospitaal in gebruik genomen is.

– Gisteren is de Gooische H. B. School te Bussum opnieuw gesloten, tot 12 Nov.

Maandag was de school weer begonnen; er waren toen 32 van de 223 leerlingen absent; Dinsdag was het aantal ziektegevallen gestegen tot 45. De o. 1. en eenige bijzondere scholen zijn nog steeds gesloten.

5290 Met ingang van heden zijn, in verband met toenemen der Spaansche griep in Rotterdam, alle openbare scholen aldaar gesloten tot 18 November, terwijl aan de besturen van bijzondere scholen de raad is gegeven een gelijksoortigen maatregel te nemen.

5295 – Te Ruurlo gaat de kermis, welke de volgende week zou worden gehouden, niet door wegens het heerschen van de Spaansche griep.

– Te Wolvega, met pl.m. 3200 inwoners, zijn nu al 24 personen aan deze ziekte bezweken. Nog wel 900 liggen ziek. Een der twee dokters is ook door de ziekte aangetast. In de laatste dagen wordt hier ook inspuiting als geneesmiddel toegepast.

5300 **7 november 1918 De Telegraafdienst.**

De "N. R Ct." klaagt:

Of het de Spaansche griep is, die hier schuld heeft of dat er een andere oorzaak is, weten wij niet, maar de telegraafdienst Amsterdam-Rotterdam is weer droevig ontredderd. Ziehier een lijstje van door ons ontvangen telegrammen. [...]

5305 **7 november 1918 De Spaansche griep.**

Te Sliedrecht met 13.000 inwoners komen 2000 gevallen van griep voor. In de vorige week alleen stierven er 62 personen. In een heel jaar bedraagt het aantal sterfgevallen gemiddeld slechts 140.

5310 **7 november 1918 Willem Mengelberg.**

Veer wij vernemen, is Willem Mengelberg lijdend aan een aanval van reumatiek, gepaard met influenza.

5315 **8 november 1918 Spaansche griep.**

– De ziekte neemt te Enschede gelukkig af. Van Woensdagavond af mochten er de cafés weer tot den gewonen tijd geopend blijven, terwijl Zondag aanstaande de publieke gemakkelijkheden worden heropend.

5320 In den kring van Lonneker, gelegen direct om Enschede, komen eveneens steeds minder gevallen voor; te Glanerbrug en Dorp Lonneker is de ziekte echter nog heerschende.

– Te Maastricht zijn thans alle inrichtingen van onderwijs gesloten en openbare gemakkelijkheden verboden.

– De raad der gemeente Nieuwendam heeft besloten de scholen te sluiten. De onderwijzers moeten met de leerlingen wandeltochten maken.

5325 – Te Harlingen zijn de openbare scholen en d gereformeerde school tot 18 November

gesloten.

5330 - Omtrent den omvang, welken de epidemie heeft aangenomen, kan worden meegedeeld, dat ene geneesheer Donderdag 20 nieuwe patiënten had, Vrijdag 8, doch Zaterdag weer een grooter aantal. Het aantal aangiften van overlijden bedroeg in October 146 (tegen 66 in October 1917), in de eerste dagen van November j.l.: 1 November 18, 2 Nov. 7, 4 Nov. 23, 5 Nov. 8, 6 Nov. 13.

5335 Alle patiënten, bij wie zich complicaties voordoen worden in het gemeente-ziekenhuis, c.g. het tot ziekenzaal ingerichte gymnastieklokaal aan de school aan het Tamboersboschje verpleegd. Thans is het cijfer van 38 bereikt en waar de plaatsruimte tekort schiet, zijn nog een paar schoollokalen voor de verpleging ingericht. De geneesheer-directeur is zeer ernstig ongesteld en ook vele verpleegsters zijn ziek. Een achtal Roode-Kruiszusters treden als plaatsvervangend verpleegster op, terwijl de militaire geneeskundige dienst zes hospitaalsoldaten ter beschikking van de gemeente heeft gesteld.

5340 - In verband met het voortduren der griep epidemie blijft de Handelshogeschool te Rotterdam tot Maandag 18 dezer gesloten.

8 november 1918 De Spaansche griep.

5345 In de week van 27 October tot 2 November zijn aan influenza en longontsteking, tengevolge van influenza overleden 290 personen, (in de voorafgaande week 225). Bovendien overleden 36 personen aan tuberculose en 133 aan longontsteking. (In de voorafgaande week waren die cijfers onderscheidenlijk 31 en 105). Het totaal aantal sterfgevallen was in genoemde week 652 tegen 484 in de week te voren. Het sterftecijfer is hierdoor gestegen tot **52.73** per 1000 inwoners per jaar. Verdeeld naar de leeftijden overleden van influenza en longontsteking tengevolge daarvan: van 0-4 jaar 31 personen, van 5-13 jaar 25, van 14-19 jaar 20, van 20-39 jaar 161 en van 40 jaar en daarboven 53. Meer dan de helft der sterfgevallen viel dus tusschen de 20 en 40 jaar.

5355 8 november 1918 De Spaansche griep en de eieren.

Men schrijft ons uit Barneveld:

5360 Heden stegen de eieren hier ter markt tot den ongekend hoogen prijs van f37 per 100 tegen f32 de vorige week. Deze onverwachte prijsstijging moet ten deele worden toegeschreven aan het heerschen der Spaansche griep, waardoor de eieren of door de patiënten zelf worden verbruikt, of niet ter markt konden worden aangevoerd.

8 november 1918 De Spaansche griep.

5365 Gisteren zijn bij den Burgerlijken Stand 83 sterfgevallen aangegeven; de vorige week Donderdag 93.

8 november 1918 Middelen tegen de Spaansche griep.

5370 Sublimaat-injecties, berookingen met salpeterigzuur, eucalyptusolie, suikerbieten, het een al mooier en onfeilbaarder dan het andere - het houdt niet op en alle gemoederen komen er in beroering van. Dat is bij alle groote epidemieën altijd zoo geweest en dat dit nu ook gebeurt, is geen wonder. Bij deze epidemie vooral niet. De ongehoorde uitbreiding en kwaadaardigheid maken het begrijpelijk, dat ieder snakt naar een goed middel tot genezing en licht geneigd is alles te gelooven, wat op dat gebied wordt aangekondigd en alles maar dadelijk te willen probeeren. Men denkt er niet meer aan, dat al die mooie verhalen toch maar niet zoo voetstoots als waarheid kunnen worden aanvaard, maar roept bij iederen glimp van redding uit de ellende om onmiddellijke toepassing en gaat zich gerechtigd achten tot ernstig beklag tegen de 5375 doctoren, die daar niet aanstonds toe geneigd blijken. Dat alles is tot op zekere hoogte begrijpelijk, maar goed is het daarom niet en een waarschuwing om de hoofden koel te houden en te vertrouwen, dat de geneeskundigen waarlijk niet onverschillig zijn, maar doen wat zij kunnen, ook om nieuwe middelen te vinden en te beproeven, schijnt zeker niet onnoodig. De bieten kan men alvast probeeren en daarmee op eigen 5380 gezag een kuur beginnen, zoolang men niet ziek is en zelfs voor zoo iets eerst raad van den arts moet inwinnen, maar verder kan men niet gaan. Met een middel, dat mogelijk goed, maar zeker ook kwaad kan doen, heeft men te wachten totdat met 5385 zekerheid is uitgemaakt wat men er werkelijk aan heeft. Bij zulke zaken is overijling nooit geoorloofd, zelfs in deze tijden niet.

5390 Voor het oogenblik kunnen wij eigenlijk alleen nog maar van de sublimaat-injecties spreken, die andere middelen zijn min of meer curiosa, die hier nog niet bekend zijn geworden, behalve dan de bieten. Maar de inspuitingen met sublimaat zijn bekend genoeg en de heele wereld spreekt er van. Toen de mededeeling in de *Wiener klinische Wochenschrift* in onze bladen was overgenomen en zoo ter algemeene kennis gekomen was,

5395 kon men de zaak niet aanstonds geheel ter zijde stellen, omdat dit geneeskundige
 vakblad een goeden naam had en niet geacht kon worden stukken op te nemen, waaraan
 het zelf niet eenige waarde toekende. Men moet zulke berichten uit een goede bron
 5400 natuurlijk evenmin dadelijk voor onzin verklaren als men ze zonder meer blindelings
 aanvaarden kan, maar de mededeeling op zich zelve scheen toch wel zeer vreemd en
 weinig geschikt om aanstonds als een deugdelijk voorbeeld te worden aangenomen, omdat
 het niet wel mogelijk was zich van de werking van het middel eenig denkbeeld te
 5405 vormen. Het was bekend als een bacteriën-doodend, maar ook voor den mensch zeer
 gevaarlijk vergift en de taak, die het nu te vervullen zou hebben, kon zeker niet
 dadelijk goed begrepen worden. Men weet uit de geschiedenis van het salversaan van
 Ehrlich, dat deze al zijn werken er op gericht had een middel te vinden, dat de
 5410 ziektekiemen in het lichaam doodde, maar voor den mensch zelve ongevaarlijk was. Dit
 Dit zou dan gebruikt kunnen worden voor de zoogenaamde therapia sterilisans magna, en
 als resultaat van dezen arbeid kwam toen als No. 606, dus waarlijk niet onmiddellijk,
 het salversaan te voorschijn. Met betrekking tot het sublimaat aan zulk een werking
 te denken, moest aanstonds onmogelijk werden verklaard. Wat men er zonder den mensch
 te schade van inspuiten kon, was zoo weinig, dat aan de algemeene sterilisatie van
 5415 het lichaam, zooals Ehrlich die bedoelde, niet te denken viel. En verder had men geen
 enkel houvast. Dit mocht alweer geen reden zijn om het middel zonder meer te
 verwerpen, maar het moest wel tot een zeker scepticisme en in ieder geval tot groote
 voorzichtigheid manen.

5415 Geheel in dezen geest is nu ook gehandeld. Toen de mededeeling van dr. de Smitt
 verschenen was, bleek al spoedig, dat men elders ook reeds zijn aandacht aan het
 bericht uit Weenen geschonken had en met het onderzoek begonnen was. Men vernam dit
 van de assistenten uit het Wilhelminagasthuis, en naar ik meen was het ook het geval
 in het Academisch ziekenhuis te Groningen. Waarschijnlijk zal nog wel op meer
 5420 plaatsen een onderzoek zijn ingesteld. Maar voor zoover wij nu weten, waren de
 uitkomsten, ook te Groningen, geheel negatief. Men had natuurlijk een gift genomen,
 die voor den mensch ongevaarlijk was, maar de influenza-bacillen, of welke kiemen het
 dan mochten geweest zijn, hadden er evenmin kwaad van ondervonden en het verloop der
 ziektegevallen was er eigenlijk in geen enkel opzicht door gewijzigd geworden. De
 5425 zieken genazen, of stierven, zooals nu helaas dikwijls het geval is, juist zooals
 andere. Treffende genezingen, die men nu aan het middel meende te kunnen
 toeschrijven, zelfs in schijnbaar wanhopige gevallen, komen altijd voor, maar het
 verband kon, op grond van de negatieve ervaringen, niet worden aangenomen. Naar wat
 men nu weet zal men er in moeten berusten, dat ook dit middel nog niet heeft gegeven
 wat velen er van verwacht hebben en misschien ook hebben ingezien, dat men te dier
 5430 zake moet afwachten, wat de onderzoekingen leeren en niet dadelijk alles gelooven
 kan. En het is niet alleen goed, waar absoluut noodig, dat men dit beseft en daarnaar
 handelt. De taak van de artsen is in deze tijden buitengewoon zwaar en er wordt van
 hun krachten haast het onmogelijke gevergd. Niet alleen in Amsterdam, maar overal
 waar de ziekte heerschende is, dat is ongeveer over het geheele land. Vele artsen
 5435 zijn zelf al aan haar ten offer gevallen en tal van hen zijn ziek en niet in staat te
 werken. De gezonden moeten ook hun taak op zich nemen, terwijl hun eisen taak al veel
 en veel zwaarder is dan anders. Als zij daarbij nog vervolgd en aangesproken worden
 over de toepassing van nieuwe, in de oogen van het publiek onfeilbare, middelen,
 wordt hun positie onhoudbaar. Zoo ooit dan hebben zij nu recht op vertrouwen en
 5440 eerbied voor hun rust, voor zoover daarvan in deze omstandigheden sprake kan wezen,
 dat men die niet telkens komt verstoren met beroepen op berichten omtrent middelen en
 genezingen, die het publiek nu eenmaal zelf niet beoordeelen kan. Het is voor ieder
 een moeilijke tijd tegenwoordig, en het is te begrijpen, dat het velen, ook niet het
 oog op hun gezondheid bang te moede wordt, maar wij moeten elkaar helpen om er
 5445 doorheen te komen en met zulk een drang op de doctoren maakt men dezen het leven
 onmogelijk en bereikt men niets.

Die andere middelen, die ik noemde, althans de berookingen met salpeterigzure dampen,
 prijken, naar ik meen, alleen nog in buitenlandsche bladen, maar misschien komen zij
 hier ook, en zij zijn merkwaardig genoeg om er iets van te zeggen. Van de
 5450 eucalyptusolie als een uitstekend middel tegen de griep hoorde ik slechts nog bij
 geruchte en dit betrof ook weer een enkel genezen geval, zoodat daarvan evenzeer
 alleen gezegd kan worden, dat op die wijze nooit iets kan worden. Met die dampen is
 het echter wat anders, want dit betreft bericht van dr. Odier in het *Journal de*
Genève, en schijnt dus ook wel van eenige beteekenis, maar tevens voorloopig even
 5455 onbegrijpelijk als het bericht over het sublimaat.

Meer dan een eeuw geleden, in 1775, waren door een Franschen scheikundige berookingen
 met zwaveligzure dampen aanbevolen tegen allerlei besmettingen en een prof. Odier had
 toen met dampen van salpeterigzuur gevaarlijke koortsen en zelfs dysenterie kunnen

bedwingen, maar de dr. Odier van tegenwoordig deelt nu mede, dat hij die
5460 onderzoekingen heeft nagedaan en uitgebreid, met het gevolg, dat hij zich in staat
acht te verklaren, dat men die berookingen in ziekenzalen kan toepassen, zonder eenig
bezwaar voor de zieken of het personeel, als men maar voor goede ventilatie zorgt, en
dat men dan de zieken naderen kan zonder vrees voor besmetting. De goede werking van
de dampen was overigens bewezen door de onvatbaarheid voor influenza van arbeiders,
5465 die in de fabrieken, in zulke dampen moesten werken.
Wat men van dit bericht moet denken, is zeker niet aanstonds duidelijk. De dampen,
die hier als geneesmiddel, maar vooral als voorbehoedmiddel, worden aanbevolen, zijn
als buitengewoon gevaarlijk bekend en men heeft altijd aan ieder geleerd, dat men ze
zorgvuldig moet mijden. Bij zwaveligzuur zal men dat van zelf wel doen, want dit
5470 maakt iemand onmiddellijk zoo benauwd, dat hij wel spoedig wegloopt. De nitreuzen
dampen doen dat echter juist niet en daarin steekt hun groote gevaarlijkheid. Men
vindt er in de verslagen van de arbeidsinspectie merkwaardige voorbeelden van. De
gassen ontwikkelen zich soms in putten en als daarin dan een arbeider moet afdalen,
voelt hij misschien eenige benauwdheid, maar niet genoeg om hem te waarschuwen voor
5475 een volgenden keer en zoo is het voorgekomen, dat men er vrijwat van inademt en pas
eenige uren later hevig benauwd wordt en niet meer te redden is. Dat zulke gassen
stinkende stoffen binden en dus voor reinigen van waarde zijn, wist men al lang, en
evenzeer was bekend, dat zij als ontsmettingsmiddel in eigenlijken zin geen
beteekenis hebben, omdat de ziektekiemen er niet door gedood worden, maar hoe men er
5480 toe komen kan er ziekenzalen mee te vullen, zonder allen, die er in zijn den
volgenden dag te doen bezwijken, schijnt een raadsel. Het is niet waarschijnlijk, dat
men in de ziekenhuizen met dit middel een proef zal nemen, maar ik hoop dat men de
artsen hiermede dan ook wel niet lastig zal vallen. P.

8 november 1918 Spaansche griep.

5485 Ook te 's-Hertogenbosch zijn thans alle bijzondere en openbare lagere scholen
gesloten, evenals de H.B.S. en het gymnasium en de beide lycea.
- De Spaansche griep breidt zich te Steenwijk op onrustbarende wijze uit. Meer dan
1000 personen, dat is ongeveer 1 op de 5 ingezetenen, lijden er aan. Sommige zaken
5490 zijn gesloten omdat allen ziek zijn. De R. H. B. S., de ambachtsschool en de chr.
scholen zijn voor een groot deel ontvolkt. Daar alle O. L. scholen door de
vluchtelingen gebruikt worden, zijn die al vanzelf voor de leerlingen gesloten. Twee
van onze drie geneesheeren zijn door de ziekte aangetast.
Wel komen er veel ernstige gevallen voor, doch tot heden eischte de ziekte nog weinig
5495 offers.
- De bijzondere scholen te Zwartebroek en te Glindhorst, gemeente Barneveld, zijn
gesloten.
- B. en W. van Arnhem hebben de sluiting der scholen verlengd tot 18 November.
- Te Wijde-Wormer en te Ilpendam zijn de scholen gesloten.
5500 Op advies van den directeur van den gemeentelijken geneeskundigen dienst te Utrecht
wegens het epidemisch heerschen van de Spaansche griep is de algemeene vergadering
van den vrijzinnig-democratischen bond, welke op 9 en 10 November a.s. te Utrecht zou
worden gehouden, tot nader order uitgesteld.

9 november 1918 Spaansche griep.

5505 - Te Zaandam is de sluiting der scholen met 8 dagen verlengd. Ook de openbare
vermakelijkheden moeten tot 18 Nov. gesloten blijven.

9 november 1918 De Spaansche griep.

5510 Gisteren zijn bij den Burgerlijken Stand 56 sterfgevallen aangegeven. De vorige week
Zaterdag was het aantal 68. In de week van 4-9 Nov. bedroeg het aantal overledenen
592.

9 november 1918 Spaansche griep.

5515 - In de week van 23 Oct. tot 4 Nov. zijn te Enschede 26 personen overleden; gedurende
de week daarvoor kwamen 43 sterfgevallen voor. In verband met het afnemen der ziekte
zullen Maandag a.s. de H. B. S., H. H. S. en H. T. S., benevens de M. U. L. S. weer
worden geopend. De boekhandelaren zullen de abonnementsportefeuilles weer in
5520 circulatie geven.
- Te Goes zal in verband met het heerschen van de griep de gasafsluiting om 11 uur 's
avonds tijdelijk worden opgeheven.
- Te Amersfoort heeft het gemeente-bestuur besloten alle openbare scholen Maandag
a.s. wederom te openen. Mochten ouders nog bezwaar maken hun kinderen te zenden, dan

zal dit niet als ongeoorloofd schoolverzuim worden aangemerkt.

5525

9 november 1918 De Spaansche griep.

Gisteren zijn bij den Burgerlijken Stand 83 sterfgevallen aangegeven, de vorige week week Vrijdag 110.

5530

9 november 1918 Spaansche griep.

- Dat te Ridderkerk in hevige mate de Spaansche griep heerscht, blijkt uit het getal van 22 overledenen van 1 tot 7 dezer, welk getal in gewone tijden 3 of 4 bedraagt. Woensdag stierven op denzelfden dag de man en de vrouw van één gezin, achterlatende acht kinderen.

5535

- De ziekte neemt te 's Gravenhage iets af.

9 november 1918 Griepbehandeling met Serum.

In het "T. v. G." is een mededeeling opgenomen uit het "Corresp. Blatt für Schweiz-Aerzte", waaruit blijkt dat de arts E. Liebmann te Zürich lijders aan zeer ernstige vormen van griep met succes heeft behandeld met bloedwei van herstellende grieplijders.

5540

Wij lezen daarin: Hoewel bij influenza-pneumonie onverwachte verbeteringen in den toestand niet zeldzaam zijn, was de verbetering in sommige met serum behandelde gevallen zoo verrassend en vooral zoo snel, dat men bijna genoodzaakt is die verbetering aan het serum toe te schrijven.

5545

9 november 1918 Gastvrij Nederland?

(Van onzen bijzonderen correspondent.)

Eindhoven, 8 Nov.

5550

Het plotseling niet verder toelaten in ons land van de door België hierheen gevluchte Franschen heeft zeer velen in den lande alleronaangenaamst aangedaan en menigeen zal zich afgevraagd hebben en vraagt zich nog af, wat toch de dringende reden was en is, die tot zoo'n harden maatregel noopte. Eerst meende men uit het feit, dat de stopzetting zoo plotseling plaats had - om kwart voor drie op 31 October werd uit Den Haag geseind, dat met ingang van 1 November geen vluchtelingen meer mochten worden toegelaten - te mogen opmaken, dat de militaire autoriteiten plotseling de spoorwegen of het rollend materieel vrij wilden hebben voor troepenverplaatsingen, doch aldra bleek dat niet de oorzaak te zijn geweest, want van troepenbewegingen op groote schaal was geen sprake en de grens bleef toch voor de steeds toenemende vluchtelingenmassa's gesloten. Wij kunnen thans echter als vaststaande mededeelen, dat het niet de militaire autoriteiten geweest zijn, die de verdere opneming van vluchtelingen verboden, doch de Nederlandsche regeering. Immers het telegram, 31 October aan de grenscommandanten gericht, zeide duidelijk, dat *in opdracht van de Nederlandsche regeering* de toelating stopgezet moest worden, dat de Deutsche autoriteiten hiervan reeds op de hoogte gesteld waren, doch dat de Nederlandsche officieren dit ten overvloede nog aan hun Deutsche collega's aan de grens moesten mededeelen; dat dit laatste overigens niet overbodig was, bleek wel toen 's anderendaags de Deutsche officieren bij Reussel nog vluchtelingen aanbrachten, die de Nederlandsche grenswachten toen moesten weigeren binnen te laten.

5555

5560

5565

5570

5575

5580

5585

Sindsdien heeft men verschillende andere redenen verondersteld en eindelijk heeft het Haagsche correpondentiebureau gisteren medegedeeld, dat de arme vluchtelingen eerst binnen mogen komen "wanneer dit zonder groot gevaar voor de volksgezondheid mogelijk is." Wij zijn thans een en ander eens ter plaatse gaan onderzoeken en bevonden toen al gauw, dat in den gewichtigsten sector van de grens, den Oost-sector, die het grensgedeelte tusschen Tilburg en Thorn omvat, thans alles gereed en geregeld is om verdere vluchtelingen liefderijk te ontvangen en te "verwerken" en dat men er daar niet alleen geen bezwaar tegen zou hebben, dat ze weer kwamen, doch dat men het integendeel erg jammer vindt, dat alles en iedereen er klaar staat en dat men nu niets te doen heeft en de arme stakkers, die aan den anderen kant van de grens kampeeren, niet helpen mag. Er zijn hier in den beginne wel moeilijkheden te overwinnen geweest en wel fouten begaan, het was niet zoo direct uitgemaakt hoe het werk tusschen militairen en Roode Kruis verdeeld moest worden, maar er is nooit sprake van geweest, - ook niet in de moeilijkste oogenblikken, toen bijv. de Duitschers de vluchtelingen op andere plaatsen aanbrachten, dan ze eerst hadden gezegd, of toen een groote partij vluchtelingen naar het station Eindhoven gebracht was, doch de voor hen in Den Haag bestelde trein, zonder waarschuwing, wegbleef - dat men het toelaten van vluchtelingen moest stopzetten, omdat anders de boel hier aan de grens in het honderd geloopt zou zijn, (zooals een van de vele geruchten luidde, geruchten, die behalve aan de dikwijls erg overdreven en voorbarige critiek op het

5590 beleid der militaire autoriteiten in plaatselijke en andere bladen, ook hun ontstaan dankten aan het feit, dat hier, zoomin als verderop in den lande, iemand begreep waarom die stakkers ineens niet meer toegelaten werden. Een ander vermakelijk, maar daarom niet minder hardnekkig gerucht, dat zelfs zijn weg vond in een plaatselijk dagblad, wilde hebben, dat de militaire autoriteiten, toen het bericht van 't

5595 Koninklijk bezoek kwam, de vluchtelingen niet wilden wegzonden, omdat, als de Koningin kwam om vluchtelingen te bezichtigen, men toch ook moest zorgdragen, dat er vluchtelingen aanwezig waren!) Integendeel, juist toen het bevel kwam, niemand meer toe te laten, begon het alles zoo mooi te loopen, waren de, lang vruchteloos aangevraagde, dekens aanwezig en betere lokaliteiten beschikbaar, zóó, dat men thans

5600 dezen sector morgen desnoods nog zesduizend menschen meer zou kunnen bergen en er dagelijks een drieduizend zou kunnen doorzenden; want de militaire machine loopt wel niet zoo erg soepel, en eerder een beetje stroef (aanvragen, bijv. voor waggons, moeten van sector naar brigade, van brigade naar divisie, van divisie naar veldleger en van veldleger naar de Directie Etappen en Verkeerswegen, antwoord natuurlijk langs

5605 denzelfden weg, doch gelukkig gaan regeeringstelegrammen vlugger dan de onze!), maar als de regeering maar zegt waar de vluchtelingen heen te dirigeren, is er hier voor het toch zeer lastige werk van grens, via registratie-bureaux, hospitalen, keuringsdiensten enz., enz., tot trein naar het noorden en vooral ook voor het verwerken van die zeer lijvige en soms allerzonderlingste bagage, die meegebracht

5610 wordt, wel zóó gezorgd, dat daar geen ernstige klachten meer over zouden komen. Maar nu die volksgezondheidsquaestie! Om te beginnen behoeft men voor gevaar voor ons land, tengevolge van het binnenlaten van die vluchtelingen, door besmetting, niet bang te zijn, want de gezondheidstoestand van die menschen is eerder beter dan slechter dan de onze. Zoo zijn er tot heden boe, op de 18000 vluchtelingen in den

5615 Oostsector, slechts 36 sterfgevallen voorgekomen, waaronder nog enkele stokoude menschen en een viertal jonge kinderen. Al de anderegevallen waren influenza met longlijden, ziekte, die wij toch heusch niet er van de vluchtelingen behoeven te krijgen. Besmettelijke ziekten kwamen hier absoluut niet voor, alleen één geval van mazelen.

5620 En volgens de medische autoriteiten is dan ook hier, noch bij de militairen, noch bij de burgerbevolking van eenigen slechten invloed op hun gezondheidstoestand iets te merken, ofschoon toch de omstandigheden, waaronder die vluchtelingen hier geborgen worden, allicht slechter zijn dan die daar, waar men ze niet zoo dicht op elkaar en in noodwoningen zou kunnen overbrengen behoeften te wezen. Merkwaardig is het in dat

5625 opzicht ook wel, dat zoovele families hier in Eindhoven en omstreken uit eigen beweging aangeboden hebben, vluchtelingengezinnen in hun huis op te nemen, dikwijls na voorkennis van de huisdokters. Wij vernamen dan ook van verschillende zijden, dat de regeering de grenzen gesloten heeft, omdat de verschillende gemeenten, waarheen vluchtelingen gedirigeerd moesten worden, gemeld hadden dat ze zoo'n gebrek aan

5630 verplegend personeel hadden voor de eigen bevolking, dat ze er geen gasten meer bij durfden of wilden nemen. Maar intusschen liggen die tienduizenden vluchtelingen voor onze grens, toch zeker nog veel slechter verpleegd, al zij het dan waarschijnlijk beter gevoed. Dit zou men nu minste mogen opmaken uit den afkeer, dien ze bij aankomst hier vooral voor ons

5635 brood aan den dag leggen en aan de levensmiddelen, die ze meebrengen. Maar ook met ons voedsel zullen ze gaarne genoeg nemen om eindelijk zich uit 's vijands handen te voelen en men kan ze toch niet daar laten. Wij vernamen, dat er voor Valkenswaard alleen ongeveer 10.000 moeten kampeeren en hoorden het aantal, dat nu reeds voor den Oostsector is bijeengekomen op meer dan 100.000 schatten. En die stakkers wachten

5640 allen, tot de gezondheidstoestand hun komst hier mogelijk maken zal of tot de Fransche autoriteiten hier te lande het met hare regeering eens geworden zijn en de noodige maatregelen voor een spoedige geleidelijke repatriëring genomen zijn. Want juist in Nederlandsche kringen waar men wel eenigszins schuld bewust zooveel critiek op onze organisatie heeft moeten aanhooren – men erkent ook daar wel dat wij nu

5645 eenmaal geen eerste klasse organisatoren zijn – wordt er in deze dagen met enig leedvermaak op gewezen, dat de Franschen zelf blijk geven met zoo'n buitengewoon geval eveneens eenigszins verlegen te zitten. Ook daar wordt de groote lijn wel eens losgelaten en compliceert men de zaken door bijvoorbeeld niet de vluchtelingen groepsgewijze, zooals ze thans in steden of dorpen ondergebracht zijn, voor

5650 terugzending aan te wijzen, doch er op te staan, dat eerst zekere categorieën, bijv. eerst de dienstplichtigen, dan weer deze dan die categorie, naar hun land teruggestuurd worden. Men begrijpt zeker de wanhopige vermeerdering aan werk, die hierdoor ontstaan zou, niet alleen met het treinvervoer der menschen, doch ook met dat, nu reeds zoo veel hoofdbrekens kostende vraagstuk der bagage-uit-elkaar-houding.

5655 Er zijn nu reeds duizenden vluchtelingen in de hun aangewezen plaatsen aangekomen,

5660 doch wier bagage neg zoek is. Maar hopelijk zullen wij niet wachten tot de terugzending over zee door de Fransche autoriteiten geregeld is en de daarvoor benodigde booten gecharterd zijn, maar onze grens haar gastvrije reputatie weer spoedig eer aandoen en den heeren en dames van het Roode Kruis alsmede den volijverigen militairen geven, waar ze allemaal naar verlangen: duizenden vluchtelingen per dag, tot allen geholpen zijn zooveel wij in onze eigen benarde omstandigheden helpen konden.

5665 x Het vertrek der vluchtelingen naar Kortrijk zal spoedig een aanvang nemen. Het contract tusschen de Fransche regeering en de Batavierlijn is bereids geteekend. Intusschen is nog niets bekend van het zenden van Fransche en Engelsche schepen om de vluchtelingen af te halen. Vermoedelijk begint het vervoer per "Batavier" reeds Maandag. De vluchtelingen uit Zeist worden al naar de havenplaatsen overgebracht. Men meldt ons uit Rotterdam: Hedenmiddag te drie uur worden 1200 vluchtelingen uit
5670 Eindhoven en Amersfoort aan het station Feyenoord verwacht. In afwachting van het vertrek der booten naar Frankrijk zullen zij in de gebouwen der Holland-Amerika-lijn een orderdak vinden.

10 november 1918 Spaansche Griep.

5675 Vrijdag werd in de te Enschede officieel het volgende medegedeeld: Omdat de Spaansche griep hier ter stede niet meer het uitermate ernstig karakter heeft van de twee vorige weken, zijn de het diepst in het normale loven ingrijpende maatregelen opgeheven. Vergaderingen en voorstellingen zijn daarom weer toegestaan. De epidemie is echter nog verre van geweken en behalve van Spaansche griep zijn er ook talrijke
5680 gevallen van mazelen en andere besmettelijke ziekten; de roodvonk-, typhus- en diphteriebarakken zijn b.v. ten volle bezet. Met het oog daarop wordt voor danspartijen nog geen vergunning gegeven en is de sluiting der Lagere Scholen weder onbepaald verlengd, zoodat deze in elk geval nog de geheele volle week gesloten zullen blijven.

5685 - B. en W. van Naarden hebben in overleg met den gemeente-arts besloten het onderwijs op de openbare school, dat gedurende 14 dagen gestaakt is geweest, morgen weder te doen aanvangen. Mocht dan blijken, dat het aantal verzuimen wegens ziekte nog te groot is, dan zal de school opnieuw gesloten worden. Te IJmuiden komen verscheidene sterfgevallen voor.

5690 - Te Deventer heeft de burgemeester alle openbare gemakkelijkheden verboden.
- De openbare lagere en bijzondere scholen te Bussum worden morgen weer geopend. De Gooische H.B.S. begint Dinsdag 12 Nov.

- De gezondheidscommissie te Amersfoort geeft B. en W. in overweging terug te komen op hun besluit, morgen de scholen te heropenen, daar dit zou gelijk staan met de
5695 officieele erkenning, dat het gevaar minder ernstig is, hetgeen volgens haar volstrekt nog niet het geval is.

11 november 1918 Spaansche Griep.

5700 Te Emmen heerscht de Spaansche griep in erge mate. Binnen één week tijde werden 76 dooden ingeschreven. Geneeskundige hulp is haast niet te krijgen.

- Te Assen zijn in een gezin aan de Spaansche griep overleden de moeder en drie kinderen.

5705 - Thans zijn te Hobjes ook de bijzondere scholen, benevens de Ambachtsschool, H. B. S., H. S. en de Handelsavondschool evenals de Rijkscursus voor Gymnastiek gesloten, wegens uitbreiding der Spaansche griep.

- Er is te Wijk bij Duurstede meerdere vermindering te bespeuren in het aantal gevallen. Deze week overleden toch nog 28 personen aan deze ziekte.

- Te Odijk zijn meer den 40% der ingezetenen lijdende.

- Te Vlissingen blijven de H.B.S. en de H. S. nog een week dicht.

5710 - Te Middelburg is voor alle lagere scholen de aanvang in plaats van op 11 dezer op 13 November gesteld.

12 november 1918 De Spaansche griep.

5715 Naar wij vernemen heeft het raadslid de heer E. van Dien verlot gevraagd de volgende vragen tot B. en W. te richten: 1o. Welke maatregelen zijn door B. en W. genomen naar aanleiding van het besluit van den gemeenteraad d.d. 30 Oct. j.l. met betrekking tot het heerschen te Amsterdam van Spaansche griep. 2o. Zijn B. en W. bereid alle ambtelijke adviezen en berichten, ook die welke hen voor 30 Oct. j.l. hebben bereikt naar aanleiding van het heerschen der genoemde ziekte den raad over te leggen?

5720

12 november 1918 Honderdduizend ontslagen krijgsgevangenen op komst.

Het Haagsche Correspondentiebureau meldt: Tengevolge van een misverstand is gisteravond gemeld dat Zondagavond een buitengewone Ministerraad had plaats gehad. Die Ministerraad heeft echter niet plaats gevonden, doch gisterochtend werd een
5725 bijeenkomst van den Raad van Ministers gehouden. Daarin heeft het vraagstuk der herberging en voeding der in Duitschland verblijvende krijgsgevangenen der geallieerde landen het onderwerp van een uitvoerige bespreking uitgemaakt. Deze krijgsgevangenen zijn uit hun gevangenschap in de kampen in West-Duitschland
5730 ontslagen. Zij begeven zich in de richting van de Nederlandsche grens en zullen, in ons land aangekomen, geleidelijk naar hun vaderland worden doorgezonden. De Regeering heeft nu in voorbereiding de instelling van eene commissie die hunnen terugkeer naar hun vaderland beoogt te regelen. Met het oog op de in een gedeelte van ons land sterk heerschende Spaansche griep, dienen krachtige maatregelen te worden genomen, zoowel
5735 in het belang van die menschen (waarvan een honderdduizendtal wordt verwacht) zelve als in het hygiënisch belang van ons land.

12 november 1918 Spaansche Griep.

In het Arrondissement Hengelo is van alle lagere scholen (41) het onderwijs geschorst; òf wegens het heerschen der Spaansche griep òf omdat in die scholen
5740 vluchtelingen zijn gehuisvest.
— Te Nijmegen kwamen in de laatste week 82 sterfgevallen voor, tegen 10 in dezelfde week van 1917.

12 november 1918 Technische Hoogeschool.

5745 Wegens het heerschen van de Spaansche griep is gisteren de Technische Hoogeschool gesloten. Dit besluit is pas gisteren den studenten bekend gemaakt, zoodat zij, die den Zondag bij hun familie hadden doorgebracht, de terugreis naar Delft tevergeefs hadden gemaakt.

12 november 1918 Economische Bond.

5750 [...] Wegens het heerschen der Spaansche griep alhier kon voor de a.s. verkiezingen van de Kamer van Koophandel op 18 dezer geen ledenvergadering worden bijeengeroepen. Het bestuur besloot, daartoe uitgenoodigd, met alle andere bij die verkiezing betrokken partijen samen te werken zoodat, mede in verband met de toch reeds op
5755 handen zijnde reorganisatie dier Kamers er wel geen strijd zal worden gevoerd.

13 november 1918 Geen sluiting der scholen.

Naar wij vernemen hebben B. en W. in hun gistermiddag gehouden vergadering besloten dat er geen aanleiding is om in verband met het heerschen van de Spaansche griep
5760 alsnog tot sluiting der scholen over te gaan.

13 november 1918 De Spaansche griep.

Te Buiksloot zijn de scholen gesloten.
5765 — Te Maastricht is de sluiting der scholen en openbare gemakkelijkheden verlengd tot 14 November.
— In Strijen, met ruim 4500 inwoners, doen zich 2000 gevallen van Spaansche griep voor. De vacantie voor leerlingen der openbare lagere scholen te Alkmaar is verlengd tot 18 November; ook de Handelsschool is tot dien datum gesloten. Aan de H. B. S. en het gymnasium blijven de lessen gegeven worden. De burgemeester van Utingeradeel
5770 (Fr.) heeft aan de kerkeraden verzocht om, wegens het heerschen van de Spaansche griep ook de Zondagscholen, catechisaties en godsdienstoefeningen voorloopig stop te zetten. Door verschillende kerkeraden is besloten aan dit verzoek te voldoen. Te Arnhem is de ziekte aan het afnemen. De scholen zullen 18 dezer weder geopend worden. Als hygiënische maatregel zullen de schoolgebouwen worden gelucht gedurende eenige
5775 dagen. Ontsmetting werd door de medici niet alleen onnoodig, maar ook zonder doel geacht.

13 november 1918 Spaansche griep en inkwartiering.

5780 Men schrijft ons uit Roermond: Te Roermond, waar de Spaansche Griep al sinds eenige weken zóó ernstig heerscht, dat vrijwel alle scholen gesloten moesten warden, werd voor eenigen tijd een troep militaire wielrijders bij de burgerij ingekwartierd. Daargelaten nu dat inkwartiering in dezen tijd, nu er in bijna ieder gezin zieken zijn, aan de burgerij hoogst onwelkom is, omdat vrijwel overal de logeerkamer tot ziekenvertrek is ingericht, schijnt ook door de wijze waarop de inkwartiering plaats
5785 vindt, het gevaar voor onnoodige uitbreeking van de epidemie niet gering. Want om ieder gezin zoo eerlijk mogelijk zijn aandeel in de lasten te geven, worden de

- 5790 ingekwartierden telkens om de twee of drie nachten naar een anderen hospes verwezen, waardoor smetstoffen gemakkelijk, althans gemakkelijker dan anders het geval zou zijn, kunnen worden overgebracht, terwijl de bij het geval betrokken soldaten natuurlijk ook telkens opnieuw veel kans loopen om geïnfecteerd te worden. Dit wijst wel op de wenschelijkheid van spoedige demobilisatie opdat er in de kazernes ruimte beschikbaar komt voor de soldaten, die men thans door gebrek aan plaats genoodzaakt is bij de burgerij onder dak te brengen.
- 5795 **13 november 1918 Spaansche griep.**
Te Sneek zijn de openbare en bijzondere scholen voor L. O. wegens 't aldaar zeer kwaadaardig heerschen der Spaansche griep tijdelijk gesloten. Ook den Handelskursus is vacantie gegeven.
- 5800 **13 november 1918 Spaansche ziekte.**
Nadat de o. l. scholen te Bussum bijna drie weken gesloten zijn geweest, zijn heden de lessen hervat, met uitzondering van de laagste drie klassen. Ook de Gooische H.B.S. is Dinsdag weer begonnen. De Koning Willemschool blijft voorloopig gesloten.
- 5805 **13 november 1918 KERKNIEUWS.**
Te Waarde is op 27-jarigen leeftijd aan de gevolgen van Spaansche griep overleden de heer ds. P. Wijngaarden, predikant bij de Ned. Herv. kerk aldaar, vroeger te Bergentheim.
- 5810 **13 november 1918 Interdict (of: Spaansche Griep en de Kerk).**
De kerken zijn hier te lande, voorzoover wij weten, wegens de Spaansche griep nog niet gesloten. Of het er nog eens toe komen zal? Wel is zeker dat, op zeer vele plaatsen het kerkbezoek onder invloed van de ziektezéér, dikwijls tot beneden de helft van het gemiddelde, is gedaald. In Zwitserland zijn wel reeds de kerken wegens
- 5815 de Spaansche griep gesloten geweest, wat een diepen indruk maakte. De Baseler "Kirchenfreund" schrijft naar aanleiding hiervan: "Treurige Zondagen beleven wij nu in de bondsstad en ook in vele landgemeenten. De kerken gesloten en het geluid der klokken verstomd. De bevolking kon het ten deele niet best begrijpen en zag in het verbod van godsdienstoefening een eerste maatregel van het nieuwe roode stadsbestuur.
- 5820 Maar de maatregel was noodzakelijk. Toen voor drie weken de laatste godsdienstoefening in de Munsterkerk werd gehouden, vielen vijf personen op den grond en moesten weggedragen worden." Dan getuigt de schrijver, een predikant, nog van den indruk, die volgens zijn ervaringen bij huisbezoek het sluiten der kerken maakte.
- 5825 "Zelfs zieken die aan hun kamers gebonden zijn, zeiden mij, dat hun het gevoel, dat er geen godsdienstoefening was onbehagelijk en angstig maakte. Het is als toen het middeleeuwsche interdikt bevolen werd. Het woord Gods is duur geworden, wat het zoo dikwijls verkeerd gebruikte profetenwoord Amos 8:11 en 12 zegt: "Ziet de dagen komen, spreekt de Heer, dat Ik een honger in het land zal zenden... om te hooren naar het woord des Heeren: zij zullen omloopen om het woord des Heeren te zoeken, maar zullen
- 5830 het niet vinden."
- 13 november 1918 Korte berichten.**
Te Soerabaja nam ondanks massa-inenting en andere voorzorgsmaatregelen het aantal cholera-gevallen in het begin van Augustus, ook onder Europeanen toe. Op 4 en 5 Aug.
- 5835 kwamen resp. 11 en 9 gevallen voor, w.o. resp. 2 en 1 bij Europeanen. Ook te Semarang heerschte cholera maar ook andere ziekten droegen bij tot groote sterfte. Onder de inlandsche bevolking kwam veel longontsteking voor, als complicatie van de zeer verbreide influenza. Wat de cholerabestrijding aangaat, drong de "Loc." aan op krachtige maatregelen van de zijde van het bestuur, om de nakoming der wenken
- 5840 van den burgerlijken geneeskundigen dienst té verzekeren.
- 14 november 1918 De Spaansche griep.**
Adres van de Afd. Amsterdam van den Nederl. Bond van Theater, en Bioscooppersoneel, om aan een eventueel bevel tot sluiting van theaters, bioscopen e.d. zulke bepalingen
- 5845 te verbinden, dat de betrokken personeelen geen financieele schade zullen ondervinden. Gesteld in handen van den Burgemeester ter afdoening.
- 14 november 1918 Korte berichten.**
- Te Oldenburg is de rijksdagafgevaardigde graaf Galez (centrum) aan griep overleden.
- 5850 **14 november 1918 W. H. Bogaardt †.**
Wij vernemen dat het lid der Tweede Kamer, de heer W. H. Bogaardt, te Breda na een

zeer korte ongesteldheid – Spaansche griep – overleden is, 55 jaar oud.

5855 De heer W. H. Bogaardt was sedert 13 Februari 1906 lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Willem Hendrik Bogaardt werd den 19en Februari 1863 te Soerabaja op Java geboren. Zijn opleiding genoot bij geheel in Indië.

5860 In Augustus 1882 werd bij als onbezoldigd ambtenaar werkzaam geteld bij den Post- en Telegraafdienst in Nederlandsch-Indië, werd echter reeds in September van hetzelfde jaar benoemd tot adjunct-commies bij dienzelfden dienst. In Februari 1883 werd bij commies derde klasse, in April van hetzelfde jaar commies tweede klasse, in September 1884 adjunct-inspecteur, in 1893, inspecteur der tweede klasse en in 1904 inspecteur der eerste klasse. Hij was thans Oost-Indisch ambtenaar op non activiteit. Hij heeft zijn betrekking waargenomen op verschillende eilanden van den In[di]schen Archipel, 5865 maar voornamelijk op Java. Vooral in zijn betrekking van Inspecteur heeft hij geheel Indië doorkruist en hij bezit als gevolg van zijn vele bemoeiingen met het leggen en herstellen van telegraafkabels een uitgebreide kennis der Indische wateren. Voor zijn in Indië bewezen diensten ontving hij verschillende malen tevredenheids-betuigingen der Indische regeering. Hij is voorzitter van den Centralen Raad van de Katholieke 5870 Sociale Actie in Nederland, voorzitter van de Indische Missie-vereeniging en in zijn tegenwoordige woonplaats, Breda, voorzitter van het Diocesaan en plaatselijk comité der Katholieke Sociale Actie.

De heer Bogaardt was als koloniale specialiteit in de Tweede Kamer over het geheel, geen sterk op den voorgrond tredende figuur, doch in elk geval kan gezegd worden, dat 5875 hij zijn geboorteland naar zijn beste vermogen heeft gediend. Ook op journalistiek gebied was de heer B. geruimen tijd werkzaam en zijn Indische brieven trokken wel eens de aandacht om de gezonde denkbeelden, die er in voorkwamen. Als zijn plaatsvervanger zal in de Tweede Kamer optreden de heer J. van Rijzewijk, te Tilburg, een voorman uit de R. K. arbeidersbeweging.

5880

14 november 1918 De Spaansche griep.

Men schrijft ons uit Emmen:

5885 De Spaansche griep woedt in onze uitgestrekte gemeente met onverminderde kracht voort, ja, schijnt aan kwaadaardigheid nog toe te nemen. Bedroeg het sterftcijfer over de vorige week in totaal 76, Maandag hadden reeds 53 aangiften van sterfte plaats en Dinsdag 18. Met de medische hulp is 't in onze uitgestrekte gemeente thans 5890 zeer gebrekkig gesteld, sommige doctoren hebben meer dan duizend patiënten. Ter versterking zijn aangekomen twee doctoren en twee officieren van gezondheid; het is niet mogen gelukken meer hulp van buiten machtig te worden. De ziekte eischt de meeste slachtoffers in het veengedeelte der gemeente. Wanneer frissche lucht in huis en een hygiënische levenswijze een invloed ten goede kunnen uitoefenen ten opzichte van de gevreesde kwaal, dan is 't verschil tusschen het zand- en veengedeelte wel te 5895 verklaren. In het laatste toch laten de woningtoestanden nog zeer veel te wenschen. In de ruim bevolkte veenketen wordt met elke hygiëne gespot.

5895 De Spaansche griep, die te Steenwijk zoo erge mate heerschte, breidt zich nog steeds meer en meer uit en neemt de laatste dagen een kwaadaardig karakter aan. Sedert j.l. Vrijdag overleden aan de gevreesde ziekte tusschen de 15 en 20 personen en nog liggen velen zeer bedenkelijk ziek. Ook de ambachtsschool en de rijksnormaalschool zijn thans gesloten.

5900 - Te Zaandam neemt de ziekte af, zoodat de openbare gemakkelikheden weder geopend zijn. De voorwaarde is gesteld, dat niet meer dan de helft van het aantal plaatsen mag bezet worden, terwijl ook het rooken verboden is. De scholen zullen Maandag weer beginnen, voor zoover dit althans met het oog op de ziekte onder het personeel mogelijk is.

5905 - In het garnizoen te Amersfoort is de ziekte vrijwel geweken. In het hospitaal zijn nog wel eenige ernstige zieken, doch nieuwe gevallen doen zich niet voor. Ook onder de schoolkinderen is er blijkbaar een kentering gekomen.

14 november 1918 De opperrabbijn van Friesland overleden.

5910 Te Leeuwarden is gisteren tengevolge van de Spaansche griep overleden de heer S. A. Rudelsheim, opperrabbijn in Friesland.

5915 Dr. Rudelsheim genoot zijn opleiding aan het Nederlandsch Israëlietisch Seminarium, en werd enkele jaren na het voltooien van zijn studie, hij was candidaat in de klassieke letteren, in 1900 tot opperrabbijn van Friesland benoemd. De heer Rudelsheim, die in en buiten den kring zijner geloofsgenooten zeer gezien en bemind was, heeft veel gedaan voor de religieuse en moreele verheffing van de joden in Nederland. Hij behoorde o.a. ook tot de oprichters van de centrale organisatie, die zich deze opheffing in de allereerste plaats tot taak heeft gesteld.

5920 **14 november 1918 Kon. Mil. Academie.**

Het aanvankelijk voornemen om het negentigjarig bestaan van de Kon. Mil. Academie op eenigszins feestelijke wijze te herdenken is, met het oog op de tijdsomstandigheden en het allerwege heerschen van dé Spaansche griep, opgegeven, al zal de stichtingsdag uit den aard der zaal niet geheel onopgemerkt voorbijgaan.

5925

14 november 1918 In het belang van de voedselvoorziening.

Aan een brief van onzen Londenschen correspondent van 30 Oct. ontleenen we het volgende: Het is een eigenaardig feit dat men hier op dit oogenblik werkelijk veel meer hoort over de influenza-epidemie, die over het land gaat en over de nieuwe voedsel-boekjes, welke wij hebben thuis gekregen, dan over de gebeurtenissen van den oorlog – 't is alsof men deze laatste reeds is gaan beschouwen als de meest natuurlijke zaak ter wereld! De influenza heeft heel wat slachtoffers gemaakt gedurende de laatste paar weken en het maatschappelijk leven in menig opzicht danig in de war gebracht, want er is schier geen bedrijf of het lijdt onder het gebrek aan werkkrachten, omdat zoovelen door de ziekte aan hun legerstede gebonden zijn. Een aantal scholen zijn gesloten wegens gebrek aan onderwijzend personeel en de jeugd speelt op straat en heeft daar ruimschoots gelegenheid de besmetting op te doen! Allerlei raadgevingen worden gegeven om zich zooveel mogelijk tegen de ziekte te vrijwaren en een er van is zich zoo goed mogelijk te voeden. Gelukkig dat aan voedsel geen gebrek is, ook al zijn sommige artikelen schaarsch, die men in deze dagen juist het meest behoeft. Het vleeschrantsoen is verminderd, omdat men voor de wintermaanden zooveel mogelijk vleesch sparen wil in de koelhuizen; het boter-rantsoen is ook zéér klein geworden – een ons per persoon elke week – maar daarnevens mag men vier ons margarine koopen. Eieren zijn geweldig duur geworden – zij kosten thans 7½ of 8½ stuiver, en vruchten vallen slechts binnen het bereik van de rijke beurzen – voor een appel, en zelfs geen buitengewoon groote, werd mij gisteren niet minder dan anderhalven shilling gevraagd! [...]

5935

5940

5945

15 november 1918 De Spaansche griep.

In de week van 3 tot 9 November zijn aan influenza en longontsteking ten gevolge van influenza overleden 193 personen (in de voorafgaande week 290). Bovendien overleden 58 personen aan tuberculose en 115 aan longontsteking. (In de voorafgaande week waren die cijfers onderscheidelijk 36 en 133.) Het totaal aantal sterfgevallen was in genoemde 518, tegen 652 in de week te voren. Het sterftcijfer is 41.93 per 1000 inwoners per jaar (vorige week 52.78). Verdeeld naar de leeftijden overleden aan influenza en longontsteking ten gevolge daarvan: van 0-4 jaar 22 personen, van 5-13 jaar 11, van 14-19 jaar 11, van 20-39 jaar 109, van 40-64 jaar 30 en boven 65 jaar 10 personen.

5955

5960 **15 november 1918 Cultuurnieuws.**

De "Deli Cour." bevatte het volgende oogst- en weerbericht voor de tabakslanden ter Sumatra's Oostkust over de maand Juli j.l.
De weergesteldheid. De rapporten over de maand Juli geven vrijwel alle een gunstigen weerstoestand aan, terwijl op een enkele onderneming, over de 2e helft, geklaagd wordt over regenachtig weer, afgewisseld door enkele stormachtige buien.
Stand van het gewas. Een enkele estate was nog bezig met het afoogsten van het gewas, terwijl de andere alle daarmee gereed waren.
De kwaliteit en kwantiteit in de schuur. Hierover wordt – zonder uitzondering – gunstig gerapporteerd, terwijl de kwantiteit op vele ondernemingen de verwachtingen schijnt te overtreffen.
Verschepingen. Deze hadden bijna niet plaats, uitgezonderd van onbeduidende partijtjes naar Amerika.
De stand der werkzaamheden. Overall is men aan het draineeren en het voorwerken voor 1919, terwijl men bezig is met de sortatie van oogst 1918, is het inwegen in de formenteerschuren vrijwel ten einde gekomen.
De algemeene gezondheidstoestand. Hoewel vele ondernemingen een gunstig oordeel hadden over den heerschenden gezondheidstoestand, rapporteeren andere weer vele absenties en aangetasten door de gevreesde geheimzinnige ziekte of influenza, welke reeds zooveel stof tot schrijven gegeven heeft. Op een enkele estate, waar cholera met doodelijken afloop voorkwam, werd al het Europeesch personeel en het werkvolk ingeënt tegen cholera, waardoor geen nieuwe gevallen zich meer voordeden.
De gezondheid van het vee. Deze was bijzonder gunstig; geen besmettelijke ziektegevallen kwamen voor. Sporadisch had een enkele estate eenige zieke beesten door het voeren dier dieren met slechte rijst.

5975

5980

5985 Ziekten in het gewas. Deze kwamen niet voor.
– De "Sum. Post" schrijft van een assistent in de rubbercultuur eenige monsters te hebben ontvangen van rubber, die 10 jaar geleden op bijzondere wijze was bereid en nu door het proefstation der A.V.R.O.S. nog van goede kwaliteit bevonden werd. "Indien het monster ficus-rubber is, dan is de kwaliteit goed. Is het hevea-rubber, dan is die van mindere kwaliteit". Het was ficus-rubber.

16 november 1918 Spaansche griep.

Te Zutphen worden Maandag a.s. de openbare lagere scholen weder geopend.

5995 **17 november 1918 Spaansche Griep.**

De afdeeling Amersfoort van den Bond van Nederlandsche Onderwijzers heeft B. en W. dier gemeente een adres gezonden, waarin met klem wordt aangedrongen de scholen te sluiten, daar deze inrichtingen nu het karakter hebben van bewaarscholen, terwijl ziektegevaar voor het personeel ook niet buitengesloten is. Blijkbaar als antwoord daarop noodigt het gemeentebestuur de ouders uit de hinderen geregeld naar school te zenden, daar morgen de facultatiestelling van het schoolbezoek wordt opgeheven.
– Te Harlingen is wegens de uitbreiding der ziekte en het meer kwaadaardig karakter dat ze krijgt, de sluiting voor alle inrichtingen van onderwijs en gemakelijkheid met een week verlengd. Ook het houden van openbare vergaderingen is verboden. Hoewel het aantal zieken groot is, blijft de sterfte normaal.

17 november 1918 De Spaansche griep.

B. en W. van Watergraafsmeer hebben besloten de O. L. school. de M. U. L. O.-school en de voorbereidende school a.s. Maandag weder te openen.

6010

18 november 1918 Spaansche Griep.

Vragen van den heer Van Ravesteijn: Is de Minister bereid ten spoedigste aan de Kamer mee te deelen, welk karakter volgens de opvatting der medische autoriteiten de ziekte draagt, die in de laatste weken in bijna alle deelen des lands, inzonderheid ook in de provincie Limburg, een zoo groot aantal slachtoffers maakt?

6015

Is het den Minister bekend, dat onder de bevolking met hardnekkigheid de mare rondgaat, dat er zich vele gevallen van longenpest zouden voordoen?

Is de Minister niet van oordeel, dat van Regeeringswege algemeene sanitaire maatregelen behoorden te worden getroffen ten einde verdere uitbreiding dezer ramp zoo mogelijk te verhinderen?

6020

Antwoord van den Minister van Arbeid, ingez. 16 Nov.

Volgens de medische autoriteiten is de ziekte, die in de laatste weken in bijna alle deelen des lands, inzonderheid in Limburg, een zoo groot aantal slachtoffers maakt, dezelfde, die reeds in den zomer hier te lande optrad, en die wordt aangeduid met den naam "Spaansche Griep". Zij treedt thans in veel heviger vorm op; vooral door complicaties is het aantal slachtoffers zoo groot.

6025

Het is den Minister bekend, dat onder de bevolking het gerucht de ronde heeft gedaan, dat er zich vele gevallen van longenpest zouden voordoen. Reeds eenigen tijd geleden zijn bacteriologische en pathologisch-anatomische onderzoekingen gedaan. Die

6030

onderzoekingen toonden aan, dat de ziekte niet de longenpest was. Toen de ziekte in October zooveel heviger en met zooveel meer noodlottige gevolgen optrad, en het gerucht nopens longenpest weer veld won, met name in Zuid-Limburg, heeft de voorzitter van den Centralen Gezondheidsraad zich in verbinding gesteld met den

6035

directeur van het ziekenhuis te Heerlen en een onderzoek van sputa en organen door het centraal laboratorium voor de volksgezondheid uitgelokt. Bij dit op zeer uitgebreide schaal verrichte onderzoek is in het bijzonder gelet op de mogelijkheid, dat besmetting met pestbacillen een rol bij het ziekteproces zou spelen. Die

6040

ziektekiemen zijn evenwel niet gevonden. Gebleken is, dat in de ziekteproducten der patiënten met longontsteking (de meest voorkomende complicatie bij Spaansche Griep) andere ziektekiemen voorkomen, zooals streptococci en pneumococci die onder alle omstandigheden de oorzaak van dergelijke ziekteprocessen bij den mensch kunnen zijn. Ook is gebleken, dat de afwijkingen in de longen andere waren dan die, welke men bij longenpest zou moeten verwachten.

6045

De oorzaak van de geruchten, als zou longenpest zijn voorgekomen, kan vermoedelijk door de volgende feiten verklaard worden: 1o. de sterke besmettelijkheid; 2o. het ongemeen acute karakter van de ziekte; 3o. de omstandigheid, dat de slachtoffers vaak tegen dat de dood te verwachten is en ook wel na den dood een donkerblauwe kleur vertoonen, die bij leeken den indruk maakt, dat men te doen heeft met wat men in den volksmond de zwarte pest noemt.

6050

De complicatie, die tot den dood leidt, is bijna altijd een zich zeer snel

6055 verbreidende longontsteking, die gewoonlijk het geheele weefsel van de beide longen aantast. Hierdoor kan ook het blauw worden verklaard [worden]. Bij een gewone longontsteking zooals men die te allen tijde aantreft, is gewoonlijk slechts een deel van een long of één long aangetast. Het ademhalingsproces, waarbij het bloed door opnemng van zuurstof zijn roode kleur herkrijgt, kan hier nog plaats hebben; is echter het weefsel van beide longen voor een groot deel aangetast, dan is zulks nauwelijks mogelijk, het bloed wordt met koolzuur overladen en verkrijgt een donkerblauwe kleur. Dit donkerblauw worden kan verder nog op andere wijze verklaard worden, doch eenig bewijs, dat men in zulk geval niet longenpest te doen zou hebben, kan daaruit niet worden afgeleid.

6060 De Minister is van meening, dat zooveel mogelijk sanitaire maatregelen behooren te worden genomen. Met den Centralen Gezondheidsraad is reeds eenigen tijd geleden overleg gepleegd. De raad moest toen antwoorden, dat er geen maatregelen bekend waren, die tegen een zoo besmettelijke en zich zoo snel verbreidende aandoening, met kans op slagen te nemen waren. In het algemeen beval de Raad, meer nog dan in normale tijden, maatregelen van algemeenen hygiënischen aard aan en werd gewezen op het gevaar van volksophooping en dergelijke, waardoor de ziekte zich gemakkelijk verspreiden kan. Het verspreiden der ziekte werd in den beginne in de hand gewerkt door het plaats hebbend verkeer met het buitenland; in verband hiermede mag er op 6065 6070 6075 6080

gewezen worden dat in Juli j.l. de ziekte zich het eerst vertoonde op de grensplaatsen aan het Oosten van waaruit het steeds heen en weer trekken van werklieden naar Duitschland en vice versa plaats heeft. Doch zelfs aangenomen, dat het mogelijk zou zijn de grenzen nauwkeurig te bewaken, zou men de zieken, die in het incubatiestadium verkeerden, niet kunnen weren. Het eigenaardig karakter der ziekte, die zich over de geheele wereld vertoont, Europa, Amerika, Nederlandsch-Indië, de Kaap, enz., bewijst wel, dat het niet mogelijk kan zijn, wat men ook doet, de ziekte buiten de grenzen van een bepaald land te houden. Een groote factor, die tot verspreiding der ziekte aanleiding kan geven, en die oorzaak kan zijn, dat de ziekte veel slachtoffers maakt, is de vermindering van het weerstandsvermogen, die als gevolg van de schaarschte van voedingsmiddelen beschouwd kan worden.

Naar vermeerdering van het weerstandsvermogen, voor zoover dit mogelijk is, moet dan ook worden gestreefd. Te veel waarde moet men echter niet daaraan hechten. Immers het blijkt, dat de ziekte zich zeker niet in mindere mate vertoont bij hen, die nog wel in staat zijn het tekort aan voedingsmiddelen voor een deel te compenseeren en ook 6085 dat de ziekte zich in streken ver van Europa hevig doet gelden, in streken waar van voedselgebrek geen sprake kan zijn. Toch is het zaak juist en vooral in deze tijden zooveel mogelijk op verbetering van de voeding te letten.

Het is dan ook deze laatste omstandigheid, die de Regeering heeft doen besluiten tot verhooging van het broodrantsoen op 280 gram met een deel van den voorraad uit de stelling van Amsterdam, zoodra het internationaal vooruitzicht dat scheen toe te laten. Kan de aanvoer van voedingsmiddelen ongestoord blijven doorgaan, dan mag 6090 worden gehoopt, dat het Nederlandsche volk ook dit lijden in de naaste toekomst zal kunnen overwinnen.

6095 **19 november 1918 De Spaansche ziekte.**

Na bijna vier weken vakantie, tengevolge het heerschen der Spaansche griep, zijn ook gisteren de Koning Willemschool en de laagste drie klassen op de andere o. 1. scholen te Bussum weer heropend, zoodat nu alle inrichtingen van openbaar en bijzonder onderwijs weer geopend zijn.

6100 De ziekte is eenigszins aan het afnemen.

De "Limb. Kr." meldt, dat de directie der N. V. Tabaksindustrie v/h. Gebr. Philips te Maastricht besloten heeft de fabriek van 16 Nov. af tot nadere bekendmaking, te sluiten, met het oog op de griepepidemie.

6105 **19 november 1918 Gezondheidscommissie.**

De Gezondheidscommissie kwam gisteravond ten Stadhuize in openbare vergadering bijeen, onder voorzitterschap van mr. J. Kruseman, die bij den aanvang der agendabehandeling den nieuwbenoemden directeur van Bouw- en Woningtoezicht, den heer Van der Kaa, hartelijk welkom heette. Naar aanleiding van het lezen der notulen merkte dr. Ringeling, directeur van den Geneeskundigen Gezondheidsdienst, op, dat hij 6110 het sluiten van de middelbare scholen in verband met de Spaansche griep al evenmin noodzakelijk achtte als dat van de lagere scholen. Dr. Ringeling, die de rapporten van den Gezondheidsdienst uitbracht, deelde mede, dat na 3 October geen geval van vlektyphus meer is voorgekomen. Wat de Spaansche griep betreft, daaromtrent heeft 6115 spreker van medische zijde gehoord, dat de ziekte in de laatste weken aan het afnemen is. De eene dokter constateert, dat de griep erg vermindert, volgens den anderen is

6120 het aantal patiënten met 1/3 afgenomen. Intusschen is toch het sterftcijfer nog
 altijd vrij hoog. Spreker noemt de sterftcijfers van de laatste weken, welke door
 ons geregeld worden gepubliceerd. Een daling is inderdaad de laatste week (3-10
 6125 November) begonnen. Van 10-16 November zijn de cijfers nog niet bekend en kunnen dus
 nog niet worden gepubliceerd. In antwoord op een vraag door prof. Saltet in een
 vorige vergadering gedaan of de bacterioloog van den Gezondheidsdienst reeds
 onderzoek had gedaan naar de Spaansche griepbacillen, deelde dr. Ringeling mede, dat
 6130 de bacterioloog-seroloog van den Gezondheidsdienst, van wien het naar spreker zeide,
 zelfs in den Gemeenteraad werd kwalijk genomen, dat hij in dezen tijd ziek was, na
 een ziekte van vijf dagen weer is hersteld. Hij heeft zijn tijdelijk gestaakte
 onderzoekingen in zake influenza kunnen hervatten. Tijdens zijn ziekte heeft hij er
 toe kunnen besluiten, op zichzelf een middel toe te passen, dat ter genezing zou
 6135 kunnen dienen. Bij hem heeft het middel goede resultaten opgeleverd. Aangezien echter
 uit één geval niets valt af te leiden, is dit middel in handen gegeven van
 verschillende gasthuismedici; wij moeten nu de resultaten van de behandeling bij
 meerdere patiënten afwachten. Omtrent het onderzoek naar de oorzaak der ziekte,
 hetgeen volgens onbevoegde beoordeelaars een lichte taak zou zijn, kan spreker uit
 den aard der zaak nog niet veel mededeelen, aangezien zulk onderzoek zeer kritisch
 6140 moet worden uitgevoerd en dus geruimen tijd in beslag zal nemen. Als voorloopig
 resultaat kan spreker vermelden, dat er uit het bloed van een tiental lijdens aan
 influenza een bacillensoort gevonden is, die zich moeilijk laat kweken en met het
 bloed van eenige lijdens aan influenza geagglutineerd kan worden. In gevallen van
 complicatie met longontsteking werden in het bloed bovendien nog andere organismen
 (als streptococcen en pneumococcen) aangetroffen. De openbare vergadering werd daarna
 gesloten.

19 november 1918 Sterfte aan Spaansche griep.

6145 Uit de sterftcijfers van October blijkt hoe hevig de Spaansche griep in Overijssel
 heeft gewoed. Zij was toen nog niet over de geheele provincie verspreid, evenmin als
 over de andere Noordelijke provinciën, waar de sterfte nog maar in een paar gemeenten
 buitengewoon hoog was. Hieronder volgen de gemeenten, waarin het sterftcijfer, per
 1000 inwoners en per jaar, meer dan 40 bedroeg.

6150 Aantal inwoners op 31 Dec. '17.
 Aantal sterfgevallen.
 Hiervan aan griep en longontsteking.
 Sterftcijfer.

6155	Lonneker	21690	77	50	41.8
	Losser	12896	49	32	40.4
	Enschede	41602	165	118	46.7
	Borne	7012	31	20	52.1
	Ambt Hardenberg	10843	53	31	57.2
	Oldenzaal	7690	41	30	68.5
6160	Ootmarsum	1470	9	7	71.6
	Almelo	23960	148	115	72.4
	Den Ham	5273	41	38	91.8
	Stad Hardenberg	2205	24	18	128.1
	Vriezenveen	6190	79	76	150.0
6165	In Drenthe Coevorden	6278	27	16	50.5
	In Groningen Wildervank	10107	57	41	66.5

19 november 1918 Ondertusschen kwamen de vluchtelingen.

6170 uit Noord-Frankrijk en de Vogezen: vrouwen en kinderen, oude lieden en zieken. Ze
 brachten ons de Spaansche griep. De angst sloeg den menschen om het hart. Dagelijks
 was het een lange lijst van slachtoffers, gemaakt door de onbekende geheimzinnige
 kwaal. De dokters hadden het ontzettend druk en ook de begrafenis-ondernemers. Men
 had geen lijkwagens genoeg, vele dooden bracht men op karren en rijtuigen naar hun
 laatste rustplaats, en de gasthuizen lagen opgepropt.
 6175 En toen... eensklaps... als een donderslag, de ineensstorting van het langzaam
 ondermijnde stelsel der Duitsche autocratie met heel haar aanhang van militarisme en
 sabelgekletter. De gebeurtenissen volgden elkaar op met ontzettende snelheid, en in
 ons hart groeide eindelijk de zekere hoop met iedere minuut. De activisten krompen in
 6180 elkaar van angst, sommigen trachtten door lafhartig bijkruipen hun verraderswerk te
 doen vergeten, de meesten verdwenen, trachtten het veege lijf te redden, zetten de
 grens tusschen hen en de naderende Nemesis. De Duitsche revolutie was voor hen de
 genadeslag.

20 november 1918 De Spaansche griep.

6185 Wegens het heerschen van de Spaansche griep is thans te Steenwijk ook de R. H. B. school voor onbepaalden tijd gesloten. 't Onderwijs aan alle inrichtingen van openbaar onderwijs staat thans stil. 't Aantal sterfgevallen was de vorige week groot. Meer dan 20 personen, w.o. veel krachtige, jonge mannen, zijn toen weggerukt.

20 november 1918 Spaansche griep.

6190 Te Sneek bezweken in den nacht van Zondag op Maandag niet minder dan 10 personen aan Spaansche griep.

21 november 1918 Spaansche griep.

6195 Te Sneek bezweken in den nacht van Zondag op Maandag niet minder dan 10 personen aan Spaansche griep.

Te Beetsterzwaag zijn de openbare school en openbare leeszaal wegens het heerschen der griep gesloten. De ziekte toont zich kwaadaardig.

6200 Aan alle openbare scholen te Drachten is de sluiting met een week verlengd. De ziekte neemt nog niet af.

In de gemeente Valburg woedt de Spaansche ziekte in erge mate. Ook in enkele Heldringgestichten zijn veel lijders daaraan, maar de ziekte heeft daar een tamelijk onschuldig karakter. Gelukkig is op Talitha Kûmi niemand ziek.

22 november 1918 Spaansche griep te Batavia.

6205 BATAVIA, 8 Nov. (N. I. P. A.) De Spaansche griep is eene ernstige epidemie geworden. De complicatiën w.o. longontsteking veroorzaken vele sterfgevallen. Alle openbare diensten, handel en industrie ondervinden dientengevolge ernstige belemmering. De totale sterfte te Batavia bedraagt 100 personen daags (op een bevolkingscijfer, 6210 volgens de laatste zeer globale telling van 1905, van 138,551 zielen).

22 november 1918 Spaansche griep.

6215 Te Staphorst heerschte deze ziekte in hevige mate nagenoeg in alle gezinnen. In een paar dagen kwamen 24 sterfgevallen voor.

23 november 1918 De Spaansche griep.

6220 In de week van 10 tot 16 November zijn aan influenza overleden 109 personen (in de voorafgaande week 193). Bovendien overleden aan tuberculose 51 personen en aan longontsteking 85 personen. (In de voorafgaande week waren de cijfers onderscheidenlijk 58 en 115). Het totaal aantal sterfgevallen was in genoemde week 389 tegen 518 in de week te voren. Het sterftcijfer is **31.58** per 1000 inwoners per jaar (vorige week 41.93).

24 november 1918 [...] had de Spaansche griep den dienst

6225 ter secretarie niet in zulke mate ontwricht als thans plaats had, de maatregelen tot 't vaststellen der rapporten reeds zouden zijn genomen, evenwel was dat tot nu toe niet mogelijk. B. en W. zullen echter gaarne gevolg geven aan de wensch, kenbaar gemaakt door Ged. Staten, om zorg te dragen dat de rapporten vóór 1 Jan. a.s. bij dat college zullen zijn ingekomen. Het ligt in de bedoeling eerst de commissie artikel 6230 131 f te doen vergaderen, vooral ook met het oog op het verzoek van Haarlemmerliede om een deel dezer gemeente daaraan toe te voegen, opdat de Raad in zijn rapport ook rekening zal kunnen houden met de wenschen die de burgerij gaarne zal vervuld zien.

26 november 1918 Bidweg tegen de Spaansche Griep.

6235 Te Maastricht werd gisternamiddag te 3 uur een bidweg gehouden naar aanleiding van de Spaansche griep, die daar nog steeds woedt en vele slachtoffers eischt. Aan de O. L. Vrouwe kerk vormde zich de stoet van duizenden kinderen en volwassenen. Het beeld van de Sterre der Zee, de noodkist, een der reliquiën uit de Servatiuskerk en het beeld van den H. Rochus, dien men aanroeft voor besmettelijke ziekten, werden in de 6240 processie rondgedragen. Na ommegang door enkele straten werd bij terugkomst aan de kerk het loflied van de Sterre der Zee aangeheven.

28 november 1918 De Spaansche griep.

6245 Aan de orde is de voortzetting der behandeling van de Interpellatie van het raadslid Van Dien omtrent de maatregelen, genomen naar aanleiding van het raadsbesluit in verband met de heerschende Spaansche griep. De heer VAN DIEN zegt, dat het schijnt, dat de Spaansche griep gelukkig zeer sterk afneemt. Toch is er wel iets te zeggen over hetgeen terzake dezer ziekte is gedaan of

6250 niet gedaan. Spr. dankt B. en W. voor het tervisieleggen van het dossier inzake de Spaansche griep, al brengt hij dien dank niet voor de wijze, waarop dit is geschied. Van die tervisielegging is niet, zooals gebruikelijk, schriftelijk mededeeling geschied, doch mondeling, met een elegant gebaar van den wethouder. Aan spr. is door den wethouder verweten, dat hij een choleric temperament bezit, doch beter zulk een temperament, dan geen temperament te bezitten, zooals dit met B. en W. het geval was

6255 in zake de Spaansche griep. Het dossier is overweldigend voor de beschuldiging van nalatigheid aan het adres van B. en W. Unaniem drongen de schoolartsen op sluiting aan. Sloeg men hun advies al in den wind, dan mocht men dit toch zeker niet doen voor het advies der gezondheidscommissie, waarin o.a. de meening van dr. Ringeling werd weergegeven, al heeft dan dr. Ringeling later tegen dat advies geprotesteerd. Vóór 30

6260 October adviseerden allen, die daartoe geroepen waren, tot sluiting. Daarop is, na het bekende raadsbesluit, opnieuw, na zeer grondig onderzoek, door alle schoolartsen tot sluiting geadviseerd. Toen zijn B. en W. op een nieuwen inval gekomen. Zij hebben aan de armen-artsen gevraagd naar hun meening omtrent de sociale gevolgen van algeheele scholensluiting. Dat was een opzettelijk niet-uitvoeren van

6265 het raadsbesluit, omdat het daarbij alleen ging om de vraag van sluiting van scholen, die daarvoor naar de meening van het geneeskundig schooltoezicht in aanmerking kwamen. Bovendien had men over een algeheele scholensluiting den districtsschoolopziener moeten raadplegen. Nagenoeg alle armen-artsen verklaarden, dat zij niet voor een algeheele sluiting waren. Een zestal, onder wie dr. Heyermans, achtten sluiting onder bepaalde omstandigheden wel gewenscht. Dr. Wortman, directeur van den G. G. D. liet zich in denzelfden geest uit. Hij gaf in overweging de adviezen der schoolartsen op te volgen. Een arts – spr. acht het beter zijn naam niet te noemen – verzette zich tegen schoolsluiting in een bepaalde wijk omdat anders de schooljeugd uit stelen en roeven zou gaan!

6270 Dr. Pinkhof sprak de hoop uit, dat het gemeentebestuur stand zou houden tegen de leeken, die zich een oordeel over deze zaak aanmatigden. Spr. hoopt, dat B. en W. zullen inzien, dat zij niet het raadsbesluit hebben uitgevoerd. Mocht spr. blijken, dat dit opzettelijk is geschied, dan zal hij een votum van de raad inzake de houding van B. en W. uitlokken.

6275 Wethouder VAN TIENEN merkt op, dat dr. Ringeling in de volgende vergadering der Gezondheidscommissie is opgekomen tegen de onjuiste voorstelling van zijn meening gegeven. Het verwijt, dat B. en W. opzettelijk het raadsbesluit niet hebben uitgevoerd, werpt spr. verre van zich. B. en W. hadden het volste recht, ook het advies der gemeenteartsen in te winnen, omdat er zulk een belangrijke sociale zijde

6285 aan de zaak was. Ware tusschen 1 en 8 November een ernstige uitbreiding van de griep te constateeren geweest, dan zouden B. en W. maatregelen hebben genomen zonder verder de rapporten af te wachten. Toen eindelijk op 12 November een beslissing werd genomen, was er geen aanleiding meer voor maatregelen. De heer VAN DIEN zegt nog, dat het alleen de bedoeling van den raad is geweest, dat

6290 B. en W. aan de schoolartsen zouden vragen hoe zij over de sluiting dachten. Spr. vertrouwt, dat B. en W. in den vervolge niet twee interpellaties zullen afwachten alvorens zij maatregelen nemen. De interpellatie wordt gesloten.

30 november 1918 Spaansche griep.

6295 Te Valkenswaard woedt de griep nog onrustbarend. Honderden menschen liggen er ziek. Het aantal wordt door de geneesheeren ver over de 1000 geschat. Iederen dag zijn er sterfgevallen.

1 december 1918 VOETBAL.

6300 Te Nakskov in Denemarken, is de oud-D.F.C.er F. A. G. Kleyn op 30-jarigen leeftijd aan Spaansche griep overleden.

1 december 1918 Spaansche griep.

6305 Wegens het heerschen van de Spaansche griep zullen de colleges aan de Leidsche universiteit voorloopig nog gesloten blijven. De Kerstvacantie echter zal bekort worden, zoodat Donderdag 2 Januari weer met de lessen zal aangevangen worden.

3 december 1918 Hofbericht.

6310 Hare Majesteit de Koningin heeft zich tot haar groot leedwezen wegens de slechter wordende weersgesteldheid en het aanhouden der epidemie van Spaansche griep genoodzaakt gezien alle verdere bezoeken aan de provinciën tot een gunstiger jaargetijde uit te stellen.

3 december 1918 Edmond Rostand †.

6315 Reuter seint uit Parijs, dat de dichter Edmond Rostand aan influenza is overleden. Men is wel vaak geneigd te vergeten, dat achter Parijs nog een Frankrijk ligt. Barbousse is er nog eens aan komen herinneren in het innig-menschelijk realisme der oorlogs-ellende van zijn beek *Le Feu*, ten onrechte met Dante's hellefantazie vergeleken. Het Frankrijk van Zola, het boeren-Frankrijk van *La Terre*, hier fel
6320 bewonderd – men herleze Van Deyssel – raakte op den achtergrond, en een nieuwe geheugenopfrissching was, voor ons tooneelmenschen althans, die niet anders dan den boulevard te zien krijgen, waarlijk niet overbodig. Ook Barbizon raakte uit den tijd. Een bewonderaar van het Fransche, de tooneelschrijver C. P. van Rossem, kon een boekje over het moderne Fransche tooneel schrijven zonder Rostand te noemen. Hij
6325 huldigt den boulevard en prijst de jongeren die dieper bedoeling voorstaan in zoover zij de modeschrijvers gelijken. Maar, schrijft hij neer, "het theater in verzen is geheel vervallen."

Is dit zoo? Voor ons was – de jongste herleving door Laroche getuige! – althans *Cyrano de Bergerac* nog niet dood en begraven. En hoe hebben we genoten toen het
6330 troepje van Péral en Blanche Derval vóór eenige jaren de gracieuze idylle *Les Romanesques* – vroeger op het repertoire der "Koninklijke Vereeniging – nog eens vertoonde. Praat ge van "tooneel"? Welke schrijver heeft prachtiger aan de "eischen" van den schouwburg voldaan dan Rostand? Iedere figuur, iedere scène, iedere regel van zijn vers is "du théâtre". Kunst van uiterlijkheid, van brille, van panache, wilt ge
6335 zeggen. Ei, hoe sentimenteel eigenlijk is de vrijer naar Roxane? En oordeelt ge het stuiversromantische *Arendsjong* niet te huilerig? Zijt ge Chantecler vergeten? Misschien kan dit vogelenspel het best leeren, wat Rostand als dichter aan zijn volk had te zeggen. Niet, waarlijk, alleen de lof der hanigheid. Wijst hij niet
6340 Chantecler, die den morgen meende in te kraaien, opmeer bescheiden en nuttige taak in de bassecour? Toen, in 't seizoen 1910, ons de reiseditie dezer pluimenfantazie in den Stadsschouwburg gewerd, hoe trof ons toen, onder veel uiterlijks, dat alleen blónk, de moraal. En wat bleek, in de tooneelbeschrijving – sonnetten! – de dichter een zachtzinnig droomer in het Fransche landschap.

6345 Bouquet de houx. Jardin qui n'est plus cultivé.
Lieu triste quand, la nuit, l'ortie et l'épervière
Tremblent sur le sentier faryé par la bouvière...
Mais ce qu'on voit de la, quand le jour est levé.

6350 C'est le Vallon, C'est le Vallon par un grand V,
Qui n'est pas en Tyrol, qui n'est pas en Bavière,
Qu'on ne trouve qu'en France avec cette rivière
Et ce que je ne sais quoi de noble et d'achevé.

6355 Calme horizon, bornant les vœux, mais pas le songe!
Fins peupliers. Belle colline qui s'allonge
Comme une bête ayant un village au garrot.

6360 Le ciel est chez nous. Et lorsque illuminée,
Fumera dans un coin quelque humble cheminée,
On croira voir fumer la pipe de Corot.

6365 De pijp van Corot... deze droom/ begint bij Barbizon! Misschien... een charmant anachronisme. Vandaar het zoo spoedig vergeten zijn? Toch, wie het romantisch gevoel nog niet had verloren, vond hier wel schatten uit een sprookjestijd. Edmond Rostand was te Marseille geboren den 1en April 1864, behaalde zijn eerste tooneelsucces in 1894 met *Les romamesgues*. Verder volgden *La princesse lointaine* (1895), *La Samaritaine* (1897), *Cyrano de Bergerac* (1897), *L'Aiglon* (1900), *Chantecler* (1910).

6370 **5 december 1918 [...] De heer De Groot heeft de volgende vraag**

tot den Minister van Arbeid gericht: Acht de Minister, nu de Spaansche griep zich in zoo onrustbarende mate uitbreidt, het niet noodig met den meesten spoed een algemeenen maatregel van bestuur als bedoeld in art. 1 der wet op de besmettelijke
6375 ziekte uit te lokken, waarin die wet voor het Rijk ook op de Spaansche griep wordt van toepassing verklaard. [...]

6 december 1918 Spaansche griep.

De Spaansche griep breidt zich in Zeist weer uit. Een tweetal scholen moest opnieuw

- 6380 worden gesloten wegens de vele ziektegevallen onder de leerlingen. In het krankzinnigengesticht "Willem Arendshoeve" te Den Dolder komen weer eenige sterfgevallen voor zoowel onder het personeel als de verpleegden, terwijl de ziekte thans eveneens in sterke mate heerscht in het Rijksopvoedingsgesticht voor meisjes. In de maand November overleden te Zeist 72 personen, tegen 18 personen in November
- 6385 1917.
– In de gemeente Oostzaan blijft de Spaansche griep voortduren en slachtoffers eischen. De burgemeester heeft het houden van bijeenkomsten, als tooneeluitvoeringen, concerten e. d. verboden.
- 6390 **6 december 1918 Toonkunst.**
De Zangafdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst zal op haar uitvoering van 21 December a.s. ten gehoor brengen de Mis in Es-dur van Schubert en de Cantate No. 57 van J. S. Bach. Voorts verzoekt het bestuur der afdeeling ons te melden, dat men tot zijn leedwezen aan het voorgenomen plan, het *Te Deum* van Diepenbrock uit te voeren, geen gevolg heeft kunnen geven, omdat wegens de
- 6395 Spaansche griep de repetities eenige weken moesten gestaakt worden en daarna de opkomst nog zoo gering was, dat men de uitvoering van het veeleischend werk niet voldoende heeft kunnen voorbereiden.
- 6400 **7 december 1918 Spaansche griep.**
De inrichtingen van openbaar onderwijs te 's Gravenhage, voor zoover deze tot 9 Dec. a.s. wegens het heerschen van Spaansche griep gesloten zouden zijn, zullen tot 16 Dec. a.s. gesloten blijven.
- 6405 **9 december 1918 Spaansche Griep.**
Te Ter Apel zijn in een schippersgezin van de zes personen vijf aan de Spaansche ziekte overleden.
- 9 december 1918 Te Heerlen is plotseling aan Spaansche griep**
- 6410 overleden de heer J. H. Correljé, semi-arts, voorzitter en speler van Kampong (Utrecht).
- 9 december 1918 [...] Het is ons bekend, dat de laatste twee maanden**
niet voordeelig zijn geweest voor de Nederlandsche Opera, en dat vooral te Amsterdam het opera-bezoek onvoldoende was. Mogen echter twee ongunstige maanden voor den directeur, die twee jaar lang zonder steun van beteekenis met financieel succes zijn onderneming heeft geleid, aanleiding zijn om plotseling met opheffing der zaak te dreigen? De oorzaken der minder gunstige resultaten zijn o.a. de algemeene depressie en de Spaansche griep, welke slachtoffers maakte onder het publiek en onder het
- 6420 personeel der opera. Maar wellicht zijn er behalve deze noodlottige omstandigheden ook nog wel andere oorzaken voor den slechten gang van zaken en oorzaken die betrekking hebben op de wijze van exploitatie. De onkosten schijnen in dit jaar belangrijk vermeerderd te zijn. Gedeeltelijk was dit onvermijdelijk door de noodzakelijke salarisverhooging van solisten, orkest enz., doch ik betwijfel toch, of
- 6425 buiten de onvermijdelijke uitgaven de directie bij haar exploitatie altijd rekening heeft gehouden met de mogelijkheid van vermindering der inkomsten. [...]
- 10 december 1918 Spaansche Griep.**
In de gemeente Hemulumer Oldephaert (Fr.) stierven op één dag in één gezin 4 kinderen
- 6430 aan de Spaansche griep.
- 10 december 1918 Het aantal sterfgevallen.**
In de week van 24–30 November zijn te Amsterdam voorgekomen 258 sterfgevallen. Aan influenza stierven 48 personen, 30 aan tuberculose, 54 aan ziekten der
- 6435 ademhalingsorganen. Het sterftecijfer was 20.88.
- 10 december 1918 Semi-artsen naar Limburg.**
Men schrijft ons uit Limburg:
De Spaansche griep houdt nog steeds vreeselijk huis in de Limburgsche steden, maar
- 6440 vooral op het Limburgsche platteland. En ondanks deze toestanden zijn de Limburgsche dorpen bijna geheel van medische hulp verstoken. De stadsdokters toch, die in normale tijden zoo goed en zoo kwaad als 't gaat, tevens de dorpsbewoners in dagen van ziekte van advies dienen, hebben tegenwoordig met hun stadspraktijk de handen veel meer dan
- 6445 dokter voor op de 10.000 zielen) kunnen dikwijls op een dag nog niet de helft van de

patiënten bezoeken.

6450 Nu schijnen de medici, als eenmaal de Spaansche griep zich geopenbaard heeft en zich complicaties opdoen, wel vrijwel machteloos te staan, maar toch zouden er, vooral op 't platteland, veel preventieve maatregelen genomen kunnen worden, waardoor het optreden der ziekte werd voorkomen.

6455 Zouden thans, nu er veel reserve-officieren van gezondheid beschikbaar komen, deze hun Limburgsche collega's niet kunnen aanbieden om hen in dezen epidemietijd te helpen? En kunnen de semi-artsen aan onze universiteiten niet tijdelijk hun studie onderbreken om hulp te verleenen in de duizenden gezinnen waar men tegenwoordig in zware zorgen zit?

13 december 1918 Jhr. mr. W. B. Sandberg †.

6460 Hedennacht te 4 uur is de burgemeester van Haarlem, jhr. mr. W. B. Sandberg, tengevolge van Spaansche griep en longontsteking overleden. De heer Sandberg werd geboren in 1876 te Apeldoorn, waar zijn vader administrateur van het Kroondomein was. In Den Haag bezocht hij het gymnasium. Hij studeerde daarna te Utrecht, waar hij in 1902 promoveerde op stellingen. De heer Sandberg vestigde zich toen te Arnhem, waar hij secretaris van den militieraad van Gelderland werd. In 1903 trad hij op als burgemeester van Abcoude-Baambrugge en Abcoude-Proostdij. Dit ambt vervulde jhr. Sandberg gedurende 9 jaren. In 1909 werd hij gekozen tot lid van de Provinciale Staten van Utrecht, welke functie hij in 1912 moest neerleggen, toen hij op 9 October 1912 benoemd werd tot burgemeester van Haarlem. Ruim 6 jaar was bij dus burgemeester van Haarlem. Kort na zijn optreden brak de oorlog uit, waardoor het ambt van burgemeester door de vele crisismaatregelen zeer verzwaaard werd. Door zijn bekwaamheid, openhartigheid en eerlijkheid heeft de heer Sandberg zich te Haarlem aller achtung verworven.

15 december 1918 Onze kolen- en graanpositie.

6475 Het Bureau voor Mededeelingen in zake de Voedselvoorziening meldt: De vooruitzichten voor de kolenvoorziening, die toch reeds zorgwekkend waren, zijn in de laatste dagen nog hachelijker geworden. In Duitschland heerscht kolenschaarschte, zoodat op aanvoer uit het niet bezette gebied allerminst te rekenen valt. Ook in Engeland zijn geen groote voorraden beschikbaar, met het gevolg, dat de door Engeland voor levering tusschen 18 November en 18 December toegezegde 60.000 ton kolen, die onmisbaar zijn om de brandstoffenvoorziening in December geregeld te doen verlopen, in deze maand slechts voor een klein deel zullen binnenkomen. Wat ons eigen land betreft, heeft, gelijk bekend is, de productie der Limburgsche mijnen zeer geleden door het heerschen der Spaansche griep en het vertrek van eenige duizenden Belgische geïnterneerden, met name der vele houters die onder hen voorkwamen. Ook met de grootste inspanning mag er dan ook niet op worden gerekend, dat reeds bij den aanvang der maand Januari de productie weder op het oude peil zal zijn gebracht.

18 december 1918 Duin en Bosch.

6490 Naar wij vernemen, is de beperking van het bezoek aan het Provinciaal Ziekenhuis "Duin en Bosch" te Bakkum (N.-H.) — in verband met de Spaansche griep — thans opgeheven, zoodat bezoek aan genoemde inrichting weer gewoon kan plaats vinden.

19 december 1918 [...] Niet onwaarschijnlijk intusschen is

6495 het vroeg naar huis sturen een element in het algemeene systeem van de Duitschers hun minderheid laten gevoelen, dat het algemeene Engelsche systeem is, dat ook uitkomt in de proclamatie voor het bezette gebied van Sir Douglas Haig. En in nog andere maatregelen, bijvoorbeeld daarin, dat Keulen geen andere dan een politiebezetting zal krijgen, om de orde en het naleven der bevelen te verzekeren, terwijl de eigenlijke Keulsche bezetting niet in de stad, maar in de omstreken zal worden ingekwartierd. Dat wordt ongeveer zoo verklaard: wij moeten de menschen laten zien, dat Duitschers en Engelschen twee totaal verschillende elementen zijn, zóo verschillend dat maar niet Engelschen, als gelijken, onder Duitschers kunnen wonen... Misschien wil men ook de goedmoedige Tommies in dezen tijd van anarchie, die epidemisch is als Spaansche griep, niet voortdurend in al te dicht contact laten zijn met een gezin waar de ziekte hevig heerscht, zelfs al zijn de leden van dat gezin met wie hij verkeert, min of meer geïsoleerd.

6500 Hoe dit alles ook zij, de Engelschen doen de dingen met overleg. Daar is bijvoorbeeld vandaag het hôtel Monopol hier in beslag genomen, met al zijn inboedel, ten dienste van den komenden Engelschen gouverneur en zijn administratie. De eigenaar had pogingen gedaan, — wat zijn recht is — om aan het noodlot te ontkomen, maar toen hij zag dat 't al te vergeefs was, legde hij zich erbij neer en deed niet als een bokkige

kwajongen, maar zorgde dat alles zoo góéd mogelijk in orde was, – linnen voor acht weken, en alles à rato. Deze manier van doen is zeker niet in 's mans nadeel; zoo iets kunnen de Engelschen zeer goed waardeeren.

6515

19 december 1918 [...] Wat de krijgsgevangenen betreft,

men weert hen niet, wanneer de kortste weg naar hun vaderland over ons land loopt maar men moet toch ook rekening houden met de belangen van het eigen volk. In het oosten des lands heerscht de Spaansche griep in hooge mate. De sanitaire toestanden zijn er verslechterd; daarom heeft de Gezondheidsdienst gewaarschuwd tegen de toelating van honderden en duizenden krijgsgevangenen uit Duitschland. [...]

6520

20 december 1918 De Spaansche griep in de Vereenigde Staten.

Aan een brief uit San Francisco d.d. 3 November ontleent de "N. Rott." het volgende: Wat we daarvan gek opkeken toen we uit Washington hier aankwamen! Iedereen gemuilband, zonder uitzondering iedereen; neus en mond zijn verborgen achter een vierdubbele gazen kap, dus van boven tot onder de oogen van onderen tot over de kin van achteren vastgeknoopt of met bandjes vastgemaakt. Politie-verordening tegen de influenza, die hier op schrikbarende wijze heerscht, met velerlei complicaties, als pneumonie e.d., onlangs 97 sterfgevallen in 24 uur. Aan het dragen van maskers wordt streng de hand gehouden en inderdaad is de toestand verbeterd na de invoering van dezen maatregel. Zelfs in het hotel is iedereen verplicht het masker te dragen, kellners, kamermeisjes, bellhops, telefoon-juffrouwen, de office-heeren, allemaal. Fairmont-hotel is heerlijk gelegen, in het hoog gedeelte van Frisco, het is nooit overvol en vele families zijn er het heele jaar. Toen we aankwamen kregen we van de management een briefje, inhoudende dat we dadelijk naar bed moesten wanneer we ons ziek voelden, men zou c.q. goed voor ons zorgen, nota bene er was een vaste pleegzuster en er waren vijf inwonende doctoren! Kennissen hebben we hier niet, maar me dunkt, dat je zelfs heele goede kunt voorbijloopen zonder ze te herkennen; dit ingrijpen van de politie lijkt ons wel zoo nuttig als haar optreden tegen "onbeschermden hoedenpennen" in de Haagsche tram; en meer afdoende want op straat wordt iedere ongemaskerde feitelijk gearresteerd, meegenomen en opgesloten. Over een paar dagen vaart de boot en de kommandant heeft order gegeven dat niet vroeger dan vier dagen na het uitvaren van de Golden Gate de muilbanden mogen afgelegd worden. Eerst dan is er démasqué.

6525

6530

6535

6540

6545

20 december 1918 Spaansche griep.

Bij "St.-Ct." 296 zijn tabellen gevoegd, waarin een overzicht wordt gegeven van de sterfte in de maanden Juli tot en met September en in October tengevolge van de zoogenaamde Spaansche griep, en van die doodsoorzaken, waarmede deze ziekte dikwijls gepaard gaat, t. w.: acute bronchitis, broncho pneumonie, croupeuze pneumonie en aandoeningen der pleu?aholte. Bij deze tabellen is het volgende aangeteekend. Het optreden van de tegenwoordige griep epidemie uitte zich het eerst in de sterftecijfers over Juli met 98 gevallen, welk aantal in Augustus steeg tot 534 gevallen, om in September weder tot 183 gevallen te verminderen. Het totaal-aantal gevallen aan griep in die 3 maanden was dus 815 of 0.49 per 1000 zielen per jaar, terwijl in de afgelopen 5 jaar slechts gemiddeld 0.08 per 1000 inwoners aan griep stierven. In October was de sterfte aan griep ruim 11 maal zoo groot als gemiddeld in de maanden Juli-September, het aantal gevallen beliep n.l. 3017 of gemiddeld 5.39 per 1000 inwoners per jaar, d.i. ruim 67 maal zoo hoog als gemiddeld in de jaren 1913-1917.

6550

6555

6560

De sterfte alleen aan griep was in October het hoogst in Overijsel, 546 gevallen of 15.17 per 1000 inwoners. De volgende gemeenten, waarachter telkens is medegedeeld de sterfte aan griep per 1000 zielen en per jaar, vertoonen buitengewoon hoge cijfers: Vriezeveen (140), Stad Hardenberg (103), Den Ham (84), Oldenzaal (42), Ambt Hardenberg (33), Losser (27), Rijssen (23), Weerselo (20), en Ambt Ommen (17). Na Overijsel was Noord-Holland het ongunstigst, 825 dooden, d.i. 7.79 per 1000 inwoners en wel met zeer hoge cijfers voor Blaricum (85), Huizen (34), Laren (32), Muiden (26), Egmond aan Zee (23), Assendelft (21), Krommenie (16), Weesperkarspel (17), Zandvoort (17) Nieuwer-Amstel (15), Sloten (12) en Amsterdam (11). Ook in Gelderland met 411 dooden, dat is 6.82 per 1000, was de influenza-sterfte groot en geven de volgende gemeenten hoge cijfers: Scherpenzeel (36), Maurik (29), Wijchem (26), Renkum (24), Zaltbommel (22), Neede (20), Nijkerk (20), Steenderen (19), Pannerden (18), Overasselt (12), Wamel (11), Wisch (11), Zelhem (10) en Zevenaar (10).

6565

6570

6575

Het minst heeft de griep in Friesland gewoed: 1.56 per 1000 inwoners. Ook Noord-Brabant, Zuid-Holland en Zeeland hebben betrekkelijk lage cijfers, resp. 2.79, 3.09 en 4.59 per 1000 inwoners. Zeer hoge cijfers komen in die provinciën dan ook weinig

6580 voor en van nog meestal in zeer kleine gemeenten. Van de eenigszins grootere
gemeenten dienen te worden genoemd Uden (47), in Noord-Brabant, Dubbeldam (34) in
Zuid-Holland en Yerseke (40) in Zeeland. In de provinciën Drente, Groningen en
Utrecht waarvan de verhoudingscijfers per 1000 bedroegen resp. 5.96, 5.15 en 4.44
sterfgevallen aan influenza komen hooge cijfers voor in de gemeenten Gieten (41),
Vries (28) en Zuid-Laren (35) in Drente, Nieuwe Pekela (22), Noordbroek (27),
6585 Termunten (28) en Wildervank (37) in Groningen; en Jaarsveld (51), Jutphaas (14),
Kamerik (18), Leusden (12) en Wijk bij Duurstede (70) in Utrecht.

27 december 1918 Een Engelschman over den toestand te Keulen.

6590 De Bernsche correspondent van de "Köln. Ztg." zegt: Eindelijk verschijnt er in een
Engelsch blad een schildering naar waarheid van den hongersnood in Keulen. De bekende
oorlogscorrespondent Philipp Gibbs vertelt in de "Daily Chron.", dat men niet naar
schitterende winkels, volle schouwburgen en koffiehuzen mag oordeelen. Achter een
schoonen gevel is de meest bittere nood verborgen, vooral de toestand der kinderen
was wegens melkgebrek verschrikkelijk. Onder een goede, schitterende kleeding der
6595 vrouwen is een waar skelet verborgen, de zogenaamde influenza was vaak echte
hongertyphus. Een Duitsche vrouw zeide tot Gibbs: "Het einde van de oorlog kwam zoo
snel, omdat er ieys in het hart van het volk brak. Nadat de lange jaren van ellende
de weerstandskracht hadden ondermijnd, kwam de catastrophie als een dijkbreuk." Gibbs
eindigt: "Gelijk de valsche leeren schoenen in de etalages, en de valsche koffie in
de koffiehuzen is de uiterlijke schittering van het Keuler leven slechts camouflage
6600 voor een volk, dat te trots is om zijn wonden te toonen."

28 december 1918 Spoor-, Mijn- en andere opbrengsten.

Vereen. Ind. Cult.-Ondern. Nov. 1918 61.760 h. KG. rubber.
Mijnbouw Mij. "Totok". Nov. f16.900 (v.m. f24,000), uitgaven f17.800 (v. m. f20,600).
6605 Vermindering productie te wijten aan watergebrek en influenza personeel.

31 december 1918 Influenza en cholera.

6610 De maand November 1918 zal den geneeskundigen niet licht uit de gedachten gaan. Zulk
een groote, over het heele land verspreide, sterfte is er waarschijnlijk nog nooit
geweest. In de Noordelijke provinciën was het de vorige maand Overijsel, dat de
meeste sterfgevallen vertoonde, nu is het Drente geweest. Daar is de sterfte waarlijk
ontstellend groot geworden. Slechts eene gemeente, Diever, vertoonde een
sterftecijfer van 30.1, beneden de 40 dus, alle andere waren daarboven en sommige
zelfs zeer ver er boven. 17 hadden een cijfer van over 100 en één Zuidlaren bracht
6615 het zelfs met het ongehoorde sterftecijfer van 224.6, een goed eind boven de 200. Met
zulk een cijfer in 17, dat is juist de helft van het totaal aantal gemeenten van 34,
is het geen wonder, dat de provincie in haar geheel met een sterftecijfer van 103.1
ook boven de 100 kwam. In de andere Noordelijke provincies was het niet zoo hoog,
maar toch altijd nog veel hooger dan gewoonlijk. Groningen had een sterftecijfer van
6620 70 en 11 van de 47 gemeenten een cijfer van boven de 100. Het hoogst kwam
Finsterwolde met 164.9. Daarna kwam Friesland met een cijfer van 52.8 [?] en ééne
gemeente, Achtkarspelen, die, met 120.4, boven de 100 was gestegen. Overijsel, dat in
October de meeste sterfgevallen had van het geheele land, had in November, van het
Noorden althans, relatief de minste en het sterftecijfer: 49.5 bleef juist nog
6625 beneden de 50. Zeven van de 60 gemeenten hadden een sterftecijfer boven de 100. Het
hoogst was de kleine gemeente Wilsum, met slechts 643 inwoners, die een sterftecijfer
had van 189.2. Daarna kwam Gramsbergen met 165.3, en Stad-Hardenberg, dat in October
een cijfer had van 128.1, had nu een nog hooger: 142.5.
De influenza heeft dus in de vorige maand weer kwaad genoeg gedaan, en het waren weer
6630 vooral de acute ziekten der ademhalingsorganen, waarmede zij gepaard ging, die de
meeste sterfgevallen veroorzaakten. Of het werkelijk de oude influenza van het jaar
'90 was, schijnt nog niet zeker uitgemaakt te zijn, want er zijn stemmen, onlangs
weer uit Engeland b.v., die met evenveel stelligheid het voor en het tegen bepleiten.
Alles bij elkaar genomen is de waarschijnlijkheid, dat men met dezelfde ziekte te
6635 doen heeft, echter toch wel heel groot. De influenza-bacil, die trouwens vroeger ook
herhaaldelijk gemist werd, is nu bij zorgvuldig onderzoek meermalen gevonden, en de
ziekteverschijnselen zijn zeker niet van dien aard, dat men het recht heeft een
geheel andere ziekte aan te nemen. Verschillen, als nu werden waargenomen, komen bij
alle epidemieën voor en daarop alleen kan men nooit tot een wezenlijk verschil in de
6640 ziekte zelve besluiten. Wat haar ditmaal zoo bijzonder gevaarlijk maakte, de groote
sterfte onder de jongeren, was intusschen wel zeer noodlottig. Het was zoo treffend,
dat men, naar een bekend klinicus mij verklaarde, de prognose omtrent den afloop
ongunstiger kon stellen naarmate de aangetaste jonger en sterker was. Bij iemand in

6645 de kracht van zijn jaren, die er uitzag als een boom, kon men haast met zekerheid
 voorspellen, dat hij bezwijken zou, terwijl men, omgekeerd, bij ouden en zwakken,
 nauwelijks bezorgd behoefde te zijn. De verklaring van dit verschijnsel is niet
 gemakkelijk te geven en het staat trouwens ook niet geheel op zich zelf. Bij de zware
 gevallen van abdominaal-typhus, die in sommige streken van ons land vooral vroeger,
 6650 maar ook nu nog wel, voorkomen, kon men dikwijls uit den volksmond vernemen, dat er
 reden tot gerustheid was, omdat de zieke nooit als heel flink en sterk bekend was
 geweest. Men heeft onlangs een bacteriologische verklaring beproefd door de
 redeneering, dat de krachtigste personen ook het krachtigste afweermecanisme tegen
 de besmetting bezitten, zoodat vele voor de secundaire besmetting verantwoordelijke
 6655 organismen te gronde gaan en het lichaam dan overstroemd wordt door de vrijkomende
 vergiften, die deze microben bevatten, terwijl ze anders geleidelijk door de
 tegengiften, die het zieke lichaam' produceert, te niet worden gedaan. Heel afdoende
 lijkt me de verklaring nog niet, maar zeker is, dat de gevaarlijke bijkomstige
 kiemen, de gewone etter-bacteriën, meestal de voor deze ziekte typische etterige
 longontstekingen veroorzaken, die door hun buitengewoon snel en kwaadaardig verloop,
 6660 tot de meening, dat men met longpest te doen zou hebben, aanleiding hebben gegeven.
 Het ligt voor de hand, dat men vergelijkingen is gaan maken tusschen de tegenwoordige
 ziekte en de groote epidemie van negentien jaar geleden en ook de laatste cholera-
 epidemie van 1866 en '67 in de herinnering heeft teruggeroepen. Men zal nu al wel
 kunnen zeggen, dat deze epidemie van influenza de ergste van alle geworden is. Wat
 6665 Amsterdam aangaat, is er al een vergelijking met die van '90 gemaakt door mej. A.
 Giltay assistente aan het gemeentelijk bureau van statistiek, en daaruit bleek, dat
 de sterfte van nu, al werd die in '90 op haar hoogste punt nog overtroffen, toch
 hooger geweest is, omdat de gewone sterfte nu zooveel lager is, zoodat het aantal
 slachtoffer, van de ziekte nog grooter is geworden. Wat wij van het verdere deel van
 6670 het land weten, doet ons zien, dat de verspreiding der ziekte in het algemeen nu
 zeker veel erger was. De meedeelingen in het verslag van het Geneeskundig
 Staatstoezicht van 1890 zijn niet zeer volledig, want van Noord-Holland vindt men
 b.v. niets, maar wat er staat over de andere provinciën toont, dat de sterfte toen
 lang niet de hoogte bereikt heeft van nu. Voor de provinciën, waarvan cijfers vermeld
 6675 worden, vindt men voor Gelderland 271, voor Utrecht 145, voor Overijsel 180, voor
 Drente 59 en voor Limburg 88. Deze hebben alle betrekking op de geheele epidemie
 gedurende het eerste half jaar en worden door de honderden gevallen van nu in twee
 maanden ver en ver overtroffen.

Met de cholera staat het anders. De sterfte, die deze in '66 en '67 veroorzaakte, is
 6680 als men de toeneming der bevolking in aanmerking neemt, nog steeds hooger, en zelfs
 veel hooger, dan nu en meer dan het dubbele, wat het geheele land betreft. De
 absolute cijfers verschillen niet zooveel maar de bevolking is in die halve eeuw
 bijna verdubbeld en daarom is de verhouding nu zooveel gunstiger. Het aantal
 slachtoffers van de cholera bedroeg in die jaren 21.281 en dat van de influenza,
 6685 volgens den onlangs verschenen staat van het Centraal Bureau voor de Statistiek voor
 de maanden Juli tot September 3225 en voor October alleen 5237 of te zamen 8462.
 Voegt men daarbij de 4467 sterfgevallen in de vier Noordelijke provinciën van
 November en neemt men aan, dat er voor de andere deelen van het land nog maar
 evenveel bijkomen, dan is nu reeds een totaalcijfer bereikt van 17393, wat niet zoo
 6690 veel kleiner is dan het vorige. Als men het Noorden echter afzonderlijk neemt ziet
 men dat de influenza het in Drente en Friesland reeds van de cholera gewonnen heeft.
 De eerste provincie had van de cholera niet het meeste te lijden en het aantal dooden
 bedroeg daar 3.8 per 1000 inwoners. Voor de influenza steeg dat cijfer alleen in
 November reeds tot 6.55, of nog hooger dan de sterfte aan cholera in het geheele
 6695 Rijk, die 6 pro mille der bevolking bedroeg. Friesland had het minst van de cholera
 te lijden van het geheele land en slechts een cijfer van 1.6. De sterfte aan
 influenza steeg in November tot 2.77. Voor Groningen waren de cijfers 6.8 voor de
 cholera en 3.66 voor de influenza, en voor Overijsel waren deze 4 en 1.87. Voegt men
 bij dit laatste echter ook het aantal van October, toen de epidemie in deze provincie
 6700 nog heviger was, dan komt men tot een cijfer van 3.77, dus maar iets lager dan dat
 van de cholera.

In de wijze van verspreiding der beide ziekten is echter wel een zeer opmerkelijk
 verschil. In de cholera-epidemie waren er overal een aantal gemeenten, die vrij
 bleven; in deze influenza-epidemie zag men die niet of maar een zeer enkele. In
 6705 Drente bleef er geen een verschoond en in de andere Noordelijke provinciën waren er
 wel enkele, die geen sterfgevallen hadden - o. a. Schiermonnikoog; maar ook eenige
 niet zoo geïsoleerde gemeenten -- maar of deze ook geen zieken hadden, bleek niet.
 Gemeenten, waar men van de ziekte in het geheel niets merkte, zijn er zeker, zoo zij
 er al waren, maar heel weinig geweest. Het groote cholera-rapport van 1873 vermeldt

6710 er voor het geheele land voor 1866 518 en voor 1867, toen de epidemie echter al zeer
was afgenomen, 959. In de provincie Utrecht, waar zij het hevigst woedde en een
sterfte per 1000 der bevolking veroorzaakte van 15.7, waren er van de 72 gemeenten
zelfs in het eerste jaar nog 18, waarin zij zich niet vertoonde. Zuid-Holland, met
6715 een sterfte-cijfer van 12.6, had van 198 gemeenten 32 die vrij bleven. Maar uit deze
verspreidingswijze volgt dan ook dadelijk, dat de gemeenten, die getroffen werden,
soms sterftcijfers moesten vertoonen, die nu in de meest geteisterde plaatsen zelfs
niet in de verte bereikt werden. Vriezenveen in Overijssel, dat in October 76
sterfgevallen had en in November nog 11, had dus een sterftcijfer van 14.05, het
6720 hoogste van alle, voor zoover nu is na te gaan, terwijl men voor de cholera Rijsburg
in Zuid-Holland vindt met het hoogste, en waarlijk schrikbarend hooge, cijfer van
70.9. Cijfers van boven de 40 en 30 waren er toen ook nog eenige en van boven de 20
een geheele rij. Als men nagaat hoeveel ontsteltenis en zorg de ziekte nu
veroorzaakte, kan men eenigszins begrijpen wat het toen moet geweest zijn, met de
zooveel gebrekiger hulpmiddelen en verplegingskrachten, die men in die tijden had.
6725 Na '67 is de cholera, zooals men weet, nog enkele malen verschenen, maar een groote
uitbreiding heeft zij niet meer kunnen krijgen. En daar ligt het groote en voor de
wetenschap meest beschamende verschil tusschen de beide ziekten. De cholera zijn wij
meester geworden, tegen de influenza vermogen wij nog niets. Bij het vele, dat men er
tegenwoordig in alle vakbladen over lezen kan, is dat altijd de bedroevende
6730 conclusie. Eenige raadgevingen van algemeenen aard, een matig en voorzichtig leven,
veel ventilatie en frissche lucht, vermindering van volksopbehoeringen – waarbij men
het over het nut van schoolsluiting nog overal oneens is – ziedaar alles, waartoe men
komen kan. Een van de bekende Engelsche autoriteiten, dr. Newsholme, die dezer dagen
te Londen in een geneeskundige vergadering over de ziekte sprak, kwam tot het poovere
6735 besluit, dat men in de toekomst alles zou moeten doen om het ontstaan der
complicaties, der longontstekingen, te voorkomen. Dat is dus de taak der behandelende
geneeskundigen en ik vrees, dat zij op dit punt nog niet zoo heel veel zullen kunnen
bereiken. Het meest zullen de patiënten zelve nog tot het gewenschte doel kunnen
bijdragen door zich zeer in acht te nemen en niet met hun ziekte rond te blijven
6740 loopen, zooals zoo velen, dikwijls door de omstandigheden gedwongen, doen. Het
schijnt, dat men juist daardoor de kwade kansen belooft. En verder mag men hopen, dat
men met de serum-behandeling, ook ter voorkoming van het kwaad, op den duur wat zal
kunnen bereiken. Met de behandeling van de reeds uitgebroken longontstekingen heeft
men daarmede althans hier en daar al veel goed kunnen doen. Maar dit alles moeten de
6745 artsen weten en voor de hygiënisten valt er op dit gebied niets te verrichten.
Er schijnt, helaas, niet veel uitzicht te bestaan, dat het anders zal worden. De
ervaringen, die men tot dusver gemaakt heeft, geven niet veel stof voor een
bijzondere actie, zooals men dit b.v. tegen de abdominaal-typhus heeft leeren voeren.
In Drente heeft men algemeen ervaren, dat de ziekte op den veengrond zooveel erger
6750 was dan op het zand. Aan de juist in de venen dikwijls zoo slechte woningtoestanden
kon dit niet liggen, omdat ook in de betere woningen aldaar, die er ook zijn, de
zware gevallen voorkwamen en de toestand op het zand ook in de minder goede beter
was. Dezelfde ervaring vindt men ook ten opzichte van de cholera opgeteekend. Bij die
ziekte heeft men altijd naar een samenhang met den bodem gezocht, zonder daarmee veel
6755 te kunnen bereiken en ik vrees, dat het met de influenza evenzoo zal gaan.
Eén zekere klank is er echter vernomen en die kwam, zooals men het gewoonlijk ziet,
van den kant van een leek. Ditmaal was het een Zwitser, die zijn ontdekking en
remedie op groote schaal in zijn land verspreid heeft en ook hier te lande bekend
heeft doen worden. Het staat voor hem vast, dat de ziekte een gevolg is van den
6760 oorlog en de gang van zaken zou dan deze zijn, dat de ziektekiemen uit de slecht
begraven lijken in de lucht en de wolken kwamen en van daaruit als vergiftige regen
op de aarde nederdaalden en het drinkwater besmetten moesten. Het afdoende middel was
dus, dat men alleen gekookt water dronk. Hoe men over de heele wereld, ook daar waar
men gelukkig van den oorlog verschoond is gebleven, aan de ziekte kwam, vermeldt de
6765 schrijver niet.

31 december 1918 SUBLIMAAT-BEHANDELING BIJ SPAANSCH GRIEP,
DOOR J. C. P. J. VORSTER, arts te Apeldoorn.

6770 **4 januari 1919 De gevangenenkampen in Mecklenburg.**
Naar Reuter seint meldt de correspondent van de "Daily Mail" in Mecklenburg dat de
toestand in het Britsche gevangenenkamp veel te wenschen laat. De mannen sterven er
aan influenza en longontsteking, bij gebrek aan voldoende medische hulp. Op tweeden
6775 Kerstdag werden 17 dooden gevonden in het lijkenhuis, naakt en ongewasschen. De
Britsche geneeskundige dienst doet al wat mogelijk is, maar ondervindt groote

moeilijkheden door de afwezigheid van sanitaire hulpmiddelen.

4 januari 1919 Cultuurnieuws.

6780 De "Sum. Post" gaf het volgend oogsten weerbericht over September j.l. betreffende de
tabaksondernemingen ter Sumatra's Oostkust: "In September was het weer regenachtig;
voor de benedenondernemingen niet ongunstig; voor de bovenondernemingen te nat.
Transport van materialen ondervond vertraging. Den 13en heeft de zware storm
6785 duizenden djattiboomen gebroken, bamboestoelen ontworteld, schade aan huizen
aangericht, last not least zijn ook eenige schuren omgewaaid. De kwaliteit der tabak
in de schuur – men weet het – wordt over het algemeen geprezen. In de verschepping is
weinig verandering gekomen. Sommige ondernemingen verscheepten kleinere partijen.
Behalve dat met de sortatie voort wordt gegaan, worden ook de voorbereidingen voor
1919 en het bouwen voortgezet. Op meerdere ondernemingen gaan begin November de
6790 koelies de velden in. De gezondheidstoestand was in het algemeen goed; influenza
schijnt geweken, en andere besmettelijke ziekten kwamen niet voor, – behalve dan de
bekende pestgevallen op Tandjong Djatti. Ook het vee schijnt te floreeren."

4 januari 1919 De gezondheidstoestand in November.

6795 [...] De influenza bleef ook in October en November hevig heerschen; terwijl in
September slechts 183 sterfgevallen aan influenza werden aangegeven, steeg het aantal
in October tot 3208. De sterftecijfers, waren dientengevolge de laatste maanden
bijzonder hoog, namelijk in October bijna 21% en in November 46%. Ook in het
buitenland laat de gezondheidstoestand veel te wenschen over. In Duitschland neemt de
6800 sterfte aan tuberculose onrustbarend toe. Het aantal lijdens aan tuberculose steeg er
van 1.43% in 1914 tot 3.27% in 1918. De sterfte van de bejaarden steeg met 1/3. Ook
nam het aantal pokken daar toe en werden aldaar van 1-7 December 18 gevallen dezer
ziekte geconstateerd, zoomede 7 gevallen van vlektyphus in diezelfde week, terwijl
het aantal gevallen van dysenterie in Pruisen iets afneemt, van 10-16 November 131,
6805 van 16-23 November 107, van 24-30 November 66 en van 1-7 December 51. In Hongarije,
en in de Oostzee-provinciën blijft de vlektyphus voorkomen. Van uit Petersburg worden
zeer alarmeerende berichten gezonden betreffende de cholera, die aldaar sinds Juni
heerscht. In Engeland heeft de influenza in October en November ook de sterftecijfers
hoog opgevoerd. In de 90 groote steden steeg het cijfer in de week van 2-9 November
tot 43.8% en was in de voorafgaande weken 20.7, 30.9 en 43. Ook in Zwitserland is de
6810 sterfte aan influenza groot en bedroeg in de steden, boven de 10,000 inwoners dooreen
gerekend van 27 October-9 November 1026 op 1585, van 10-16 November 324 op 570 en van
17-23 November 214 op 481.

5 januari 1919 De gezondheidstoestand in 1918.

6815 In het jongste nummer van het "Tijdschrift voor Sociale Hygiëne" doet de redacteur,
dr. W. P. Ruijsch, eenige mededeelingen omtrent den gezondheidstoestand van ons volk
in 1918. Na gewezen te hebben op de vele moeilijkheden, waarmede het Nederlandsche
volk tijdens den oorlog heeft te kampen gehad, en op de gevaren die de
6820 volksgezondheid hebben bedreigd toen honderdduizenden vluchtelingen, door lijden en
ontbering verzwakt, hun intocht deden, constateert dr. Ruijsch met voldoening, dat
Nederland aan die ellende weerstand heeft geboden, zonder dat de volksgezondheid veel
ernstiger dan in andere jaren werd aangetast. Op grond van enkele cijfers, waaruit
blijkt, dat tot voor enkele maanden slechts een zeer geringe stijging van het
6825 sterftecijfer werd waargenomen, meende de schrijver, dat deze betrekkelijk gunstige
toestand tot den komenden vrede zou stand houden.

"Dit mocht evenwel niet zoo zijn", zegt dr. E. R. "In de tweede helft van 1918 toch
werden al onze gunstige verwachtingen den bodem ingeslagen, door het verschijnen van
de Spaansche Griep en alle gevolgen van dien, gepaard met de toeneming van andere
besmettelijke ziekten, terwijl gelijktijdig opnieuw een groote stroom van
6830 vluchtelingen in desolaten toestand en van zieke en van ziekte verdachte
krijgsgevangenen ons land binnenstroonden en daardoor niet weinig bijdroegen tot
verhooging van het besmettingsgevaar."

Dat dit gevaar niet denkbeeldig was, blijkt duidelijk uit de buitengewoon groote
stijging van het percentage der algemeene sterfte. In Juli 1918 bedroeg de sterfte
6835 nog slechts 11.3% met 98 gevallen van influenza, in November was het percentage 46%
met 10,650 influenzagevallen. Het jaar 1918 werpt dus een donkere schaduw op onze
volksgezondheid en er is velerlei reden tot sombere overpeinzing. Toch is de
schrijver niet zonder optimisme. Het licht begint te dagen, zegt hij, en de
mogelijkheid is niet uitgesloten, dat onder het opnieuw opleven van vrede, orde en
6840 vrijheid ook de volksgezondheid een betere toekomst tegemoet gaat. "In de eerste
plaats zien wij dan, dat in de laatste tijden bij alle deelen des volks meer en meer

6845 onze overtuiging veld wint, dat de volksgezondheid een der meest onmisbare en hechtste pilaren is waarop heel de volkskracht en de volkswelvaart rust en dat hare achterstelling bij andere volksbelangen niet langer mag worden geduld. Deze overtuiging werd op tal van openbare bijeenkomsten in den laatsten tijd uitgesproken en tal van geschriften en programma's van politieke partijen neergelegd. Voorts bleek ook uit het Regeeringsprogram, dat onze Regeering ernstig voornemens is de belangen der sociale hygiëne krachtig ter hand te nemen en eindelijk bleek uit de Koninklijke Boodschap bij de opening der Staten-Generaal, dat het het verlangen van H. M. is, dat 6850 de voorgenomen hervormingen zullen worden doorgezet en aangevuld met de snelheid die past bij den polsslag van onzen tijd." Voorts bepleit dr. R. de vorming van een Ministerie van Volksgezondheid, als in Engeland, terwijl hij ten slotte den wensch uitspreekt, dat de Regeering veel van het door haar toegezegde zal tot stand brengen.

6855 **8 januari 1919 Een Hollander in Zuid-Afrika.**

Als slachtoffer van de Spaansche Griep overleed te Kaapstad onze landgenoot de heer Carel Ruysch van Dugteren, die, een tiental jaren geleden naar Zuid-Afrika gegaan daar eerst als Predikant bij de Hervormde Kerk optrad, doch de laatste jaren als mederedacteur van "De Burger" en "De Huisgenoot" werkzaam was. Hij was een man, die 6860 voor de Afrikaansche zaak meê leed en meê voelde. In de bekende "rebellie" trad de heer Ruysch van Dugteren op als secretaris van generaal Wessels en ging met de "rebellien" het veld in. Groot is achting en vriendschap, die Afrikaansche kringen voor Ruysch van Dugteren zijn gaan gevoelen en hun pers geeft aan dit gevoelen thans uiting. Zoo wijdt de heer H. Oost namens alle "opstandofficieren" een woord van 6865 "dankbare hulde aan de nagedachtenis van onzen medestrijder en medelijder voor de groote zaak, majoor Ruysch van Dugteren". Hij huldigt zijn dapperheid, maar roemt ook in het bijzonder zijn moreelen moed, waarmede de heer Ruysch van Dugteren in de "tronk" voor anderen in de bres sprong. "Hij heeft niet gearzeld", zoo schrijft de heer Oost, "om alles te wagen teneinde de 6870 speciale mishandeling, waarvoor men mij had uitgekozen, te helpen verzachten. Op ons rust de plicht, dat zijn daden voor het nageslacht bewaard blijven en te zijner tijd zal geboekstaafd worden wat hij voor het Afrikaansche en in het bijzonder voor zijn tronkbroeders heeft gedaan". De vriendschap voor en de nagedachtenis aan Carel Ruysch van Dugteren zullen den Afrikaners tot de laatste uren heilig blijven.

6875 **9 januari 1919 Zeemilitie.**

Inlijving 2e en 3e ploeg lichte 1919.
De inlijving van de aan de zeemilitie toegewezen dienstplichtigen van de 2e ploeg der lichte 1919, welke in verband met het heerschen van Spaansche griep was uitgesteld, 6880 zal thans geschieden in het tijdvak 3-4 Februari 1919, terwijl omtrent de inlijving van de derde ploeg der aan de zeemilitie toegewezen dienstplichtigen nader is bepaald, dat deze zal plaats vinden in het tijdvak 28-29 Juli 1919. In verband hiermede is vastgesteld, dat de opkomst in werkelijken dienst van hem, wien uitstel van eerste oefening was verleend tot 19 Februari 1919 of 8 Augustus 1919, zal plaats 6885 moeten hebben resp. op 3 Februari en 28 Juli a.s. Van oproeping ter inlijving of ter opkomst na uitstel van eerste oefening zullen echter worden uitgezonderd zij, wien met ingang van een later te bepalen tijdstip vrijstelling van den dienst bij de militie werd verleend.

6890 **9 januari 1919 [...] Daarentegen was de sterfte,**

vooral in Augustus, October, November en December, tengevolge van de Spaansche griep, voor het tegenwoordige vrijwel tot staan gekomen, zeer hoog, n.l. 7681 tegen 5720 in 1917 of 15.39 per duizend tegen 11.55 per duizend. In November en December heeft zelfs de sterfte de geboorte overtroffen en liep door die oorzaak de bevolking met 6895 653 en door de meerdere emigratie met nog 986 terug. Op 1 Januari 1919 bedroeg het totale zielenaantal der gemeente met inbegrip van Hoek van Holland 501,239 tegen 500.223 op 1 Januari 1918, een vermeerdering dus van slechts 1076. [...]

6900 **9 januari 1919 De voeding in Duitschland.**

Men heeft in de bladen reeds kunnen lezen, dat erdoor een aantal bekende deskundigen mededeelingen waren gedaan over den voedingstoestand in Duitschland en deze zijn thans hier ontvangen. Ik ben er zeker van, dat niemand ze zonder groote ontroering zal kunnen lezen. Men mag over de zaak denken zooals men wil, wat men hier verneemt is zoo innig somber en tragisch, dat het iedereen diep treffen most. Aan de waarheid 6905 kan men met twijfelen, want wij krijgen cijfers en nauwkeurige mededeelingen van mannen die ook hier te lande aan velen bekend zijn en wier ernst en betrouwbaarheid vaststaat.

Het algemeene overzicht van den toestand werd gegeven door Rubner, die als de overal erkende autoriteit op het gebied van de voeding daartoe ook het meest bevoegd was. De
6910 eerste twee jaar was het nog wel gegaan, maar midden-1916 was de nood begonnen. Het
eene noodzakelijke voedingsmiddel na het andere ging ontbreken, want het eigen land
schoot te kort en wat er nog uit neutrale of bezette landen kwam was als een op een
gloeienden steen. Het tekort aan aardappelen in 1917, met den daardoor gegeven
noodzakelijkheid om zich bijna alleen met koolrapen te voeden, bedierf den toestand
6915 in de steden en streken zonder eigen landbouw geheel. En na dien tijd werd het nooit
meer beter. Integendeel, het werd nog slechter. In het laatste jaar, 1918, werden de
rantsoenen vleesch en melk nog weer verminderd, en door dat laatste kwamen de
kinderen en zieken nog meer te kort. Van dit alles vernam niet alleen het buitenland
niets, omdat de censuur de berichten tegenhield, maar zelfs het eigen land werd
6920 onvoldoende ingelicht. Als men de gecensureerde courantenberichten las, kon men
meenen, dat de toestand zoo goed was als het maar kon, klaagde de spreker. "Men
wenschte elkaar zelfs geluk met zijn gezichtsverlies, sprak van een afnemning der
maagziekten, omdat al het volproppen met eten opgehouden had, verklaarde, dat de
jicht, sedert het gebrek aan vleesch, als weggeblazen was, en al zulke dingen meer."
6925 Begin '17 kreeg men eindelijk toch gedaan, dat er een vertrouwelijke enquête werd
ingesteld en over de ernstige resultaten, die deze oplevende, mocht Rubner in het
begin van het vorige jaar in den Rijksgezondheidsraad achter gesloten deuren
rapporteeren. Het beek, dat de nood al veel algemeener verbreid was dan men gedacht
had. De sterfte steeg overal en overal zag men de duidelijke teekenen van uitputting:
6930 vermagering en verlies van werkkraft, maar ook allerlei onmiskenbare ziekte-
verschijnselen, vooral een schrikbarende stijging der tuberculosesterfte.
De berichten van de directeuren der groote inrichtingen klonken soms wanhopend. Eén
melde, dat de verpleegden weggeworpen koolstronken trachtten te eten en andere
onverteerbare dingen, en uit een oude mannen- en vrouwenhuis kwam het lakonieke
6935 bericht: de verpleegden zijn allen gestorven. Hier en daar was de toestand echter nog
voldoende. Een herhaling van het onderzoek was dringend noodig geweest, maar het
daartoe van geneeskundige zijde gedaan voorstel leed schipbreuk op den tegenstand van
"zekere machtige personen". Maar zooveel wist men toch wel, dat de toestand steeds
slechter werd, dat sterfte en uitputting toenamen en de plaatsen, waar men zich nog
6940 wel redden kon - eilanden, als het ware, in de zee van ellende - kleiner werden in
aantal en omvang. En de dood, die eerst alleen de ouden en zwakken had doen vallen,
begon ook zijn slachtoffers te eischen uit de kringen der jongeren. Wat men op straat
zag, gaf nog wel hoop en moed, dat het niet zoo erg zou zijn, maar dat beeld was
bedriegelijk, want die leden en gebrek hadden vertoonden zich daar niet. De toestand
6945 werd slechter, in ieder opzicht. "Van jaar tot jaar veranderde ook de geestelijke
stemming. In dezen vierjarigen strijd om het dagelijksche brood, bij de ijzeren
bekrimping op de rantsoenen en het smakelooze eten neemt de zorg voor de voeding alle
gedachten in beslag. Alle ondernemingslust, alle initiatief, iedere hoogere vlucht
der gedachte wordt ter neer gedrukt in de stemming van somberheid alom. Ook het kind
6950 verleeft het lachen en spelen en leven maken."
Zoo zijn er nu een 800.000 gevallen, en tallozen in hun gezondheid voor jaren en
jaren geknakt. En het schijnt onmogelijk, dat er, zooals in het vooruitzicht wordt
gesteld, nog een verdere inkrimping van de rantsoenen zou komen. "Wij hebben van ons
lichaam gegeven wat mogelijk was" - verder te gaan in de ontbering dan nu kan het
6955 volk niet meer.
Prof. Krans, een van de Berlijnsche klinische hoogleeraren, gaf eenige bijzonderheden
met betrekking tot de waargenomen ziekteverschijnselen. In het algemeen zag men een
sterk verminderd weerstandsvermogen tegen ziekte, maar in het bijzonder een
merkwaardig spoedig ontstaan van oedemen of waterzucht. Dit ziet men anders bij
6960 bepaalde ziekten, die daar aanleiding toe geven, vooral bij hartziekten, en daarbij
zag men het nu ook, alleen in erger mate, maar afgezien daarvan vertoonde het
verschijnsel zich in de tegenwoordige omstandigheden als een ziekte, of althans
ziekteverschijnsel, op zich zelf, bij menschen die overigens niet ziek waren, alleen
maar uitgeput door honger en gebrek.
6965 Op dien grond ziet Kraus in dit oedeem dan ook de specifieke hongerziekte, die
krachtens zijn ervaring, vooral ontstaat bij mannen, als zij in koud weer zwaren
arbeid moeten verrichten, terwijl hun voedsel niet meer dan de helft van wat iemand
bij matigen arbeid noodig heeft, met weinig vet en een groote hoeveelheid
onverteerbare bestanddeelen, juist genoeg zou zijn om hen in rust in het leven te
6970 houden. Zoo waren er duizenden ziek geworden en dan, althans op sommige plaatsen,
voor meer dan de helft bezweken. Deze ziekte zal men dus als de werkelijke
hongerziekte moeten beschouwen, veel meer dan de zogenaamde hongertyphus, het
fantasiebeeld van de massa, zooals Rubner hem noemde, die nooit door honger alleen

ontstaat, maar niets anders is dan de vlektyphus, die wel door voedselgebrek
6975 bevorderd wordt, omdat dan de voorwaarden voor zijn ontstaan, de onreinheid en de
verbreiding van ongedierte, zooals men weet, het meest verwezenlijkt worden, maar er
niet anders dan indirect verband mee houdt. Maar behalve aan deze specifieke
hongerziekte leden de Duitschers, ten gevolge van het voedselgebrek, nog aan tal van
6980 andere kwalen en vooral aan ingewandsziekten in allerlei vormen. De bijzonder
gevoeligen, die zooals Kraus uitdrukkelijk verklaarde onder alle standen gevonden
worden, hadden buitendien nog veel te lijden door de eentonigheid en smakeloosheid
van het voedsel en vertoonden daardoor dikwijls allerlei en soms zeer onrustbarende
psychische verschijnselen.

In denzelfden zin sprak prof. Kuttner, de directeur van het groote Rudolf
6985 Virchowziekenhuis. Hij wees er nog in het bijzonder op, hoe moeilijk het was de
voedselvoorziening in de ziekenhuizen op peil te houden. Men was daar precies
aangewezen op wat men kreeg want in het vrije verkeer kon men wel groenten koopen,
maar die waren feitelijk niet beschikbaar. Er was dus niet genoeg, en wat er was nog
dikwijls slecht, zoodat het nauwelijks mogelijk was op maar eenigszins bevredigende
6990 wijze aan de altijd moeilijk te vervullen eischen van goeden ziekenkost te voldoen.
Dat gold in dubbele mate toen de influenza ging heerschen. Het ziekenhuis had er in
een kleine drie weken niet minder dan 1500 te verplegen gehad en de taak van het
keukendepartement was toen inderdaad buitengewoon zwaar geweest.

Het zuiver statistische deel van het overzicht werd door twee bij uitstek bevoegde
6995 sprekers gegeven, voor het Rijk door Hamel, den medicus-statisticus van het
Reichsgesundheitsamt, zooals het nu heet, zonder het Keizerlijk praedicaat, dat het
vroeger voerde, en voor Berlijn door Weber, in dezelfde positie bij het stedelijk
gezondheidsbureau. De eerste was een der trouwe bezoekers van de
tuberculoseconferenties, die op zijn gebied al menig werk heeft geleverd, dat voor
7000 het doel van groot belang was, o.a. een uitnemende bewerking van het vraagstuk
betreffende het nut der sanatoriumbehandeling. Men kan dus begrijpen wat hij gevoeld
moet hebben bij het verzamelen van de cijfers over den tegenwoordigen toestand.
Vroeger, zeide hij, was het een vreugde als men zag hoe op ieder gebied de bewijzen
van verbetering van den gezondheidstoestand gevonden werden, en nu is al dat mooie
7005 werk op eenmaal te niet gedaan. "Met angst en schrik ziet men de noodlottige cijfers,
als zooveel bewijzen van de schade, die er niet alleen door de offers op de
slagvelden, maar ook door de verliezen aan levens door de hongerblokkade in eigen
land geleden is." In het eerste jaar was de sterfte nog niet belangrijk toegenomen en
ook in '15 en '16 was de verhooging met 9½ en 14 procent nog niet al te groot. Maar
7010 daarna ging het komen: in '17 een toeneming 32 en in '18 een van 37 percent in
vergelijking met het laatste vredesjaar. Zorgvuldige berekening leerde, dat er ten
gevolge van de blokkade in de vier oorlogsjaren 763,000 menschen bezweken waren,
waarvan in '17 260,000 en in '18 294,000, met uitsluiting van de sterfgevallen ten
gevolge van de griep. De toeneming in dat jaar was onder de kinderen van 50 tot 55%
7015 geweest en bij de vrouwen van 15 tot 30 jaar 46%. Van de eersten waren er meer dan
50,000 slachtoffers te tellen geweest, van de laatste 15.000. Onder de mannen en
vrouwen boven de 60 waren er 127,000 meer dooden gevallen dan anders.

Onder de bijzondere doodsoorzaken werden de tuberculose, de ziekten der
ademhalingsorganen en de kraambeziekten nagegaan. In de plaatsen met meer dan 15,000
7020 inwoners, in de steden dus, stierven in 1913 ruim 40,000 lijders aan tuberculose, in
het eerste halfjaar 1918 bijna 42,000, wat dus meer dan een verdubbeling van de
sterfte beteekent. Hierdoor is men, klaagde de spreker, weer zoover als 25 jaar
geleden en alle zorg en arbeid, die aan de bestrijding der ziekte in de laatste jaren
besteed is, vernietigd. Voor de ziekten der ademhalingsorganen was de toeneming niet
7025 zoo groot, maar toch ook zeer belangrijk. In 1913 was het aantal sterfgevallen 46,000
geweest, terwijl het in 1917 61,600 en in het halfjaar van '18 33,500 had bedragen.
De griep was daarbij weer niet meegerekend, en daaraan waren 150,000 menschen
gestorven. De sterfte aan kraamvrouwenkoorts ten slotte steeg van 21,9 op 1000
geboorten in 1913 tot 36.7 in het eerste halfjaar 1918. Deze berekening was van
7030 belang, omdat daarin niet alleen het voedselgebrek, maar ook het gebrek aan zeep en
ontsmettingsmiddelen tot uitdrukking kwam.

Voor de beoordeeling van den toestand was ook een onderzoek naar de waarde der
voedingsmiddelen van belang en ook de uitkomsten daarvan waren zeer zorgwekkend. Het
slachtgewicht van de nog beschikbare varkens was van 85 kilogram gedaald tot 59 en
7035 bij de runderen van 240 tot 124. Het vetrantsoen zal, als er geen toevoer komt, tot
op een derde moeten worden ingekrompen, en als het broodrantsoen van 260 gram
behouden blijft, zullen de meelvoorraden vóór den nieuwen oogst zijn opgebruikt. Aan
een verhooging van het suikerrantsoen valt niet te denken, omdat men de bieten niet
tijdig heeft kunnen oogsten en de fabrieken door kolengebrek en gebrek aan

7040 vervoermiddelen niet genoeg afleveren kunnen. "Deze cijfers betreffende onzen
voedingstoestand spreken een zoo duidelijke en harde taal, dat er geen twijfel kan
bestaan of wij zijn op weg naar den afgrond. Het is volkomen uitgesloten, dat onze
volksgezondheid, die reeds op de tegenwoordige toestanden met een toeneming der
7045 sterfgevallen van meer dan een derde heeft gereageerd, deze verdere belastingproef
zou kunnen doorstaan, zonder dat er een sterfte zou komen, die de beteekenis van een
catastrophe zou hebben." Dat was dus het oordeel van Hamel, en zijn ambtgenoot voor
Berlijn was niet minder somber. Ook hij maakte zich vooral over de toeneming der
tuberculose bezorgd. Het gold in het bijzonder de sterfte onder de vrouwen, want
7050 onder haar had de stijging in het laatste jaar niet minder dan 71.67% bedragen. In
Berlijn was men op de grens van wat te verdragen was en iedere achteruitgang in den
toevoer van voedsel zou hongersnood en een geheele inzinking ten gevolgd moeten
hebben.
P.

7055 Tegelijk met deze samenvatting der officieele rapporten van Duitsche medici door
onzen medischen medewerker ontvangen wij een brief van onzen Berlijnschen
correspondent die een soortgelijk uittreksel geeft van deze rapporten. Wij plaatsen
van zijn schrijven alleen het slot, aldus luidende:
De levensmiddelenquaestie in Duitschland is thans niet meer een politieke quaestie,
7060 zij is een zuiver menschelijke geworden. En het zou overweging verdienen in het
neutrale buitenland, onverschillig of het pro- dan wel contra is – juist omdat hier
de politiek niet behoeft mee te spreken, niet mag meespreken – een internationale
commissie te benoemen van deskundigen, die een onderzoek zon kunnen instellen.
Op de vraag hoe tachtig millioen Duitschers in Duitschland en Oostenrijk gered kunnen
7065 worden voor totalen ondergang, nu de oorlog hun ruine niet meer eischt, hebben alleen
geneesheeren, niet politici te antwoorden. Slechts geneesheeren kunnen beoordeelen,
wat deze tachtig millioen noodig hebben, niet alleen om weer een normale voeding,
doch ook om het minimum van de reservestoffen te krijgen, die elk dierlijk organisme
noodig heeft om niet door het eerste het beste toeval met vernietiging bedreigd te
7070 worden.

11 januari 1919 Eindexamens H.B.S. 5. j. c. in 1919.

Het Weekblad voor Gymn. en Middelb. Ond." deelt mede, dat door de inspecteurs van het
M. O. aan de directeuren van H. B. scholen met 5-j. c. een circulaire is gezonden,
7075 waarin bericht, wordt, dat op hun voorstel de Minister van Onderwijs heeft bepaald
(doordat aan verschillende H. B. scholen het onderwijs wegens het heerschen van de
Spaansche Griep heeft stilgestaan): Vóór 1 Mei 1919 kunnen de directeuren van Hoogere
Burgerscholen met, 5-jarigen cursus aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs
in hun inspectie opgeven, welke onderwerpen van de vakken wiskunde, mechanica,
7080 natuurkunde, scheikunde door de leeraren wegens den ongunstigen gezondheidstoestand
hunner leerlingen der vijfde klasse niet konden behandeld worden, en wel voor elk vak
op een afzonderlijk blad papier. Door de inspecteurs zal hiermede rekening gehouden
worden bij hun voorstellen aan den Minister tot vaststelling van het schriftelijk
werk; daarna worden deze opgaven der directeuren gronden aan den betrokken voorzitter
7085 der eindexamencommissie, met verzoek te willen zorg dragen, dat bij het mondeling
examen hetzelfde zal geschieden. Bij het vak Geschiedenis zal op het mondeling examen
voor de betrokken candidaten niet verder mogen gegaan worden dan 1878 (Congres van
Berlijn) voor de algemeene geschiedenis, en 1887 (Grondwetsherziening) voor de
Vaderlandsche geschiedenis."

7090

14 januari 1919 Politiek nieuws.

Omtrent het op 31 Oct. j.l te Koedoes voorgevallene werden wij reeds telegrafisch
ingelicht. Aan berichten in de Deli bladen is nog het volgende ontleend.
De optocht der Chineezzen had bezwering der influenza ten doel. Van weerszijden had
7095 provocatie plaats. Inlanders lachten de Chineezzen uit, waarop een Inlander van een
Chinees een klap opliep, terwijl in den stoet een pop werd megedragen, die een hadji
voorstelde, dien men vóór de missigt demonstratief een stuk spek in den mond duwde.
Op een verzoek der politie van Koedoes belde de hoofdcommissaris van politie te
Semarang, Ruempol, met 33 man in auto's te hulp. De heer R. slaagde er in de rust te
7100 doen weerkeren, voordat de door den regent van Koedoes bovendien gevraagde militaire
hulp met den resident van Semarang was aangekomen. [...]

14 januari 1919 – Van verschillende plaatsen komen berichten in

7105 over het heerschen der Spaansche griep. Deze ziekte ontzag zelfs het personeel van
het paleis van den gouverneur-generaal niet, dat vrijwel geheel daardoor werd

7110 aangetast. Te Batavia hadden de auto-verhuurderijen alle auto's aan de doktoren verhuurd voor ziekenbezoek. Een dier doktoren, A. v. Vliet, overleed aan die ziekte. Te Soerabaja bedroeg het sterftcijfer tot 100% meer dan normaal. Ook ter Sumatra's Oostkust trad de ziekte heftig op. Zij woedt als een razende, honderden menschen
7110 liggen ziek, schreef de "Deli Crt." Uit Poerworedjo werd gemeld, dat de gezondheidstoestand zeer onrustwekkend was, enz.

16 januari 1919 – Eenige weken geleden werd ons geseind,
7115 dat in eene maand 1½ millioen menschen in Indië zouden zijn overleden. Wij hebben toen gezegd dat en waarom we dat niet konden gelooven. Wij lazen dan nu ook, dat het bericht aldus moet worden gelezen, dat volgens den geneeskundigen dienst te Soerabaja gedurende de laatste maanden anderhalf millioen menschen aan de heerschende influenza en andere ziekten zijn overleden. Hoeveel maanden wordt er niet bij gezegd. Het
7120 blijft echter, gelijk de "Sum. Post" terecht opmerkte, een ontzettend cijfer. Maar op de beschouwingen, die het blad er aan vastknoopte, hopen wij t. z. t. eens terug te komen.

16 januari 1919 Spaansche griep.
7125 Ten vervolge op het overzicht van de sterfte aan influenza (waartoe is gebracht Spaansche griep), acute bronchitis, broncho-pneumonie, croupeuze pneumonie en aandoeningen der pleuraholte in de maand October, voorkomend in de "St.Ct." van 19 Dec. (opgenomen in ons Ochtendblad van 20 Dec.) wordt in tabellen behoorend bij "St.Ct." 13 een overzicht gegeven van die sterfte in de maand November, waaraan ter
7130 vergelijking de cijfers voor October en de 3 maanden Juli tot en met September zijn toegevoegd.
Bij deze tabellen is aangeteekend: Allereerst dient geweest op de schrikbarende hooge sterfte aan alle doodsoorzaken tezamen in November. Bedroeg deze in de jaren 1913-1917 in die maand gemiddeld pl.m. 13 per 1000 en per jaar en was zij in October, waarin de sterfte gewoonlijk nog iets lager is dan in November (gemiddeld 12.12 in de
7135 jaren 1913-1914), reeds tot ruim 21 per 1000 gestegen, in November bedroeg zij niet minder dan 46 per 1000 of ruim 3½ maal de normale sterfte. Ruim 30 per 1000 kwamen daarbij voor rekening van de bovengenoemde doodsoorzaken, dus bijna 2/3, welke in normale omstandigheden slechts ruim 1/7 van de totale sterfte veroorzaken. Aan andere
7140 ziekten heeft de sterfte dus 16 per 1000 bedragen, terwijl daaraan in normale tijden slechts pl.m. 11 per 1000 stierven. Ook hier dus nog eene vermeerdering van meer dan 50%. In welke mate daarbij Spaansche griep als middellijke oorzaak in het spel is geweest valt niet uit te maken.

Ver boven dat van andere provinciën staat thans het November-sterftcijfer aan bovengenoemde oorzaken van Drente, n.l. bijna 77 per 1000. In 21 van de 34 gemeenten
7145 dier provincie was die sterfte grooter dan 50 per 1000 of 1 op 20 inwoners. In 4 gemeenten kwam die sterfte boven 100 per 1000, t.w.: in Zuidlaren (179), in Odoorn (110), in Emmen (104) en in Gieten (103). 10 gemeenten hadden eene sterfte tusschen 75 en 100 per 1000. In October bleef de sterfte van Drente nog beneden die van het Rijk.
7150 Op Drente volgt Groningen, dat in October ook een betrekkelijk laag cijfer had. Hier werden een 5-tal gemeenten aangetroffen met eene sterfte grooter dan 100 per 1000. Finsterwolde (140), Onstwedde (116), Termunten (114), Beerta en Oude-Pekela (elk 105). In 3 gemeenten was de sterfte tusschen 75 en 100 per 1000, terwijl van de 57 gemeenten in de provincie er 18 eene grootere sterfte dan 50 per 1000 hadden.
7155 Limburg dat in October beneden het Rijks gemiddelde stond, volgt thans in afdalende orde in de rij met een sterftcijfer aan de genoemde oorzaken van bijna 39. In 40 van de 123 gemeenten was die sterfte grooter dan 50 per 1000. waarvan 12 tusschen 75 en 100 per 1000 en 11 van meer dan 100 per 1000, t.w.: Beesel (286), Obbicht en
7160 Papenhoven (163), Roggel (146), Rijckholt (134), Mesch (114), Posterholt (111), Born (109), Mheer (103), Beegden (102), Oud-Valkenburg (102) en Bingelrade (100). Hierbij dient echter in het oog te worden gehouden, dat dit alle zeer kleine gemeenten zijn, waar één sterfgeval meer, het verhoudingscijfer soms met 40 per 1000 verhoogd. Dit geldt voor Groningen en Drente minder omdat de in de provincie genoemde gemeenten alle een vrij groot bevolkingscijfer hebben, waar bij één sterfgeval het
7165 verhoudingscijfer slechts met 2-4 per 1000 vermeerdert.
Noord-Brabant, Friesland en Zeeland die thans volgen hadden in October lage sterftcijfers, vooral Friesland dat toen het laagste was. Van de 184 gemeenten in Noord-Brabant hadden 47 een hogere sterfte dan 50, waarvan 10 tusschen 75 en 100 en 8 met eene sterfte van meer dan 100, t.w.: Oudheusden (208), Den Dungen (198),
7170 Vlierden (161), Someren (160), Dongen (1634), Soerendonk (127), Lierop (122) en Hoogeloon (112). In Friesland was de sterfte nergens boven de 100 en had

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

Achtkarspelen met bijna 88 het hoogste cijfer. Slechts 4 van de 43 gemeenten hadden eene grootere sterfte dan 50 per 1000 en per jaar.

7175 In Zeeland, waarin de sterfte aan de genoemde doodsoorzaken in November ruim 4½ maal zoo groot was als in October, hadden 18 van de 109 gemeenten eene grootere sterfte dan 50 per 1000 en per jaar, waarvan 6 tusschen 75 en 100 en 3 meer dan 100, t.w.: Waterlandkerkje (122), Ellewoutsdijk (115) en Noordgouwe (108), zeer kleine gemeenten dus.

7180 Overijsel, waarvan de sterfte in October bijna 23 per 1000 bedroeg, had in November een betrekkelijk laag cijfer, 30, als men bedenkt dat voor het Rijk in zijn geheel in November de sterfte meer dan 3 maal zoo groot was als in October en de sterfte in Friesland in de eerstgenoemde maand bijna 10 maal zoo groot was als in October. Toch komen ook in deze provincie nog hooge cijfers voor. 16 gemeenten van de 60 hadden eene sterfte van meer dan 50 per 1000 en per jaar, waarvan 3 tusschen 75 en 100 en 4 van meer dan 100 per 1000, t.w.: Wilnis (149), Gramsbergen (130), Staphorst (126) en Ambt-Hardenberg (111).

7190 In de overige provinciën Gelderland, Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht, waarvan de sterfte in November resp. 2½, 3, 1½ en 3½ maal grooter was dan in October, kwamen nog in de volgende gemeenten sterftcijfers van hooger dan 100 per 1000 inwoners voor: In Gelderland: IJzendoorn (137), Brakel (106), Nederhemert (105) en Kesteren (102). In Zuid-Holland had geen enkele gemeente een sterftcijfer boven 100. In Noord-Holland: Kortenhoef (109), Spaarndam (102) en Ransdorp (100) en eindelijk in Utrecht: Wijk bij Duurstede (137) en Nigtevecht (119).

7195 **17 januari 1919 Gemeenteraad van Leiden.**

Onze Leidsche berichtgever schrijft: In de Donderdagmiddag gehouden raadszitting – de eerste in het jaar 1919 – werd door den burgemeester, jhr. mr. dr. De Gijselaar, een uitvoerige rede gehouden, waarin hij in de eerste plaats een terugblik op het afgelopen jaar wierp. Hij deelde daarin o. a. mede, dat, behoudens de in het najaar uitgebroken Spaansche Griep, de toestand der volksgezondheid niet onbevredigend is geweest. Vergeleken met een jaar te voren nam het aantal geboorten af met iets meer dan 1 per mille. In vergelijking met de algemeen veel grootere daling in de West-Europeesche steden, een zeer gunstig verschijnsel. Een sterfte van 14½ per mille, is, rekening houdende met de heerschende griep-epidemie, zeker gering. [...]

7205 **23 januari 1919 Gemeenteraad van Sloten. (N. H.)**

7210 In de gisteren gehouden vergadering van den Raad der gemeente Sloten, de eerste bijeenkomst in het nieuwe jaar, gaf de voorzitter een kort overzicht van den staat der gemeente. In het afgelopen jaar is de bevolking ongeveer dezelfde gebleven als in 1917. Hoewel de Spaansche griep ook te Sloten veel slachtoffers heeft gemaakt, bleef de gezondheidstoestand, vergeleken met die in vele andere plaatsen, gunstig. In 't laatst van 1918 kwamen vele typhusgevallen voor aan den Overtoom en de Baarsjes. Melkvervalsching bleek hiervan de oorzaak te zijn. Tegen de bedrijvers daarvan werd intusschen proces-verbaal opgemaakt, en zeer zeker zullen zij de alleszins verdiende straf niet ontgaan. [...]

7225 **25 januari 1919 De Spaansche griep en de geboorte.**

7220 De directeur van het bureau van statistiek der gemeente Amsterdam, mr. dr. J. H. van Zanten, schrijft aan het "Tijdschrift voor Geneeskunst", omtrent den noodlottigen invloed van de Spaansche griep op de zwangerschap, dat deze wordt bevestigd door de statistiek van de geboorten uit de laatste maanden van het jaar 1918. Eenige weken, nadat de griep te Amsterdam het hef[s]tigst heerschte, kwamen aldaar geboortecijfers voor zóó laag, als zij nog nimmer zijn waargenomen. Dit blijkt uit het onderstaande staatje.

7225 Per 1000 inwoners per jaar.

	Geboorte.	Sterfte.
Jaar 1917.	22.19	12.42
In de week van 22–28 Sept. 1918	20.70	11.36
6–12 Oct. 1918	20.32	14.33
7230 13–19 [10] " 1918	22.10	25.99
20–26 " 1918	18.94	39.18
27 Oct.– 2 Nov. 1918	20.40	52.70
3–9 " 1918	10.19	42.01
10–16 " 1918	17.49	31.57
7235 17–23 " 1918	15.62	21.37
24–30 " 1918	16.76	20.89
1–7 Dec. 1918	20.33	21.14

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

8-14 " 1918	19.92	16.12
15-21 " 1918	20.00	15.47

7240 Het lage geboortecijfer eenige weken na de hoogste sterfte wijst op sterfte van zwangeren en miskramen; het is immers niet aan te nemen, dat er in Februari (den conceptietijd) eenige oorzaak zou zijn geweest, waarom plotseling de geboorte zoo sterk zou dalen. Opmerkelijk is ook, dat het aantal levenloos aangegevenen in dien tijd niet noemenswaardig steeg.

7245 **28 januari 1919 [...] Dat vraagt toelichting.**

7250 Sinds de centrale mogendheden den ongelijken strijd tegen de gewapende wereld moesten opgeven en Wilson's veertien-punten-koorts zich over het oude Europa verten-koorts zich over het oude Europa verbreidde met een woekersnelheid, die zelfs de Spaansche Griep beschaamd moest maken, vormde zich in Warschau een regeering over Congres-Polen, die door de nieuwe Poolsche provincie Galicië als Centrale Regeering erkend werd. De "Liquidatie-Commissie" in Krakau is haar vertegenwoordigster voor Galicië. Het goed-Duitsche gedeelte van Polen staat echter in geenerlei betrekking tot de Centrale Warschauer Regeering, doch wordt bestuurd door een Poolschen Volksraad. Ten

7255 slotte heeft Oost-Galicië nog een eigen lokale regeering in Lemberg, die eveneens hare bevelen ontvangt van Warschau en die, unicum voor zoover ik mij herinner, samengesteld is uit de leiders der verschillende politieke fracties, die ieder om de beurt... één week regeeren, en dus elkander aflossen! De - tot de nieuwe

7260 kabinetsformatie-Paderewski sociaal-democratische regeering te Warschau werd door de regeeringen te Krakau en Lemberg wel officieel erkend, doch intusschen politiek met groote heftigheid bestreden. Een nieuw kabinet-Paderewski, dat de volkseenheid als punt één op zijn programma plaatst, is bestemd om aan dezen innerlijken strijd voorloopig een einde te maken. [...]

7265 **29 januari 1919 De Spaansche griep onder de Serviërs.**

Men schrijft ons uit Barneveld: De Spaansche griep blijft onder de in het kamp te Milligen vertoevende Servische soldaten neg hevig heerschen. In een halve week tijds werden op het kleine kerkhofje te Garderen niet minder dan 20 militairen begraven.

7270 **30 januari 1919 [...] Zelfs als de schepen uit Indië en Amerika**

niet bijtijds hadden kunnen varen, dan zou er toch nog een noodmiddel zijn geweest om in de behoefte van eetbare vetten te voldoen, aangezien prof. Steger een procédé had gevonden waardoor de vetzuren aan de zeep konden worden onttrokken. Met de graanlevering hebben wij een oogenblik krap gezeten (ten gevolge van het kolengebrek,

7275 den grooten toevloed van vluchtelingen en de groote belemmering der graaninzameling door de Spaansche griep) maar wij hebben toen een graanleening kunnen sluiten bij het Relief Comité, dat vroeger eenige malen bij ons had geleend. Een en ander deelde de Minister mede om aan te toonen dat hij waarlijk niet het verwijt van te groot

7280 optimisme verdiende. Ten slotte (voor heden) klaagde de Minister over dat, wanneer hem voorstellen werden gedaan door crisisautoriteiten, deze in de pers kwamen eer hij er over had beslist en dan met de bijvoeging erbij dat de minister voornemens was, zoo te handelen terwijl hij het vaak in het geheel niet deed. [...]

1 februari 1919 Spaansche griep.

7285 Wegens het heerschen der ziekte te Glanerbrug, gem. Lonneker zijn daar de drie o. 1. scholen gesloten.

4 februari 1919 Spaansche griep.

7290 Te Hengelo zijn de openbare lagere scholen en de beide M.U.L.O.-scholen gesloten wegens het heerschen der Spaansche griep.

5 februari 1919 Koloniën.

7295 De vroeger medegedeelde sterftcijfers van de Spaansche Griep in Indië waren overdreven.

5 februari 1919 [...] Ondervolgende opgave, die ontleend is

aan de door het Centraal Bureau gepubliceerde statistiek, geeft een overzicht van de berekende jaarsterfte aan Spaansche griep (waaronder in dit geval verstaan worden de vijf hiervoren genoemde doodsoorzaken) in de provinciën per 1000 van de gemiddelde

7300 bevolking. [...]

Wel is waar neemt de sterfte hand langzamerhand weer af door vermindering van de influenza (Spaansche Griep) in December en Januari, maar vlektyphus, pokken en dysenterie blijven ons va nabij bedreigen, terwijl uit Rusland nog steeds ongunstig

mededeelingen komen, ook wat de cholera betreft. [...]

- 7305 Betreffende de influenza worden in de voorafgaande maanden, uit alle landen, zeer
grootte verliezen gemeld, waaronder vooral in December ook uit Kopenhagen, Stockholm,
Boedapest en Weenen. In Londen stierven in November wekelijks van 1000 tot ruim 2000
personen. In de grootte steden van Zwitserland, alwaar te zamen sinds November het
7310 aantal sterfgevallen tot boven de 1000 wekelijks was gestegen, nam de ziekte in
December belangrijk af; van 1-7 December werden er nog slechts 326 sterfgevallen aan
influenza, waargenomen, welk getal in de daaropvolgende weken, respectievelijk daalde
tot 274, 271 en 147. "Tijdschr. Soc. Hyg.")

7 februari 1919 Vlektyphus.

- 7315 Wij komen van de eene narigheid in de andere. De influenza is nog niet weg, want hier
en daar schijnt die weer te beginnen, of er komt weer een andere ziekte zich
aanbelden: de vlektyphus, die van oudsher ook niet zoo heel gunstig bekend staat,
omdat zij zich bij voorkeur vertoonde in tijden van ellende en gebrek en daarom ook
den naam van hongertyphus droeg. Er zijn een aantal gevallen bekend geworden en er
7320 komen er telkens meer, in verschillende deelen van het land. Wij moeten ons weer te
weer gaan stellen en trachten ons den nieuwen vijand van het lijf te houden. Wanneer
wij nagaan wat wij van de zaak weten, staan de kansen niet slecht. Het is hier geheel
anders dan bij de influenza, want ten opzichte van deze waren wij onmachtig en
feitelijk gedwongen den storm over onze hoofden heen te laten gaan. Onze wetenschap
7325 was slechte gering en wat wij wisten, gaf ons geen enkel goed aanknoopingspunt voor
de bestrijding. Nu staat de zaak anders. Onze kennis is zeker niet volmaakt, maar
juist voor de bestrijding zijn wij voldoende ingelicht. Het is met deze ziekte wel
een merkwaardig geval. De besmettingskiem is ons nog geheel onbekend en toch hebben
wij van haar wijze van verbreiding zooveel zekerheid verkregen, dat wij ons den weg
7330 ter bestrijding scherp kunnen afbakenen. Op dat punt heeft de oorlog ons goede lessen
gegeven. Toen hij begon, was men in Duitschland voor de vlektyphus het meest
bevreesd. Kirchner, de directeur van de afdeling voor de volksgezondheid aan het
ministerie te Berlijn, sprak dat in zijn onlangs uitgegeven "Aerztliche Kriegs- und
Friedensgedanken" duidelijk uit. Er was maar één ziekte, die hem zorg gaf, toen de
7335 oorlog begon, en dat was de vlektyphus. Zij had het leger van Napoleon in Rusland
vernietigd en de legers in de Krim gedecimeerd. De Russen hadden toen 800.000, de
Franschen 80.000 en de Engelschen 16,000 man aan haar verloren. Toen in het najaar
van '14 de grootte massa's Russische krijgsgevangenen in Duitschland kwamen, kwam met
hen ook het grootte gevaar. Maar men heeft het kunnen bedwingen, al is er nog menig
7340 slachtoffer gevallen, en van de allerbesten. De invasie was zoo geducht, dat men den
omvang en beteekenis nog niet aanstonds goed kon verwezenlijken, maar toen men het
eenmaal had leeren kennen, werd men het spoedig meester.
Het is thans bekend genoeg, waar het grootte gevaar schuilt. Wij weten, dat de ziekte
verbreid wordt door de luis en wel in het bijzonder door de kleerluizen. Een wenk in
7345 die richting werd reeds voor meer dan drie eeuwen gegeven door een zekeren Caberus,
die, zooals dr. Aldershoff voor een paar jaar in het "Tijdschrift voor Geneeskunde"
mededeelde, al in 1606 de luis als oorzaak van de ziekte aanwees, dat was dus
ongeveer een eeuw nadat zij zelve als een nieuwe ziekte het eerst in Europa bekend
werd. Deze wenk werd echter weer vergeten, zooals het met zooveel gegaan is, dat door
7350 onvolledigheid der wetenschap niet meer dan een zeker vermoeden kon zijn waarvan de
bevestiging nog niet te verkrijgen was. Want toen het kwaad eenmaal in ons werelddeel
gekomen was, bleef het en kreeg het weldra ook meer uitbreiding. Vooral Ierland had
er van te lijden, en telkens in tijden van honger en gebrek, zoodat de ziekte den
naam van Iersche of honger-typhus ging dragen. In de arme gezinnen, waar het meeste
7355 gebrek geleden werd en het kwaad het felste woedde, zal het ongedierte zeker ook niet
ontbroken hebben, maar niemand dacht meer aan de oude waarschuwing en van een
dergelijke bestrijding was geen sprake. Tot dat, nu tien jaar geleden, Nicolle in het
Instituut Pasteur te Tunis de zaak onder handen nam en door zijn merkwaardige
onderzoekingen aan het eeuwenoud vermoeden een wetenschappelijken grondslag gaf. Hij
7360 slaagde daarin, omdat hij apen als proefdieren gebruikte en hij bij deze, wat bij
geen ander dier mogelijk was geweest, door overenting van de smetstof van den mensch
een ziekte teweeg kon brengen, die er wel niet volkomen mee overeen kwam – alleen al
omdat de karakteristieke uitslag bij deze dieren niet waar te nemen was – maar toch
een voldoende scherp beeld gaf om een goede onderscheiding mogelijk te maken.
7365 Nu waren wij dus op den goeden weg om alles wat beter te gaan begrijpen en kon er wat
orde in de zaak komen. Dat was noodig, niet alleen ter wille van de bestrijding, maar
ook om het eindelijk eens eens te worden over de betekenis van de ziekte en haar
verhouding tot den anderen vorm van den typhus, de febris typhoidea of
abdominaal typhus. Dat punt was nooit recht duidelijk geweest en men had het altijd

- 7370 min of meer doen voorkomen alsof de beide ziekten eigenlijk in het wezen één waren en slechts in de verschijnselen verschilden. De wet op de besmettelijke ziekten, die ook al van 1872 dateert, noemt hen in de opsomming van ziekten, waartegen zij maatregelen geeft, onder één hoofd: typhus en febris typhoïdea en hetzelfde deed de officieele sterftestatistiek van vóór 1901. Daar was eenige reden toe, want de ziekten lijken
- 7375 inderdaad veel op elkaar, soms zelfs zooveel, dat onderscheiding nauwelijks mogelijk is. De gemeenschappelijke naam wijst er op, dat bij beide de zoogenaamde status typhosus, de eigenaardige dolheid of ook verwardheid, met de soms sterke deliriën, een van de meest kenmerkende verschijnselen is, en ook in anders opzichten kwamen deze overeen. De verschillen waren althans niet duidelijk genoeg om een scherpe
- 7380 onderscheiding mogelijk te maken en zoo kwam men er toe het onderscheid, dat het meest opviel, het verschil in de uitgebreidheid van den uitslag, op den voorgrond te brengen en dus van vlektyphus te spreken wanneer de huid veel vlekjes vertoonde, in tegenstelling met de abdominaal-typhus, waarbij ook vlekjes voorkwamen, maar veel
- 7385 minder. Nu is men over het algemeen tot de overtuiging gekomen, dat men inderdaad met twee essentieel verschillende ziekten te doen heeft, al kan de onderscheiding op grond van de verschijnselen nog steeds moeilijk genoeg zijn. Het is echter niet alleen deze onderscheiding, die den arts aan het ziekbed moeite geeft, want het ziektebeeld van den vlektyphus is in den aanvang zoo onduidelijk, dat een juiste diagnose welhaast nooit mogelijk is en alleen het verdere verloop de noodige
- 7390 zekerheid kan verschaffen. Feitelijk kan ook dan nog alleen het bacteriologisch onderzoek in veel gevallen het noodige licht geven en het is gelukkig, dat dit nu zoo ver gevorderd is, dat men er met vertrouwen een beroep op kan doen. Het is voor de bestrijding zooveel waard, dat de diagnose spoedig gesteld wordt, dat men geen enkel hulpmiddel ongebruikt mag laten.
- 7395 Op de bestrijding komt het dus aan en als men de zekerheid heeft, dat er werkelijk vlektyphus in het spel is, kan men die samenvatten onder de leus: Weg met de luizen! Dat is nu evenwel gemakkelijker neergeschreven dan in praktijk gebracht, want dit onzure gedierte houdt er levensgewoonten op na, die de verdelging buitengewoon bezwaarlijk kunnen maken. Dit geldt in het bijzonder van de manier van
- 7400 vermenigvuldiging, die in daarvoor gunstige omstandigheden zoo schrikbarend vlug in haar werk gaat, dat men voor verzamelingen kan komen te staan, die men vroeger niet voor mogelijk zou hebben gehouden. Dat ondervonden de Deutsche legerautoriteiten en daardoor vielen enkele van de meest betreurde slachtoffers. Een van dezen was Cornet,
- 7405 de bekende tuberculose-onderzoeker, want hij werd in een van de hospitalen in het Oosten besmet zonder dat hij met een zieke in aanraking was geweest. De vuilheid daar was van dien aard, dat het haast onmogelijk was zich tegen het gedierte te beschermen, zelfs al deed men niet meer dan even in de gangen komen. Het viel van de zoldering iemand in den hals en wist door de vetergaatjes van den schoen van den vloer op de voethuid te komen. Toen men dat eenmaal wist, trachtte men zich door een
- 7410 overal aansluitende kleeding, bij alle nog overblijvende gapingen nog met kleefpleisterstrooken vastgekleefd, zoo goed mogelijk te helpen en nam men verder alle maatregelen om de dieren ter dege te verdelgen. Maar daar kwam de tweede moeilijkheid, want het bleek dat zij hun eieren deponeerden op de meest onmogelijke plaatsen van het lichaam, waar men ze vroeger nooit gezocht zou hebben. Een goede
- 7415 ontluizing bleek dus een zeer lastig en ingewikkeld procedé, en met wat de Duitschers in die buitengewoon moeilijke omstandigheden tot stand brachten, kunnen wij nu ons voordeel doen.
- Wat wij te doen hebben is dus op zich zelf duidelijk genoeg. Het "weg met de luizen" als de ziekte er is, komt voor den gezonde neer op de waarschuwing, dat men zich daarvan op een afstand diene te houden. Dat doen velen al van nature en als die
- 7420 daarin door hun levenswijs geslaagd zijn, hebben zij dus niets te vreezen. Zonder mug geen malaria, zender vloer geen pest, en zonder luis geen vlektyphus, kan men zeggen, al wordt dat laatste misschien nog niet door ieder zóó onomstootelijk waar geacht. Voor de praktijk komt men er zich echter naar richten en er zich mee troosten, dat de
- 7425 kans om toch de ziekte te krijgen zonder medewerking van de luis zeker maar heel klein kan zijn. Voor de velen, die zich door hun levensomstandigheden niet zoo geheel vrij van het ongedierte konden houden, wordt de zaak echter moeilijker. Evengoed als met een onbesmette kunnen zij ook met een besmette luis in aanraking komen. Persoonlijke reinheid is dus van groot belang, mits men die zoo opvatte, dat men zich
- 7430 niet verbeeldt genoeg gedaan te hebben, wanneer men onder een douche is gaan staan, maar begrijpt, dat men ook terdege de gevaarlijke dieren van zijn lichaam verjagen moet. Als men de gelegenheid tot baden openstelt en aanmoedigt zonder den absoluten waarborg, dat de kleren niet besmet kunnen worden door het ongedierte van een ander, doet men mer kwaad dan goed.
- 7435 Voor de behandeling der zieken en zijn gezin moet de overheid te hulp komen en de

wettelijke bepalingen bieden daartoe alle gelegenheid, sinds de vlektyphus is opgenomen in de wet van 1884, tot vaststelling van buitengewone maatregelen tot afwending van eenige besmettelijke ziekten. Daardoor is het mogelijk geworden allen, die doen vermoeden, dat zij door de ziekte zijn besmet of de besmetting op anderen kunnen overbrengen – dat is dus ook het gezin – af te zonderen en onder bewaking te stellen. Dit is het beste bestrijdingsmiddel, dat wij hebben en men kan er, zooals ook blijkt uit de bekendmaking van den Centralen Gezondheidsraad, op rekenen, dat alles gedaan wordt wat mogelijk is om te bewerken, dat de maatregel overal ten volle zal kunnen worden toegepast. Uit de mededeelingen van dr. Aldershoff in het Tijdschrift voor Geneeskunde over de epidemie op Urk, waar de bestrijding onder de algemeen met ongedierte behepte bevolking en zeer slechte woningtoestanden zeer bezwaarlijk was, kan men zien, wat er zelfs in zulks moeilijke omstandigheden nog te bereiken valt. Er is dus zeker geen reden om de zaak al te zwart in te zien, en er bestaat alle grond tot de verwachting, dat deze epidemie geen al te grooten voortgang zal maken.

7 februari 1919 – Te Hengelo neemt de Spaansche griep nog steeds toe; het aantal sterfgevallen stijgt. In tal van gezinnen liggen alle huisgenooten ziek. De school der Hengelosche Schoolvereniging is gesloten.

9 februari 1919 [...] Op vragen van den heer L. M. Hermans, betreffende het instellen van een onderzoek naar de omstandigheden waaronder op 12 Dec. in de gevangenis te 's-Gravenhage gevangene is overleden en betreffende diens geneeskundige behandeling, antwoordde de Minister van Justitie: De Minister heeft reeds terstond, nadat het geval hem bekend geworden was, een onderzoek ingesteld. Daarbij is gebleken, dat bedoelde gevangene zich 4 Dec. heeft ziek gemeld, en door den geneesheer lijdende is bevonden aan Spaansche griep; dat de ziekte-toestand, welke aanvankelijk geen reden tot ongerustheid gaf, 8 Dec. een ernstig karakter heeft gekregen, en dat, na een nog weder ingetreden verbetering, 12 Dec. de dood is gevolgd. Dit ziektegeval viel samen met een groot aantal andere gevallen van dien aard onder het gestichtspersoneel en onder de gevangenen. De aan de strafgevangenis verbonden geneesheer was zelf wegens ziekte buiten dienst en de geneesheer van de bijzondere strafgevangenis te 's-Gravenhage, die zijn dienst waarnam, had een ernstig ziektegeval in zijn gezin. Genoemde omstandigheden werkten belemmerend op den gestichtsdienst in het algemeen, en nog in het bijzonder op den geneeskundigen dienst. Hieraan is te wijten, dat het geneeskundig toezicht niet zoo regelmatig heeft plaats gehad, als de ondergeteekende zou hebben gewenscht en onder normale omstandigheden het geval had behooren te zijn. Immers heeft de geneesheer bedoelden patiënt op 8 Dec. en vermoedelijk ook 7 Dec. niet bezocht, hetgeen, wat den 7den aangaat, hieruit moet worden verklaard, dat de geneesheer door het groot aantal zieken zich genoopt zag, zich in het bezoek te beperken tot de gevallen, die zich op dien dag als de meest ernstige voordeden; terwijl bezoek op 8 Dec. niet heeft plaats gevonden, daar dien dag in het ziektegeval in zijn gezin een crisis was ingetreden (een spoedoperatie, die dien dag bij zijn zoon noodig bleek, doch niet kon gebeuren, daar nergens plaats gevonden kon worden). In het stedelijk ziekenhuis lagen b.v. ruim 50 verpleegsters ziek. [...]

11 februari 1919 De sterftcijfers. Naar aanleiding van het officieele bericht, dat de ongewone toeneming van het sterfte-aantal op Java eerst in November is geconstateerd, welke vermeerdering te wijten zou zijn aan de Spaansche griep, verzocht het "Indonesisch Persbureau" om inlichtingen hij den heer Tillema, die het volgende meedeelt: Reeds bij schrijven van 28 Augustus 1918 aan den Gemeenteraad heeft de Burgemeester van Semarang medegedeeld, dat de daar toen heerschende abnormale hooge sterfte der laatste weken (vroeger reeds door mij aan de pers bekend gemaakt) te wijten is aan drie oorzaken: ten 1ste influenza met compliceerende longaandoeningen, ten 2de cholera en ten 3de malaria. Een ten mijnent logeerende familie – zegt de heser Tillema voorts – onlangs per s.s. "Noordam" van Makassar gekomen, deelde me mede, dat de sterfte aldaar den laatsten tijd ook buitengewoon groot was en dat er o.a. heel veel kindertjes van honger dood zijn gegaan, omdat de moeders gestorven waren. Het kerkhof geleek net een pasar (markt), zóó vol was het er steeds van menschen, die hun familieleden hielpen begraven. Wie in Indië wel eens een pasar heeft bezocht, weet wat dit beteekent.

15 februari 1919 Concertgebouw.

Edwin Fischer, de solist van het abonnementsconcert op Zondag a.s., ligt te
7505 Düsseldorf ziek (Spaansche griep). Maar men hoeft daarom geen solist te missen:
Leonid Kreutzer zal het vijfde pianoconcert van Beethoven voordragen.

18 februari 1919 De nationalistische delegatie.

7510 KAAPSTAD, 15 Feb. (Reuter.) Daar de bemanning van de "Durham Castle" bij haar besluit
volhardde om aan wal te stappen, indien de nationalistische delegatie aan boord mocht
komen, hielden de nationalistische delegatie aan boord mocht
gaan. De zeelieden vergaderden des morgens, en spraken hun strenge afkeuring uit over
het optreden van een vooraanstaand nationalist, die in het parlement de influenza-
7515 epidemie "khaki-pest" had genoemd. Zij verlangden een openbare verontschuldiging voor
wat zij beschouwden als een belediging aan het adres der Britsche soldaten. De
zeelieden gedroegen zich hoffelijk, en verklaarden rustig, dat zij Engeland niet
wildon doen lastigvallen met de nationalistische deputatie, en dat zij trouw moesten
blijven aan hunne kameraden ter zee en aan de vakverenigingen, die hetzelfde zouden
hebben gedaan als zij.

7520 **18 februari 1919 Korte berichten.**

– De influenza-epidemie in Sydney neemt sterk toe. De sterfte in Victoria is nu 10%
van alle gevallen, en 40% bij de gevallen met longaandoening. In Nieuw Zuid-Wales
wordt een bijzonder sanatorium gevestigd.

7525 **20 februari 1919 Sterftcijfers aan influenza, enz.**

Ten vervolge op de overzichten van de sterfte aan influenza, acute bronchitis,
broncho pneumonie, croupeuze pneumonie en aandoeningen der pleuraholte, met
afzonderlijke vermelding der sterfte aan influenza, waartoe zijn gebracht de gevallen
7530 van Spaansche griep in October en November, wordt in tabellen, behoorend bij "St.-
Ct." 42, een overzicht gegeven van die sterfte in December, waaraan ter vergelijking
de cijfers van de vorige overzichten zijn toegevoegd. Aan de tabellen ontleenen wij:
Allereerst dient het verblijdend verschijnsel te worden geconstateerd, dat de sterfte
aan de bovengenoemde ziekten in December slechts een klein derde deel heeft bedragen
7535 van die sterfte in November, en dat de sterfte aan influenza (griep) nog sterker, tot
op een groot kwart is verminderd. Voor alle provinciën is de daling duidelijk
zichtbaar en met uitzondering van Zuid-Holland, waar zij slechts ½ bedroeg, schier
overall even groot. Het grootst was zij in Drente, waar zij van 76.73 in November
terug liep tot 17.38 in December. Doch niettegenstaande dien grooten teruggang was
7540 Drente evenals in November ook in December nog het hoogst. Het geringst was de
sterfte aan genoemde oorzaken in Noord-Holland 5.88 tegen 21.47 in November. Moest in
het November-overzicht in de beschouwingen 100 per 1000 en per jaar als benedengrens
van zeer hoge sterfte worden aangenomen, thans kan die grens gereedelijk op 25%
worden gesteld en dan komen daarboven nog maar een betrekkelijk klein aantal
7545 gemeenten voor, waarvan het overgrootste meerendeel zeer kleine gemeenten zijn, waarin
2 of 3 sterfgevallen per maand de verhoudingscijfers tot de bevolking soms ver boven
de 50% en per jaar brengen.

20 februari 1919 De overtocht van Duitse burgers.

7550 Men meldt ons van Duitse zijde, dat Dinsdag te Rotterdam de stoomschepen "Manitou"
met 565 voormalige Duitse burgergevangenen en "Stockport" met 401 burgergevangenen
en 26 vrouwen en kinderen zijn binnengekomen. Het eerste stoomschip was acht dagen
lang onderweg geweest, had in Antwerpen 25 Belgen aan land gezet, voorts 4 op den
overtocht gestorven Duitse burgergevangenen en bovendien nog 18 onderweg zwaar ziek
7555 geworden burgergevangenen. Op weg van Antwerpen naar ons land stierf nog een
burgergevangene. Aan de buitengewoon slechte transportgelegenheid op dit stoomschip,
dat vroeger voor veetransporten was bestemd, en de gebrekkige zorg van den kapitein
voor de zieken, die in het voor de stalling van het vee bestemde dek waren
ondergebracht, was het te wijten, dat het schip op den overtocht 5 dooden verloor en
7560 bovendien nog een groot aantal burgergevangenen ernstig ziek werd aan influenza en
longontsteking. De te Rotterdam gelande burgergevangenen werden in Nederlandsche
extra-treinen nog gister naar Wezel vervoerd.

20 februari 1919 Voedselvoorziening.

7565 Van bevoegde zijde vernam N. I. P. A.s Haagsche correspondent dat thans van den
gouverneur-generaal nadere berichten zijn ingekomen inzake den rijstnood. Een
telegram van 25 Januari, hetwelk deze mededeelingen reeds inhield, heeft het
departement van Koloniën niet bereikt. Van de cijfers en inlichtingen zoeven bedoeld

7570 zij het volgende medegedeeld. Terwijl de rijstinvoer in Java in het vorige jaar
338.000 ton bedroeg waren de getallen voor 1917 en 1916 respectievelijk 470.000 ton
7575 en 510.000. Voor de buitengewesten loopen de cijfers over 1917 en 1918 weinig uiteen.
Nadat gewezen is op diverse tegenslagen, zooals buitengewone late regens en een
nieuwe droogteperiode, die de verwachting omtrent den komenden westmoesson-oogst
minder gunstig doen zijn, de influenza, waardoor de Januari-aanplant ook een maand
7580 ten achter is, terwijl de felle oostmoesson veel van [van] den oogst deed mislukken,
wordt opgemerkt dat de regeering in het tekort in vele streken tot dusver voorzag
doch de toestand in de Vorstenlanden ernstig is. Voorts kunnen nog de volgende
cijfers worden gegeven: aanplant sawarijst ultimo Januari 1.680.000 bouws, gogo
87.000 bouws tegen respectievelijk 3.138.000 bouws en 517.000 bouws vorige jaar.
Daarnaast kan gemeld worden voor tweede gewassen, ultimo Januari, een surplus-
aanplant van 932.000 bouws boven 1918. De gemiddelde paddiprijs bedraagt f6.61 per
picol.

21 februari 1919 - Het Britsche parlamentslid Sir Mark Sykes

7585 is te Parijs aan longontsteking tengevolge van influenza overleden. Hij was een
autoriteit op het gebied van aangelegenheden in het Oosten en organiseerde o.a. de
beweging der Arabieren tegen de Turken.

23 februari 1919 [...] Het militair gezag heeft verder aan L. de Visser

7590 niet verhinderd om te Heerlen te spreken. In die gemeente is gedurende eenigen tijd
in verband met het sterk heerschen van de Spaansche griep een algemeen verbod tot het
houden van vergaderingen toegepast; wellicht is L. de Visser daardoor in zijn
voornemen om te Heerlen te spreken verhinderd. [...]

27 februari 1919 - Bij de Tweede Kamer is ingekomen

7595 en voor kennisgeving aangenomen een telegram, geteekend Deggeler, voorzitter van de
Vereeniging van Oost-Indische Geneeskundigen, te Semarang, betreffende de sterfte aan
influenza en de geneeskundige overheidszorg in Ned.-Indië.

27 februari 1919 De griep in Indië.

7600 Nipa meldt ons: Naar aanleiding van de door den heer Van Ravesteyn aan den Minister
van Koloniën gestelde vragen betreffende de sterfte aan influenza in Ned.-Indië,
waarbij van de meening werd uitgegaan, als zou de Indische Regeering onvoldoende
medische maatregelen hebben getroffen en onvoldoende sanitaire hulp hebben verleend
aan de inlandsche bevolking tijdens de epidemie, heeft de president van den Bond van
7605 Ned.-Indische Geneeskundigen, de heer Deggeller, namens hét bestuur een telegram aan
de Nederlandsche Regeering gericht, waarin deze meening wordt weersproken en waarin
erop wordt gewezen, dat over alle deelen van de wereld de Spaansche ziekte door haar
bijzonder karakter tallooze slachtoffers heeft geëischt, zoowel onder rijk als arm,
en dat dit in algemeenen zin niet op rekening kan worden gesteld van onvoldoende
7610 medische verzorging. De Bond verwerpt dan ook de geopperde meening, als zou dit in
Ned.-Indië wel het geval zijn geweest, als ongegrond.

28 februari 1919 Gezondheidscommissie te Rotterdam.

7615 In de Vrijdag gehouden openbare vergadering der gezondheidscommissie is het
jaarverslag gearresteerd. Dit verslag geeft over de in het afgelopen jaar te
Rotterdam geheerscht hebbende ziekten belangrijke cijfers en beschouwingen. Het
blijkt dat in 1918 te Rotterdam voorkwamen 302 gevallen van febris typhoïdea waarvan
39 met doodelijken afloop. Voorts 2986 roodvonkgevallen waarvan 57 met doodelijken
afloop. Deze epidemie is naar het oordeel der commissie in de hand gewerkt door het
7620 nijpend plaatsgebrek in de ziekenhuizen. Het aantal lijdens aan diphteritis bedroeg
883 waarvan 29 stierven.

Aan tuberculose stierven 1367 personen, terwijl van de 34 gevallen van meningitis 21
een doodelijken afloop hadden. Overall, zegt de commissie verder, heeft in de laatste
jaren de schurft zich vervaarlijk uitgebreid en niet het minst in onze gemeente, en
7625 de wijze waarop tot dusver getracht werd de ziekte te bestrijden, bleek tot dusver
niet afdoende. Vroeger werd bij een geval van schurft in een gezin het geheele gezin
in het ziekenhuis opgenomen en aldaar gehouden tot algeheele genezing was ingetreden
en eerst naar de woning teruggezonden wanneer deze en tevens het lijf- en beddegoed
waren ontsmet. Dit is nu niet meer door te voeren wegens plaatsgebrek in de
7630 ziekenhuizen en door het overgroote aantal lijdens. De commissie zou zoowel aan den
rechter als aan den linkeroever uitsluitend voor schurftlijdere een polikliniek
willen openstellen waarheen de lijdens worden verwezen om voorschriften te ontvangen
voor de geneesmiddelen door de gemeente-apotheek te verstrekken. De hulp der

wijkzusters moest worden ingeroepen om na te gaan of de behandeling thuis grondig
7635 geschiedt en om de verdere leden van het gezin te controleeren. Na genezing zou
ontsmetting van woning en lijf- en beddegoed moeten plaats hebben. Op deze wijze van
bestrijding gewezen, stelde de gemeente een polikliniek in de Noordmolenstraat
beschikbaar, terwijl de barakken aan de Maashaven voor isolatie in gebruik genomen
7640 werden. Op het einde des jaars waren 2400 gevallen in de polikliniek behandeld.
Onder de bijlagen zijn grafische voorstellingen opgenomen van het verloop der
Spaansche griep.
Wat de volkshuisvesting betreft, berekent het verslag het tekort aan woningen op
6762, doch van bevoegde zijde wordt het tekort belangrijk hooger gesteld. In het
afgelopen jaar werden door de gemeente 662, door de vereenigingen 888, door
7645 particulieren slechts 213 woningen voltooid.
Hervat de eigenbouwer niet spoedig zijn bedrijf, dan zal het gebrek aan
burgerwoningen spoedig even nijpend worden als dat van woningen voor de lagere
klassen der bevolking. In haar ouden vorm is een opleving der particuliere
bouwnijverheid, naar de commissie meent, niet te verwachten. Zij zal tot
7650 centralisatie in enkele groote lichamen moeten komen.

1 maart 1919 Buitenland.

Botha lijdt aan influenza; zijn toestand is bevredigend.

7655 **1 maart 1919 Botha ziek.**

LONDEN, 28 Febr. (Reuter.) Botha, die thans te Londen is, lijdt aan influenza. Zijn
toestand is echter bevredigend.

1 maart 1919 Levensmiddelen voorziening.

7660 BATAVIA, 17 Febr. (N. I. P. A.) De directeur van Landbouw deelde in den Volksraad
voorts mede, dat in Januari de gouvemements rijstvoorraad 400,000 pikols bedroeg,
terwijl praktisch nog slechte Bangkok-rijst verkrijgbaar was. In het geheel
distribueerde de regeering 2,300,000 pikols levensmiddelen. De kosten bedroegen in
het geheel 24 millioen gulden. In Januari van dit jaar waren tengevolge van de late
7665 intrede van het regenseizoen 1,500,000 bouws minder met rijst beplant dan in Januari
1918. De directeur schetste de belangrijkheid van de mislukking van den oogst van
1918 tengevolge van droogte en influenza. De toekomst laat zich ongunstig aanzien,
naar aanleiding van nieuwe droogte in Januari.

7670 **4 maart 1919 Protest Bond Ned. Indische Geneesheeren.**

Bij het bureau van de Maatschappij voor Geneeskunde, is een telegram ingekomen,
ondertekend door den voorzitter Deggeler, van den volgenden inhoud:
Het hoofdbestuur van den Bond van Geneesheeren in Ned. Oost-Indië,
kennis genomen hebbende van de interpellatie van den heer Ravenstein in de Tweede ,
7675 der Staten-Generaal met betrekking tot de groote sterfte aan influenza in Ned.-Indië,
waarbij de heer Ravenstein de regeering beschuldigt van verwaarloozing van de
geneeskundige en hygiënische voorziening van de bevolking in Indië, zoodat deze ten
gevolge van onvoldoende hulp ten gronde gaat,
overwegende dat de influenza over de geheele wereld haar slachtoffers maakt, zoowel
7680 onder de rijken als onder de armen van alle rassen en het meest onder jonge en sterke
personen, en dat de besmetting door middel van de lucht plaats grijpt,
concludeert dat de sterfte aan influenza niet op rekening mag gesteld worden van
verwaarloozing van den gezondheidstoestand of van onvoldoende regeeringszorg; en acht
de argumenten, in de interpellatie aangevoerd, ongegrond.

7685 **4 maart 1919 — Te Leersum zijn weer 70 gevallen van Spaansche griep**
geconstateerd, waarvan reeds eenigen met doodelijken afloop.

4 maart 1919 Doodendans.

7690 De "Manchester Guardian" geeft een lugubere opsomming van de verliezen welke tijdens
den oorlog zijn geleden. Natuurlijk zijn deze otters zelden geheel juist, omdat er
talrijke onzekere gevallen zijn. Bovendien is geen rekening gehouden met de
sterfgevallen, welke indirect door de oorlogsomstandigheden zijn veroorzaakt. Het
Britsche Rijk heeft dan in het geheel 898.824 doden verloren, waaronder niet minder
7695 dan 20.620 noncombattanten die op zee door den vijand omkwamen. Frankrijk is nog
zwaarder getroffen. Het aantal van zijn doden en vermoedelijk doden bedraagt
1.355.300. Italië verloor ongeveer 500.000 man in den strijd, terwijl er 300.000 aan
ziekten in de oorlogszone stierven. België heeft op zijn minst 20.000 soldaten te
betreuren, terwijl naar schatting 30.000 Belgische burgers het leven verloren door

7700 uithongering, uitputting, executie, ongelukken en andere oorlogsoorzaken. Volgens de officieele rapporten hadden de Amerikanen 67.813, Roemenië 200.000, Servië 322.000 Montenegro 50.000, Griekenland 15.000, Portugal 4000 en Japan 300 doden. Rusland spant de kroon met 1.700.000 doden (tot aan den vrede van Brest Litofsk). Zoo komt men tot een totaal voor de geallieerde mogendheden van ongeveer 5½ miljoen
7705 verloren menschenlevens. Aan den anderen kant heeft Duitschland 1.611.104 oorlogsdooden opgegeven, Bulgarije 201.224, Oostenrijk-Hongarije 800.000, Turkije 300.000. Totaal ongeveer 2.900.000. Tezamen met de verliezen der geallieerden 8.400.000. De Amerikaansche commissie voor
7710 relief in Armenië en Syrië schat het aantal door de Turken omgebrachte Armeniërs, Syriërs, Joden en Grieken op 4 miljoen, terwijl waarschijnlijk ongeveer 1 miljoen Servische burgers zijn vermoord of van honger en ziekte gestorven. Medische deskundigen hebben bij ruwe schatting het cijfer 4 miljoen genoemd voor de sterfte
7715 ten gevolge van influenza en longontsteking, voor zoover deze moot worden toegeschreven aan oorlogsomstandigheden. Ten slotte zijn er een 7500 neutralen slachtoffers geworden van de Deutsche duikbooten, zoodat de schrikwekkende eindsom tot bijna 17½ miljoen wordt opgevoerd, waarbij nog geen rekening is gehouden met de gewonden, verminkten en krankzinnigen. Een overtuigend argument ten gunste van den Volkerenbond, meent de "Manchester Guardian".

7720

6 maart 1919 Sterfte-statistiek en besmettelijke ziekten.

- In een bijvoegsel tot "St.-Ct." 54 is een overzicht opgenomen van de sterfte aan influenza, acute bronchitis, broncho-pneumonie, croupeuze pneumonie en aandoeningen der pleuraholte in totaal, met afzonderlijke vermelding der sterfte aan influenza, waartoe zijn gebracht de gevallen van Spaansche griep, in Jan., vergeleken met die
7725 sterfte in Juli-Sept., in Oct., in Nov., en in Dec., welk overzicht is bewerkt door het Centr. Bur. v. d. Statistiek; benevens eene opgave van het aantal gevallen van besm. ziekten ter kennis gebracht v. d. Centr. Gezondheidsraad van 23 Febr. t/m. 1 Maart.

7730

7 maart 1919 De Influenza-Epidemie en de maskers.

(Van onzen correspondent.)

SAN FRANCISCO, CAL. 11 Jan. 1919.

De raad van wethouders der goede stad San Francisco heeft met algemeene stemmen
7735 besloten het dragen van de influenza-maskers wederom verplicht te stellen. Dit naar aanleiding van het feit, dat de epidemie welke gedurende eenige weken aan het verminderen was, wederom het hoofd heeft opgestoken en thans een gemiddeld aantal van 400 gevallen per dag veroorzaakt, waarvan ongeveer 10% met doodelijken afloop. Wat de epidemie in November voor Californië beduidde, moge bewezen worden door de volgende
7740 cijfers. Het gemiddelde sterftecijfer in de maand November voor den staat Californië is 3500; in de afgelopen maand November overleden in dien staat aan influenza alleen 6854 menschen. Dat de autoriteiten maatregelen nemen, tegen de voortwoekering dier ziekte is dus wel te begrijpen. San Francisco is de eerste plaats van eenig belang geweest, waar het dragen van een influenza-masker verplicht werd gesteld. De
7745 resultaten zijn verrassend geweest. In minder dan een week nadat plm. 98% der inwoners hadden gehoorzaamd aan de verordening in quaestie, verminderde het aantal gevallen van 2300 op één dag tot 275 in een etmaal. Bovendien constateerden de geneesheeren, dat ook andere besmettelijke ziekten aanmerkelijk verminderden, vooral kinderziekten, zooals kinkhoest, en ook diphtheritus.
7750 De masker-quaestie is ook hier een steen des aanstoets geweest tusschen de medici onderling. Er vormden zich twee partijen, waarvan er een, onder aanvoering van den stads-geneesheer dr. Hassler pro-masker was en de andere partij zich tegen het dragen ervan verzette. De laatsten gingen zoover te verklaren, dat de maskers schadelijk waren en nadeelig voor de gezondheid. Zij hielden vol dat het dwaasheid was den
7755 vrijen toevoer van versche lucht af te sluiten en tevens, dat het dragen van een masker de menschen vatbaar maakte voor koude en het natuurlijke weerstandsvermogen verminderde. Bovendien rekenden zij voor, dat de influenza-microbe zoo uiterst klein is, dat daarbij vergeleken de openingen van een gazen masker vergeleken konden worden bij een schuurdeur voor een muis. "Evenals", aldus de tegenstanders, "de gemiddelde
7760 muis geen moeite zal hebben een schuur binnen te komen via de openstaande deur, evenzoo zal een influenza-bacil geen moeite hebben zich een weg te vinden door de mazen van een influenzamasker."
Dr. Hassler en de zijnen hadden echter een tegenbewijs gereed voor deze theorie, welke, zoo zeiden ze, zou opgaan, wanneer bacteriën de vrije beschikking over de
7765 middelen van beweging hadden. Ze zijn echter aangewezen op voorwerpen van allerlei

aard, welke de richting en het doel van hun zwerftochten bepalen. Zonder de hulp van die voorwerpen – in casu stof of dierlijk sputum – kunnen zij zich niet bewegen van de eene plaats naar de andere en, daar de mazen van een gazen masker nauw genoeg zijn om stof of deeltjes sputum tegen te houden, belet het masker tevens het binnendringen der bacillen. Dit is, zooals gezegd, de theorie der voorstanders van het dragen van maskers. De praktijk heeft bewezen, dat de laatsten gelijk hebben. Het is niet aan bloot toeval toe te schrijven, dat onmiddellijk na het in werking treden der maskerordonnantie het aantal ziektegevallen zoo enorm afnam. Men mag veilig aannemen, dat de maskers het overbrengen der besmetting hebben verminderd en wel op zulke een wijze, dat men bijna niet meer van een epidemie spreken kon, veertien dagen nadat de ordonnantie van kracht werd. Zoodra het bleek, dat het gevaar geweken was, wendden de middenstanders al hun invloed aan, om de ordonnantie te doen herroepen, welke, naar zij meenden, schadelijk was voor het winkelbedrijf. Met Kerstmis voor de deur stond dit gelijk met een mogelijk groot verlies voor de winkeliers en zij wisten door te zetten, dat de ordonnantie werd ingetrokken. Sindsdien echter heeft de ziekte weer veld gewonnen. Thans is het aantal sterfgevallen, veroorzaakt door influenza of longontsteking weer ongeveer veertig per dag, hetgeen voor een stad van een half miljoen inwoners, als San Francisco, wijst op het heerschen eener epidemie. In den aanvang heeft men gemeend, dat het noodzakelijk was een desinfecteer middel te gebruiken voor de maskers. De praktijk schijnt echter geleerd te hebben, dat dit beschouwd mocht worden als overbodig. Het masker, bestaande uit zes over elkander gevouwen stukken gaas, wordt beschouwd als voldoende beveiliging, zonder dat een desinfecteermiddel daarbij noodzakelijk is. Het Roode Kruis stelt die maskers overal te koop voor 10 Amerikaansche centen, of één kwartje. Het wordt zoodanig gedragen, dat neus en mond er geheel door worden bedekt. De eenige voorzorgsmaatregel, dien men bij het dragen dient te nemen, is het aanbrengen van een duidelijk merkteeken, waardoor de buitenzijde van het masker wordt aangegeven, welke steeds buitenzijde moet blijven. Het wasschen in kokend water, met zeep, om het weer schoon te krijgen, wordt beschouwd als een voldoende reiniging van het masker. De politie heeft in opdracht een ieder te arresteeren, die zich zonder masker in het publiek vertoont, uitgezonderd in een restaurant. De boete, welke wordt opgelegd voor het niet-dragen van een masker belooft gewoonlijk tien dollars; dat bedrag wordt afgestaan aan het Roode Kruis, ter aanwending voor de bestrijding der epidemie. Het is echter merkwaardig hoe gewillig de menschen zich schikken in de bepalingen der ordonnantie; oud en jong, arm en rijk loopt gemaskerd over straat. Ditmaal zal het masker gedragen blijven totdat de epidemie officieel als geweken wordt verklaard.

8 maart 1919 Gezondheidscommissie.

Verschenen is het verslag van de bevindingen en handelingen der Gezondheidscommissie te dezer stede, waarin voor ditmaal vooral de mededeelingen inzake de besmettelijke ziekten in 1918 de aandacht trekken. De sterfte beliep in 1918: 9988 personen, d.i. 15.54 per duizend inwoners, welk hoog sterftecijfer voornamelijk een gevolg is van de Spaansche griep en aan de verwickelingen dier ziekte. In de laatste zes maanden van 1918, tijdens welke de griep heerschte, bedroeg het totaal aantal overledenen ruim 2700 meer dan in de overeenkomstige maanden van het jaar tevoren; ruim 2000 personen zijn in die maanden overleden aan griep en hare verwickelingen, bij welk aantal nog gevoegd moeten worden de overledenen, die tijdens hun leven aan verschillende ziekten en kwalen lijdende waren en bij wie de dood verhaast werd door een meer of minder hevigen aanval van griep.

8 maart 1919 [...] De sterfte aan diphterie en croup

verschilt van jaar tot jaar in de laatste jaren niet veel na de groote daling, die in de sterfte aan deze ziekte gekomen is, door de invoering der serum therapie. Het jaar 1917 had betrekkelijk lage cijfers 0.87 bij de mannen en 0.78 bij de vrouwen. Aan influenza stierven 0.71 mannen en 0.94 vrouwen in laatstgenoemde periode, terwijl die cijfers voor 1917 zijn: 0.55 en 0.80. Bij meningitis met een gemiddeld relatieve sterfte van 1.74 bij de mannen en 1.38 bij de vrouwen is in de laatste jaren bij beide geslachten een beduidende vermindering waar te nemen, die echter in 1917 voor eene vermeerdering heeft plaats gemaakt. Gewelddadige dood (in hoofdzaak verdrinken) komt in alle leeftijdsklassen circa 3 maal meer bij mannen dan bij vrouwen. Zelfmoord wordt in veel grootere mate gepleegd door mannen dan door vrouwen. Bij de mannen valt afneming, bij de vrouwen eenige toeneming te constateeren.

In de sterfte aan kraamvrouwenkoorts en in die aan andere ziekten van kraambed en zwangerschap, is reeds langen tijd een gunstige vermindering waar te nemen, al zijn

de cijfers voor 1916 en vooral voor 1916 in vergelijking met die van de voorafgaande jaren, vrij hoog. Het jaar 1917 blijft beneden het cijfer van 1915. [...]

7835 **8 maart 1919 De gezondheidstoestand.**

Gedurende het tijdvak van 1 Januari tot en met 22 Februari werden aangegeven 1344 gevallen van typhus, 3170 gevallen van roodvonk, 2265 gevallen van diphtheritis, 3 gevallen van dysenterie en 14 gevallen van nekkrimp. Herleid tot weekgemiddelden geven deze cijfers voor typhus, roodvonk en diphtherie het volgende beeld: typhus

7840 177, roodvonk 418, diphtheritis 290.
Vergeleken met de weekgemiddelden voor November en December 1918 valt een belangrijke toeneming waar te nemen in het aantal aangegeven gevallen van typhus en roodvonk. Ook het gemiddeld aantal gevallen van diphtheritis was hooger dan in die maanden, doch daarentegen lager dan voor het tijdvak van 1 tot en met 11 Januari 1919.

7845 In Januari en Februari openbaarde zich vlektyphus in een twintigtal gemeenten. Onder de hierboven genoemde 1344 gevallen van typhus zijn begrepen 420 gevallen van vlektyphus en wel: te Rotterdam 294, te Haarlem 26, te Urk 24, te Delft 22, te Ridderkerk 10, te Hattem 9, te Amsterdam on Oldebroek elk 5, te Raalte, Zwolle en Anna Paulowna elk 3 en te Utrecht, Maassluis en Heythuizen elk 2 gevallen. In elk der

7850 gemeenten Leiden, Schiedam, Alphen a. d. Rijn, IJsselmonde, Helder, Breda, Bergen op Zoom, Klundert, Arnhem en Brunssum werd een geval aangegeven. Te Rotterdam, waar in de weken, eindigende 8 en 15 Februari, resp. 126 en 145 gevallen ter kennis kwamen, daalde het aantal aangegeven gevallen in de week eindigende 22 Februari tot 17. De

7855 totale sterfte, die in November overeenkwam met eene jaarsterfte van 46.46, daalde in December tot 22.01 p. duizend. De sterfte aan influenza, acute bronchitis, broncho-

7860 pneumonie en croupeuse pneumonie en aandoeningen der pleuraholte te zamen genomen, die in November 30.25 hadden bedragen, daalde tot 9.49.
De zuigelingensterfte bedroeg in December 110.28 p. 1000 van het aantal levend aangegevenen, tegen 169.19 in November.

7865 De gezondheidstoestand in het buitenland bleef ongunstig, ofschoon de groote sterfte aan influenza alom afnam. Daarentegen bleef de vlektyphus en vooral de pokken, zoowel in Duitschland als in Duitsch-Oostenrijk, Hongarije en de Russische Oostzee-landen

7870 voorkomen. Blijkens de laatste berichten kwamen in Duitschland van 9-15 Februari 18 gevallen van vlektyphus voor in Duitsch-Oostenrijk, van 26 Januari tot 1 Februari 35 gevallen, in Hongarije van 1-5 Januari 54 gevallen, waaronder 40 in Budapest.
De pokken breiden zich vooral ook in Duitschland uit. Gedurende de maand Januari tot medio Februari werden aldaar wekelijks ongeveer een honderdtal gevallen waargenomen, in de week van 16 tot 22 Februari steeg dit tot 113. De ziekte heerscht vooral in

7875 Saksen, werwaarts ze uit Silezië is overgebracht. Te Dresden kwamen in laatstgenoemde berichtsweek alleen 60 gevallen voor. Ook te Aken en in andere plaatsen nabij onze grenzen is de ziekte geconstateerd. De dysenterie neemt in Duitschland af. In de week van 1-8 Februari kwamen aldaar nog slechts 32 gevallen voor en in de week van 9-16 Februari slechts 20 gevallen. In Engeland blijft de toestand betrekkelijk gunstig. De sterfte in de 96 groote gemeenten dooreengerekend is in Januari weer tot 15 à 16 per duizend gedaald. De influenza neemt ook in Zwitserland weer af. In de week van 2 tot 8 Februari bedroeg het aantal sterfgevallen aan die ziekte in de steden boven de 10.000 zielen te zamen nog slechts 56. ("Tijdschr. v. Soc. Hyg.")

11 maart 1919 De Amerikaansche etappen-basis.

7880 Naar de geschiktheid voor het etappenvervoer van de Antwerpsche en Rotterdamsche havens is, naar de "N. R. C." meedeelt, een onderzoek ingesteld, dat geleid is door den Amerikaanschen kolonel John S. Sewell. Het heeft tot resultaat gehad, dat besloten is de massa-goederen over Rotterdam te verschepen, en het vervoer van de goederen, waarvoor kaderuimte en loodsens noodig zijn, over Antwerpen te leiden, waar

7885 de gelegenheid daartoe gunstiger is bevonden dan hier. O.a. hebben de Duitschers daar in den bezettingstijd loodsens gebouwd, die nu goed te pas komen.
Oorspronkelijk lag het in de bedoeling, het vervoer van de gedemobiliseerde Amerikaansche troepen over Rotterdam te doen plaats hebben. De Amerikanen geven echter achteraf de voorkeur aan Antwerpen, in de buurt waarvan zij gelegenheid hebben

7890 een groot kamp aan te leggen en waar zij zich met hun menschen in een geallieerd land bevinden, hetgeen hun met het oog op den niet altijd gemakkelijken aard van de Amerikaansche soldaten voor alle gebeurlijkheden wenschelijker voorkomt dan dat zij de kans loopen, het neutrale Nederland moeilijkheden te bezorgen. Onder deze troepen heerscht de Spaansche griep.

7895 Het aantal verschepingen van goederen zal, gelijk nader gebleken is, zoo aanmerkelijk veel grooter zijn dan men aanvankelijk meende, dat niettegenstaande de splitsing van dat vervoer, toch de oorspronkelijk geraamde hoeveelheid goederen over onze haven

7900 vervoerd zal worden. Omtrent den duur van de vestiging van de basis te Rotterdam valt niets te zeggen, daar die afhankelijk is van een aantal factoren, die eensdeels wisselend, anderdeels nog niet vastgesteld zijn. Als verbindingsofficier tusschen den basiscommandant en het Dep. van Oorlog treedt op res. 2de luit. der cav. V. R. Los Jr.

13 maart 1919 Een gemeentelijk vacantiekamp.

7905 Als uitgave van den Gemeentelijken Woningdienst is verschenen een rapport omtrent het vacantiekamp 1918 van genoemden dienst. In opdracht van den directeur van den Woningdienst heeft de inspectrice van dien dienst, mevrouw W. J. Wegerif-Wegerif, in Augustus 1918 een 150-tal kinderen uit de gemeentelijke woningen een vacantieweek buiten doen doorbrengen. Na eenige vergeefsche pogingen in richting slaagde mevrouw
7910 Wegerif er in de beschikking voor het doel te krijgen over het gebouw van de Gooische Schoolvereniging te Laren. Bij het vertrek had elk kind bijeengebracht f1.75, totaal f217,82½, aan andere inkomsten werd verkregen f131, en daar de kosten in totaal bedroegen f1609,15½, moest de Woningdienst bijpassen f1260.33. Daarvoor genoten twee groepen van kinderen, eerst de meisjes en daarna de jongens, een week kostelijke
7915 vakantie, in gezonde buitenlucht met goede ontspanning, onder leiding van dames en heeren, die zich met liefde aan deze mooie taak wijdden. Een gewichtstabel, aan het verslag toegevoegd, geeft voor alle kinderen – bij de beperkte mogelijkheden konden slechte kinderen van van 10–12 jaar worden toegelaten – een aardige gewichtstoename aan, hoewel het verblijf buiten slechts een week duurde, en men met enkele der
7920 kinderen tegen Spaansche griep te kampen had.

13 maart 1919 - Konden wij in de met een vorige bezending

ontvangen Indische bladen nog weinig ontdekken van medewerking van particuliere zijde in den strijd tegen de Spaansche griep, uit de laatst ontvangen bladen lezen wij dat
7925 het particulier initiatief, terwijl de overheidszorg bij een ramp van zoo grooten omvang van zelf te kort moest schieten, zich niet onbetuigd liet. Op tal van plaatsen werden maatregelen getroffen om de bevolking door voedselverstreking – op een enkele plaats werd hiertoe gebruik gemaakt van de militaire keukenwagens – bijstand te
7930 verleen. Ten eerste werd ook door de bevolking gewaardeerd de hulp door militairen bij den oogst verleend, waar zij zelve door ziekte daarin gehinderd was. Opmerkelijk is echter wat A. Exodus in een zijner brieven in het "Soer. Hbl." schreef:
"Wij hebben hoopjes inlandsche ambtenaren en ambtenaartjes gekweekt. In gewone dagen zullen ze oprecht boos schijnen, wanneer de domme kampongman niet naar den dokter en het hospitaal, maar wèl naar den doekoen wandelt. En ze zullen met ons het hoofd
7935 schudden en medelijdend lachen. En als de dokter moppert, mopperen ze mee. Maar toen de geheimzinnige ziekte en de dokter kwam, toen ze kinine-pillen en aspirine-poeders ontvingen, toen werden de pillen en poeders op een veilige plaats verstopt en 's avonds kwam de doekoen langs het achtertrapje binnen en prevelde spreuken en mengde zalfjes en olietjes en smeerde den zieke rijkelijk met
7940 welriekendheden en ongerechtigheden in en... ja, en als de zieke dan dood ging, was het de wil en de bedoeling van toean Allah geweest. En daaraan kan geen dokter niets veranderen."
En de "Deli Cour." schreeft met betrekking op de bestrijding der Spaansche griep in de Taro-landen [?aro-landen]: "Wel zijn er geneesmiddelen uitgereikt en wel is de
7945 bevolking verteld wat ze tegen de ziekte kan doen, maar het begrip van hygiëne is nog te klein, dan dat er vruchten verwacht konden worden. Zoo kan men het den menschen niet uit hun hoofd praten, dat zij het door koorts verhitte lichaam niet moeten afkoelen met koud badwater. Hun natuurgeneeskunde zegt, dat men een verhit lichaam weer tot de normale temperatuur moet terugbrengen en blijmoedig nemen ze hun bad, om
7950 aan de gevolgen van een longontsteking te bezwijken."

21 maart 1919 Cultuurnieuws.

De "Sum. Post" bevatte het volgend oogst- en weerbericht betreffende de tabaksondernemingen te Sum. Oostk. over de maand Dec. j.l. Het weder in de maand
7955 December wordt algemeen gunstig genoemd. De eerste helft der maand was het zeer regenachtig, maar daarna trad een periode van droogte in, die de werkzaamheden te velde, en het transport van materieel zeer ten goede kwam. Over stand en kwaliteit en kwantiteit van het gewas valt natuurlijk niets te melden. Verscheping vond
7960 meerendeels niet plaats. Slechts een enkele maatschappij heeft een paar duizend zakken van oogst '16, een andere één kwart van oogst '17 kunnen verschepen. De koelies zijn in de velden; de Javanen helpen tjankollen, maken drainages voor oogst 1920 en planten voedingsgewassen. Het afpakken van oogst 1918 is nog bezig, maar komt op de meeste ondernemingen deze maand gereed.

7965 De influenza schijnt geweken. De gezondheidstoestand is weer normaal geworden. Ook het trek- en ander vee is in goeden staat. Er is één hoofdadministratie, die ook bijzonderheden geeft over den aanplant van voedingsgewassen – een gunstige uitzondering dus. Op al haar ondernemingen zijn ongeveer 25 bouw per onderneming uitgezaaid, dat is nagenoeg de helft. De obi gaat goed, maïs echter minder, schijnt te lijden te hebben van insectenvraat. De dus beschadigde gedeelten zijn overgezaaid.
7970 Echter vordert dit werk veel van de juist nu noodige werkkrachten voor het veldwerk.

22 maart 1919 Vluchtelingenkamp Zeist.

De Centrale Gezondheidsraad heeft aan den Minister van Arbeid rapport betreffende de sterfte in het vluchtelingenkamp te Zeist uitgebracht, waaraan wij ontleenen:
7975 Tot ongeveer eind Dec. was de gemiddelde bevolking van het kamp circa 5000 personen; daarna werd die bevolking dagelijks kleiner, totdat ongeveer medio Jan. allen vertrokken waren. Van 25 Oct. tot medio Jan. overleden 104 personen, en wel aan:
7980 ouderdomsgebreken en uitputting 24, Spaansche griep (influenza, broncho-pneumonie en croupeuse pneumonie) 35, hartgebreken 12, mazelen 10, diphtheritis 8, enteritis 2, emphyseem 2, apoplexie 2, kanker 1, asthma 1, angina pectoris 1, onbekend of niet opgegeven 6.
Uit het bovenstaande blijkt, dat nagenoeg 40% van alle sterfgevallen voor rekening kwamen van ouden van dagen (personen boven 64 jaar), wier krachten en gezondheid buitengewoon geleden hadden tengevolge van de vermoeienissen en de ontberingen,
7985 verbonden aan de reis van Noord-Frankrijk naar Nederland, welke reis in tal van gevallen te voet en in alle gevallen onder zeer moeilijke omstandigheden plaats had. Bij de beoordeeling meet zeer bijzondere aandacht worden geschonken aan het verschil, dat er – afgescheiden nog van de gevolgen van vermoeienis en uitputting voor de ouden van dagen – noodwendig moet bestaan tusschen eene bevolking als de Nederlandsche, die
7990 onder andere levensomstandigheden verkeerde en de in het kamp gehuisveste personen, die allen, onmiddellijk te voren, gedurende zeer geruimen tijd, ook in hunne woonplaatsen waren blootgesteld geweest aan allerlei schadelijke invloeden van fysieke en van psychische aard, waardoor hun weerstandsvermogen tegen ziekten niet andere dan sterk kon zijn afgenomen. Bij dezen nadeeligen factor kwam toen nog
7995 gedurende hun verblijf in het kamp:
1o. dat het niet mogelijk was de gezinnen elk afzonderlijk te huisvesten, terwijl rekening gehouden moest worden met het feit, dat vooral de Franschen veel bezwaar hadden hunne familieleden, ingeval van ziekte, in afzonderlijke barakken ter verpleging te doen opnemen;
8000 2o. dat de ervaring leerde, dat de menschen, uit vrees van hunne betrekkingen gescheiden te worden, ziekten zoo lang mogelijk verzwegen;
3o. dat dientengevolge besmettelijke ziekten een ruim verspreidingsveld vonden, vermits bij opeenhooping van velen in ééne ruimte de besmetting zich kon verbreiden voor bestaande gevallen van besmettelijke ziekten ter kennis van den geneesheer waren
8005 gekomen.

28 maart 1919 Emma Kinderziekenhuis.

Wij ontvingen het 24e jaarverslag van het Emma-Kinderziekenhuis, alhier, waarin allereerst wordt melding gemaakt van de mutatie onder het personeel, die zich
8010 bepaalde tot de hoofdverpleegster, mej. C. Rupsina, die wegens huwelijk haar taak overdroeg en tot de assistente voor het laboratorium, als hoedanig mej. Kuik thans werkzaam is. Een waardeerend woord wordt gewijd aan de nagedachtenis van den jongen Dr. Wensel vroeger assistent der interne afdeling, die als slachtoffer van de Spaansche griep is gevallen toen hij hulp verleende aan de vluchtelingen uit
8015 Frankrijk. Dit jaar werden door het bestuur van het Kinderziekenhuis 37 patientjes naar het buitenverblijf, Willink van Collen aan de Vecht, gezonden. In 1918 werden 106 operaties verricht; het aantal patiënten van de geneeskundige polikliniek bedroeg 2069, dat van de heelkundige polikliniek 1031; de polikliniek voor huidziekten behandelde 80 patiënten. Het tekort op den dienst-1918 bedroeg f22,570.23; de
8020 gemiddelde kosten per verpleegdag bedroegen in 1918 f2.80. Het jaarverslag eindigt met een lijst van de in het afgelopen jaar ingekomen giften.

28 maart 1919 [...] De minister is daarbij tot de volgende conclusies

gekomen: a. Ten aanzien der doodsoorzaak: dat als zoodanig slechts kan worden
8025 aangemerkt een door infectie ontstane influenza of griep, hoedanige in die dagen heerschende was, en dat er geen reden is om aan te nemen, dat bij andere verpleging of behandeling de dood zou zijn voorkomen. [...]

30 maart 1919 Sterfte in den oorlog door ziekte en wonden.

8030 "The New-York med. Journal" ontleent eenige cijfers aan het werk van dr. Woods
Hutchinson, "The Doctor in War", waaruit de gunstige verhouding blijkt van het aantal
sterfgevallen in den oorlog door ziekte en ten gevolge van wonden tot het aantal
gesneuvelden. In den Spaanschen oorlog verloor Napoleon 400.000 man door ziekte en
8035 60.000 door wapenen. In den Russisch-Japanschen oorlog stierven aan ziekten per jaar
2% van de troepen; in dezen oorlog – vóór de influenza – 1%, niet meer dan van een op
dergelijke wijze samengestelde groep menschen in vreedstijd. Wat de sterfte aan
wonden betreft, ook deze is belangrijk gedaald, niettegenstaande de veel gruwelijker
verwondingen door de nieuwere moordwerktuigen. In den Amerikaanschen burgeroorlog
8040 stierven tegen 100 gesneuvelden 64 aan gewonden; in den Russisch-Japanschen oorlog
slechts 23, en in het Britsche leger herstelden gedurende de eerste drie oorlogsjaren
90% van hen, die de ambulance levend bereikten, 95% van de patiënten der hospitalen
achter het front en 98% van hen, die de hospitalen in Engeland bereikten. Zijn nu
door de geneeskunst menschenlevens gered? Misschien niet – antwoordt de redacteur van
het "T. v. G." – want zonder haar zouden de legers eerder zijn uitgeput.

8045

1 april 1919 Over tandheelkunde.

[...] Spr. stond ook stil bij den invloed van griep op het tandlijden en wees er in
dit verband op, dat verschillende onderzoekers in tanden, waarvan de pulpa door
influenza afgestorven was, bij trepanatie een groengeel pus gevonden werd, waarin de
8050 Pfeiffersche bacil voorkwam, zoodat prof. Fischer aan de influenza-bacil een
specifieke werking op het pulpa-weefsel toeschrijft.

1 april 1919 Volksgezondheid.

In het Djokjasche, met name in de Goenoeng Kidoel-streek, laat de gezondheidstoestand
8055 zeer veel te wenschen over. Na de influenza kwam daar de dysenterie vele slachtoffers
eischen. Ondervoeding heeft den weerstand der lieden tegen ziekten verzwakt.
Officieel werden verschillende gevallen geconstateerd van moeders, die hare kinderen
voor een kleinigheid verkochten, wijl zij dezen niet meer te eten konden geven.

4 april 1919 [...] De totale sterfte kwam in Januari 1919 overeen

8060 met eene jaarsterfte van 16.45 O/00 en was dus 5.91% lager dan in de voorafgegane
maand. De sterfte aan influenza, acute bronchitis, broncho-pneumonie en croupeuze
pneumonie te zamen genomen daalde in Januari tot 4.10 p. m. De zuigelingensterfte
8065 bedroeg in genoemde maand 109.9 p. 1000 van het aantal levend aangegevenen, tegen
110.3 p. 1000 in December.

In Duitschland breiden de pokken zich nog voortdurend uit. In de week van 2-8
8070 Februari kwamen daar te lande 76 gevallen voor, in de week van 9-15 Februari 99, van
16-22 Februari 121 en van 23 Februari-1 Maart 139, waarvan in deze laatste week 77 te
Dresden.

Ook de vlektyphus nam daar toe; in de b.b. berichtsweken bedroeg het aantal
8075 achtereenvolgens 46, 32, 69 en 47 bij de burgerbevolking, 191 bij soldaten en
krijgsgevangenen. Zoowel in Duitsch-Oostenrijk als in Hongarije blijven beide ziekten
voorkomen. De dysenterie blijft in Duitschland afnemen, het aantal gevallen daarvan
bedroeg in Februari ongeveer 30 per week en in de eerste berichtswEEK van Maart 13.

In België heerscht de typhus, o.a. te Kortrijk.
8080 De influenza, blijft, zij het ook in mindere mate, in verschillende landen heerschen.
Uit Zwitserland wordt bericht, dat aldaar in de steden boven de 10.000 zielen in de
week van 2-8 Februari 56 personen stierven, in de week van 9-15 Februari 52 en in de
week van 16-22 Februari 63.

Ook te Dusseldorp, Koningsberg, Oppeln, Neurenberg, Posen, Kopenhagen, Stockholm,
8085 Budapest en Weenen bleef de ziekte in de maand Februari voortwoekeren, terwijl zij in
de maand Februari weer niet onbelangrijk toenam in Engeland in de 93 groote
gemeenten, van aanvankelijk 90 sterfgevallen per week tot 652 in de laatste
berichtswEEK dezer maand en 808 in de eerste berichtswEEK van Maart.

8085

4 april 1919 Sterftcijfers Febr.

In een bijvoegsel tot "St.-Ct." 85 behoorend, is een overzicht opgenomen van de
sterfte aan influenza, acute bronchitis, broncho-pneumonie, croupeuze pneumonie en
aandoeningen der pleuraholte in totaal, met afzonderlijke vermelding der sterfte aan
8090 influenza, waartoe zijn gebracht de gevallen van Spaansche griep in Februari,
vergeleken met die sterfte in Juli t/m Sept., in Oct., in Nov., in Dec. 1918 en in
Jan. 1919, bewerkt door het Centr. Bur. v. d. Statistiek.

11 april 1919 Cultuurnieuws.

8095 Wij ontleenen aan de "Deli-Cour." het volgend oogst- en weerbericht, over Januari
j.l. voor de tabaksondernemingen ter Sumatra's Oostkust:
"Terwijl over de weersgesteldheid gedurende de maand Januari in het algemeen niet
geklaagd wordt, voor zoover de benedenondernemingen betreft, integendeel, de
8100 rapporten zelfs spreken van gunstig, is het voor de bovenondernemingen niet aldus.
Daar vielen in 't algemeen wel geen zware buien, doch de vele kleine buitjes, die
dikwijls overdag vielen, belemmerden het branden in de velden zeer. Op de
bovenondernemingen werd begonnen met den aanleg van zaadbedden voor oogst 1919, dan
wel hebben de voorbereidende werkzaamheden daartoe plaats gehad. Het fijntjankollen
is gereed. Beneden hoopt men spoedig te volgen. De zaailingen komen goed op, de
8105 gebouwen zijn gereed. De aanleg en het onderhoud van voedingsgewassen behoort verder
tot de werkzaamheden. Oogst 1918 is afgehaald voor de bovenondernemingen. Voor de
benedenondernemingen zal dit eind dezer maand gereed komen. Op enkele ondernemingen
hebben de werklieden nog te kampen met de naweeën der influenza. Het aantal
malariapatienten steeg een weinig doch overigens was de gezondheidstoestand algemeen
8110 goed. Van trek- en ander vee vinden we geen ziekte vermeld. De voedingsgewassen staan
over het algemeen bevredigend. Hiervoor was evenwel wat meer regen gewenscht geweest.
In den loop van Februari denkt men reeds nu en dan een maaltje obi te kunnen
verstrekken, mais in Maart. Veel zorg wordt door den maatregel vereischt en
ongetwijfeld wordt het een verliespost voor de ondernemingen, doch dat wordt niet
8115 geteld. De afge oogste padivelden zijn weer ter beschikking gesteld van de bevolking,
veel liefhebbers zijn er echter nog niet."

12 april 1919 Een mild hoofdacte-examen.

8120 Door het Kamerlid, de heer Bulten is tot den Minister van Onderwijs de vraag gericht:
"Is de Minister bereid in overeenkomst met de voor de eind-examens der H. B. S.en
getroffen maatregel, aan de voor de eerstvolgende hoofdacte-examens te benoemen
commissies in ernstige overweging te geven, 't zij de exameneischen eenigszins mild
toe te passen, 't zij het algemeen criterium voor al of niet toelating gunstiger te
8125 stellen, omdat ten gevolge van 't heerschen der Spaansche griep hoofdacte-cursussen
moesten worden onderbroken en omdat de studie der onderwijzers door ongunstige
brandstof- en lichtvoorziening zeer bemoeilijkt en benadeeld is?"

[antwoord in de krant van 18 april 1919]

8130 Antwoord van den heer De Visser, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.
(Ingezonden 17 April). De aandacht van de districtsschoolopzieners is er reeds op
gevestigd, dat de lichtschaarschte, de kolennood en het heerschen der Spaansche griep
van ongunstigen invloed zijn geweest ook op de studie voor de akte-examens, en de
examencommissiën zullen in de daartoe leidende gevallen daarmede rekening houden. Het
is dus onnoodig door een aanschrijving bij deze examencommissiën nogmaals op een
8135 milde toepassing der exameneischen aan te dringen.

16 april 1919 Rechtswezen.

Het "Soer. Hbl." maakt melding van een request van het Alg. Syndic. van
suikerfabrikanten, aan den gouverneur-generaal waarin gewezen werd op een
8140 hoofdartikel van de hand van den bekenden Semaon, in het te Semarang verschijnend
dagblad "Sitar Hindia".
Dit hoofdartikel is getiteld: "Een intellectuele geraffineerde moordenaarsbende:
Suikerterrorisme", met welke kwalificatie de Suikerindustrie is bedoeld, omdat zij
haar areaal niet met 50% wenscht in te krimpen. De suikerindustrie wordt daarin
beschuldigd de bevolking in koelen bloede te hebben vermoord, omdat het haar schuld
8145 zou zijn, dat zoovele Inlanders als offer van de geheerscht hebbende influenza zijn
gevallen. Voorts komen daarin uitingen voor als "O, suikerbende apa perboeatan ini
boekan moorden" (is dit geen moorden?); "de moordenaar suikerkapitalisme"; "de
schurkachtigheid van de suikerindustrie", terwijl het artikel, na een opwekking om
die industrie met alle mogelijke middelen te bestrijden, eindigt met de woorden "Ajo,
8150 toesoek, toesoek maar, lafaards" (komt, steekt maar toe, lafaards).
Een staaltje uit de "gemuilkorfde" Indische pers een staaltje tevens hoe de S.-I.,
waartoe Semaon als lid van het hoofdbestuur der Centrale S.-I. meent de bevolking te
moeten voorgaan. In het request wordt er op gewezen, dat de strafwet tegen zulk
geschrijf niets vermag en de bescherming van den burger tegen uitspattingen van de
8155 pers mitsdien onvoldoende is. Die bescherming wordt niet alleen gevraagd omdat de
personen bij de Suikerindustrie betrokken, meenen, dat zij daarop als Staatsburgers
recht hebben, maar ook, omdat in een land als Java dergelijke artikelen in hunne
uitwerking op de rechtsorde van onberekenbaren invloed kunnen zijn, geschreven als
zij worden met het nevendoeel, om de Inlandsche bevolking tot daden van geweld op te

8160 ruien.

18 april 1919 Korte Berichten.

Het sterftecijfer te Paramaribo was in Januari nog abnormaal hoog en wel twee en een half maal dat onder normale omstandigheden. Er overleden in die maand aldaar, 250
 8165 personen, van wie 44 afkomstig uit de districten. De influenza eischte 110
 slachtoffers. Zij nam intusschen af. Ook uit Nickerie kwamen gelukkig betere
 berichten. In Nieuw Nickerie was de toestand weer bijna normaal, zoodat de scholen
 heropend zijn. In de bovenbuurt heerschte de ziekte nog, doch nam af. Op Paradise
 eischte zij 10 slachtoffers, op Waterloo 50. De school op Paradise zou midden Maart
 8170 heropend worden.

23 april 1919 - Aan het kort verslag der residentie Amboina

over December j.l. valt, omtrent Ceram te ontleenen, dat daar de influenza oorzaak
 was, dat de bevolking zich ging verspreiden. In het Amaheische werd de ziekte
 8175 toegeschreven aan de door de nieuwe orde van zaken gemaakte inbreuk op de oude
 gewoonten. Eenige ouderen der negorijen werden te Amahei ontboden, waar hen gewezen
 werd op het ongerijmde en misleidende van hunne voorstelling van zaken, waar immers
 de nieuwe ziekte overal had geheerscht. Beloofd werd, dat zij hun invloed zouden
 aanwenden, opdat de bevolking weer rustig aan haar arbeid zou tijgen. Een en ander
 8180 leidde tot nu toe niet tot excessen.

Te Boela (Oost-Ceram) kwamen gedurig ongeregelheden voor onder de contractanten als:
 aanslagen tot moord, zware en lichte mishandelingen, diefstal, dienstweigeringen,
 enz. Een patrouille gewapende politie werd derwaarts gedirigeerd tot handhaving van
 de orde en rust.

Ook in West Nieuw Guinea had de influenza een verderfelijken invloed. Zij had nl. ten
 gevolge dat overal de bevolking de bosschen invluchtte en zich niet meer vertoonde.
 Waar met jarenlang geduld de bevolking uit schuilhoeken en gaten moest worden
 gehaald, om zich in behoorlijke kampongs te vereenigen, daar had zij zich thans weer
 verspreid over eene groote oppervlakte, in heuvelterreinen en sagobosschen, en het
 8190 zou wel geruimen tijd duren, alvorens zij uit de wildernissen, waar zij tot het oude
 leven terugkeert, weer samengebracht kon worden en de vroegere kampongvorming weer
 hersteld zou zijn.

Hr. Ms. torpedojager "Bulhond" bezocht Fak-Fak, Kaimana, Kokas, Babo en de kust van
 Bara (Inanwain). Doel dezer reis was het brengen van medische hulp. De geoloog van
 8195 het mijnwezen A. F. W. Wunsch bereisde het gebied ten Oosten en ten Noorden van de
 Bentoeni-golf; hij kwam van Manoekwari, vergezeld door een halve brigade politie.

26 april 1919 Sectie III. Geneeskunde.

In de eerste plaats is hier het griepvraagstuk aan de orde. Allereerst was aan het
 8200 woord dr. C. J. C. van Hoogenhuyze, bacterioloog, seroloog, plaatsverv. directeur van
 den gezondheidsdienst te Amsterdam, met het onderwerp: "De bacteriologie der
 spaansche griep". Spr. memoreert de ontdekking van den influenza bacil door Pfeiffer
 in 1893 en de vondst van deze bacillen in verschillende organen en in het bloed. Er
 waren vele moeilijkheden over de vraag, of deze bacil werkelijk de verwekker der

8205 influenza was, daar dierproeven geen uitkomst kunnen geven. De influenza-bacil toch
 is niet pathogeen voor dieren. Vervolgens gaat spr. na de proeven van Selter,
 Nicolle, Gibson, Bordman en Kolle. Freidberger en Konitzer hebben bij 26 personen
 proeven genomen om influenza te verwekken met filtraat, doch zonder positief

8210 resultaat; ook Kruse e.a. deden proeven. Ook vermeldt spr. proeven van L. K. Wolff te
 Amsterdam met voorloopig een bevredigend resultaat. Spr. vermeldt daarna zijn eigen
 onderzoekingen. Hij begon met bloedonderzoekingen, waarbij als voedingsbodem dienst
 deed agaragar, met bloed van patiënten, waaraan het serum was ontnomen. Ook andere

8215 voedingsbodems heeft spr. vervaardigd en met behulp van de dames Veenhoven en Bletz
 kon hij zodoende vele proeven doen. De patiënten, 33 in getal, waren lijdende aan
 Spaansche griep met meerdere of mindere complicaties. Twee gevallen vielen af, wegens
 verontreiniging. In 33 gevallen vond spr. dezelfde bacil eveneens in oorafscheiding

en klieren van soortgelijke patiënten; in enkele letale gevallen vond spr.
 streptococcon en pneumococcon. De proeven van Snapper en Wolff worden hier vermeld.
 De bacil, die spr. vond was klein en dik, groeide goed op Hoeffler's resum, waarbij
 8220 korreling optrad. Werden ze daarna geënt op agar-agar, dan trad nog meer deze
 korreling op. Op andere wijze behandeld, vertoonden ze den vorm van

pseudopestbacillen. Merkwaardig was, dat bij onderzoekingen van sputum in den aanvang
 der epidemie analoge bacillen waren gevonden, waarop spr. toen niet gelet had.
 Pestbacillen waren het echter niet. Agglutinatieproeven hadden bij lijders een
 8225 positief resultaat. Spr. heeft nagegaan, of er ook een verontreiniging in het spel

was door proeven bij een 7-tal contrôlepatiënten, bij wie het onderzoek negatief uitviel.

8230 Spr. durft niet te zeggen of hij den verwekker der Spaansche griep voor zich heeft, daar proeven op menschen niet toelaatbaar zijn. Wel voerde hij proeven uit bij Guyneesche biggetjes. De hoogste temperatuurschommelingen vertoonden de dieren waarbij bloed of sputum van grieplijders en bloed of sputum met de bacillen van spr. waren ingebracht. Wolf heeft spr. een cultuur uit een long gekweekt overhandigd en er bleek overeenstemming met spr's culturen. De vraag is nu op welke wijze de infectie tot stand komt. Spr. meent dat men wel degelijk aan een besmetting door bacillen moet
8235 denken; deze bacillen moeten in staat zijn zich in het lichaam te ontwikkelen en toxinen af te scheiden. Spr. is geneigd aan te nemen, dat zijn gevonden organisme, dat zeer vreemd is en reeds den tweeden dag na het optreden der ziekte kon worden aangetoond, de oorzaak van de Spaansche griep is. De vergadering betuigde op
8240 enthousiaste wijze instemming met het gesprokene. Daarna, houden nog dr. Hamaker en prof. Buitinga voordrachten in verband met de griep. [...]

30 april 1919 Wordt Bulgarije door het Bolsjewisme bedreigd?

[...] Tengevolge van ondervoeding en slechte hygiënische toestanden heerschen epidemiën. Volgens het officieele rapport van het centrale gezondheidsbureau te Sofia
8245 is de sterfte van 19.20 per duizend in normale tijden, gestegen tot 36.5 p. d. in 1918. De Spaansche griep heeft in de laatste drie maanden 35000 slachtoffers gemaakt. In sommige departementen is de sterfte in 1918 gestegen tot 75 p. d. Het rapport constateert: De bevolking in die streken sterft in massa". Bovendien lijden 400.000 personen aan malaria.
8250 Door een en ander is de ontevredenheid in arbeiders- en boerenkringen zeer toegenomen. De socialisten werpen de schuld op de burgerlijke leiders. Maar ook onder de socialisten zelf wordt de scheuring, zooals ia vrijwel alle landen, steeds duidelijker: de gematigde, van wie er twee ministerieele ambten [er staat: ambten] bekleeden, voeren een zwakke oppositie, de uitersten daarentegen prediken openlijk
8255 den socialen strijd en propageeren vrijwel Bolsjewistische leerstellingen. Bijna elken dag hervat de "Rabotnitsjiski Vestnik" in zeer druk bezochte vergaderingen aangenomen moties, waarin vaak een zuiver communistisch program is vervat: socialiseering der productiemiddelen, dictatuur van het proletariaat, een sovjet-republiek, vorming van een rood leger enz. [...]

8260

30 april 1919 Grafschennis.

Enkele laaghartige individuen hebben, waarschijnlijk door roofzucht gedreven, gisternacht op het Rooms-Kath. kerkhof te Steenwijk op beestachtige wijze een paar graven geschonden. Eerst hebben zij uit het baarhuisje, na door een raampje
8265 ingeklommen te zijn, een kantschop en een vork gehaald. Met deze gereedschappen hebben zij het graf van mej. K., voor ongeveer een half jaar aan Spaansche griep overleden, geopend. Daar heden in genoemd graf het stoffelijk overschot van den heer K., echtgenoot van genoemde juffrouw, zou worden bijgezet, was het graf ten deele geopend en dekte slechts een dunne laag aarde de daarin aanwezige kist. Nadat de
8270 hyena's in menschengedaante, die laag aarde verwijderd hadden, werd het deksel afgeschroefd, en, na een waarschijnlijk onderzoek daar binnen weer ondersteboven op de kist geworpen.

Vervolgens werd het daarnaast liggende graf van den eveneens aan Spaansche griep overleden heer J. R. opengelegd. Deze kist, die op andere wijze dan eerstgenoemde
8275 gesloten was, hebben de onverlaten niet kunnen openen. Een koperen plaat, vermeldende naam, datum van geboorte en overlijden werd echter van het deksel afgerukt. Men vond deze in of bij het openliggende graf terug. Marechaussee en politie er mede in kennis gesteld, zijn direct met een onderzoek begonnen. Dit is reeds binnen betrekkelijk korten tijd de derde of vierde keer dat op dit kerkhof grafschennis plaats vond.

8280

2 mei 1919 PENSIOEN- EN LEVENSVERZEKERINGFONDSEN.

Gedurende het boekjaar heeft de Maatschappij aan 31 personen pensioen verleend en sedert de instelling van het Pensioenfonds werden 265 pensioenen gegeven, waarvan er thans nog 183 loopen. Voor de loopende pensioenen heeft de Maatschappij gemiddeld
8285 \$5.387.- per maand uitbetaald. Ons Pensioenfonds bedraagt nu \$1,008,033.51, waarvan \$884,679.20 is belegd. De Maatschappij heeft aan de families der geëmployeerden, die gestorven zijn en die opgenomen waren in het Levensverzekeringfonds \$90,462.39 uitbetaald. Op dit oogenblik zijn 6657 geëmployeerden, die gedurende meer dan één jaar in dienst der Maatschappij
8290 zijn geweest, verzekerd. Ook heeft de Maatschappij in het levensverzekeringssysteem 1460 harer gesalarieerde employés opgenomen en heeft aan de families van hen, die

gedurende het jaar overleden zijn, \$42,296.64 betaald. Het Levensverzekeringsfonds ten behoeve onzer geëmployeerden bedroeg op het einde van het jaar \$608,816.65, waarvan \$478,923.56 belegd was. De vele betalingen, die dit jaar hoofdzakelijk aan de loontrekkenden gedaan werden, zijn voor het grootste deel door de Spaansche griep-epidemie veroorzaakt. Aan den anderen kant is daardoor de Maatschappij in staat gesteld om afdoende en op bevredigende wijze hare belangstelling in de voortdurende welvaart harer geëmployeerden aan te toonen. De Maatschappij keerde aan het einde van het jaar duurtetoelagen van 10 tot 20% over het jaarlijksch salaris aan alle gesalarieerde employés uit. Dit werd verleend hoofdzakelijk in plaats van een anders noodzakelijke verhooging in salaris in verband met de aanhoudende hoge kosten van levensonderhoud en ook als erkenning van de voortdurende loyale diensten aan de Maatschappij.

SIMON GUGGENHEIM, President.

8305 **6 mei 1919 [...] Wanneer van de totale sterfte worden afgetrokken**

de sterftegevallen aan griep, besmettelijke ziekten en tuberculose, dan blijkt dat de overige doodsoorzaken zij het betrekkelijk weinig, tot de hoogere sterfte van 1918 eveneens hebben bijgedragen. De zijdelingsche invloed van de Spaansche griep treedt hierin vermoedelijk in het licht. De sterfte van kinderen beneden het jaar bedroeg in 1918 92.90 per 1000 van het aantal levend aangegevenen. Hoewel niet onbelangrijk lager adn [=dan] de gemiddelde zuigelingensterfte voor het tienjarig tijdvak 1904/1913, was ze hooger dan in eenige der voorafgegane vijf jaar, 1914 uitgezonderd.

8315 **7 mei 1919 Bolsjevisme aan den "Rand".**

Dat het bolsjevisme evenals die andere epidemie de Spaansche griep geen grenzen kent en zich over de heele aarde kan verbreiden als een olievlek op een stuk papier moge wederom blijken uit een telegram van den 1en Mei van Kaapstad aan de "Times". De Kaapsche regeering heeft namelijk een wetsontwerp ingediend op de registratie van alle vreemdelingen in de Unie, waarbij tevens der regeering de macht wordt verleend alle leden van vereenigingen, wier doel de omverwerping der regeering is en hen die propaganda maken voor anti-wettelijke beginselen, het land uit te zetten. Dit wetsontwerp is voornamelijk gericht tegen bolsjewistische propaganda aan den Rand.

8325 **16 mei 1919 [...] De in het laatste kwartaal van het vorige jaar**

heerschende Spaansche griep heeft van de maatschappij veel offers gevraagd. De werkelijke sterfte bedroeg in de afdeling levensverzekering 80.41% en die der volksverzekering 144.5%. Opmerkelijk is het echter, dat onder de verzekerden bij leven, pensioenen en lijfrenten (sterfte in het voordeel der maatschappij) slechts één verzekerde stierf. [...]

8335 **18 mei 1919 Politiek nieuws.**

Blijkens een rapport van den controleur van de hoogvlakte van Toba (Bataklanden) kwam daar in de maand Januari j.l. het clandestien slachten van runderen en varkens veelvuldig voor. De assistent-resident der Bataklanden teekende hierop aan, dat nog niet met zekerheid was te zeggen of men te doen had met een gewone uiting van bijgeloof tot afwering der Spaansche influenza en om zich een goeden rijstoogst te verzekeren, dan wel of vereering van den hooger genoemden priestervorst daaraan ten grondslag lag. Aangezien tevoren bij het heerschen van zware ziekten als pokken en cholera een dergelijk allerwege offeren niet voorgekomen was moest men wel tot het laatste besluiten. Een nader onderzoek werd ingesteld.

8345 **18 mei 1919 Openlucht-verblijfplaatsen voor kinderen.**

Wanneer we de tegenwoordige ziekte- en sterftcijfers nagaan, blijkt dat ze vooral voor de kinderen zeer ongunstig zijn. De oorzaak daarvan moet gezocht worden in het verminderd weerstandsvermogen, tengevolge van de voedselbeperking, de spaansche griep en andere recente invloeden. De regeeringsmaatregelen tegen de gevolgen dezer ongunstige verhoudingen genomen, spruiten grootendeels voort uit de gegronde vrees dat de tegenwoordige jeugd later de economische eigen- en landsbelangen niet in concurrentie met andere landen zal kunnen behartigen. De maatregelen door particulier initiatief genomen, beoogen voornamelijk het individueel welzijn. Intusschen komen al die maatregelen neer op: "geneeskundig ingrijpen, voeding en buitenlucht". Bedoeling van dit schrijven is, aangaande de toepassing der buitenlucht een voorstel in overweging te geven. Het aantal kinderen dat naar buiten of naar vacantiëkolonies dient uitgezonden, is zóó groot, dat de daartoe aangewezen instellingen slechts aan een gering percentage der aanvragen kunnen voldoen. Wel zal het streven van mevrouw Van Panhuys, n.l. uitbesteding van kinderen naar plattelandsgezinnen nog aan velen

ten goede komen, maar niet aan de duizenden die in de steden om allerlei redenen moeten achterblijven.

- 8360 Voor de laatsten nu is exploitatie van openlucht-verblijfplaatsen, waar zij onder toezicht, ook gedurende de koudere maanden eenige uren daags kunnen vertoeven, aangewezen. Amsterdam en enkele andere steden gaven reeds het voorbeeld met de zoogenaamde "Speeltuinen"; maar het is noodig dat, vooral in de volkswijken van
- 8365 "alle" steden, omrasterde speelplaatsen worden gemaakt, waartoe den kinderen op dokters advies niet alleen toegang wordt verleend, maar waarheen hun ook met gemotiveerden drang de weg wordt gewezen. Zulke speelterreinen zullen, naar gelang der plaatselijke gegevens, voorzien moeten zijn van water af- en aanvoer, closets, overdekte schuilplaats, speeltuig, enz., terwijl progressieve financiële bijdrage der ouders gewenscht zal blijken.
- 8370 Op verschillende wijzen kan tot bedoelde exploitatie worden overgegaan: "het gemeentebestuur kan er toe besluiten, maar ook de burgerij of eene bestaande instelling kan de leiding nemen. Een desbetreffend voorstel aan een gemeenteraad vereischt echter langen tijd alvorens ten uitvoer gelegd te worden. Daarentegen zal in veel gevallen een snel particulier initiatief binnen enkele weken een terrein
- 8375 kunnen openstellen; 't geen wegens 't beginnend zomerseizoen van groot belang is. De inwendige huishouding kan later geregeld, terwijl ten slotte de gemeente het bedrijf nog kan overnemen of een afdoende subsidie voteeren. Moge er in 't belang der algemeene welvaart, in deze richting iets tot stand worden gebracht; 't zij van overheidswege, 't zij door bevoegde particulieren die er hun tijd aan kunnen geven.
- 8380 A. G. W. VAN WAVEREN, Arts.
Haarlem, Mei 1919.

24 mei 1919 Hoe voorkomt en geneest men influenza of Spaansche griep?

door D. Gerpheide. (Baarn, Hollandia-drukkerij).

- 8385 De influenza is nu gelukkig voorbij, maar voor het geval zij weer eens terug mocht komen, kan dezelfde waarschuwing gelden als bij het vorige boekje. Het is helaas waar, dat dé geneeskundige wetenschap in de laatste epidemie tegen veel gevallen machteloos was, maar met het probeeren van al de in dit geschrift aanbevolen middeltjes loopt men zeker kans den tijd, waarin nog genezing mogelijk is, te laten
- 8390 voorbijgaan.

2 juni 1919 Londensche Zendingsvereniging.

"The Christian Commonwealth" doet verslag van de zeer onlangs gehouden jaarvergadering van de Londensche Zendingsvereniging (Londen Missionary Society).

- 8395 Uit het jaarverslag blijkt dat, ondanks den oorlog, wat de inkomsten betreft het recordjaar 1917-18 nog werd overtroffen. De kerken in Engeland zelf brachten 129,742 p. st. op.
- De zendingsgebieden van de L. M. S. lagen, op een smal stukje in Oost-Afrika na, ver buiten een van de gevechtszones. Maar ontzettende verwoestingen zijn in al deze zendingsgebieden aangericht door honger, pestilentie en epidemiën. Uit China worden overstromingen gerapporteerd, gevolgd door hongersnood en ziekte; in Indië hongersnood, gevolgd door influenza; in Zuid-Afrika influenza, die het land als een vloed overstroomde; terwijl in de Zuidzee-eilanden de influenza-epidemie gewoonweg verwoestend was. Toch weet het verslag van vooruitgang te gewagen. O.a. wordt
- 8400 gesproken van meer samenwerking tusschen de verschillende zendingscorporaties. De viering van het eeuwfeest (in 1920) van het zendingswerk op Madagaskar is in voorbereiding.
- 8405

3 juni 1919 Het aantal gevallen van vlektyphus

- 8410 was in de hierboven genoemde vier weken belangrijk kleiner dan in het tijdvak 10 Maart/12 April- Er werden slechts gevallen aangegeven, en wel: een geval in elk der gemeenten Groningen, Naaldwijk en Waddinxveen. Het totaal aangegeven gevallen bedroeg in April 13. Het laatste geval werd aangegeven op 1 Mei.
- De totale sterfte kwam in Maart overeen met eene jaarsterfte van 17.10 p. m. en was,
- 8415 alhoewel, nog een weinig hooger dan in Januari, niet onbelangrijk minder dan in Februari. De sterfte aan influenza nam vrij belangrijk af. Indien de sterfte aan deze ziekte in Januari 1919=100 wordt gesteld, bedroeg ze in Februari ruim 50 en in Maart 36.2. Indien de sterfte aan influenza, acute bronchitis en pneumonie, te zamen in Januari=100 wordt gesteld, bedroeg ze in Februari ruim 107 en In Maart ruim 85.
- 8420

6 juni 1919 Riga.

LONDEN, 5 Juni. (Eigen ber.) De "Times" meldt: Vóór dat Riga door de Duitschers werd bezet, heeft de stad een bolsjewistisch schrikbewind doorstaan. Meer dan 20.000

8425 doodvonnissen werden uitgevaardigd, doch er zij u slechts 1760 uitgevoerd. In de
gevangenissen hebben vele sterfgevallen plaats gehad; duizenden zijn den hongerdood,
aan besmettelijke ziekten en de gevolgen van dwangarbeid gestorven. Het hooge
sterftecijfer aan pokken, influenza, longontsteking, enz. houdt aan.
De levensmiddelen-toestand is hopeloos. Honderdtwintig duizend inwoners zijn
8430 nooddruftig. Het platteland is geheel van levensmiddelen beroofd. De bolsjewiki
hebben elk bezit van 1000 pds. af, alsmede de fondsen in de banken opgevorderd, en
duizenden waardelooze bankbiljetten uitgegeven.

7 juni 1919 Sterfte in April.

8435 In een bijvoegsel, tot "St.-Ct." 129 behorend, is een overzicht opgenomen van de
sterfte aan influenza, acute bronchitis, broncho-pneumonie, croupeuze pneumonie en
aandoeningen der pleuraholte in totaal, met afzonderlijke vermelding der sterfte aan
influenza, waartoe zijn gebracht de gevallen van Spaansche griep [er staat: groep],
in April vergeleken met de sterfte in Juli tot Dec. 1918 en in Jan. tot Maart 1919,
8440 bewerkt door het Centr. Bur. v/d. Statistiek.

8 juni 1919 De wedstrijden van heden.

8445 Met groote activiteit heeft de Polo-Commissie zich van haar taak gekweten. Zoo
spoedig als mogelijk was, reeds heden, beginnen de wedstrijden. De commissie heeft
een stout voornemen: n.l. de competities vóór de groote vakantie te beëindigen. We
hopen, dat haar plan slaagt. Dat zal voor een zuiver verloop de wedstrijden beter
zijn, daar alle krachten beschikbaar zijn, terwijl ruim tijd overblijft voor andere
ontmoetingen. Het rooster is anders wel zoo ingericht, dat het mogelijk is. Elke
afdeeling heeft zes Zondagen noodig om uitgespeeld te zijn. Voeg daarbij nog twee
8450 voor de overige ontmoetingen, zooals kampioenswedstrijden stonden, en de zaak is
klaar.
Vanaf heden zal men dus weer kunnen genieten van dat krachtige, pittige waterbalspel,
dat het publiek evenzoo in vervoering brengt als het voetbalspel te land, het spel,
dat de krachtigste, meest onversaagde zwemmers kweekt, doordat het zijn beoefenaars
leert, zich in het water even thuis te voelen als op het land. Uit den aard der zaak
8455 is het niet mogelijk, ook maar eenigszins vooruit te bepalen, welke vereeniging
sterker zal uitkomen dan de andere. Wel hebben die clubs, welke 's winters kunnen
oefenen, een voorsprong en dat zijn dan natuurlijk vooral de zeventallen wit
Amsterdam en ook Rotterdam. Maar doorgaans ontbreekt nogal wat aan den ernst van de
oefening terwijl dezen winter bovendien Spaansche griep en kolennood het bezoek aan
8460 de overdekte inrichtingen hebben gedrukt. Zoodat we dit keer niet zooveel waarde
toekennen aan de winter-oefeningen. Dolfijn en T.T, de twee Amsterdamsche eerste
klassers, zullen elkaar in de zweminrichting aan den Westerdoksdijk ontmoeten. De
wedstrijd tusschen de Utrechtsche Zwemclub en De Jonge Kampioen, die heden zou worden
8465 gespeeld, is tot later datum uitgesteld.

10 juni 1916 Spaansche griep en ziekenhuis.

In het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde van 7 juni schrijven J. ten Brink en
C. Hoek, assistenten aan de interne kliniek van het O. L. V. gasthuis, een artikel
over "De Spaansche griep in het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis".
8470 Zij betoogen daarin, dat opname in een ziekenhuis gedurende een epidemie niet altijd
is aan te bevelen. Vooral de lijdens aan griep met de gevreesde complicatie
longontsteking kwamen in vele gevallen de ongunstige gevolgen van het vervoer niet te
boven; in October bijvoorbeeld stierven 57 van de 112 patiënten. De ophooping van
lijders heeft een dusdanige uitbreiding der ziekte onder verpleegden en verplegenden
8475 gehad (van de 145 zusters kregen 112 de griep en stierven er 10) dat het bestuur
genoodzaakt werd tot sluiting van het ziekenhuis over te gaan, om erger te voorkomen.
De schrijvers komen tot de volgende slotsom:
1o. Longontsteking blijft nog altijd een tegenaanwijzing voor vervoer. De
ziekenhuisverpleging weegt niet op tegen de nadeelen van het vervoer.
8480 2o. Opeenhooping van grieplijders in ziekenhuizen is ongewenscht, zeer zeker
verpleging op zalen, waar andere patiënten verblijven.
3o. Gedurende epidemieën is een uiterste beperking van het bezoek in de ziekenhuizen
noodzakelijk.
4o. Aan het herstellings-tijdperk der grieplijders moet voldoende aandacht gewijd
8485 worden.
5o. Voor chronisch longlijden is griep een zeer ernstige verwikkeling.

17 juni 1919 Javaansche arbeiders voor Suriname.

Volgens een van den Gouverneur van Suriname ontvangen telegram is het s.s. "Djember"

8490 den 8en dezer in de kolonie aangekomen met Javaansche landarbeiders. Er zijn gedurende de reis tengevolge van influenza vier en twintig Javanen overleden, terwijl bij aankomst zeven en twintig personen die ziek waren, of verdacht waren van ziekte, werden ontscheept. De "Djember" was, volgens een mededeeling van den Rotterdamschen Lloyd op 29 Maart t. v. van Batavia vertrokken met 569 voor Suriname bestemde
8495 Javaansche arbeiders.

24 juni 1919 Griep-epidemie in Australië.

Volgens Reuter woedt in Australië nog steeds de Spaansche griep. Duizend geëmployerden van den post- en telegraafdienst, honderden spoorwegbeambten, geëmployeerden van bankinstellingen en andere firma's zijn door de ziekte aangetast. In Sydney sterven gemiddeld drie en dertig menschen per dag. De stoomboot "Tras os Montes", met 1400 Duitschers aan boord, moest in de haven terugkeeren daar influenza geconstateerd werd.

27 juni 1919 - In de eerste twee maanden van dit jaar

8505 bedroeg het aantal sterfgevallen te Paramaribo 358 en het aantal geboorten slechts 112. Het hooge sterftecijfer was toe te schrijven aan de Spaansche griep, waardoor alleen in Januari in het geheel 250 menschen overleden.

2 juli 1919 Sterfte in Mei.

8510 In een bijvoegsel, tot "St.-Ct." behorende, is een overzicht opgenomen van de sterfte aan influenza, acute bronchitis, broncho-pneumonie, croupeuze pneumonie en aandoeningen der pleuraholte in totaal, met afzonderlijke melding der sterfte aan influenza, waartoe zijn gebracht de gevallen van Spaansche griep, in Mei, vergeleken met die sterfte in Juli tot Dec. 1918 en in Jan. tot April 1919, bewerkt door het
8515 Centr. Bur. v. d. Statistiek.

2 juli 1919 Volksgezondheid.

8520 De "Sum. Post" ontving van het pathologisch laboratorium cijfer-tabellen betreffende de sterfte te Medan. Daaruit blijkt dat onder de Inlandsche en Chineesche bevolking in 1918, op een totaal van ongeveer 30.000 zielen, 1338 sterfgevallen voorkwamen, d.i. ongeveer 4½ pro mille, een groot percentage, dat echter moet worden toegeschreven aan de influenza. In het eerste kwartaal van 1919 stierven te Medan 206 inlanders en Chineezzen, wat overeenkomt met een sterfte van 2.7 pro mille voor een
8525 heel jaar.

— Uit Makasser werd gemeld, dat blijkens een nader door den geneeskundigen dienst op het eiland Kaodingaring gehouden onderzoek, gebleken is dat daar geen influenza doch wel een hevige malaria-epidemie heerscht. Door den geneeskundigen dienst wordt de oorzaak daarvan gezocht in het feit dat een groot aantal gedeeltelijk met regenwater gevulde prauwen een langen tijd bij het eiland hebben gelegen, waardoor een hevige muskietenplaag is ontstaan. Thans werd aan de bewoners van het eiland gratis kinine verstrekt.

4 juli 1919 Volksgezondheid.

8535 Omtrent de aan boord van de Djember onder de Javaansche immigranten voor Suriname voorgekomen sterfte, 24 op 561, schreef De West: Het ss. "Djember" kwam alhier aan op 20 Mei 1.1. met 545 immigranten. De boot had Java verlaten op 28 Maart met 569 immigranten. Kort na het vertrok van Java deden zich 2 gevallen voor van influenza die een mild verloop hadden. Te Durban moest, tengevolge van het stukgaan van een schroefblad, de boot 14 dagen blijven liggen, waardoor zij zooveel later de Kaap passeerde, zoodat de immigranten midden in den z.g. Kaapschen winter de Kaap passeerden. Het gevolg hiervan was, dat velen hunner kou vatten. Een gedwongen verblijf in de ruimen, die tengevolge van regen en hooge zeeën gesloten moesten blijven; waardoor de ventilatie beslist onvoldoende werd, was oorzaak van het
8540 uitbreken van een influenza-epidemie, die aan 24 hunner het leven kostte. Bij aankomst leden een 8-tal nog aan influenza en werden 19 verdacht daaraan te lijden. De immigranten werden alle opgenomen op Post Leyden. Het uitbreken van deze influenza-epidemie heeft aanleiding gegeven om de aandacht van de autoriteiten in Indië te vestigen, om de noodige maatregelen te treffen teneinde deze ziekte zooveel mogelijk tegen te gaan door b.v. voor betere ventilatie en meer voor afzondering te
8550 zorgen.

De gezondheidstoestand op Post Leyden is bevredigend. Nieuwe gevallen hebben zich niet voorgedaan. De geneesk. dienst is opgedragen aan den geneesheer W. Essed.

8555 **4 juli 1919 De gezondheidstoestand.**

Gedurende het tijdvak van 11 Mei tot en met 14 Juni 1919 werden aangegeven 305 gevallen van febris typhoïdea, 1567 gevallen van roodvonk, 1023 gevallen van diphtherie en 16 gevallen van nekkramp. Herleid tot weekgemiddelden, worden verkregen: febris typhoïdea 61 gevallen, roodvonk 313 gevallen, diphtherie 205 gevallen.

8560 Vergeleken met de weekgemiddelden in de vorige aflevering van dit tijdschrift genoemd, valt eenige toename te bespeuren wat typhus betreft, terwijl roodvonk en diphtherie vrijwel constant bleven, waarbij echter opgemerkt moet worden dat geen gevallen van vlektyphus meer voorkwamen. De toename van het aantal typhusgevallen dateert van den laatsten tijd. Terwijl in de vier eerste weken van hierboven genoemde tijdvak werden aangegeven resp. 54, 47, 51 en 46 gevallen, steeg het aantal in de week van 8 tot en met 14 Juni tot 107.

8570 De totale sterfte in April kwam overeen met eene jaar-sterfte van 16.19 p. m. en was nagenoeg 1 p. m. lager dan in Maart, doch altoos nog ruim 2 p. m. hooger dan in April 1918. De sterfte aan influenza nam, vergeleken met de sterfte aan die doodsoorzaak in Maart, met 12 pct. af. De vermindering van de sterfte aan influenza, acute bronchitis en pneumonie, te zamen genomen, bedroeg nagenoeg 10 pct. De sterfte aan longtuberculose was 3.5 pct. lager dan in Maart en 4 pct. lager dan in April 1918. De zuigelingensterfte bedroeg 96.38 per 1000 van het aantal levend aangegevenen en was dus niet onbelangrijk lager dan in de voorafgegane maand. Ze was echter nog ruim 13 per duizend hooger dan in April 1918.

8575 In het buitenland neemt de influenza af, maar in verschillende oostelijk gelegen landen blijven vlektyphus en pokken voorkomen. In de laatste berichtsweken van de maand Mei, van 18-25 Mei en van 25 Mei-1 Juni, kwamen in de steden van Zwitserland met eene bevolking boven 10.000 zielen nog slechte wekelijks 6 gevallen aan griep voor. In de Scandinavische Rijken nam de ziekte af, daarentegen worden nog meerdere sterfgevallen gemeld uit Breslau, Weenen en Dusseldorp.

8580 De vlektyphus blijft in Duitschland, zoowel onder de burgerbevolking als onder de militairen en krijgsgevangenen voorkomen. Van 27 April-17 Mei bedroeg het aantal gevallen bij burgers 126 en bij militairen 105. Van 1-7 Juni werden 21 gevallen bij burgers, meerendeels bij Poolsche arbeiders, en 59 bij militairen en krijgsgevangenen geconstateerd en van 1-14 Juni 24 bij burgers en 34 bij militairen en krijgsgevangenen. Ook in Duitsch-Oostenrijk en Hongarije blijft de ziekte voortsmeulen; in Budapest kwamen in de eerste berichtswEEK van Mei 25 gevallen voor, welk cijfer echter 8590 belangrijk minder is dan in April.

In Italië trad de vlektyphus in de laatste maanden vrij ernstig op. Terwijl van 14-20 April aldaar 38 gevallen, meerendeels in de provincie d'Arruzo, voorkwamen, klom dit aantal in de week van 21-27 April tot 698, waaronder 656 gevallen bij Oostenrijksche krijgsgevangenen, terwijl in de week van 28 April-4 Mei nog 123 gevallen en van 5-11 Mei 878 gevallen werden geconstateerd, ook in deze weken vooral onder de 8595 krijgsgevangenen, ofschoon ook te Florence, Venetië, Napels en Brindisi gevallen van vlektyphus voorkwamen.

Naar ons van ter zijde werd medegedeeld neemt de ziekte in de Balkanstaten af. De pokken blijven in Duitschland voortbestaan: van 27 April tot 17 Mei werden daar te 8600 lande 310 gevallen aangegeven, van 1-7 Juni 50 en van 8-14 Juni 95 gevallen. Vooral te Dresden blijft de ziekte heerschen. Ook in Stiermarken blijft de ziekte voorkomen. De dysenterie blijft, zij het in mindere mate voorkomen. In de laatste berichtswEEK van Mei werden 32 gevallen aangegeven, waarvan slechts 2 sterfgevallen en in de eerste week van Juni 46 ziektegevallen met 4 sterfgevallen.

8605 ("Tijdschr. v. Soc. Hyg.")

7 juli 1919 Uit Temangoeng werd aan de "Java Bode" gemeld,
dat daar de influenza weer heerschte.

8610 **10 juli 1919 [...] Keeren wij tot het verleden terug.**

Het afgeloopen jaar was het derde bestaansjaar van de Nederlandsche Opera onder directie van den heer Koopman. Wat het seizoen nog aan belangrijke praestaties heeft opgeleverd, komt bijna uitsluitend op rekening der Nederlandsche Opera. Bij den 8615 aanvang van het seizoen was de onderneming omgezet in een Naamlooze Vennootschap, waarmede was voldaan aan de voorwaarde door de gemeente Amsterdam gesteld voor toekenning der subsidie van f10,000; ook van particuliere zijde was er eenig kapitaal verschaft, zoodat de neming er goed voor stond. In den loop van den winter kwamen echter moeilijkheden, de Spaansche griep periode deed bezoek afnemen, de financieele lasten drukten zwaar en ten slotte kreeg de heer Koopman blijkbaar genoeg van zijn 8620 directeurschap; men zal zich zijn ontijdige publicatie der ontbinding van de

vennootschap herinneren en het daarop volgend gehaspel om het gezelschap voor het volgend jaar in stand te houden. [...]

15 juli 1919 Fransch-Nederlandsche Koloniale Cultuur Mij.

8625 Aan het verslag over het boekjaar 1918 ontleenen wij het volgende:
De oogst op Pasir Oetjing heeft bedragen 202265 K.G. rubber, tegen in 1917 267445½
K.G. of eene vermindering van 65180½ K.G. Onder de factoren, die tot deze
productievermindering hebben bijgedragen, moeten wij in de eerste plaats wijzen op
8630 het in begin 1918 terugbrengen van de tapsnede in de oudere aanplantingen van 1/4 tot
1/8 stamontrek ter besparing van het bastverbruik. Verder de intensieve uitdunning,
de langdurige droogte en de in de 2e helft van het jaar in deze streken sterk
optredende Spaansche influenza. Voor den verkoop van ons product waren wij het
geheele jaar door aangewezen op de markten te Batavia en Singapore. Gebrek aan
8635 scheepsgelegenheid en verder invoerrestricties maakten het onmogelijk van den verkoop
op de Londensche markt werk te maken, terwijl voor de Amerikaansche markten, die aan
bijzondere beperkingen onderhevig waren, in het algemeen geen licenties te verkrijgen
waren. De totale opbrengst van den oogst heeft bedragen f263.109 excl. het voordeelig
saldo van f2652 op de per ult. 1917 nog onafgerekende facturen, gevende een netto-
doorsneeprijs van fl.30 per K.G. tegen f2.86 per K.G. in 1917, f3,02 in 1916 en f2.84
8640 in 1915. De kosten van oogst, bereiding en afvoer tot Batavia resp. Priok hebben
bedragen 51.70 cts. per K.G., terwijl de overige exploitatie-uitgaven waren 66.22
cts. per K.G., of in totaal fl.1792 per K.G., tegen f 1.2054 in 1917 en fl.181 in
1916. [...]

8645 **16 juli 1919 Volksgezondheid.**

Uit Soerabaja werd aan de Loc. bericht: Sinds eenige maanden werden de omstreken van
Toeloengagoeng geteisterd door mijnwormziekte, welke vooral scherpe vormen aannam
door het voedselgebrek. In de vorige maand waren te Toeloengegoeng 4 artsen werkzaam.
8650 Er lagen in het ziekenhuis 500 verpleegden. De toestand is thans verbeterd. In het
ziekenhuis bevinden zich thans nog 200 goed-doorvoede Inlandsche weezen, destijds
wegens verhongering opgenomen. De B.G.D. zit thans met deze kinderen en weet niet wat
er mede aan te vangen. De kinderen willen niet weg en kunnen ook niet de kampong
worden ingestuurd. In overleg met den resident van Kediri worden thans plannen tot
hulp voorbereid.
8655 – Teneinde de maatregelen ter bestrijding eventueel eener nieuwe influenza-epidemie,
werden door den directeur van onderwijs aan de Eur. schoolcommissiën en aan de
commissiën van toezicht op verschillende inrichtingen van onderwijs exemplaren van
een werkje, dat die maatregelen bevat, ter uitreiking aan de hoofden of directeuren
der scholen.

8660

18 juli 1919 Influenza op Mauritius.

Op Mauritius heerscht de influenza in zoo hevige mats – in de laatste maanden kwamen
400 sterfgevallen per dag voor – dat handel en bedrijf geheel en al zijn
gedesorganiseerd. De bladen komen niet meer dit, de treinen loopen ongeregeld, en de
8665 dooden worden in massagraven begraven, wjl er geen kisten genoeg kunnen worden
gemaakt.

21 juli 1919 Volksgezondheid.

- Volgens een Aneta-bericht uit Bandoeng kwam in sommige streken van de afdeeling
8670 Soemedang in hevige mate influenza voor. Een der slachtoffers was de heer Von
Winning, administrateur van het theeland Carumby. ?an overleden te Bandoeng de heer
Klaassen, commies bij de Staatsspoor en de voorzitter van den bond van
onderofficieren.

8675 **24 juli 1919 Het Doode Punt.**

(Van onzen medewerker te Lausanne.)

Het is bekend, en het is begrijpelijk, dat in de oorlogvoerende landen de
bevolkingsstatistiek weinig gunstige cijfers te zien geeft. Doch ook neutrale landen
schijnen deze teekenen van malaise te zullen gaan vertoonen.
8680 Wat sedert de crisis van ruim eene halve eeuw geleden zich in Zwitserland niet meer
had voorgedaan, is thans weder het geval. Wij staan op het doode punt. De geboorte-
en de sterftcijfers dekken elkander zoo ongeveer. Deze laatste toch zijn gedurende
het jaar 1918 met niet minder dan 30% toegenomen, naar het bureau van volksgezondheid
mededeelt. Hieraan is natuurlijk de influenza-epidemie vooral debet. Doch ook de
8685 geboortecijfers toonen den invloed der economische depressie.

26 juli 1919 Korte berichten.

8690 – De Eskimo's van Labrador worden door de Spaansche griep gedecimeerd. De Okak-groep is zoo goed als uitgestorven. Er zijn wellicht niet meer dan 400 Eskimo's in Labrador. Eene medische zending zal van New Foundland naar Labrador worden gezonden. Maar zij zal vermoedelijk wel veel te laat komen.

31 juli 1919 Volksgezondheid.

8695 Omtrent de epidemie in N. Kediri, waarvan wij reeds telegrafisch bericht ontvingen, werd aan de "Loc." het volgende gemeld:

8700 "Hier is weer een nieuwe epidemie uitgebroken, het is alsof Kediri niet genoeg geteisterd is. Het derde deel van de bevolking van Noord Kediri is momenteel lijdende aan een vreemdsoortige koorts, waarvan de diagnose nog niet met juistheid kan worden vastgesteld. Het heeft er echter veel van, dat we hier te doen hebben met een soort
8705 influenza, afwijkende van die, welke in October, November het vorige jaar onze residentie op zoo onrustbarende wijze heeft ontvolkt. De symptomen zijn eerst koude beenen, koude rillingen, hooge koortsen en na eenige dagen hevige pijnen in de gewrichten waardoor de aangetasten niet bij machte zijn op de been te blijven; zij er op zijn minst een veertien dagen mooi mee. Werkkrachten zijn er haast niet te
8710 bekomen, de bedrijven staan zoo goed als stil, terwijl de passers zeer schaars worden bezocht. Heele gezinnen zijn door die vreemde ziekte aangetast en geen mensch begrijpt waaraan ze is toe te schrijven.

8715 Als bestrijdingsmiddel wordt kinine voorgeschreven, doch de beschikbare hoeveelheid is zoo gering, dat er van een bestrijding feitelijk geen sprake kan zijn. Voor een district als Waroedjajeng, waar een vijftienduizend menschen aan die ziekte lijdende zijn, werden slechts tienduizend kininetabletten ter uitdeeling gezonden. Waar nu om eenig resultaat te verkrijgen, een koortslijder toch minstens zes tabletten per dag zou moeten slikken, zouden alleen voor evengemeld district dagelijks negentig duizend tabletten benodigd zijn. We kunnen een dergelijke bestrijding van een zoo heftige
8720 epidemie niet bijzonder voortvarend noemen en begrijpen niet dat niet onmiddellijk eenige millioenen tabletten van Bandoeng zijn besteld. Ook ontbreekt voldoende geneeskundige hulp en liggen de zieken geheel onverzorgd in de dessa. Telegrafisch werd reeds om medische hulp verzocht, doch ook die laat op zich wachten. Nu is het sterftecijfer wel is waar nog niet verontrustend, doch het stijgt zeer vlug, zoodat thans nog niet is te voorzien, welke afmetingen deze ziekte zal aannemen."

1 augustus 1919 Sparta.

8725 Men meldt ons uit Rotterdam: Gisteren heeft de R. V. en A. V. "Sparta" haar jaarlijksche algemeene vergadering gehouden. De voorzitter, de heer M. J. Overeynder, wijdde eenige gevoelvolle woorden aan de nagedachtenis van het bestuurslid C. J. van Oosterwijk, die het slachtoffer werd van de Spaansche griep, en bracht in herinnering de onderscheiding, welke den heer J. M. de Korver te beurt viel door zijn benoeming tot eereid van den Nederlandschen voetbalbond. [...]

8730 **6 augustus 1919 Spoor-, Mijn- en andere Opbrengsten.**

Sumatra Rubber Cult. Mij. Ser?adjadijadi. Juli 55.000 h. K.G. (v. m. 48.344 K.G.) rubber. Sedert 1 Jan. 315.090 h. K.G.
Deli-Batavia, Rubber Mij. Jul 1919 139.000 halve K.G. rubber (v. m. 103.600, v. j. 81.700) en 230 picols koffie (als v. m., v. j. 150).
8735 West-Borneo Cultuur-Mij. Jan. t/m April 1919 29,961 halve K.G. rubber (v. j. ?.104). In het begin van dit jaar kon ten gevolge van het heerschen van de Spaansche griep onder het werkvolk niet geregeld getapt worden; de gezondheidstoestand is thans beterende.

8740 **8 augustus 1919 Burgeroorlog?**

(Van onzen medewerker te Lausanne.)

8745 1 Augustus. Het snuffje is er natuurlijk af, wanneer deze brief u bereikt. Want de telegraaf heeft u dan reeds het meest treffende gemeld, van wat wij heden avond vernamen. Gij weet dan reeds, dat er te Bazél dooden zijn gevallen, dat aldaar en te Zürich de algemeene staking is uitgebroken. En dat morgen waarschijnlijk meer steden volgen zullen. Indien ik u desniettemin over deze dingen schrijf, is het uitsluitend vanwege het woord, dat ik hier boven heb geplaatst, zij het uit goede Hollandsche voorzichtigheid voorzien van een schoorvoetend vraagteken.
Burgeroorlog?

8750 Hoe weinig heeft het hier ervan dezen avond van den federalen feestdag met zijn wapperende vlaggen en zijne luid loeiende pretkelen, dezen heerlijken zomeravond, terwijl ik te schrijven zit aan ons vredige, spiegelstille meer, dat de bonte reeks

- 8755 weerkaatst van duizenden lampions, den vonkenregen der vuurpijlen, het rossig en groen gewolk van het Bengaalsche licht, den steeds wisselenden gloed en vergloeiing van allerhande pyrotechnisch wonderwerk. Lausanne viert feest, nationaal feest. Doch Lausanne is Zürich niet, Bazel niet, Olten en Biel en Bern niet, en Romaansch Zwitserland is niet Duitsch Zwitserland.
- Burgeroorlog?
- 8760 Ja, dit woord waag ik neer te schrijven, zonder profeetje te willen spelen. Want na een zorgvuldig onderzoek ten platten lande en na vele gesprekken met officieren van het Zwitsersche leger, die beter dan elders misschien hunne manschap kennen, heb ik de vaste overtuiging gekregen, dat burgeroorlog dreigt, ernstig dreigt, ook al kwam hij niet. Want de boeren zijn het beu, de boeren: dat is de overgroote meerderheid der Zwitsersche natie; de Zwitsersche boeren: dat is een goed georganiseerd en
- 8765 gedisciplineerd corps vast beraden lieden. De Zwitsersche boeren zijn het beu, dat hun land een speelbal is in de handen eener vreemde kliek, in de handen van mallotige Russen en kwaadwillige Duitschers, en zij zijn het beu, dat Zwitsersche arbeiders zich hiertoe misbruiken laten.
- 8770 Hoe hoog de geprikkeldheid, hoe hoog de haat gestegen is tegen de stad en tegen het heir der vreemdelingen, welke zij herbergt, is mij ten platten lande duidelijk geworden! En officieren, die ik als kalme en bezadigde menschen ken, hebben met leedwezen mij verzekerd, dat zij overtuigd zijn op het psychologisch moment den troep niet in bedwang te zullen kunnen houden, wanneer het weder tot conflicten kwam. Alors les fusils partiront tout seuls, zeide zij mij met een bedenkelijk, een bedrukt
- 8775 gezicht.
- Trouwens dit is te Bazel ook al wel gebleken. Want wat deden de stakers daar eigenlijk? Zij mogen allerlei boos werk *in de zin* gehad hebben, voorloopig wierpen zij slechts met steentjes naar den troep. Deze echter antwoordde dadelijk met scherp, zoodat er dooden vielen. En toen de menigte ten anderen male slechts betoogde met de
- 8780 roode vlag voor het kazernegebouw, werd weder onmiddellijk met scherp geschoten, wat nog al meer bloed en menschenlevens gekost heeft. Dit teekent den toestand. En men meene niet, dat het in Zürich beter zal zijn. Daar liggen thans de boerejongens uit Vaud gedetacheerd, en wel juist die afdeelingen, welke ten vorigen jare in de barre stakingsdagen aldaar ook lagen en er de meeste dooden verloren hebben door de
- 8785 plotseling weder opgetreden influenza. "La grippe a vengé la grève réprimée", dorsten toen in het federale parlement zekere bolsjewistische leiders te zeggen. Daarom zijn thans de Vaudois zoo bitter, zoo genadeloos gestemd, *daarom* en ook omdat zij wel weten, dat het ditmaal niet gaat, tegen werklieden, die, zij het op ontoelaatbaar geweld[d]adige wijze, strijden voor lotsverbetering, doch tegen een politieken
- 8790 aanslag op de oude Zwitsersche democratie, tegen eene poging van een handvol Duitschers, Russen en Hongaren, om met behulp van Russische millioenen, volgens de onthullingen der Weensche "Arbeiter Zeitung" met kwistige hand uitgestrooid, de revolutie van den derden graad in Zwitserland te ontketenen en ons te werpen in den maalstroom van het bolsjewisme.
- 8795 Want dat het te Bazel en elders in Oost-Zwitserland een opgezet spelletje is geweest om ten koste van alles de ordelijke oplossing van een voorgewend arbeidsgeschil te verhinderen, is duidelijk voor wie den loop van zaken heeft kunnen volgen. Zonder in nuttelooze details af te dalen, was deze als volgt. De chemische ververs meenden
- 8800 reden te hebben tot klacht, gelijk zij dit meer voorkomt. De patroons echter waren bereid het geschil aan arbitrage te onderwerpen, hetgeen geschiedde. Doch hoewel des scheidsrechters uitspraak op bijna overdreven wijze den arbeiders in het gevele kwam, besloten deze toch tot staking over te gaan. Dat is te zeggen, de vergadering der
- 8805 stakers was eerst volkomen bereid om, gelijk het betaamt, zich neder te leggen bij de uitspraak van den arbiter. Nauwelijks echter kregen de "leaders" daar wind van, of zij wisten den boel in de war te sturen door voor te geven, dat de patroons geweigerd hadden te antwoorden op de scheidsrechterlijke uitspraak. Zoodra evenwel het stakingsbesluit gevallen was, arriveerde het gunstige antwoord der patroons, dat, naar bewezen schijnt te kunnen worden, door de "leiders" opzettelijk werd achtergehouden!
- 8810 Mir nichts, dir nichts besloten toen dadelijk de textielarbeiders tot eene sympathiestaking, weldra gevolgd door het personeel der chemische werkplaatsen, der tramwegen, der gasfabriek, der waterleiding, der electricische centrale, door de metaalbewerkeren en door een gedeelte van het kantonale personeel, wier tractementen de regeering juist bezag is te verhoogen door middel van eene jaarlijksche extra
- 8815 uitgave van drie en een kwart millioen! Daarop is ook Zürich tot de algemeene sympathiestaking overgegaan, terwijl wij morgen zullen zien, wie er verder nog zijn gevolgd.
- Merkwaardig, deze volkomen ongerijmde stakingsbeweging juist op het moment, waarop de

8820 "leiders" besloten hebben, dat de Zwitsersche arbeidersbeweging moet toetreden tot de derde internationale, de Moskousche, de Ljeniensche, tot het bolsjewisme, terwijl het vrijwel zeker is, dat zij onder normale omstandigheden hunne "volgelingen" zelfs in Duitsch-Zwitserland daarin niet mede gekregen zouden hebben...

8825 "Zachte heelmeesters maken stinkende wonden", zeide hedenavond een Lausannesche socialist tot mij. "Als wij nu die buitenlandsche omkoopers, en die "leiders" eens op een rijtje mochten zetten en dan er eens door mochten kwispelen met de mitrailleuse, zou er heel wat ontbering, heel wat lijden, heel wat bloedvergieten, en misschien de burgeroorlog voorkomen kunnen worden. Het leven van het individu mag niet gelden tegen het leven der gemeenschap."

8830 Hard, zegt ge misschien. Doch had de man ongelijk?

Burgeroorlog, burgeroorlog...

Moge hij kort en krachtig zijn, als hij dan komen moet!

(Blijkens de laatste berichten is de stakingsbeweging al weer vrijwel geluwd. Red. H.)

8835 **12 augustus 1919 In Indramajoe, in de onderdistricten Djatitoedjoeh**

en Krankeng is op groote schaal influenza uitgebroken.

15 augustus 1919 De tirannie der bolsjewiki.

8840 De ontvluchte Russische officier, van wiens mededeelingen in de "Times" over Petrograd onder het schrikbewind wij dezer dagen melding maakten, zet in een tweede artikel uiteen hoe, het mogelijk is, dat in sovjet-Rusland een kleine minderheid haar wil aan de geheele bevolking opdringt. Alles wordt gedaan om degenen, die bij de bolsjewistische instellingen in dienst worden genomen, zich bij de Communistische partij toe doen aansluiten. Een niet-communist krijgt dagelijks een vragenlijst, 8845 welke hij of zij moet invullen met bijzonderheden over zijn of haar leven en een volledige biographie. Voortdurend worden verder geruchten verspreid, dat alle niet-communisten zullen ontslagen worden of dat communisten een extra-rantsoen brood of meel krijgen. Op deze wijze worden de gelederen der partij aangevuld. Het nieuwe lid wordt eerst geboekt als sympathiseerend met de partij, vervolgens moet het een 8850 bijzondere reeks lezingen bijwonen en ten slotte een proef afleggen.

Deze proef bestaat uit het uitvoeren van een reeks opdrachten van verschillenden aard, zooals het tegenwoordig zijn bij huiszoekingen en aanhoudingen, het bespieden en identificeeren van den een of anderen persoon, enzoovoorts. Als de proeftijd om is, mag men tot de partij toetreden en wordt de naam van den betrokkene ingeschreven 8855 in de boeken van het collectieve lichaam; dan is zijn toekomst verzekerd en wordt het leven hem aangenaam gemaakt.

De communisten krijgen extra-rantsoenen en -betaling. Zij mogen alles doen; voor de ergste misdaden, door hen gepleegd, diefstal, omkooprij, verduistering, gaan zij 8860 vrij uit, ten hoogste krijgen zij een berisping en worden zij overgeplaatst naar een andere betrekking. Iedere inwoner verwacht, dat hij aan de beurt is om gearresteerd te worden; 's nachts luistert hij naar het geluid der automobielen, die voorbijrijden om huiszoekingen te doen (het eenige verkeer 's nachts), dat hem berooft van zijn welverdiende rust na zeven uur te hebben gewerkt in de bolsjewistische instellingen.

8865 De voortdurende huiszoekingen in de woningen en de arrestaties in massa van menschen op straat maken de inwoners uiterst zenuwachtig. De redenen voor arrestaties zijn zeer verschillend. De voornaamste beschuldigingen zijn die van contra-revolutie of van betrekkingen, al is het ook nog zoo lang geleden, met de entente-mogendheden. Elke inwoner moet geduldig verwachten dat het zijn beurt wordt in een van de 8870 vreeselijke bolsjewistische gevangnissen te worden opgesloten, waar hij bespot

wordt, waar het vuil en koud is en waar hij honger lijdt. Cellen, bestemd voor één persoon, worden gevuld met acht tof tien gevangenen, die op vochtige steenen vloeren moeten slapen, onder dekking van vloerkleden, welke wemelen van de insecten. Water, waarin aardappelschillen en koolblâren drijven en een klein stukje van het een of 8875 andere surrogaat voor brood zijn al het voedsel, dat zij krijgen. Na een betrekkelijk rustigen dag kent de gevangene 's nachts geen rust als plotseling communisten de cel binnenstormen en onder gejoel en gelach de namen voorlezen der menschen, die doodgeschoten moeten worden. Zij maken opzettelijk fouten door de verkeerde namen op te noemen, en beginnen dan opnieuw voor hun eigen vermaak. Ten slotte worden de

8880 juiste namen voorgelezen en den slachtoffers wordt gezegd voort te maken en geen tijd te verliezen met zich aan te kleeden, daar dit niet noodig is om te sterven. Geen wonder dat degenen, die in handen van de communisten zijn gevallen, ongeschikt worden voor het leven en half van hun zinnen werden beroofd; jaren zullen nodig zijn om de gezondheid en de kracht te herstellen van dieslachtoffers van het communisme, die er het leven afbrengen. De misdaden, waarvoor menschen worden doodgeschoten, zijn zeer

- 8885 uiteenlopend – van het in bezit zijn van verzen tegen de bolsjewiki geschreven af tot het verdacht worden van contra-revolutionnaire plannen toe. Soms worden er op groote schaal menschen doodgeschoten als het leger aan het front een tegenslag heeft gehad. Het valt thans moeilijk te zeggen aan wie men de voorkeur geeft bij het doodschietsen; arbeiders, die gekant zijn tegen het bolsjewisme, boeren, die weigeren hun koren af te staan aan het roode leger, ingenieurs, die verdacht worden van sabotage, officieren, die verdacht worden een neiging te hebben voor de Witte Gardes of wellicht een zeeman, die het waagt zijn meening over bepaalde onderwerpen te uiten, allen werden gelijkelijk doodgeschoten. Het dagelijksch aantal executies bedraagt van 65 tot 80.
- 8890
- 8895 Eens heeft men de leerlingen der militaire opleiding, om te beletten dat zij ooit naar de Witten zouden overloopen, de menschen laten doodschietsen, die des nachts veroordeeld waren. Thans zijn al die leerlingen naar het front gezonden en worden de executies uitgevoerd door de Chineezers en Letten, die per hoofd betaald worden. De slachtoffers, die niet dadelijk dood zijn, warden door de dienstdoende commissarissen afgemaakt. Steeds meer personen worden genoodzaakt dienst te nemen in het Roode leger en thans moet de geheele bevolking van 19 tot 43 jaar dienst doen, vroegere officieren tot hun 60ste jaar.
- 8900 Emigratie voor niet-communisten en christenen is onmogelijk, omdat zij geen vergunning krijgen het land te verlaten.
- 8905 De schrijver deelt dan nog verdere bijzonderheden mede over het uiterlijk aanzien van Petrograd, waar de cadavers van paarden, honden en katten wekenlang op straat blijven liggen. Van doode paarden worden stukken afgesneden om ze te eten of te verkoopen. De stad wekt den indruk alsof zij door een geweldige ramp bezocht is. Typhus, kinderpokken en Spaansche griep en gevallen van krankzinnigheid nemen zoodanig toe,
- 8910 dat er in de ziekenhuizen geen plaats is voor de besmettelijke zieken en men geen tijd heeft om de dooden te begraven, zoodat herhaaldelijk de lijken opgestapeld liggen in de kapellen der ziekenhuizen, op hun beurt wachtend om in open karren naar het kerkhof te worden gebracht, naar zij in een gemeenschappelijke groeve worden geworpen en begraven zonder eenige godsdienstige plechtigheid.
- 8915 Het ontbreken van geneeskundige hulp is het gevolg van het volledig ontbreken van geneesmiddelen en chirurgische instrumenten, waarvoor surrogaten worden gebezigd, gemaakt van planten en beschikbare artikelen.
- De geest van het volk is zeer teneergedrukt; toch hebben sommigen nog de energie om berichten, die door de bolsjewisten worden verborgen gehouden, aan te plakken om om geheime clubs te vormen om de bolsjewistische instructies en bevelen te bestrijden.
- 8920 Tusschen deze clubs worden schakels gevormd en de Witten hebben hun agenten in elke instelling. Er wordt alleen een afwijzende houding ten opzichte van het communisme verlangd om tot zulk een club te kunnen behooren. Geen politiek geloof of quaesties van nationaliteit zijn beletselen om toe te treden tot de Witte organisaties. Het is waar dat onlangs, tengevolge van een scherpe spionage, heele clubs zijn omgebracht door de bolsjewiki, doch kort na elk pogrom wordt er weer een schakel gevormd en ofschoon de actieve tegenstand verminderd is, is deze toch aanwezig.
- De bescherming van het communisme is goed bedacht en vernuftig ingericht. Zij wordt gevormd door zoogenaamde collectieve lichamen uit alle bolsjewistische instellingen,
- 8930 fabrieken, werkplaatsen en verschillende departementen. Deze lichamen bestaan uit 20 tot 40 uitstekend bewapende mannen, die 's nachts samen ingekwartierd worden en welker leden om beurten de wacht betrekken. Deze collectieve lichamen en de sovjets der verschillende stadswijken zijn door de telefoon verbonden; de sovjets zijn voorzien van machinegeweer-afdeelingen, die te allen tijde gereed staan om met hun geschut de mannen der collectieve lichamen te steunen.
- 8935 Wat de arbeidersklasse betreft, deze wordt volgens den schrijver in de "Times", even hard uitgebuit als in de oude tijden van den particulieren ondernemer. Het eenige verschil is, dat zij thans niemand heeft tot wien zij zich kan wenden voor herstel van grieven. De vakvereenigingen houden zich uitsluitend mei politieke onderwerpen bezig en bekommeren zich niet om quaesties van werktijden, arbeidsvoorwaarden enz. Het kan van belang zijn te vermelden, dat onder het sovjet-regime er geen "stakingrecht" is en als de arbeiders toch het werk neerleggen om de aandacht te vestigen op hun grieven, worden de stakers met kogels en bajonetten neergeveld. Persoonlijk weet de schrijver van stakingen, die onlangs hebben plaats gehad in de werkplaatsen van Twer, Moskou, Toela en Petrograd. In laatstgenoemde stad waren er stakingen op groote schaal in de artillerie- en geschutfabrieken van Poetiloff en Oboekhoff. Bij de jongste staking in de locomotievenfabriek van Nikolajeff werden zes stakers gedood en negentien gewond.
- 8945 De sovjet heeft bepaalde soldaten van het roode leger aangewezen om stakingen te onderdrukken en in de betrokken districten de arbeiders te "kalmeeren". Zoodra
- 8950

dergelijke moeilijkheden verwacht worden, worden speciale detachementen van het roode leger en politie afgezonden.

Kort samengevat is de positie van den werkman onder het bolsjewisme de volgende:

1. Hij moet werken of hij wil of niet.
- 8955 2. Hij mag niet zonder vergunning ander werk gaan verrichten. Met andere woorden, er is geen keuze van beroep of werkgever. Dit alles behoort tot de bevoegdheid der commissarissen.
3. Hij mag zijn woonplaats niet verlaten zender speciale vergunning, welke alleen bij uitzondering wordt gegeven.
- 8960 4. Er mag geen dag vrij worden genomen zonder speciale toestemming. Daar Petrograd als in staat van beleg zijnde wordt beschouwd, krijgen werklieden alleen verlof op verklaring van een geneesheer, dat het noodig is, dat de werkman twee maanden ziekteverlof krijgt. Geneesheeren, die teveel van dergelijke verklaringen geven, worden berispt.
- 8965 5. Werklieden staan steeds onder toezicht.

16 augustus 1919 [...] Op 31 December 1918 werd afgesloten

eene zesjarige periode, daar op 31 December 1915 het opmaken eener wetenschappelijke balans, met het oog op den oorlogstoestand, was uitgesteld. Gedurende de 6 jaren 1913
8970 -1918 was de sterfte ondanks den invloed der Spaansche griep gunstig. De werkelijke personensterfte bedroeg bij verzekeringen van uitkeering bij overlijden 84% van de verwachte; het wegens overlijden uitgekeerde kapitaal bedroeg 81% van de verwachting. Op de balans bomen als voor: effecten f5.732.626, gemeentelijke leeningen f600.039, hypotheeken f8.956.134, leeningen op polissen f1,230.010, gebouwde eigendommen
8975 f260.000, deposito's f300.000, agentschappen en bijkantoren f378.632, rekening-courant saldi f553.117, overige activa f301.327. Depassiva bedragen: reserve voor loopende contracten f16.449.988, zekerheidsfonds f840.226. extra-reserve f200.000, verschuldigde uitkeeringen f200.740, passiva f117.916, overschot f508.116. [...]

21 augustus 1919 Alg. Verz. Mij. Hollandia te Delft.

8980 Het verslag over het boekjaar 1918 vermeldt dat de Spaansche griep ook onder de bij den maatschappij verzekerden vele slachtoffers heeft geëischt, waardoor de uitkeeringen vele waren. Er waren op 1 Januari 1918 van kracht 15.575 contracten met een verzekerd kapitaal [...]

8985

29 augustus 1919 Generaal Botha overleden.

PRETORIA, 28 Aug. (Reuter.) Generaal Botha is plotseling aan influenza overleden. Zeer onverwacht komt het bericht van het overlijden van Louis Botha, den eersten minister van de Unie van Zuid-Afrika. Wel was bekend dat Botha lijdende was, tijdens
8990 zijn verblijf in Engeland in verband met de vredesonderhandelingen is dat gebleken, en in Zuid-Afrika werd het dan ook niet volkomen onmogelijk geacht dat hij om gezondheidsredenen zich ten slotte genoopt sou zien zich uit de politiek terug te trekken. Maar in de berichten uit den laatsten tijd over de ontwikkeling der politieke toestanden in verband met de in het volgend jaar te houden algemeene
8995 verkiezingen, bleek toch volstrekt niet, dat men zulk een terugtrekken van Botha al onmiddellijk aanstaande achtte. Botha scheen de zeereis van Engeland naar zijn vaderland goed te hebben gedaan en zoo was hij zelfs dezer dagen in staat het jaarlijksche congres bij te wonen van de Zuid-Afrikaansche partij, waar hij een belangrijke redevoering hield. Zijn overlijden is dus plotseling geweest, van een
9000 ernstige ziekte is trouwens ook geen melding gemaakt.

Louis Botha, zoon van een voortrekkersfamilie, werd 27 September 1862 geboren, te Greytown in Natal. Hij bracht zijn jonge jaren door in den Vrijstaat en nam in 1881 onder Lucas Meijer deel aan de door Transvaalsche Boeren ondernomen campagne tegen de
9005 Zoeloes, welke tot de stichting van de nieuwe republiek leidde. Na een verblijf in Swaziland, waar de eerste pogingen van Transvaal om zijn gezag te vestigen op het verzet der Britten afstuitten, vestigde Botha zich te Vrijheid, de hoofdplaats van de Nieuwe Republiek, die in dat jaar bij de Zuid-Afrikaansche Republiek werd ingelijfd. In 1897 trad hij meer op den voorgrond, daar hij toen gekozen werd als lid van den Volksraad van het district Vrijheid. Hij behoorde er tot hen, die met de politiek van Kruger niet geheel en al instemden, o.a. niet in de uitlandersquaestie.

9010 Toen de oorlog met Engeland uitbrak in 1899, nam Botha als adjudant van Lucas Meyer aan de krijgsverrichtingen deel. Hij behoorde tot hen die met Joubert den inval in Natal deden en toen Meyer en Joubert ziek waren geworden, was het Botha die het commando op zich nam over de Boeren die aan de Toegela zich verschansten om de ter
9015 ontzet van het ingesloten Ladysmith oprukkende Engelsche troepen tegen te houden. Sir Redvers Buller, de Engelsche bevelhebber, seur Rooivaars Bul zooals de Boeren hem

noemden, stiet herhaaldelijk het hoofd tegen de sterke stellingen van het handjevol Boeren, die zijn zeer overmachtig leger tevergeefs trachtte door te breken. Uit die vervlogen dagen zullen velen zich ongetwijfeld de namen Colenso en Spioenkop, 9020 waar de Britten zoo bloedige nederlagen leden, herinneren. Maar ten slotte bleef de overwinning aan de zijde van de "grootte bataljons" en in het laatst van Februari 1900 moesten de Boeren terugtrekken.

Botha had intusschen zijn qualiteiten als leider en aanvoerder getoond en in Maart 9025 1900 trad hij in plaats van den overleden Joubert als commandant-generaal der Transvaalsche burgers op. Wij zullen natuurlijk hier niet een overzicht geven van de geschiedenis van den oorlog, waarmede Botha's naam nu in de allereerste plaats is verbonden. Tegenover de geweldige overmacht der Britten, onder de aanvoering van Robert en Kitchener, moesten de Boeren, ondanks de vele successen in den kleinen oorlog door hen behaald, het afleggen. En in 1903 werden, mede door de tusschenkomst 9030 van de Nederlandsche regeering, vredesonderhandelingen geopend, welke tot den vrede van Vereeniging leidden. Botha stond zij de onderhandelingen tegenover de Boerengeneraals die den ongelijken strijd nog wilden voortzetten, daar hij begreep, dat zulk een voortzetting – nu duizenden vrouwen en kinderen in de concentratie- 9035 kampen wegwijnden en duizenden mannen in krijgsgevangenschap zich bevonden – slechts tot den ondergang van het kleine Boervolk zou leiden.

Na den oorlog kwam Botha met de Wet en De la Rey naar Europa om hulp te krijgen ter leniging van de nooden van zijn volk en in de Transvaal teruggekeerd, begon hij met de politieke organisatie zijner landgenooten. Toen in 1906 minister Campbell 9040 Bannerman de voorwaarde van den vrede van Vereeniging, dat den Boeren zelfbestuur zou worden gegeven, verwezenlijkte en bij de verkiezingen Botha's volkspartij de overwinning behaalde, werd aan Botha de vorming van een ministerie opgedragen. Nadat hij de militaire leider van zijn volk was geweest, zou hij thans als de politieke leider optreden, eerst alleen van de Transvalers, later, na de tot standkoming van de mede door hem bevorderde Unie van Zuid-Afrika, van de Afrikaners in het algemeen. 9045 Botha trad toen n.l. op als eerste minister van de Unie van Zuid-Afrika.

Zijn politieke leiding heeft echter bij zijn volksgenooten in engeren zin, bij de Hollandsche Afrikaners lang geen onverdeelde instemming gevonden. Zijn politiek, zoo meenden velen van dezen, was er te veel op gericht den Engelschen in het gevecht te 9050 komen, te veel bezielde door de begeerte om verzoening te brengen tusschen de Engelsche en Hollandsche Afrikaners... ten koste van deze laatsten. Men verweet Botha dat hij wel tegen de rassenstrijd opkwam, dat hij steeds weer opnieuw verzoening der beide rassen predikte, maar dat hij dan immer het volksdeel waartoe hij zelf behoorde tot toegevendheid aanspoorde en den Engelschen critiek op hun eigen bekrompen rasvooroordeelen bespaarden.

De Engelschen, die hoewel behalve dan in Natal – in de minderheid zijnde, er naar streefden aan Zuid-Afrika een Britsch cachet te geven, werden, zoo meenden vele 9055 Hollandsche-Afrikaners, door de regeering van Botha in dat streven gesteund, vooral ook omdat deze tegenover de anti-Hollandsche daden van vele der – onder lord Milner, dadelijk na den oorlog in zoo grooten getale aangevoerde Engelsche ambtenaren – niet 9060 krachtig genoeg ingreep en de inbreuken op de door de grondwet gewaarborgde gelijkheid der taalrechten langs zich heen liet gaan. Deze toegevendheid jegens de Engelschen leidde tot het ontslag van Hertzog als minister. Hertzog, die zich moeilyk kon schikken in de onderworpenheid aan het Britsche Rijk, die de verloren onafhankelijkheid niet kon vergeten, plaatste tegenover de één stroom politiek van 9065 Botha, – en diens geestelijken leidsman Smits – die het streven van Hollandsche Afrikaners en Engelschen in een bedding wilde leiden, de twee-stroomspolitiek, waardoor een nationale ontwikkeling aan beide rassen onder gelijke voorwaarden mogelijk zou zijn. Hertzog's uittreden uit de regeering, zijn oppositie tegen Botha en Smuts, deed de Nationale Partij ontstaan, die nu steeds groter aanhang uit de 9070 Zuid-Afrikaansche Partij zich werft.

Botha, die zijn partij dus ziet slinken, steunde nu meer en meer op de Unionisten, die tijdens den oorlog alle oppositie tegen hem opgaven, mi hij zich onomwonden aan de zijde van het Empire schaarde in den strijd tegen Duitschland. Hetgeen dan ook al 9075 aanleiding had gegeven tot het vermoeden dat ten slotte een coalitie met de Unionisten mogelijk zou zijn, tegen de aanstaande verkiezingen. Een vermoeden, waarbij de wensch wel de vader der gedachte zal zijn geweest.

Wij zullen in dit korte woord ter herdenking van den overleden Zuid-Afrikaanschen staatsman niet verder ingaan op den strijd waartoe zijn politiek, waartoe zijn 9080 houding tegenover hen die hij eens te velde als vijanden bestreed, aanleiding heeft gegeven. Welke bezwaren en grieven tegen zijn politiek mogen kunnen worden ingebracht, er is geen reden om te betwijfelen dat hij in het belang van zijn vaderland, van Zuid-Afrika en zijn bewoners heeft meenen te handelen.

Naspeuringen van Paul Theelen: de Spaansche griep

9085 Een merkwaardig man is met Louis Botha heengegaan. Hij is gegaan in een tijd, waarin Zuid-Afrika's positie in de wereld schijnt gevestigd en nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden voor dat deel der wereld zijn geopend. Hiertoe heeft hij zonder twijfel bijgedragen.

9090 **3 september 1919 - Lijdende aan influenza waren in het militair hospitaal** te Magelang 25 miliciens opgenomen. Aan één van hen moest reeds de laatste eer bewezen worden.

9095 **10 september 1919 [...] De vooruitzichten voor den volgenden oogst** (1920) zijn, voor zooverre dar nu over te oordelen valt, niet bijzonder gunstig. Over het algemeen wordt geklaagd over het te laat in den grond zijn van den aanplant, hetgeen aan diverse omstandigheden moet worden toegeschreven. Eerstens aan de wankelende houding der Regeering, die eerst zeer laat hare decisie heeft afgegeven in zake de voorgenomen beperking van den aanplant. Ten tweede aan de influenza in 1918, waaraan vele inlandsche werkkrachten bezweken zijn en waarvoor geen remplaçanten konden gevonden worden. Ten derde aan de thans heerschende koortsen. Ten vierde aan de woelingen van de Inlandsche Vereenigingen en Insulinde in het suikergebied. En ten vijfde aan de groote gemakkelijheid, welke er thans voor den Inlander bestaat om aan geld te komen. De producten voor de Inlandsche markt bestemd zijn evenals coprah boog geprijsd en werpen daarom voor den Inlander groote voordeelen af. [...]

9105 **12 september 1919 - Voor de week van 11 tot en met 27 Juli** waren de sterftecijfers voor het district Semarang o.a. zeer hoog. OP 31 Juli kon echter gemeld worden dat de sterftecijfers te Semarang tengevolge van malaria en influenza, terugliepen. Het aantal sterfgevallen bedroeg toen 21 per dag tegen 41 ter dag in de voorafgaande week.

9110 Een microscopisch onderzoek heeft uitgewezen, dat de malaria tropica domineerde. De maatregelen, door den geneeskundigen dienst daartegen getroffen, bestonden uit kinine- en voedselverstreking. Verder werden groote hoeveelheden kinine gezonden naar Japara en Koedoes, zoomede naar Batang, Koelonprogon, Pekalongan, Koetoardjo en Bojolali.

9115 Dan zou dokter Slamet naar het onderdistrict Djamboe in de afdeeling Poerwokerto vertrekken, ter behandeling van de aan framboesia lijdende bevolking met neo-salversaan, waarvoor de regeering 17.500 gulden beschikbaar gesteld had, op initiatief van den hoofdinspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst.

9120 **17 september 1919 Sterfte aan Spaansche Griep.** Volgens mededeeling van het Centraal Bureau voor de Statistiek was de sterfte aan influenza in Juni 1919 gekomen beneden de normale sterfte aan die doodsoorzaak en kan worden gezegd, dat de geheerscht hebbende influenza-epidemie, die met de bijkomstige ziekten ruim 42.000 personen ten grave sleepte, tot het verledene behoort. Het "Mnd.bl. v. d. Centr. Gezondheidsraad" verduidelijkt dat met het volgende overzicht: Per 1000 en per jaar stierven;

	Juni 1913/17	Nov. 1918	Juni 1919
Influenza	0.081	19.04	0.07
9130 Acute bronchitis	0.192	0.665	0.131
Broncho-pneumonie	0.639	4.297	0.528
Croupeuzo pneumonie	0.629	6.147	0.628
Aandoeningen der pleuraholte	<u>0.039</u>	<u>0.116</u>	<u>0.048</u>
Totaal	1.58	30.265	1.405

9135 Met uitzondering van de sterfte aan aandoeningen der pleuraholte, die echter, steeds geringe beteekenis heeft gehad, zijn de sterftecijfers aan de hierboven genoemde ziekten allen gekomen beneden het gemiddelde van Juni 1913-1917. De totale sterfte aan al deze doodsoorzaken te zamen was in Juni 1919 0.175 per duizend lager dan het gemiddelde van 1913/1917.

9140 **19 september 1919 [...] Ook te Weenen, Krakau en Lemberg** veroorzaakt de dysenterie vele sterfgevallen. Vooral in beide laatstgenoemde steden is het sterftecijfer bijzonder hoog. De influenza blijft wel is waar nog steeds in de bulletins vermeld en nog steeds worden sterfgevallen uit Berlijn, Breslau, 9145 Dusseldorp, Neurenberg, Weenen, Budapest en Kopenhagen zoowel als uit Zwitserland (van 10-16 Augustus 4 sterfgevallen) gemeld, maar de sterfte aan influenza oefent op de algemeene sterftecijfers geen overwegenden invloed meer uit. ("Tijdschr. v. Soc. Hyg.")

9150 **22 september 1919 Mevr. Steyn, de weduwe van wijlen pres. Steyn,**
heeft een hevigen aanval van de Spaansche griep te doorstaan gehad, doch is, volgens
de laatst ontvangen mail-bladen, op weg naar volledig herstel.

9155 **23 september 1919 In den laatsten tijd hebben zich verschillende**
gevallen van Spaansche influenza te Soerabaja voorgedaan met goedaardig verloop.

1 oktober 1919 De influenza.

De "Daily Chronicle" betoogt, dat het thans de tijd is voor het ministerie van
openbare gezondheid, om plannen te maken voor de bestrijding van een weder-opduiken
9160 van de influenza-epidemie, die, naar de ervaring leert voor Kerstmis kan verwacht
worden. De jongste epidemie in Schotland, in den winter van 1918/1919 heeft 17.575
slachtoffers gemaakt, dat is 4.3 per duizend inwoners. Hit de statistiek
dienaangaande blijkt, dat vrouwen meer kans loopen te overlijden aan influenza of
9165 daaruit voortkomende ziekten dan mannen en dat slachtoffers onder de 40 jaar – een
verschijnsel ook ten onzent geconstateerd – minder kans hebben in leven te blijven
dan die boven dezen leeftijd. Bijna 40% der slachtoffers in Schotland betrof[t]
personen tusschen de 20 en 40 jaar.

3 oktober 1919 De ziekte van Wilson.

9170 Uit een verklaring van dr. Grayson, Wilson's geneesheer, blijkt, dat de ziekte van
den president – een gevolg van overwerken – haar oorsprong vindt in een aanval van
influenza, waaraan Wilson in April van dit jaar te Parijs geleden heeft en waarvan
hij nooit geheel hersteld is. Zijn toestand is niet verontrustend, doch hij zal
geruimen tijd rust moeten nemen.

9175

5 oktober 1919 Politiek Weekoverzicht.

President Wilson is ziek, gevolg van een vroegeren aanval van influenza en van
overwerken. Hij lijdt aan zenuwoverspanning en zal een tijdlang rust moeten nemen.
Dat treft voor hem wel ongelukkig, wijl hij nu zijn propagandareis moest staken en
9180 zijn tegenstanders voor hun agitatie tegen het Vredesverdrag en tegen den Volkenbond
een grooten voorsprong krijgen. En Wilsons ziekte maakt er de kansen voor ratificatie
van het – ongewijzigde – Vredesverdrag dus niet beter op. Een tijdperk van rust zou
overigens zeker niemand den president misgunnen, voor wien het "Hosanna" binnen zoo
betrekkelijk korten tijd in het "Kruisigt hem" veranderde. Er is iets tragisch in het
9185 lot van dezen staatsman, die, eens de afgod van allen, die op een nieuwe wereld
hoopte, thans en dat vooral ook in zijn eigen land, wordt gehoond als een "charlatan"
– de uitdrukking is van Lincoln Concord in de Amerikaansche "Nation" – die de
verknoeiing van zijn eens verkondigde idealen nu komt voorstellen als een groot
succes. [...]

9190

12 oktober 1919 Mailverslag betreffende Curaçao.

Aan door de regeering van don gouverneur van Curaçao ontvangen mailverslagen en
andere tot 1 October j.l. ontvangen berichtgevingen, is het navolgende ontleend: In
de maand Mei kwamen in de kolonie vrij veel gevallen van influenza voor; in Juni nam
9195 de ziekte af; de toestand was eind Augustus j.l. bevredigend. Wat landbouw en
veeteelt aangaat, de toestand was over het algemeen niet gunstig, ten gevolge van de
langdurige droogte. Wel werden er weer oranjeschillen geoogst, doch daarentegen zijn
veel dividiviboomen gestorven en zal de aloëoogst niet gunstig zijn. De eerste Sisal-
Cultuur Maatschappij begon met het ontvezelen van sisal; de eerste balen zijn
9200 verzonden; de nieuwe aanplant stond gunstig. Wat de nijverheid betreft op Aruba en
Bonaire worden veel middensoort stroohoeden verkocht. De fabriek van de Cultuur-
Maatschappij der Nederlandsche Antillen op St. Eustatius produceerde, stijfsel en
farine uit cassave. Het werk aan de St. Barbaramijnen stond stil, daar groote
hoeveelheden fosphaat wegens gebrek aan scheepsruimte niet uitgevoerd kon worden. Op
9205 economisch gebied valt verder nog het volgende mede te deelen: Curaçao levert veel
huiden en vellen aan de Ver. Staten van N.-Amerika, op Aruba duurde de trek van
arbeiders naar Cuba voort. Het verkeer in de haven Willemstad nam gestadig toe.

9210 **19 oktober 1919 – Zoowel in de stad als in de districten heerscht**
epidemisch de influenza. De ziekte heeft gelukkig een goedaardig karakter tot dus verre
schreef "De West".

21 oktober 1919 [...] De influenza is nog steeds niet geweken;

terwijl uit Madrid in September opnieuw de verheffing dezer ziekte werd gemeld,

9215 kwamen in de laatste maanden in verscheidene Rijken opnieuw verheffingen voor, zoo
worden o.a. in Zwitserland te Genève in Augustus 119 gevallen en te Basel 54 gevallen
waargenomen, terwijl ook in September de ziekte daar te lande bleef voorkomen. Ook
worden voortdurend sterfgevallen aan influenza gemeld uit Berlijn, Potsdam, Breslau
en Regensburg, Brunswijk, Weenen, Budapest, Christiania en Stockholm. [...]

9220

24 oktober 1919 De verwekker van de influenza.

Dr. Ortecoïn heeft in het genootschap voor vergelijkende pathologie te Parijs
mededeeling gedaan van het resultaat van een reeks onderzoekingen, die hij in het
Institut Pasteur heeft verricht. Hij is daarna tot de conclusie gekomen, dat
9225 influenza [influenza] wordt verwekt door een onzichtbaar en onfiltreerbaar virus,
waarin zichtbare microben als b.v. de Pfeiffer-bacil slechts een secundaire rol
spelen. Hij meent voorts te mogen aannemen, dat menschelijke influenza overeenkomst
vertoont met zekere besmettelijke veeziekten, als de pest, waardoor b.v. paarden en
varkens worden aangetast.

9230

24 oktober 1919 Instellingen van liefdadigheid.

Het N. Z. A. Persk. meldt ons: Een Commissie voor de Inwendige Zending van de Ned.
Ger. Kerk in Zuid-Afrika heeft £30,000 bijeengebracht voor de verzorging van ten
gevolge van de Spaansche Griep ouderloos en onverzorgd achtergebleven kinderen van
9235 ds. H. R. Bosman, te Pretoria, [=;?] tracht namens den Kerkeraad van de Ned. Ger.
Kerk te Pretoria een bedrag van £3000 bijeen te brengen voor het oprichten van een
tehuis voor jonge vrouwen. Men heeft in de eerste plaats het oog op die jonge vrouwen
die van het platteland naar Pretoria verhuizen om daar in kantoren en winkels
werkzaam te zijn. Voor het Weeshuis te Zanglaagte, Transvaal, welke instelling onder
9240 de bescherming staat van de Ned. Ger. Kerk in Transvaal, werd gedurende het jaar
1918/'19 een bedrag aan vrijwillige gaven van £14,588 bijeengebracht. Hieronder is
begrepen een vergoeding van de Unie-regeering ten bedrage van £2767 voor door de
Regeering in het weeshuis geplaatste kinderen, £500 huurvergoeding voor
schoolgebouwen en een schenking van £500 van den Transvaalschen Provincialen Raad.

9245

27 oktober 1919 De influenza.

LONDEN, 27 Oct. (N. T. A., draadloos van Poldhuc.) In 96 groote steden van Engeland
en Wales wordt een langzame maar zekere verhooging in het sterftecijfer ten gevolge
van de influenza geconstateerd.

9250

3 november 1919 Politiek nieuws.

In het kort verslag betreffende de residentie Amboina over Juni werd ten aanzien van
Ceram melding gemaakt van den dood van het hoofd der aan den moord op gewapende
politiedienaren schuldige kampong, terwijl een der moordenaars gewond en een ander
9255 gearresteerd werd. De uitgeweken kampongbewoners zwierven nog in kleine troepjes met
vrouwen en kinderen in het bosch rond.

Omtrent Zuid Nieuw Guinea werd melding gemaakt van een tocht van den assistent-
resident, vergezeld van den hulpbestuurder van Boven Digoel en een dekking van 20
gewapende politiedienaren naar de Mappi-streek. Aanrakingen werden, met de bevolking
9260 verkregen en hoewel de lieden van den bovenloop van de Mappi zich bij onze nadering
vreesachtiger toonden, en eerder vluchtten, dan die van den benedenloop, was toch de
algemeene indruk, dat het volk niet meer zoo driest was.

Tot het verkrijgen van meer aanraking werd bij de terugreis de detachements-
commandant gewapende politie met een kleine macht achtergelaten om in de Mappi-streek
9265 te blijven patrouilleeren.

Wat West Nieuw-Guinea aangaat, terwijl de assistent-resident van die afdeeling zich
te Inanwatan, vernam hij van den Eur. det.-comm. der gew. politie aldaar, dat deze
van 19 Mei tot 11 Juni den hem opgedragen tocht naar de Boven Kais-rivier had
gemaakt, doch wegens de vele regens, waardoor de geheele streek onder water gezet
9270 werd, de streek niet had kunnen afpatrouilleeren. Hij had evenwel bevonden, dat nog
niet alle bewoners, die gedurende het heerschen der influenza, de bosschen waren
ingevlucht, teruggekeerd waren. Een gedeelte was evenwel, op het vernemen van het
bericht, dat er een patrouille in aantocht was, kort voor de komst der patrouille,
naar de kampong teruggekeerd. Aan de verschillende hoofden werd opgedragen te zorgen
9275 dat de overigen zoo spoedig mogelijk zich weer in de kampongs zouden gaan vestigen.

4 november 1919 Ter voorkoming van influenza.

Het land der onbegrensde mogelijkheden heeft iets ondernomen, wat ons wel
verbijsterend in de ooren moet klinken: "het voorkomen van den terugkeer van de
9280 epidemie van de influenza van het vorige jaar". Men zou meenen, dat alles eerder

9285 mogelijk is dan dat, en dat een verstandig mensch zich zal tevreden stellen met te hopen, dat de epidemie, evenals alle vorige, met enkele opflikkeringen zal afzakken, totdat na vele jaren weer een nieuwe golf het menschdom met zijn kort geheugen zal doen gelooven, dat er een nieuwe ziekte is gekomen. Niet, aldus de gezondheidsdienst
9290 der Vereenigde Staten; deze roept geneeskundigen op tot vrijwilligen dienst uitsluitend voor genoemd doel. En het werk wordt goed betaald ook: 800 dollars per maand en 4 dollars per dag voor uitgaven. De gezondheidsdienst acht het de moeite waard, te vermelden, dat van 7 tot 13 September in de geheele Vereenigde Staten 275 gevallen, zegge 275, van influenza zijn voorgekomen. Maar wat de dokters nu moeten
9295 doen voor hun 320 dollars, hoe zij één burger zullen beletten, influenza te krijgen, vernemen wij niet. Wèl, dat te New-York een conferentie heeft plaats gehad van de eerste hygiënisten des lands, en dat in de scholen voor ouders en verzorgers een voorlichting zal worden uitgedeeld omtrent de maatregelen ter voorkoming van de verspreiding der ziekte, terwijl vaccins (welke?) ter beschikking van de artsen zullen worden gesteld. Als de influenza nu wegblijft, wat wel waarschijnlijk is, kunnen de heeren zich de eer hiervan toerekenen, spot het "Ned. T. v. Geneesk."

6 november 1919 [...] In dit jaar werden 2100 personen meer
9300 voor gemeenterekening verpleegd dan in 1917. De gevolgen van den oorlog manifesteerden zich in een ernstige verhooging van het sterftcijfer, daar de tuberculose en vooral de "Spaansche griep" groote verwoestingen aanrichtten. Ook is duidelijk merkbaar een toeneming der geslachtsziekten. De Geneeskundige Dienst heeft dit jaar aan zwakke en ondervoede armlastigen 45.786 maaltijden uit de Centrale Keuken verstrekt. Over het algemeen werd hiervan een
9305 spaarzaam gebruik gemaakt, omdat bleek, dat de overgrootste meerderheid aan melk en eieren verre de voorkeur gaf. [...]

11 november 1919 [...] Uit de gemeente van Kota-Godang luiden de berichten
9310 wederom gunstig. Geheel anders staat het met den zendingspost Penjaboengan, die het bestuur voornemens is geheel of gedeeltelijk te liquideeren. Het verslag over de medische zending (op Java), van dr. H. Bervoets (Kelit) is niet ingekomen, noch van de melaatscheninrichting te Dono-Rodjo, noch van het ziekenhuis te Kelèt en het hulpziekenhuis te Mergaredja. Wel bleek een en ander uit de correspondenties van dr. Bervoets, die het ongewoon druk had door de epidemiën. "De Spaansche griep heeft hier
9315 bar en boos geheerscht. De geneeskundige dienst heeft berekend, dat in 2 à 3 maanden 1½ millioen Inlanders tenminste daaraan overleden zijn, en wij hebben in onzen omtrok daarvan ruim ons deel gehad." Vlak na deze epidemie brak tusschen Kelèt en Japara een vrij hevige cholera-epidemie uit, en in den omtrek van Mergaredja een dysenterie-epidemie. Inenting tegen de cholera wordt een prachtig middel genoemd om de ziekte te
9320 laten verdwijnen. "De bevolking as zeer genegen zich op die wijze te laten helpen. Tegen cholera vaccineerden wij nu totaal plm. 18000 menschen." [...]

13 november 1919 Influenza in Engeland.
9325 Men is in Engeland in het algemeen zeer bevreesd voor een nieuwe influenza-epidemie, maar "the Lancet" constateert, dat daartoe, althans voorloopig, nog geen aanleiding bestaat. In de 96 groote steden van Engeland en Wales is inderdaad in de laatste weken eenige toeneming van de sterfte aan influenza en ziekten der ademhalingswerktuigen waargenomen, maar er is geen enkele reden om aan te nemen, dat deze een andere beteekenis zou hebben dan de gewone toeneming, die in dezen tijd van
9330 het jaar altijd gezien wordt. De mogelijkheid van een nieuwe epidemie is dus zeker niet uitgesloten, maar uit de tot dusver geconstateerde cijfers mag deze niet worden afgeleid.

13 november 1919 - Het Goenoeng Kidoelsche in Djokja behoort
9335 tot de meest misdeelde streken van Java. De redacteur van Midden Java van het "Soer. Hbl." die onlangs van groote sterfte in het Djokja'sche gewaagde, schreef nu omtrent Goenoeng Kidoel:
"De sterfte, in het begin van dit jaar abnormaal hoog door de influenza, is sedert geleidelijk gedaald en is in den laatsten tijd zelfs minder dan 20 pro mille en per
9340 jaar. Bijna te mooi om waar te zijn, doch de cijfers bevestigden dit rosekleurig verhaal. "Stevige mannen - aldus onze zegsman - en kinderen, zoo vet als modder!" Zooveel te beter, nietwaar?
Natuurlijk zal het niet steeds zoo blijven; de slechtere maanden staan voor de deur, doch in elk geval mag men er blij over zijn, dat het er thans zooveel beter gaat dan
9345 in 1918. Ook elders in het gewest zijn de toestanden, wat ziekte en sterfte betreft, momenteel zeer gunstig te noemen. En als nu de regens wat vlug doorkomen, het bestuur

ieder ventje behoorlijk achter de pantalon zit, zoodat-ie z'n veld vlug en goed bewerkt, wèl, dan staan wij er na den padioogst in 1920 weer heel wat beter voor."

9350 **18 november 1919 [...] De hoge cijfers van het vorige jaar**

waren een gevolg van de z.g. Spaansche griep en daarmee in verband staande ziekten, als longontsteking en andere acute ziekten der ademhalingsorganen. Stierven in de vorige drie maanden nog aan influenza, waaronder de gevallen Spaans gerankschikt worden, 54 personen, in de afgelopen drie maanden heeft deze doodsoorzaak slechts 4
9355 slachtoffers geëischt. Het getal dergenen, die aan tuberculose overleden is geringer dan in het vorige jaar. In de eerste drie kwartalen van 1918 stierven aan deze ziekte 365, 383 en 325 personen, tezamen 1073, in dit jaar 407, 358 en 231, te zamen 996. Bedroeg de sterfte in de eerste negen maanden van het vorige jaar 17.52% der totale sterfte, in gelijken tijd van 1919 was dit 16.09%. [...]

9360

18 november 1919 Een herinnering.

Aan ieder der pleegzusters, die het vorig jaar bij de Spaansche griep-epidemie te Ridderkerk haar diensten hebben bewezen, is door eenige ingezetenen een gouden broche geschonken.

9365

3 december 1919 [...] In het buitenland schijnt in het algemeen de toestand

eenigszins gunstiger te worden, al wordt ook in vele landen met bezorgdheid de winter tegemoet gezien, vooral ten opzichte van de mogelijke uitbreiding van de vlektyphus in het Oosten en de alom gevreesde Spaansche griep. In Duitschland blijven pokken sporadisch voorkomen en bedroeg het aantal geconstateerde gevallen in de week van 19-
9370 25 October 12, van 26 October tot 1 November 7, van 2 tot 8 November 18 en van 9-15 November 4. [...]

In Zwitserland kwamen in de maand October nog voortdurend sterfgevallen aan influenza voor, zoo 8 in de week van 5-11 October, 3 in de week van 12-18 October en 4 in de
9375 week van 19-26 October. Ook worden in die maand nog wekelijks sterfgevallen aan influenza te Weenen en te Berlijn gemeld. De berichten uit Engeland luiden in het algemeen gunstig, ofschoon de sterfte in de 96 groote steden van Engeland eenigszins toenam. Zij bedroeg in de maand September en 1e berichtsweek van October ongeveer 12% cm steeg in de 2e berichtsweek tot 13.7% en te Londen in de laatste berichtsweken tot
9380 15% en 16%.

14 december 1919 [...] De bevolking vindt een ongelooflijk

gemakkelijk bestaan met sagokloppen, visscherij, jacht en het zeer primitief
9385 aanleggen van tuintjes. Hare luiheid en haar gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel, waarvan enkele voorbeelden gegeven worden, vinden hare verschoonbaarheid in het gemak van hun bestaan. Hunnen zwerversaard komt dit leven van niets doen ten goede, hunne economische beteekenis nadert daardoor tot het nulpunt. Voor een deel zal ook de arbeidsschuheid van de bevolking door gering weerstandsvermogen, het gevolg van vele ziekten, verklaard moeten worden. Malaria en longziekten, framboesia en hardnekkige
9390 wondinfecties teisteren de bevolking bij voortduring. Vroeger werden heele dorpen weggevaagd door de pokken, in het afgelopen jaar sleepte de influenza 10-12% van de bevolking van het eiland ten grave.

Deze naargeestigheden beletten de bevolking niet om vroolijk te zijn: zingen, dansen, rottantrekken en sagoweer (palmwijn) drinken zijn beminde volksfeesten. Na nog eenige
9395 mededeelingen over zending en bestuur gedaan te hebben, vertoonde spr. een aantal op het gesprokene betrekking hebbende lantaarnplaatjes.

9 januari 1920 Vredesonderhandelingen.

Het in werking treden van het vredesverdrag.

9400

PARIJS, 8 Jan. (Reuter.) De besprekingen met de Duitschers over de jurisdictie in de bezette gebieden zullen waarschijnlijk nog wel eenige dagen duren. De uitwisseling der ratificaties zal vermoedelijk worden uitgesteld tot het begin der volgende week. De opperste raad kwam heden niet bijeen, daar Sir Eyre Crowe lijdende is aan
9405 influenza.

21 januari 1920 J.R. Dijkstra †.

Een telegram uit Tokio meldt het overlijden - ten gevolge van influenza - van den heer J. R. Dijkstra, sinds 30 Augustus 1917 kanselier aan de Nederlandsche legatie aldaar.

9410

23 januari 1920 Een influenza-epidemie.

Een Reuter-telegram uit Chicago maakt melding van een influenza-epidemie aldaar.

9415 Dinsdag zijn er 2514 nieuwe gevallen voorgekomen, waarvan 26 met doodelijken afloop. Het aantal gevallen van longontsteking bedraagt 297, waarvan 75 met doodelijken afloop. Alle ziekenhuizen zijn geheel bezet met lijdens aan influenza. Er is een epidemie uitgebroken in verschillende legerkampen, met name in het Middenwesten en ook zijn er een groot aantal gevallen in het marine-station van de Groote Meren.

26 januari 1920 Whiskey en influenza.

9420 In het Represantenhuis heeft de heer Sabath er op gewezen, dat de influenza-epidemie reeds honderden dooden had gevorderd en de doktoren geen whisky konden krijgen voor geneeskundige doeleinden. Hij stelde dus voor dat het Huis de wet, die den verkoop van sterken drank verbiedt, gedurende negentig dagen buiten werking zou worden gesteld. Die opschorting zal slechts betrekking hebben op geestrijke dranken voor medische doeleinden. Hij diende ook een wetsontwerp in tot amendeering der Volstead Act, bedoelende dat vergunning zal kunnen worden gegeven om sterke dranken uit entrepôt te halen, die voor September 1917 bereid waren. De heer Sabath zal aandringen op een spoedig rapport der juridische commissie in verband met den ernst van den toestand.

9430

28 januari 1920 De influenza.

9435 LONDEN, 27 Jan. (N. T. A., draadloos van Carnarvon.) De jongste berichten, uit Engeland en Wales toonen, volgens mededeeling van het ministerie van openbare gezondheid, geen plotselinge stijging of van het aantal sterfgevallen toegeschreven aan influenza, of van de aangiften van longontsteking. Met het oog evenwel op de schier gelijktijdige toeneming der influenza in de groote Amerikaansche steden, in Europa (Polen) en het Verre Oosten (Japan), is het ministerie van meening, dat er groote waarschijnlijkheid bestaat van heb optreden van oen nieuwe influenza-goif. Daarom heeft het ministerie een mededeeling gepubliceerd hoe te handelen om een dergelijk uitbreken der ziekte tegen te gaan.

9440 Aanbevolen wordt gezond en geregeld te leven, vermoeienis te vermijden evenals kouvatten en een overmatig gebruik van alcoholische dranken, geen drukbezochte vergaderingen te bezoeken, of zeer warme vertrekken, noodeloos reizen te vermijden, voor goede ventilatie te zorgen in werk- en slaapvertrekken, zich warm te kleeden, den mond te spoelen met warm water bevattende kalium-permanganaat en zich te laten vaccineeren met een bijzondere stof, door het ministerie verstrekt.

9445

29 januari 1920 De influenza.

9450 NEW-YORK, 28 Jan. (Reuter.) De influenza-epidemie neemt in hevigheid toe. Het sterftecijfer is laag. Gisteren waren te New-York 4000 nieuwe gevallen, te Chicago 1500.

30 januari 1920 Influenza.

9455 LONDEN, 30 Jan. (Reuter.) De "Kaiserin Augusta Victoria" is heden van New-York te Plymouth aangekomen met 60 influenza-lijdens aan boord. Op reis is een pasagiser aan influenza overleden.

3 februari 1920 Influenza aan boord.

9460 LONDEN, 3 Febr. (Reuter.) Het transportschip "Main", dat gisteren te Plymouth aankwam met ongeveer duizend naar hun land terugkeerende Duitschers, had gedurende de reis aan boord honderd en vijftig gevallen van influenza. Twee Duitschers waren overleden. De "Main" zette de reis voort naar Rotterdam.

4 februari 1920 [...] De influenza blijft alom verspreid voorkomen,

9465 zoowel uit het Noorden – Stockholm en Kopenhagen – als uit Berlijn, Dusseldorp, Neurenberg, Budapest, Weenen, Praag, worden nog steeds sterfgevallen door influenza gemeld, zoo ook vooral uit Zwitserland, vanwaar gedurende de berichtsweek van 14–30 December het voorkomen van 7 en in de berichtsweek van 21–27 December van 4 en van 28 December–4 Januari van 3 sterfgevallen in de gemeenten met eene bevolking van boven de 10.000 zielen wordt gemeld. (*Tijdschr. v. Soc. Hyg.*)

9470

5 februari 1920 De "griep".

9475 Sinds eenige dagen lezen we in de buitenlandsche bladen tamelijk verontrustende berichten over een nieuwe griep- of influenza-epidemie in verschillende landen, o.a. in Amerika en Silezië. Echter schijnen de gevallen niet van zeer ernstigen aard te zijn. De vrees heerscht bij velen dat de ziekte ook weer in ons land haar intrede zal doen en inderdaad zijn in onze stad reeds eenige gevallen voorgekomen. In medische kringen had men deze nieuwe epidemie reeds zien aankomen, zelfs had men haar eerder

9480 verwacht, want de medische geschiedenis leert, dat een influenza-epidemie zich
gewoonlijk driemaal achtereen herhaald [!]. De geneeskundige dienst treft
maatregelen, om bij een eventueele uitbreiding van de ziekte voorbereid te zijn. Er
worden zalen ingericht, om de griep-lijdens afzonderlijk te verplegen en een speciale
wijkdienst zal worden georganiseerd. Zodoende hoopt men de besmetting zooveel
9485 getroffen, omdat de wetenschap nog niet met zekerheid kan zeggen, in hoeverre
influenza besmettelijk is en hoe lang het besmettingsgevaar bestaat. Wanneer hier
schepen met grieplijders aankomen, worden de patiënten natuurlijk in de ziekenhuizen
gebracht. Er bestaat echter geen reden de schepen in quarantaine te houden, daar het
niet voldoende bekend is, hoelang de evacuatie moet duren. Bovendien komt het griep-
9490 gevaar niet alleen, zelfs niet in de eerste plaats, uit het Westen, maar ook uit het
Oosten.

Het eenige wat daarom de geneeskundige dienst kan doen is zich zoo krachtig mogelijk
voorbereiden, tot verpleging der patiënten en voor het overige kalm afwachten.
Afdoende voorbehoedmiddelen tegen griep zijn niet bekend, maar de praktijk heeft
9495 geleerd, dat zwakke en ondervoede lichamen eerder vatbaar zijn voor de ziekte.
Behoorlijke voeding, hygiënisch leven en vooral frissche lucht, aldus dr. Heijermans,
den directeur van den geneeskundigen dienst; zijn de beste middelen om zich tegen
griep te wapenen. Wenschelijk is het, niet in benauwde ruimten te verkeer en niet
in overvolle trams te gaan zitten. De conducteurs in de tram moeten toezien, dat die
9500 wagens behoorlijk geventileerd blijven, doch dikwijls gebeurt het, dat het publiek de
raampjes dichtklapt en dan wordt er gekibbeld met de conducteurs, die de luikjes weer
willen openen. Laat toch het publiek bedenken, dat de bedorven lucht in de wagens
veel gevaarlijker is dan een beetje tocht. Intusschen moet men zich niet noodeloos
ongerust maken. Dat de epidemie ook hier zal komen is zeer waarschijnlijk, maar het
9505 goedaardig karakter der ziekte in Amerika en Engeland geeft goede hoop, dat zij hier
niet al te ernstig zal worden.

9 februari 1920 Uit de Ver. Staten.

9510 NEW-YORK, 7 Dec. (Part. tel.) Wallstreet besloot de week in eene beslist willige
stemming. De betere buitenlandsche wisselkoersen vormden weder een domineerende
factor en de aanvallen der contramine luidden slechts weinig succes. De markt sloot
willig.

In de wekelijksche handelsoverzichten wordt o.a. gezegd, dat de algemeene
handelsbeweging kalmer is. Februari is met minder levendigheid begonnen. De prijzen
9515 der voedingsmiddelen zijn lager, maar stormweder en influenza zijn van invloed zoowel
op de productie als op den detailhandel.

De American Foreign Trade Corporation vergroot hare kapitalisatie van 15 tot 58
millioen. Het bestuur der General Electric zal aan aandeelhouders voorstellen het
9520 kapitaal van 125 tot 175 millioen te vergrooten.

16 februari 1920 Dr. A. Kuyper.

9525 Omtrent den toestand van dr. Kuyper kan worden medegedeeld, dat de hoofdwonde, door
zijn val veroorzaakt, genezen is en dat de influenza en bronchitis, waaraan hij na
dat ongeval kwam te lijden, een gunstig verloop hebben.

4 maart 1920 [...] De influenza breidde zich in Februari

9530 over tal van plaatsen in ernstige mate uit, o a. te Kopenhagen, Berlijn, Dortmund,
Kiel en Budapest, zoo ook in Engeland, o.a. te Londen, Glasgow, Birmingham en in
verschillende Zwitsersche steden. Van 11-25 Januari bedroeg het aantal sterfgevallen
in de Zwitsersche steden boven de 10000 zielen 40. Vermoedelijk houden de vrij hoge
sterftecijfers van verschillende steden in Januari en Februari met de influenza
verband. Zoo schommelen de laatst gepubliceerde wekelijksche sterftecijfers voor
Londen tusschen 15-17%, Praag 15-20%, Dublin 17-19%, Glasgow 16-19%, Liverpool 18-
9535 22%, Budapest 18-23% enz. Weenen behoudt het naar omstandigheden vrij gunstige
sterftecijfer van 16-17%.

8 maart 1920 De Prins van Wales.

9540 LONDEN, 8 Maart. (Eig. Bericht). Het vertrek van den Prins van Wales naar Australië
is uitgesteld ten gevolge van een influenza-epidemie op de "Renown", het schip waarop
hij de reis zou doen.

13 maart 1920 De Prins van Wales.

LONDEN, 12 Haart. (Eigen ber.) Het staat nu vast dat, als zich aan boord van de
"Renawn" geen verdere gevallen van influenza voordoen, het schip a.s. Dinsdag met den

9545 Prins van Wales naar Australië zal vertrekken.

13 maart 1920 Weezenverzorging.

(Schriftelijk beantwoorde vraag.) Het antwoord van den Minister van Koloniën, ten
vervolg op de beantwoording van de vragen van den heer Albarda betreffende de
9550 weezenverzorging in Ned.-Indië, bevat, dat volgens van den G.-G. ontvangen
inlichtingen het in de dagbladen verschenen bericht, dat op den pasar te Tjilatjap
herhaaldelijk onverzorgde kinderen van honger zouden zijn omgekomen, ten eenenmale
overdreven is.

9555 Gedurende de influenza- en malaria-epidemie in de maanden December 1918 tot en met
Maart 1919 trok een groot aantal hulpbehoevende inlanders uit de omstreken en
naburige afdeelingen bedelend naar de afdeelingshoofdplaats Tjilatjap, alwaar het
bestuur hen deels in de ziekeninrichting, deels in speciaal voor dat doel opgerichte
barakken ter verpleging deed opnemen. Spoedig bleek echter dat bedoelde lieden het
9560 zwerven verkozen boven de geregelde levenswijze in de barakken; dikwijls verlieten
zij de barakken mede na een dag opname, zoodra de honger gestild was. Van de zwervers
stierven er twee op den pasar, te genoemder plaats. Het bericht echter, dat daar
herhaalde sterfgevallen zouden zijn voorgekomen, is onjuist.

19 maart 1920 [...] Dan vertrok op 4 Febr. van Hendon, met bestemming

9565 voor Kairo-Kaapstad een De Havilland met 450 p.k. Napier-motor. Bestuurders waren de
ltn.'s Sidney Cotton en Townsend. Daar eerstgenoemde aan influenza lijdende was,
bleef men ongeveer twee weken te Parijs. Op 21 Febr. arriveerde men te Rome, [...]

26 maart 1920 Influenza in Britsch-Indië.

9570 Gegevens, onlangs verstrekt bij eene resolutie van het gouvernement Bombay, doen zien
welke verschrikkelijke verwoestingen de influenza-epidemie van 1918 onder de
bevolking dier provincie heeft aangericht.

Het aantal sterfgevallen in genoemd jaar onder eene bevolking van ca. 20 miljoen
zielen overtrof dat van het vorige jaar met 1 miljoen, d.i. 50 per mille van de
9575 bevolking, en was nagenoeg het drievoud van het gemiddelde in de voorafgaande tien
jaren. Niet minder dan 35 landelijke districten hadden een sterftecijfer van 90 tot
100 per mille en in 6 stadsgebieden was dat cijfer hooger dan 100 per mille. In de
eerste maanden van dit jaar werd de provincie Bombay weer door eene influenza-
epidemie bezocht, maar nu in milderer vorm, hetwelk de "Times of India" daaraan
9580 toeschreef, dat de menschen zich meer voor die ziekte in acht nemen.

9 april 1920 Gezondheidstoestand.

[...] In de maanden October en November was de gezondheidstoestand op de Bovenwindsche
eilanden over het algemeen gunstig. Gevallen van mazelen en influenza kwamen veel
9585 minder voor dan in de maand September. Wat betreft de Bovenwindsche eilanden
verminderden in de maand December de gevallen van diarrhoea op Curaçao, doch namen
deze toe op Aruba; op Bonaire was de toestand over het algemeen gunstig; [...]

9 april 1920 Majoor Draper.

9590 In "The Aeroplane" lezen we over het ongeluk overkomen aan den bekenden Elta-vlieger,
majoor Draper, de volgende bijzonderheden:

Op 23 Maart werd majoor Christopher Draper, de bekende pilote van de British Aerial
Transport Co., te Hendon, ernstig gewond bij een ongeval met een Bat "Bantam",
9595 voorzien van een 180 P.K. A. B. C. motor, type "Wasp". Het was het zelfde toestel dat
verleden jaar op de Elta werd gebruikt en van standaard-lijnen; echter was bij deze
machine de cockpit een weinig grooter. Majoor Draper had reeds des morgens met het
toestel gevlogen en was er volkomen tevreden mee. Toen hij in den namiddag weer met
de machine opsteeg, bracht hij haar vrijwillig in een vrille, die echter toen hij den
grond naderde, in een vlakke vrille overging, waarna het toestel tegen de aarde sloeg
9600 onder een hoek van 20 graden. Het bleek dat de bestuurder een hersenschudding had
opgelopen.

Over de oorzaken van het ongeluk tast men nog in het duister, maar naar de meening
van een bestuurder die de Bat "Bantams" zeer vele malen heeft bevlogen, zijn deze
toestellen berekend om te vliegen met twee machinegeweren. Wanneer dit gewicht echter
9605 niet aanwezig is, kan het, onder bepaalde omstandigheden, 'n beetje moeilijk worden
om uit een vrille te komen. Een andere verklaring zou kunnen zijn, dat majoor Draper
juist hersteld was van influenza en dus wellicht in de lucht onwel zou zijn geworden.
Dit acht men echter weinig aannemelijk. De schrijver van het bericht in "The
Aeroplane" heeft gevlogen zoowel gedurende als nadat hij lijdende was geweest aan de
9610 griep, doch zonder eenigen hinder. Ook weet hij tal van vliegers die dezelfde

ervaringen hebben.

16 april 1920 Necrologie.

9615 Te Batavia overleed de ambtenaar 1e klasse van de Centrale Kas van het
volkscredietwezen, Th. H. V. Palm. Nog niet geheel hersteld van influenza had hij
voldaan aan een opdracht in Djambi, terwijl hij zich ook na terugkomst geen rust
gunde, tot ten slotte de ziekte hem sloopte. Tengevolge van pokken overleed op 35-
jarigen leeftijd te Buitenzorg de gouvernements-pomoloog F. W. J. Westendorp, terwijl
9620 te Brebes de controleur bij het Binn. Best. D. C. A. Lugt Wzn. op 32-jarigen leeftijd
kwam te overlijden.

1 mei 1920 De gezondheidstoestand.

9625 Gedurende het tijdvak van 14 Maart tot en met 10 April 1920 werden aangegeven: 88
gevallen van febris typhoïdea, 452 gevallen van roodvonk, 612 gevallen van
diphtherie, 2 gevallen van dysenterie en 15 gevallen van nekkramp. Herleid tot
weekgemiddelden worden verkregen: febris typhoïdea 29, roodvonk 140, diphtherie 153
gevallen.

9630 Vergeleken met de weekgemiddelden, in de vorige aflevering van dit tijdschrift
genoemd, blijkt, dat alle drie ziekten opnieuw zijn teruggedaan en wel met resp. ruim
24%, bijna 10% en ruim 13%.

9635 Aangifte had nog plaats van drie gevallen van pokken, die, naar van bevoegde zijde
vernomen werd, in het laatst van Maart en in de eerste dagen van April te Renkum
zouden zijn voorgekomen. Het eerste dezer gevallen zou zich hebben geopenbaard bij
een arbeider, afkomstig uit het Deutsche Ruhr-gebied.

9640 De sterfte in het Rijk in Februari 1920 was 16.39 per 1000 van de gemiddelde
bevolking; zo was derhalve 2.12 per 1000 hooger dan in Januari en 5.33 p. 1000 lager
dan in Februari 1919. De hoogere sterfte was nagenoeg uitsluitend het gevolg van
influenza, acute bronchitis en pneumonie, terwijl ook longtuberculose in Februari 75
slachtoffers meer eischte dan in de voorafgegane maand.

9645 De zuigelingen sterfte bedroeg in Februari 110.58 per 1000 levend aangegevenen; in
Januari had ze 94.45 en in Februari 1919 139.06 bedragen.

9650 Uit de laatstelijk ingekomen bulletins uit het buitenland blijkt, dat de
gezondheidstoestand eenigszins gunstiger wordt, voornamelijk ten gevolge van de
afnemning der influenza. Dit is vooral het geval te Kopenhagen, waar in de laatste
9645 vier berichtsweken het aantal sterfgevallen terugliep van 327 op 208, 86 en 37 en het
sterftecijfer in dat tijdsverloop daalde van 48% op 16%. Te Weenen daarentegen werd
de toestand ongunstiger en klom de sterfte aan influenza (wekelijks berekend) van 81
tot 118 en 168 en het sterftecijfer van 18% tot 23% en 30%. Ook te Praag nam de
sterfte toe van 23% tot 27%, zoo mede te Budapest.

9655 In de meeste Deutsche steden nam de influenza en dientengevolge ook de sterfte af.
Toch vertoonen Breslau, Danzig, Stettin, Altona, Halberstadt, Koningsberg, Offenbach,
Gotha, Hannover, Herne, Recklinghausen, Bottrop, Dortmund, Essen, Hamborn, Munster en
Gelsenkirchen nog steeds abnormaal hoge sterftecijfers.

9660 Onder de Engelsche steden blijft vooral te Liverpool het sterftecijfer hoog en klom
in sommige weken tot 29% en 34%. In Londen bleef het sterftecijfer op ongeveer 16 à
17%, in de laatste berichtswEEK van Maart tot 17.8%.

9665 In Zwitserland werden in de laatste berichtswEEK van Maart nog 73 en in de eerste
berichtswEEK van April 55 sterfgevallen door griep veroorzaakt.

9670 De pokken blijven in Deutschland verspreid voorkomen. In Maart werden ongeveer 200
gevallen waargenomen. Ook in Oostenrijk, Hongarije en Tsjecho-Slowakije blijft de
ziekte voorkomen. In laatstgenoemd land kwamen van 20 Februari 1919-20 Februari 1920
860 gevallen voor. In de laatste berichtswEEK van Maart kwamen in Engeland 25
gevallen van pokken voor, waaronder 3 te Londen en in de eerste week van April 16.
9665 De vlektyphus, die steeds nog in het Oosten van Europa voortwoedt, trad in Midden-
Europa slechts sporadisch op.

9670 In Engeland kwamen in de twee laatste berichtsweken van Maart 35 gevallen van
cerebrospinaal-meningitis en 30 van encephalitis lethargica voor. Ook in Zwitsersche
steden kwamen in de tweede berichtswEEK van Maart 17 gevallen van laatstgenoemde
ziekte voor. ("Tijdschr. v. Soc. Hyg.")

1 mei 1920 [...] Menthol werd voor \$7 verkocht;

9675 in 1919 was de prijs \$13.50. Dit artikel komt vooral uit Japan, dat ook een monopolie
voor kamfer heeft. Dit artikel werd gedurende de influenza-epidemie verkocht tegen 30
cents voor een stukje, dat in normale tijden 3 cents kost. In grotere hoeveelheden
stond het in 1919 voor \$2.50 per pond genoteerd en \$5 in December van dat jaar. Opium
daalde sterk in prijs: eind 1919 was deze \$7 per pond, tegen 23 in het begin van dat

jaar.

2 mei 1920 Centraal Laboratorium voor de Volksgezondheid. 1910-1920.

9680 Heden vóór tien jaar werd het Centraal Laboratorium voor de volksgezondheid, te
Utrecht aan het Sterrenbosch, voor het gebruik opengesteld. Van hoe groot nut het
werk dezer instelling is geweest voor de gezondheid en het geluk van ons volk vinden
wij geconstateerd in een der jongste nummers van het "Ned. Tijdschr. voor
9685 Geneeskunde", orgaan van een kring - de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering
der geneeskunst - in wier midden men zeker bevoegd en in staat is te waardeeren wat
het Centraal Laboratorium in dit eerste decennium verricht heeft. De redactie van dit
tijdschrift voor en van geneeskundigen laat niet na te doen opmerken hoeveel het
laboratorium er toe heeft bijgedragen den arbeid der practiseerende geneesheeren te
9690 verlichten en beter te doen slagen, zoodat geen hunner het thans meer zou willen
missen: "Het ijverig en zonder veel uitwendig vertoon, vaak onder moeilijke
omstandigheden, voortwerkend personeel, heeft in de afgeloopen tien jaren het
centraal laboratorium een plaats in ons hart doen veroveren. Wij twijfelen er dan ook
niet aan, of velen onzer zullen op 2 Mei a.s. aan hun dankbaarheid uiting geven door
hun gelukwenschen aan het laboratorium en zijn directeur te doen toekomen".
9695 De aangehaalde woorden vormen het slot van een overzicht van eene brochure, die dr.
C. W. Broers, directeur en hoofd der bacteriologische afdeeling, en dr. P. A.
Meerburg, hoofd der scheikundige afdeeling, ter gelegenheid van het tienjarig bestaan
der inrichting het licht deden zien.
Uit de voorgeschiedenis van het laboratorium - gelijk die in dit boekje wordt
9700 geschetst - blijkt dan, dat bij het indienen van het ontwerp voor de gezondheidswet
in 1901 nog niet werd besloten tot het oprichten van een laboratorium ten behoeve van
het staatstoezicht op de volksgezondheid. Hoewel reeds tijdens het oude
staatstoezicht, dat krachtens de wet van 1860 de gezondheidsbelangen in Nederland
9705 behartigde, de behoefte aan een eigen laboratorium werd gevoeld, meende de Regeering
in 1901 nog dat men gebruik zou kunnen maken van gemeentelijke of particuliere- of
van Rijkslaboratoria der universiteiten. De mogelijkheid om te komen tot een eigen
laboratorium werd nochtans opengelaten; het duurde tot 1903 voordat mot den bouw werd
9710 begonnen. Nog in den zomer van 1909 volgt de benoeming van den Hoofdinspecteur van de
volksgezondheid dr. Ch. H. Ali Cohen tot Directeur van het Centraal Laboratorium en
in het laatst van dat jaar die van dr. Broers en dr. Meerburg tot hoofden der reeds
genoemde afdeelingen. Na het overlijden van dr. Ali Cohen werd dr. Broers directeur;
hij bleef tevens hoofd van de bacteriologische afdeeling. Het personeel in den
9715 beginne uit elf personen bestaande, telt thans vijf-en-twintig man, terwijl, er
bovendien gedetacheerd zijn een scheikundige-bacterioloog en een analyst van het
Rijksbureau voor drinkwatervoorziening, benevens een militaire amanuensis.
In het eerste gedeelte van hun brochure bespreken de samenstellers tevens het
dagelijksche werk van het laboratorium, dat zoowel bestaat uit onderzoekingen voor
9720 heb staatstoezicht, als uit die voor de praktizeerende geneesheeren uit alle deelen
des lands. Tijdens den oorlog namen de werkzaamheden nog ontzaglijk toe, zoowel voor
het leger als voor de interneeringskampen en vluchttoorden, terwijl door den Centralen
Gezondheidsraad belangrijk werk werd gedaan op het gebied der volksvoeding, waarvoor
ook talrijke onderzoekingen noodig waren, die in het laboratorium werden uitgevoerd.
In het begin van den oorlog werd een plan ontworpen tot het oprichten van een
9725 filiaalinrichting bij het veldleger, voor het geval ons land in den oorlog betrokken
werd; gelukkig is het niet noodig geweest. In het tweede gedeelte gaan de schrijvers
in op een aantal onderzoekingen van grooten omvang. Daaronder behooren die betreffend
drinkwater, openbare wateren, levensmiddelen, voorts onderzoekingen ter controle van
ontsmettingen en die over diphtherie, meningitis, influenza, vlektyphus, dysenterie
enz.

9730

2 juni 1920 [...] Zoo was het tot het jaar 1918.

Toon hebben wij moeten ervaren, dat er toch nog minstens één vijand is, tegen wien
wij met ons gansche arsenaal van verdedigingsmiddelen ten eenen male machteloos
staan. Wij hebben het moeten aanzien, hoe de influenza in een onweerstaanbaren
9735 stormloop, spottend met alles, wat haar in den weg werd gelegd, de gansche aarde aan
haar wil heeft onderworpen. In die dagen zijn wij er diep van doordrongen geworden,
dat er nog ontzaglijk veel ontbreekt aan ons kunnen, waar het geldt den mensch te
beschermen tegen zijn microscopisch kleine vijanden. Ook in gang der
krijgsverrichtingen heeft de influenza menigmaal met haar niets ontziende macht
9740 ingegrepen.
Hoe zwaar ook de influenza de strijdende legers heeft geteisterd, zij heeft toch de
gunstige epidemiologische verhoudingen gedurende den geheelen oorlog niet kunnen

bederven. Het is bekend, dat in het Japansche leger de hygiënische maatregelen voortreffelijk in overstemming waren gebracht met den stand epidemiologische wetenschap en het resultaat is niet uitgebleven. In dat leger bleef het aantal dergenen, die aan ziekten bezweken, aanmerkelijk beneden dat van hen, die door de wapenen het leven lieten; de getallen zijn ongeveer 22000 en 58000. Wat den laatsten oorlog betreft staan ons nog slechts van enkele legers de cijfers ten dienste; daaruit blijkt, dat ook nu de verhouding heeft bestaan, zooals die in het Japansche leger was en het laat geen twijfel of er zal, wanneer de getallen over het geheel bekend zijn, blijken, dat het aantal gestorvenen door besmettelijke ziekten klein is in vergelijking met het aantal slachtoffers der wapenen, die in dezen oorlog bij millioenen worden geteld. De hygiënische wetenschap heeft de proef van den oorlog goed doorstaan; maar tevens heeft die proef ons getoond, waar wij nog falen. De oorlog heeft een groot epidemiologisch feitenmateriaal opgeleverd: moge een tijd van langdurigen vrede ons de gelegenheid bieden, dit materiaal te verwerken tot heil der menschheid.

2 juni 1920 – Te Semarang overleed 28 jaar oud, ten gevolge van influenza en longontsteking de gemeente-ontvanger A. C. H. Busselaar.

9 juli 1920 Het rapport der Engelsche deputatie.

Woensdagavond heeft de Labour Party een mededeeling bekend gemaakt, waaruit blijkt dat het rapport van de Engelsche deputatie naar Rusland in voorbereiding is. De deputatie wenscht echter al dadelijk te wijzen op de wenschelijkheid onmiddellijk vrede te sluiten met Sovjet-Rusland. De deputatie dringt daarop aan, omdat volgens haar het een eisch der menscheijkheid is, aan Rusland, en daardoor aan Europa, den vrede te geven. Rusland kan aan West-Europa veel geven uit zijn natuurlijke hulpbronnen, en aan den anderen kant heeft Rusland veel van West-Europa noodig. De politiek van blokkade en interventie wordt een krankzinnige dwaasheid genoemd, die slechts eindigen kan in een Europeesche crisis. De deputatie doet mededeelingen over haar bezoek aan Rusland. Zij bezocht Petrograd, Moskou, Smolensk, het Poolsche front en verschillende steden en dorpen langs den Wolga, van Nisjni Novgorod tot Astrakan. Alom hadden de oorlog en de blokkade hun wreeden stempel op de bevolking gedrukt. In de dorpen waar nog voedsel was, was gebrek aan kleeren, aan landbouwgereedschappen, aan huisraad. In de steden was bovendien gebrek aan voedsel. Velen waren werkeloos, maar velen ook konden niet werken door hun fysieke uitputting. Het transportwezen was volkomen ontredderd. Locomotieven konden niet hersteld worden. De fabrieken waar gereedschap zou kunnen gemaakt worden, werden nu gebruikt voor de vervaardiging van oorlogsmateriaal. Typhus, cholera, influenza, pokken heerschen schier onbestreden. In 1918-19 waren er meer dan een millioen typhusgevallen. Er ontbreken geneesmiddelen en zeep. Honderdduizenden stierven aan typhus. Van de geneesheeren bezweek de helft aan de ziekte. Juist de blokkade en de interventie hebben het gansche Russische volk aaneengesmeed. Zij die van het sovjet-beheer niets moeten hebben, staan nu eensgezind naast de bolsjewiki in hun bestrijding van den gemeenschappelijken vijand, den vijand van Rusland. Op de leus, dat niemand tegen Rusland in zijn uitersten nood de hand mag opheffen, berust de macht der bolsjewiki. Het rapport is dus een weergeven van hetgeen de deputatie heeft gezien, en de daaruit getrokken conclusie is, dat alle ellende te wijten is aan de blokkade en de interventie, dat met deze politiek moet gebroken, om Rusland de gelegenheid te geven tot herstel en Europa te redden. Vandaar dat dit rapen Europa te redden. Vandaar dat deze voorloopige verklaring, die over het bolsjewisme zelf geen oordeel uitspreekt, geteekend is door alle leden der deputatie, ook door hen die, gelijk mrs. Snowden, zoo krachtig de methoden en praktijken van het bolsjewisme afkeurden. In de verklaring wordt er echter nog op gewezen, dat, in deze omstandigheden, geblokkeerd en aangevallen door vijanden van binnen en van buiten, het niet te verwonderen is dat heel Rusland zich schaarde om een revolutionaire regeering, die nog eenige orde en discipline in zulke moeilijke tijden wist te handhaven. Russisch patriotisme is nu een brandend sentiment dat zowel in de harten der revolutionaire arbeiders, van de officieren van het oude regime, en van de leden der socialistische partijen, die felle opposanten zijn van de methoden en politiek der bolsjewiki, leeft. Op dat sentiment berust de macht der bolsjewiki. Daardoor konden ze een groot leger vormen. Opgemerkt wordt dat de militaire inspanning van Rusland een groot succes heeft gegeven, dat de militaire opleiding van jonge lieden uitnemend is

georganiseerd en gewezen wordt op het gevaar dat deze militarisatie van Rusland voor
9810 West-Europa kan hebben, als er geen vrede wordt gesloten.

11 augustus 1920 – Op de suikerfabriek Bangak heerschte influenza,
waaraan de tuin-geëmployeerde H. ten offer viel. De werkzaamheden moesten wegens
9815 influenza daar stop worden gezet.

12 augustus 1920 Omtrent de expeditie naar N. Guinea
vernam de "Preanger Bode" dat alle leden van het wetenschappelijk gedeelte daarheen
vertrokken waren, het laatst de geoloog, die kort te voren uit Nederland was
aangekomen. Het blad schreef verder: "In den loop dezer maand volgen nog de
9820 radiotelegrafisten der marine, thans te Bandoeng gedetacheerd die draagbare
installatie zullen meevoeren. De militaire vóór-expeditie onder kapitein Van Overeem
heeft een maand oponthoud gehad doordien de waterstand der Mamberamorivier zoo hoog
was. Na uit Pionierbivak te zijn vertrokken, passeerde men de Marine-vallen, maar de
9825 daarop volgende stroomversnelling, de Edi-vallen, kon men niet doorkomen, doordien
het water drie meter boven het gewone peil was en de stoombarkassen tegen zulk een
hindernis niet opgewassen bleken. Begin Mei bereikte men pas het Batavia bivak, aan
den rand der Meervlakte. In den tijd van tegenspoed had de expeditie last van
verscheidene influenza,
gevallen. De dokter, die bij het detachement behoorde, de officier van gezondheid Ten
9830 Haaf, moest wegens ziekte worden geëvacueerd en werd vervangen door dr. De Rook, te
voren op Amboina, geplaatst."

4 september 1920 [...] Aan influenza (Spaansche Griep) zijn dit jaar
overleden 135 personen, tegen 1240 in 1918. Ook het cijfer der overledenen aan
9835 longontsteking en andere acute ziekten der ademhalingswerktuigen, de meest
voorkomende complicaties der influenza, was dit jaar veel rustiger. Het bedroeg in
totaal 1110 tegen 1465 in 1918.

23 september 1920 Eene nieuwe bepaling voor vrijstelling
9840 *van gymnastiek-onderwijs, eene nieuwe plagerij.*
Een mijner patiënten, leerlinge aan een school voor M.O. heeft Influenza doorgemaakt
en voelt zich daarna nog zwak. Ik geef den raad voorloopig een maand niet deel te
nomen aan de lessen in gymnastiek en schrijf een briefje aan den directeur der
school. De leerlinge krijgt de boodschap mee, dat dit briefje moet ondertekend zijn
9845 door twee doctoren, want de nieuwe bepaling voor vrijstelling luidt als volgt: "Van
het onderwijs in de lichamelijke oefening kunnen door den directeur der school worden
vrijgesteld de leerlingen, die overleggen eene verklaring ondertekend door twee
geneeskundigen, woonachtig in de gemeente waar die leerlingen wonen of waar de
hoogere burgerschool gevestigd is, waaruit blijkt, dat zij fysiek ongeschikt zijn om
9850 dit onderwijs te volgen".
Daarop heb ik de stoutmoedigheid op te merken dat genoemde bepaling toch alleen van
toepassing kan zijn, wanneer men vrijstelling wenscht voor den geheelen cursus 1920-
21. In een brief aan den vader van de patiënte krijg ik dan de volgende afstraffing.
"In de desbetreffende bepaling voor de vrijstelling van het onderwijs in de
9855 lichamelijke oefening wordt niet gesproken over den duur der vrijstelling. Voor mij
geldt dus de bepaling steeds, zoodra ten minste een verzuim van eenigen duur
(spatieering van mij dr. S.) gewenscht wordt door den medicus. Ja. wets-interpretatie
is een kwaad ding, meestal hangt de interpretatie meer af van den uitlegger dan van
de wet. Wenscht dr. Swaab zijn uitleg als den juisten te zien uitgelegd dan moet hij
9860 zijn licht daarvoor opsteken in Den Haag. Naar mijn bescheiden meening zou dr.
Swaab's opvatting de geheele bepaling krachteloos maken, want dr. Swaab komt met één
maand, dr. Swaab accent met twee dito, dr. Swaab dubbelaccent met een half jaar,
enz., en allen hebben dezelfde interpretatie. Ik zie geen reden tot vrijstelling en
moet R.... dus oproepen voor de gymnastiekles".
9865 Hieruit blijkt dus toch duidelijk, dat de nieuwe verordening een middel kan worden
voor herhaaldelijke plagerij. Hoe dikwijls komt het niet voor dat wij kinderen, die
een acute Infectieziekte hebben doorgemaakt, voor korter of langeren tijd vrijgesteld
wenschen van gymnastiekonderwijs. Directeur in kwestie verlangt eene verklaring van
twee medici voor vrijstelling gedurende een maand, directeur accent voor twee weken,
9870 directeur dubbelaccent voor één week. En dan zou nog uit de verklaring moeten blijken
dat die kinderen "fysiek ongeschikt zijn om dit onderwijs te volgen". Wat beteekent
fysiek ongeschikt? Moet een kind eerst een belangrijke hartkwaal hebben of een
beenbreuk om vrijstelling van gymnastiekonderwijs te kunnen krijgen? Mogen de
huisartsen hier niet preventief optreden?

- 9875 De wetgever was in goed gezelschap toen hij dit artikel maakte. (Quandoque bonus dormitat Homerus)... Of zou de interpretatie van den directeur niet de juiste zijn geweest?
DR. B. SWAAB, arts.
- 9880 **30 september 1920 - Aan het "Soer Hbl." werd gemeld:**
"Onder de dwangarbeiders op Noesa Kembangan heeft de vorige maand Juli een buitengewone sterfte geheerscht tengevolge van influenza, door het gebrek aan behoorlijke geneeskundige voorziening."
"Ondanks het in aantocht zijn van de pest van uit Wonosobo in de richting
- 9885 Bandjarnegara, nam het bestuur in Banjoemas tot dusver geen enkelen maatregel in het grensgebied tegen invasie van die gevreesde ziekte."
- 6 oktober 1920 Influenza.**
De "Globe" meldt, dat in het Oostelijk deel van Monmouthshire een influenza-epidemie van heftigen aard is uitgebroken. Gemeld wordt dat de ziekte haar slachtoffers zoo plotseling overvalt dat grondwerkers die aan het werk waren hij uitgravingen in de buurt van Blaenavon, eenvoudig neervielen toen zij werden aangetast, ofschoon zij een paar oogenblikken daarvóór schijnbaar nog een goede gezondheid genoten.
- 9895 **18 oktober 1920 [...] En de gezondheidstoestand van het Oude**
in het Nieuwe? Er is goed werk gedaan. Moerassen gedroogd bij Kniereth en Merchawja en de malaria daardoor verminderd. Jeruzalem beter gerioleerd door de Regeering en de Zionistische Commissie samen. De Amerikaansche organisatie "Hadassah" heeft het aantal medici in de gasthuizen en in de koloniën uitgebreid. Eveneens het medische toezicht, in scholen en de kindervoeding. Kookscholen worden opgericht. Er is influenza geweest. Maar niet kwaadaardig. Enkele gevallen van vlektyphus. Geen cholera. Daarentegen doet de Regeering te weinig. Buiktyphus komt in de Arabische dorpen veel voor. De Regeering moet desnoods onverstandige en onwillige Arabische dorpshoofden dwingen tot hygiënische maatregelen. [...]
- 9905 **26 oktober 1920 Influenza.**
De influenza treedt weer epidemisch op in het gebied van Witwatersrand, waar al de mijnen zijn aangetast, meldt de correspondent van de "Morningpost" uit Kaapstad. Melding wordt gemaakt van bijna 3000 gevallen, doch niet meer dan zes personen
- 9910 overleden, allen inboorlingen. Totnogtoe zijn weinig Europeanen aangetast. In meerderheid hebben de gevallen een goedaardig karakter. Een officieel bericht zegt dat, ofschoon de epidemie zich verder verspreidt, zij in het mijngebied vermindert.
- 27 oktober 1920 Javaansche koelies op de "Roggeveen".**
(Schriftelijk beantw. vraag).
Ten gevolge op de vragen van het Eerste Kamerlid den heer H. van Kol betreffende het groot aantal sterfgevallen onder de in December j.l. met het s.s. Roggeveen naar Nieuw-Caledonië vervoerde contractkoelies, deelde de Minister van Koloniën nog het volgende mede:
- 9920 Uit het door de Indische autoriteiten ter zake ingesteld onderzoek, dat reeds was aangevangen vóór de ontvangst van mijn telegrafisch verzoek om inlichtingen, bleek dat de werving van de bedoelde Javanen geheel overeenkomstig de desbetreffende voorschriften heeft plaats gehad en dat mag worden aangenomen, dat de geneeskundigen keuring te Batavia en te Semarang, van welke plaatsen het meerendeel der koelies afkomstig was, nauwgezet is verricht. Van de keuring der overige koelies te Soerabaja kan dit echter niet onvoorwaardelijk worden getuigd, omdat deze, althans voor zoover een deel dier koelies betreft, 's avonds geschiedde. Den betrokken geneesheer is hieromtrent het noodige opgemerkt, terwijl den burgerlijken geneeskundigen dienst is opgedragen voortaan op alle emigrantenkeuringen streng toezicht uit te oefenen.
- 9925 Als hoofdoorzaak van het hooge ziekte- en sterftcijfer moet worden beschouwd de tijdens de reis met alleen onder de koelies, doch ook onder de andere passagiers en de bemanning uitgebroken influenza, waarbij nog als nadeelige factoren kwamen de slechte weersgesteldheid en de ongeschiktheid van den scheepsdokter.
- 9935 **30 oktober 1920 De resultaten der drooglegging.**
De heer Coler, die aan het hoofd staat van het New-Yorksche departement van volksgezondheid, hetwelk zorg draagt voor hulpbehoevenden, daklozen, zieken en oude lieden, heeft een rede gehouden over de gevolgen der "drooglegging", die zeer gunstig zijn. In verschillende ziekenhuizen werden van 1 Januari tot 1 April 1920 veel minder
- 9940 zieken opgenomen dan in 1919, ondanks de influenza. De gemeentelijke toevlucht voor

9945 dakloozen nam slechts 1/6 van het aantal dakloozen van het vorig jaar op. Er werden in de tweede helft van 1919 ruim tweemaal zooveel lieden wegens openbare dronkenschap gearresteerd als in de eerste helft van 1920. Het aantal mannelijke misdadigers in de gevangnissen slonk met 15 pCt., dat der vrouwelijke met 30 Cpt. In Bellevue Hospital werden vroeger dagelijks 102 lijdens aan alcoholisme opgenomen, nu nog maar 3 of 4. In Kings County Hospital verminderde het aantal van 40 tot 6. Daarentegen meldt de "Medical Record" dat volgens "Chief Magistrate" Mc Adoo de dronkenschap in de tweede helft van jaar weder de oude hoogte bereikt [heeft] en de menschen den weg weer vinden om [aan] drank te komen. Het koffieverbruik [be]droeg in 9950 de Vereenigde Staten van 1 Juli 1919 tot 30 Juni 1920 1358 millioen pond, 400 millioen meer dan in vorige jaren.

27 november 1920 Epidemie op de Babar-eilanden.

9955 BATAVIA, 25 Nov. (Aneta.) Eene ernstige influenza-epidemie heerscht op de Babar-eilanden. De torpedojager "Hennelij" is met een geneesheer en medicijnen derwaarts vertrokken. (De Babar-eilanden zijn een groep van zes eilanden, behoorende tot de residentie Amboina, gelegen ten N.O. van het eiland Timor. Op het hoofdeiland, Babar, is te Tapa een posthouder gevestigd.)

9960 **12 december 1920 [...] En als we toevallig op de tweede verdieping**

het terras oploopen, ligt ineens de wondere schoonheid van den Akropolisheuvel met de goddelijke ruïnes voor ons. Ik geloof niet, dat ooit schoonheid me direct zoo gepakt heeft als deze; als deze schoonheid, die door geen barbaren te verwoesten was, die 9965 alle vernieling en verwoesting en berooving kalm en trotsch doorstaan heeft om misschien slechts nog imposanter te worden na al die aanslagen. De zon schijnt hier nog warm: de lucht is diepblauw. Om de pleinen en langs de boulevards wuiven de palmboomen en wilde peperboomen hun eeuwig groenen dos. In de 9970 Maar de hier aangetroffen collega's spreken vooral van influenza en verkoudheden en longontstekingen. Want 's avonds wordt het hier, als overal in dat z.g. lekkere Zuiden, vinnig koud. En de vreemdeling is hier haast steeds onvoorzichtig. [...]

22 december 1920 De volkstelling.

9975 De volkstelling in Japan had tot resultaat dat de bevolking van het eilandenrijk thans 56 millioen zielen telt. In het Reuter-telegram aan de Engelsche bladen dat hiervan melding maakt, wordt nog opgemerkt dat dit resultaat niet is "meegevallen", men had verwacht dat het zielenaantal 2½ millioen hooger zou zijn. Maar de sterfte is 9980 bijzonder groot geweest en het vorige jaar zou bijv. alleen de influenza-epidemie 100.000 slachtoffers hebben geëischt.